

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

YÛSUF ES-SİBÂ‘Î’NİN ROMANLARINDA AİLE, DİN VE TOPLUM

Hüseyin SAMANCI

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Şerafettin YILDIZ

Konya-2021

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	v
ÖZET	vii
SUMMARY	ix
TRANSKRİPSİYON	xi
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ.....	1
1. 20. YÜZYILDA MİSİR ROMANCILIĞINA GENEL BİR BAKIŞ.....	1
2. ARAP TOPLUMUNDA AİLE, DİN VE TOPLUM YAPISI.....	9
2.1. Arap Toplumunda Aile.....	9
2.2. Arap Toplumunda Din	15
2.3. Arap Toplum Yapısı.....	20

BİRİNCİ BÖLÜM

YÛSUF ES-SİBÂ'Î'NİN HAYATI, ESERLERİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

1. YÛSUF ES-SİBÂ'Î'NİN HAYATI.....	28
2. YÛSUF ES-SİBÂ'Î'NİN ESERLERİ.....	36
2.1. Romanları	37
2.2. Hikâyeleri	47
2.3. Tiyatro Eserleri	47
2.4. Makaleleri.....	48
3. YÛSUF ES-SİBÂ'Î'NİN EDEBÎ KİŞİLİĞİ	48

İKİNCİ BÖLÜM

YÛSUF ES-SİBÂ'Î'NİN ROMANLARINDA ELE ALDIĞI AİLE, DİN VE

TOPLUM KONULARI

1. YÛSUF ES-SİBÂ'Î'NİN ROMANLARINDA AİLE.....	72
1.1. Aile Bireyleri Arasındaki İlişkiler	72
1.1.1. Eşler Arası İlişkiler	73
1.1.2. Baba-Çocuk İlişkisi	74
1.1.3. Anne-Çocuk İlişkisi	80
1.1.4. Kardeş İlişkileri	85
1.1.5. Büyükanne-Torun ilişkisi.....	89
1.1.6. Akraba İlişkileri.....	92
1.2. Aile İçi Çatışmalar	95
1.2.1. Ebeveynler Arası Çatışmalar.....	97
1.2.2. Ebeveyn-Çocuk Çatışmaları.....	100
1.2.3. Kardeşler Arası Çatışmalar	103
1.3. Ailenin Değer Yargıları.....	106
1.4. Ailenin Ekonomik Durumu	109
1.5. Ailenin Eğitim Meselesi	114
1.6. Aile İçi Şiddet	116
1.6.1. Kadına Şiddet	117
1.6.2. Çocuğa Şiddet	119
1.7. Aile Şefkati.....	120
1.8. Evlilik-Yuva Kurma.....	125
1.9. Boşanma	130
2. YÛSUF ES-SİBÂ'Î'NİN ROMANLARINDA DİN	132
2.1. Allah İnancı-Tevhîd	133

2.2. Namaz.....	138
2.3. Oruç.....	140
2.4. Dua	144
2.5. Hadis	148
2.6. Kader	151
2.7. Ölüm.....	153
2.8. Ruh	157
2.9. Cennet-Cehennem.....	159
3. YÛSUF ES-SİBÂ'Î'NİN ROMANLARINDA TOPLUM	162
3.1. Sosyal İlişkiler	163
3.1.1. Kişiler Arası İletişim.....	164
3.1.2. Yardımlaşma	172
3.1.3. Samimiyet-İçtenlik	175
3.1.4. Aşk-Sevgi.....	177
3.2. Örf ve Âdetler	181
3.3. Eğitim Durumu	185
3.4. Sınıf Farkı.....	188
3.5. Gelir Farkı-Maddi Durum	191
3.6. Evlilik.....	195
3.7. Toplumsal Duyarsızlık	198
3.8. Toplumsal Mücadele	201
SONUÇ	208
KAYNAKÇA.....	212

ÖNSÖZ

Yûsuf es-Sibâ'î, 1917 yılında Mısır'ın Kâhire kentinde dünyaya gelmiş ve yaşadığı dönem itibariyle birçok ailevi, dinî ve toplumsal olaya şahitlik etmiştir. es-Sibâ'î'nin çocukluk yılları Birinci Dünya Savaşının başlayıp etkisinin her yeri kuşattığı ve 1919 Mısır devriminin başlaması ile İngilizlerin işgalinin son bulup Mısır'ın bağımsızlığını kazandığı döneme rast gelir. es-Sibâ'î'nin edebî dönemi, birinci kuşakta yer alan Hüseyn Heykel, Maḥmûd Teymûr ve Tâhâ Hüseyn gibi yazarların ardından gelen Necîb Maḥfûz, Abdulḥalîm Abdullah gibi ikinci kuşak olarak adlandırılan 1940'lı yıllardır. Yazar, bu yıllarda edebiyat alanında ismini duyurmaya başlamış ve roman dünyasında önemli bir şahsiyet olarak kendini göstermiştir.

Mısır'ın 20. yüzyılda savaş, işgal ve devrim gibi nedenlerle geçirdiği hassas dönemler, edebiyat alanında romancılığın ön plana çıkmasında etkili olmuştur. Fikirlerini halka en kısa yoldan etkili bir şekilde ulaştırmak isteyen birçok yazar, roman sanatına yönelmiş böylece roman diğer edebî türler arasında en çok tercih edilen tür olmuştur. Yûsuf es-Sibâ'î hikâye, tiyatro ve makale gibi alanlarda da eserler vermiş olmasına rağmen roman sanatında gösterdiği başarıyla ön plana çıkmıştır.

Yapılan araştırmalar sonucunda, ülkemizde son dönem modern Arap edebiyatında önemli bir yere sahip olan Yûsuf es-Sibâ'î hakkında herhangi bir çalışmanın yapılmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışma ile es-Sibâ'î gibi Arap edebiyatının önemli bir isminin tanıtılması hedeflenmiştir. Romanları üzerinde yapılan inceleme sonrası aile, din ve toplum açısından önem arz eden konulara değindiği görülmüş ve ana tema olarak romanlarında geçen bu öğeler seçilmiştir.

Çalışma, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde 20. yüzyılda Mısır romancılığına genel bir bakış ile Arap toplumunda aile, din ve toplumun yapısına değinilerek bilgiler verilmiştir. Daha sonra birinci bölümde Yûsuf es-Sibâ'î'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri üzerinde durulmuş ikinci bölümde ise es-Sibâ'î'nin romanlarında ele aldığı konuların tespit ve tahlili yapılmıştır.

Yûsuf es-Sibâ'î'nin romanlarında yapılan incelemenin ardından ele alınan aile, din ve toplum öğeleri bu başlıklar altında toplanmıştır. Aile, din ve toplum bu ana başlıkların altında yine konularına göre kendi içerisinde alt başlıklar şeklinde tasnif edilmiştir. Romanlardan konuyu destekleyecek alıntılar yapıldıktan sonra konunun daha iyi anlaşılması için aile, din ve toplum gibi alanlardan teorik bilgiler verilerek açıklaması yapılmıştır.

Yûsuf es-Sibâ'î' on altı roman kaleme almıştır. Konumuz olan bu romanlar müstakil olarak temin edilmiş ve onlarda yer alan aile, din ve toplum öğelerinin incelemeleri yapılmıştır. Yapılan bu incelemelerin ardından Arap toplumu ve Mısır halkı ile ilgili ailevi, dinî ve toplumsal açıdan büyük önem arzeden ayrıca onlara özgü karakterleri ortaya koyan bazı sonuçlar çıkarılmıştır. Yazarın romanları müstakil eserlerden oluştuğu için onlardan yapılan alıntılar dipnotlarda ayrı olarak romanların isimleriyle birlikte verilmiştir. Eserler üzerinde yapılan incelemeler sonucu her romanın aile, din ve toplum konu başlıklarından herhangi birini içerdiği tespit edilmiştir. Transkripsiyon sistemi Arapça kaynakların yanı sıra yabancı müellifler ve roman isimleri üzerinde uygulanmıştır.

Bu çalışmam sırasında bana destek olan Arş. Gör. Dr. Yusuf BİLDİK ve Arş. Gör. Dr. Rıfat IŞIK'a yine maddi ve manevi desteklerini eksik etmeyen ailem ve son olarak bu çalışmayı yapmam konusunda bana imkân tanıyıp desteklerini esirgemeyen tez danışmanım ve hocam Dr. Öğr. Üyesi Şerafettin YILDIZ'a teşekkür ederim.

Hüseyin SAMANCI

Konya 2021

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hüseyin SAMANCI
	Numarası	154109011002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Doğu Dilleri ve Edebiyatları/Arap Dili ve Edebiyatı
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ☒
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Şerafettin YILDIZ
	Tezin Adı	Yûsuf es-Sibâ'î'nin Romanlarında Aile, Din ve Toplum

ÖZET

Arap edebiyatının özellikle de Modern Arap edebiyatının en önemli yazarlarından biri olan Yûsuf es-Sibâ'î 20. yüzyılda Mısır'da yaşamıştır. Teknik ve içerik açısından sağlam bir şekilde yazdığı romanlarıyla modern Arap romanının en önemli örneklerini vermiştir. es-Sibâ'î hikâye, tiyatro ve makale gibi türlerde de eserler kaleme almıştır. Ancak daha çok romanlarıyla ön plana çıkarak bu türdeki eserlerinde aile, din ve toplum öğelerini işlemiştir. O, romanlarında geçen bu konuları tarihî, gerçekçi ve romantik bir bakış açısıyla ele alır ve onları kendi süzgecinden geçirerek farklı yönleriyle okuyucuya sunar. Bunun yanı sıra roman anlayışının arka planında aile, din ve toplum öğeleri zaman zaman olumsuz örnekleri de konu alabilir. Böylece genel bir eleştiri yaparak bu konularda eksik yönlerin düzeltilmesini ister. Yapılan araştırmalar sonucu Modern Mısır edebiyatı için önemli bir şahsiyet olmasına rağmen ülkemizde Yûsuf es-Sibâ'î hakkında bir çalışmanın

yapılmamış olması böyle bir çalışmanın değerini göstermiştir. Yazarın eserleri arasında en önemli yeri teşkil eden romanları bu çalışmanın ana temasını oluşturmuştur.

Bu çalışmada Yûsuf es-Sibâ'î'ye ait romanlarda ele alınan ve Arap toplumunun kimliğini ön plana çıkaran öğelere değinilmiştir. Çalışma giriş ve iki bölümden oluşur. Giriş bölümünde 20. yüzyılda Mısır romancılığına genel bir bakış ile Arap toplumunda aile, din ve toplum yapısı durumlarından bahsedilmiştir. Birinci bölümde yazarın hayatı, eserleri ve edebî kişiliği ele alınmış, ikinci bölümde ise aile, din ve toplum konuları incelenmiştir. Yapılan değerlendirmeler ve sonuç bölümüyle birlikte çalışma tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Edebiyatı, Yûsuf es-Sibâ'î, Mısır Romanı, Aile, Din ve Toplum

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı	Hüseyin SAMANCI		
Numarası	154109011002		
Ana Bilim / Bilim Dalı	Doğu Dilleri ve Edebiyatları/Arap Dili ve Edebiyatı		
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐		Doktora ☒
Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Şerafettin YILDIZ		
Tezin İngilizce Adı	Family, Religion and Society in the Novels of Yousef al-Sebai		

SUMMARY

Yousef al-Sebai, one of the most important writers of Arabic literature, especially modern Arabic literature, lived in Egypt in the 20th century. He gave the most important examples of the modern Arabic novel with his novels, which he wrote very well in terms of technique and content. al-Sebai also wrote works in genres such as stories, plays and articles. However, he mostly came to the fore with his novels and handled family, religion and society elements in his works. He deals with these issues in his novels from a historical, realistic and romantic point of view and presents them to the reader with different features by passing them through his own filter. In addition, in the background of his novel understanding, family, religion and society elements can sometimes be the subject of negative examples. Thus, by making a general criticism he asks to correct the deficiencies in these issues. As a result of the researches, the fact that although he is an important figure for Modern Egyptian literature, there has not been a study about Yousef al-Sebai in our country

has shown the value of such a study. The novels, which constitute the most important place among the works of the author, formed the main theme of this study.

In this study, the elements that are discussed in Yousef al-Sebai's novels and that highlight the identity of the Arab society are mentioned. The study consists of an introduction and two parts. In the introduction, an overview of Egyptian novelism in the 20th century and the conditions of family, religion and the structure of society in Arab society are mentioned. In the first part, Yousef al-Sebai's life, works and literary personality were discussed, and in the second part, the subjects of family, religion and society were examined. The study was completed with the evaluations made and the conclusion part.

Keywords: Arabic Language and Literature, Yousef al-Sebai, Egyptian Novel, Family, Religion and Society

TRANSKRİPSİYON

Bu çalışmada, aşağıdaki transkripsiyon sistemi kullanılmıştır:

Kısa sesliler : — : a, e; — : ı, i; — : u

Uzun sesliler : اَ, آ, يَ : â, ā :î و : û

Sessizler :

ء	: '	د	: d	ض	: ž	ك	: k
ب	: b	ذ	: z	ط	: t	ل	: l
ت	: t	ر	: r	ظ	: z	م	: m
ث	: s	ز	: z	ع	: '	ن	: n
ج	: c	س	: s	غ	: ğ	و	: v
ح	: h	ش	: ş	ف	: f	ه	: h
خ	: ħ	ص	: ş	ق	: k	ي	: y

Transkripsiyon açısından ayrıca şu hususlara riâyet edilmiştir.

1. Harf-i tarifle gelen kelimelerin başındaki şemsî ve kamerî harflerin okunuşu belirtilmiştir: es-Sibâ'î gibi.
2. Harf-i tarifler cümle başında da küçük harfle yazılmıştır. el-Ba'lebekkî gibi.
3. Arapçada izafet terkibi şeklinde gelen özel isimler bitişik yazılmıştır. Abdullatîf, Abdülkerîm gibi.
4. Vasıl halinde iken kelimenin sonundaki i'rabı belirtilmiştir. *Mu'cemu'r-Rivâ'îyyîne'l-'Arab* gibi.
5. Kelime sonundaki kapalı teler (ة) vakıf halinde a veya e, vasıl halinde ise açık olarak gösterilmiştir. *Ummun Ratîbe, Innî Râhile* gibi.

KISALTMALAR

age.	: Adı Geçen Eser
bk.	: Bakınız
başk.	: Başkanlığında
Çev.	: Çeviren
C.	: Cilt
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
d.	: Doğum
edt.	: Editör
Hız.	: Hazret
haz.	: Hazırlayan
ö.	: Ölüm
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
vb.	: Ve benzeri
v.dğr.	: Ve diğerleri
vs.	: Vesaire
Terc.	: Tercüme
TDK	: Türk Dil Kurumu

GİRİŞ

Yazarlar, yaşadıkları toplumla sıkı bağlar kuran ve eserlerinde onun özünü yansıtan birer ayna gibidir. Bu yüzden toplumda karşılaştıkları olay ve durumları hayal dünyalarında yoğurarak hem kendi dönemlerine hem de kendinden sonraki dönemlere ışık tutan eşsiz eserlere dönüştürürler. Nitekim bu eserler, okuyuculara gerçek hayattan birer alıntı özelliği taşıyan görüntüler sunar. Bu bağlamda, yazarların içinde bulundukları toplumdan etkilenmeleri ve eserlerinde toplum tarafından paylaşılan değerlere yer vermeleri sıkça rastlanan bir durumdur. Tarihi, romantik ve gerçekçi bir yazar olan Yûsuf es-Sibâ'î de romanlarında Arap toplumundaki aile, din ve toplum konularını ele almıştır. Romanlarındaki aile, din ve toplum konuları üzerinde duracağımız yazarın yaşadığı dönemdeki romancılık anlayışı ve Arap toplum yapısına değinmek yaptığımız çalışmanın daha iyi anlaşılmasında fayda sağlayacaktır. Bu bölümünde öncelikle 20. yüzyılda Mısır romancılığı genel hatlarıyla ele alınacak daha sonra ise Arap toplumundaki aile, din ve toplum yapısı konularına değinilecektir.

1. 20. YİRMİNCİ YÜZYILDA MISIR ROMANCILIĞINA GENEL BİR BAKIŞ

Arap edebiyatında romanın ortaya çıkışı Arap dünyasında özellikle de Mısır'daki siyasi, sosyal ve kültürel koşullarla doğrudan bağlantılıdır. Mısır'da edebiyat 18. yüzyılın sonlarına kadar genellikle nesir ve şiirsel modellerle temsil edilirken gerçek anlamda sanatsal içerikli ürünler yoktu. Bu dönemde yazınsal etkinlikler genellikle peygamberi övme, kardeşlik üzerine yazılar, mersiye örnekleri ve doğrudan insanlara verilen vaazlardan oluşmaktaydı. Mısır'da edebî anlamda yaşanan bu durgunluk döneminin yerini 18. yüzyıldan sonra yeni bir uyanış dönemi almaya başladı. Bu dönem, Fransızların Mısır'ı işgalinden sonra başlayan (1798-1801) yani 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başlarına kadar olan süreci kapsadı.¹

¹ Jesse Matz, *Taṭavvuru'r-Rivâyeti'l-Hadîse*, (Çev. Lutfiyye ed-Dulîaymî), Dâru'l-Medâ, Beyrût: 2016, s. 19; Aḥmed Heykel, *Taṭavvuru'l-Edebi'l-Hadîs fi Mısr*, Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire 1994, s. 13.

Fransa'nın 1798 yılında Mısır'ı işgal etmesi sonucu Mısır halkı ilk olarak Batı medeniyeti ile tanıştı. Aynı zamanda bu dönem, modern Arap edebiyatı tarihinin de başlangıcı olarak kabul edildi. Daha sonra Fransızların Mısır'dan ayrılmasıyla birlikte halkta işgalci güçlere karşı milliyetçilik duyguları oluşmaya başladı. Bu dönemin sonunda Mısır halkının da desteğiyle Muhammed Ali Paşa ülkenin yönetimine geçti. Muhammed Ali Paşa başa geçtiğinde ilk olarak çeşitli okullarda ders vermeleri için Mısır'a yabancı hocalar getirdi. Ancak bu hocalar, ülkenin dilini bilmiyor, öğrenciler ise onların konuştuklarını anlamıyordu. Bunun üzerine Muhammed Ali Paşa, Suriyeli ve Faslı tercümanlardan yardım alarak bu konudaki sıkıntıyı ortadan kaldırdı.²

Daha sonra 1826'da Muhammed Ali Paşa tarafından Rifâ' Râfî' et-Ṭaḥṭâvî liderliğindeki bir heyetin Fransa'ya gönderilmesiyle birlikte en-Nahṣa hareketi başladı. et-Ṭaḥṭâvî, orada gördüğü ve gözlemlediği her şeyi *Taḥlîsî'l-İbrîz fî Telḥîsî'l-Bârîz* adlı tercüme kitabında topladı. Bu yüzden et-Ṭaḥṭâvî, modern dönemde Arap toplumunda başka bir ülkeye yolculuktan ve oradaki izlenimlerinden bahseden ilk yazar olarak kabul edildi. Yine bu dönemde Ezher kültürünün artık çağın şartlarına uygun olmadığını ve Batı bilimlerinden en iyi şekilde yararlanmaları gerektiğini savunan bir grup Mısırlı aydın ortaya çıktı. Buradan hareketle edebî alanda tercüme çalışmaları başladı. Böylece et-Ṭaḥṭâvî, Hidiv 'Abbâs döneminde Fenelon'un *Muġâmerâtu Telemâk* romanını tercüme etti. Ona *Mevâḳî'u'l-Eflâk fî Vaḳâî' Telîmâk* adını verdi. et-Ṭaḥṭâvî, bu eseri makâmeye yer alan secî ve bedî söz sanatlarıyla hikâyeye taşıdı. Ancak onu sadece Beyrut'ta yayımlayabildi. Bu eserin çevirisi ve onun kendi kitabı 19. yüzyılda Mısır'da eğitici romanın ortaya çıkışının bir başlangıcı olarak kabul edildi. Ayrıca et-Ṭaḥṭâvî, *Telemâk* tercümesi ve *Taḥlîsî'l-İbrîz* adlı kitabıyla Batılı fikirlerden etkilenen Mısır'daki siyasi baskıya doğrudan karşı koyan ilk aydın kişiydi. Bu nedenle *Muġâmerâtu Telemâk*'taki en önemli hedef baskıya karşı direniş ve halka birlik çağrısı oldu.³

² Corcî Zeydân, *Târîḫü Âdâbi'l-Luġati'l-'Arabiyye*, Dâru'l-Hilâl, Kâhire 2017, s. 27.

³ Şevkî Żayf, *el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-Muâşır fî Mışr*, Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire 1992, s. 23; Ahmet Kazım Ürün, *Modern Arap Edebiyatı*, Çizgi Kitabevi, Konya 2017, s. 14-15.

Vaḳâi' Telemâk 19. yüzyılda Mısırlı romancı etkinliğinin ilk tezahürüydü ve bu tercüme eserin önsözünde et-Ṭahtâvî'nin eğitim amacı da açık bir şekilde görüldü. Ayrıca et-Ṭahtâvî bu değerli eseri *Yazarların Önsözü* olarak adlandırdı. *Vaḳâi' Telemâk*'da yer alan eğitim amaçlarından ilki, krallar ve gücü elinde bulunduran hâkim şahsiyetler için nasihatler sunmak, diğer bir amaç ise halkın davranışlarını düzeltmek için onlara öğütler vermektir. et-Ṭahtâvî'den sonra Ali Mubârek '*Alemuddîn* (1882) adlı eserinde Feraḥ Anṭûn da *Urşelîmu'l-Cedîde* (1904)'de yine aynı şekilde eğitimci bir yapı ve hayali öğeler içeren gezi türünde bir anlayışla hareket etti.⁴

Bilimsel eğitim, Ali Mubârek'in '*Alemuddîn* adlı kitabındaki tek amacı değildi. O, bundan farklı olarak bazı Doğu ve Batı gelenekleri arasında karşılaştırma yapmaya çalıştı. Ali Mubârek eserinde sivil okullardaki öğrencilere ve modern bilimi Ezher'e sokma çabalarını reddeden Ezher büyüklerine yer verdi. Bu yüzden, romanında ona '*Alemuddîn* adını verdiği Ezherli bir şeyhi seçti. Ali Mubârek'in Doğu ve Batı arasındaki gelenekleri karşılaştırarak bize sunması el-Muveyliḥî'nin *Ḥadîsu 'Îsâ bin Hişâm* (1907)'da daha gelişmiş bir şekilde karşılaştığımız bir konuyu oluşturdu. el-Muveyliḥî eserinde, kendi dönemindeki sosyal hayatının çarpık yönlerini birbiri ardına sıraladı. Ayrıca bunları canlı diyaloglarla tasvir ederek yanlış yönleri zaman zaman ince bir mizah anlayışıyla eleştirdi.⁵

Yirminci yüzyılın başlarında popüler beğeni dikkate alınarak bazı romanlar kaleme alındı. Bu romanların bir bölümü tarihe birer ders kitabı olarak geçti. Ancak bilgi olarak daha iyi, daha sağlam ve tutarlı bu romanları yazmaya başlayanlar Fransız Devrimi'nden etkilenerek dünyaya ve tarihe yeni bir pencereden baktılar. Feraḥ Anṭûn *Urşelîmu'l-Cedîde* (1904)'yi Corcî Zeydân da ünlü tarihî romanlarını yazdı. Roman, onlar ve ardından gelen Cubrân Ḥalîl Cubrân, Emîn er-Reyhânî ve Mîḥâil Nu'ayme gibi yazarların elinde gelişim gösterdi. Onlarla birlikte diğer

⁴ Muḥammed Seyyid 'Abduttevvâb, *Bevâkîru'r-Rivâye*, el-Hey'etu'l-Mısrıyye, Kâhire 2007, s. 54.

⁵ Ürün, *Modern Arap Edebiyatı*, s. 59-73; Heykel, *Taṭavvuru'l-Edebi'l-Ḥadîs fi Mısr*, s. 69.

edebiyatçı ve romancıların da romanın gelişmesinde ve bugünkü seviyesine ulaşmasında çok büyük katkıları oldu.⁶

Şam'dan gelen çok sayıda göçmen de Mısır'da edebî anlamda büyük bir etkiye sahip oldu. 'Abdullâh Nedîm ve Ali Mubârek gibi bazı Mısırlı yazarlar onlardan etkilendi. Ayrıca 1919 Arap devrimi bazı Şamlı yazarları Batı medeniyetinin başarılarını veya doğrudan Batı roman geleneklerini eserlerinde sunmaya teşvik etti. Mısır, 1919 devriminden önce Şamlılardan uzak bir şekilde romanı geliştirmek için başka çabalara tanık oldu. Bunu da el-Muvaylihî'nin *Hadîsu 'Îsâ bin Hişâm* (1907), Hâfız İbrâhîm'in *Leyâlî Saîh* (1907) gibi eserler temsil etti. Bu yazarlar eski Arap kültürünü Doğu etkisiyle harmanlayarak Arap romanının şeklini büyük ölçüde etkiledi.⁷

el-Muveylihî, *Hadîsu 'Îsâ bin Hişâm*'da Hâfız İbrâhîm ise *Leyâlî Saîh*'da Arap kültür mirasının önde gelen ve aydın şahsiyetler tarafından kabul gören hikâyesel bir anlatı biçimi olan makâme türüne yaklaştı. el-Muvaylihî'nin kitabının giriş bölümünden anlaşıldığı gibi eski Arap kültürü ile reformlarında bu mirası canlandırmayı amaçlayan reform liderleriyle bağlantısı görüldü. Aslında o, kitabını bir hikâye ya da bir roman olarak nitelendirmede. Onu sadece *Hadîsu 'Îsâ bin Hişâm* olarak adlandırdı. Ancak el-Muvaylihî, bir taraftan *Hadîsu 'Îsâ bin Hişâm* kitabı ile makâme arasını diğer taraftan da onda geçen eğitsel roman anlayışını ayrı değerlendirdi. O, kitabının bölümleri arasında içsel bir bağlantı kurmaya çalıştı. Bu bağlantı zayıf olmasına rağmen eğitsel roman üzerine yeni bir olguydu⁸

Arap romanı, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce gidişatında karmaşık bir durum içerisinde yol aldı. Roman, sanatsal kâidelerden uzak, Araplaştırma ve alıntı tarzına çok daha yakındı. Bu dönemin romanlarını incelediğimizde, başlangıçta Arap romanının etik yönleriyle, sömürgecilikle yüzleşme ve daha çok kendine doğru yelken açma gibi unsurlarla ilgilendiği görüldü. Roman, daha sonraki

⁶ Żayf, *el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-Muâşır fî Mısır*, s. 34; Hannâ Fâhûrî, *el-Câmi'u fî Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî*, Menşûrât Zevî'l-Kurbâ, Tahran 2001, s. 21.

⁷ 'Abduttevvâb, *Bevâkîru'r-Rivâye*, s.73.

⁸ 'Abduttevvâb, *Bevâkîru'r-Rivâye*, s. 94.

aşamada ise sosyal meselelere özel bir ilgi gösterdi. Özellikle de Irak romanında olduğu gibi romancılık anlayışı diğer bazı Arap ülkelerinde bulunmayan bir noktaya ulaştı. Ancak bu romanların, henüz Batı'nın başarılarını yakalayamadığı ve Batı romanının sahip olduğu farkındalığa ve bilince ulaşamadığı da bir gerçektir. Bu durum, edebiyat çevrelerinin sanatsal Arap romanının başlangıcı olarak kabul ettikleri Muhammed Huseyn Heykel'in 1914 yılında *Zeyneb* adlı romanını yazana kadar devam etti. Yazar, bu romanla birlikte o dönemde zirvede olan Batı edebiyatındaki sanatsal yapıya biraz daha yaklaştı. *Zeyneb* romanı, daha önce hiç işlenmemiş olan Mısır köy hayatının gerçekliğini büyük bir ustalıkla ele aldı.⁹

Muhammed Huseyn Heykel'in *Zeyneb* romanı birçok tarihçi ve edebiyat eleştirmeni tarafından içerdiği teknik öğeler açısından değerlendirildi. Eser yayımlandığı tarih itibarıyla Arap romanının seyrinde önemli, niteliksel bir sıçrama olarak kabul edildi. Çünkü romanın yayımlanması roman, hikâye ve tercüme ile ilgilenen aydın bir grubun edebî konularda ateşli tartışmalara girdiği entelektüel bir ilerleme zamanına denk geldi. Bu dönemde Tâhâ Huseyn, Tevfîk el- Hâkîm, Luţfî es-Seyyid, Ali 'Abdurrezzâk, Manşûr Fehmî gibi öne çıkan isimler *Zeyneb* romanıyla yakından ilgilendi.¹⁰

Zeyneb romanıyla sanatsal alanda yapılan ilk önemli katkıdan sonra iki savaş arasındaki dönemde yapılan çalışmalar bu alanın öncülerinden 'Îsâ 'Ubeyd, Maḥmûd Teymûr ve Tâhir Lâşîn'e aitti. Onların kaleme aldığı çalışmalar, bir yandan eğitim ve eğlence romanlarına tepki olarak doğarken, diğer yandan da tahlîli romanın ortaya çıkması ve gelişimindeki katkısı belirlemek oldu.¹¹

Mısır'ın 1919 devrimiyle birlikte İngilizlere karşı bağımsızlığını kazanmasıyla edebî alanda yeni bir döneme geçildi. Bu dönemde 'Îsâ 'Ubeyd ilk kısa öykü koleksiyonu olan *İḥsân Hanım* (1921)'ı yayımladı ve onu devrimin öncüsü Sa'ad Zuğlûl'a hediye etti. Tâhir Lâşîn'in romanı *Havvâ bilâ Âdem* (1933)

⁹ Żayf, *el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-Muâşır fî Mısr*, s. 23; Mustafa 'Abdulğani, *el-İtticâhu'l-Ḳavmîyyu fî'r-Rivâye*, el-Meclisu'l-Vâtaniyyu li's-Şekâfe ve'l-Funûn ve'l- Âdâb, Kuveyt 1994, s. 21.

¹⁰ Żayf, *el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-Muâşır fî Mısr*, s. 23.

¹¹ 'Abdulğani, *el-İtticâhu'l-Ḳavmîyyu fî'r-Rivâye*, s. 26.

ise tahlîli roman olarak bu alanda daha ileri bir gelişme aşamasını temsil etti. Maḥmûd Teymûr ve ‘Îsâ ‘Ubeyd’in çalışmalarına bakıldığında ise romanlarında gerçeklik duygusunu ifade etmeye çalıştıkları görülür. Ṭâhir Lâşîn’in *Havvâ bilâ ‘Âdem* adlı eserinde ise hayatta yolunu çizmeye çalışan fakir orta sınıfın umutsuzluk duygularıyla kendi hislerini ortaya koymaları anlatılır. Ancak bu kişiler, her türlü zorluğa ve umutsuzluğa rağmen asla kendilerinden taviz vermezler. ‘Îsâ ‘Ubeyd *Şerayâ* (1922), Maḥmûd Teymûr ise *Receb Efendî* (1928) adlı romanlarında Mısır karakterini vurgulama ve Mısır gerçeğini ön plana çıkarmaya çalıştılar. Bu aşamada Maḥmûd Teymûr’un popüler çevreyi ve karakterlerini tasvir etme konusunda ‘Îsâ ‘Ubeyd’den her zaman daha istekli olduğu da görülür.¹²

Bu dönemde roman, en azından şekil yönünden Batı standartlarında oldu. Dil ve konu açısından onu gölgeleyen unsurlardan kurtuldu. Zamanla zenginleşerek çeşitlenmeye başladı. Ayrıca Mısır’ın fikri açıdan ve basın-yayın imkânları yönünden gelişmesi de romanın gelişimi üzerinde önemli bir etki bıraktı. Mısır romanı, onu taklit eden ve yolundan giden yazarlar için mükemmel bir model oldu.¹³

Modern dönemde makâme türündeki başlangıç aşamasından sonra yazılmış romanlarda özellikle de 1914 ve 1944 yılları arasındaki savaş dönemlerinde yazılanlarda romantik vizyonun baskın olduğu görüldü. Bu süreçte romantik romanlar iki aşamada ele alındı. Birincisi; Heykel, el-Mâzinî, Tevfîk el-Ḥakîm, Maḥmûd Teymûr, Ṭâhâ Huseyn ve ‘Abbas el-Aḳḳâd’ın romanlarında olduğu gibi olayları yazarın yaşadığı toplumdan ilham alan sosyal romanlardı. İkincisi ise Corcî Zeydân, Ferîd Ebu Ḥadîd, ‘Ali Bâksîr, Sa‘îd el-‘Uryân, ‘Ali el-Cârim, Necîb Maḥfûz ve ‘Abdulḥamîd Cûde es-Sahhâr’ın romanlarındaki gibi konularını tarihten ilham alan tarihî romanlardı.¹⁴

¹² ‘Abdulḡanî, *el-İtticâhu’l-Ḳavmîyyu fî’r-Rivâye*, s. 23.

¹³ ‘Abdulḡanî, *el-İtticâhu’l-Ḳavmîyyu fî’r-Rivâye*, s. 23.

¹⁴ Ṭâhâ Vâdî, *er-Rivâyetu’s-Siyâsiyye*, Dâru’n-Neşr, Kâhire 1996, s. 78.

1940'lı ve 1950'li yılların romanları ise Arap edebiyatında roman yazma açısından yeni bir döneme girdi. Arap romanı, özellikle 1952 devrimiyle birlikte toplumun içinde bulunduğu koşullardan dolayı romantizmden gerçekliğe geçiş yaptı. Romanda gerçekçi vizyon, 1967 savaşına kadar hâkim olan bir özellik olarak kalmaya devam etti. Bu aşamada yazarlar, tümüyle geleneksel gerçeklik olarak adlandırılabilir bir bağlamda yazmaya başladı. Bu geleneksel gerçeklik, insanî modeller sunarak toplumu düzeltmek, onu kalkındırmak ve ilerlemesini sağlamak için eleştirmek anlamına gelmekteydi. Arap dünyasında bu roman yazımı, Fransız ve İngiliz edebiyatı gibi bazı edebiyatlarda kendini çok fazla gösteren gerçeklik akımının can çektiği bir dönemde güçlü bir şekilde ona yöneldi. Bu yönelim de Arap romanındaki edebî formların dışardan edinilmediğini açık bir şekilde göstermektedir. Bu formlar, onun var olmasını sağlayan sosyal, fikrî ve sanatsal koşullar olmadıkça hiçbir toplumda gelişme gösteremezdi. Çünkü edebî ve formların doğuşu, sadece onları kabul eden bir bünyede gerçekleşir. Bu da onun var olması için çağrıda bulunan sebeplerin bir sonucudur.¹⁵

Bu aşamada Arap dünyasında Necîb Maḥfûz, Yûsuf İdrîs, Ḥannâ Mîna, Cembrâ İbrâhîm Cembrâ, Ğassân Kenfânî, 'Abdurrahmân Munîf, Suheyl İdrîs, 'Abdulhamîd Cûde es-Sehhâr 'Abdurrahmân eş-Şarkâvî, Yûsuf es-Sibâ'î, İḥsân 'Abdulḡuddûs gibi değerli romancılar öne çıktı. Bu yazarların çalışmaları toplumsal hareketi ve toplumun gerçek sorunlarını yansıtan türden romanlardı¹⁶

Bu dönemin öne çıkan en önemli yazarı *Ḥân el-Ḥalîlî* (1946), *Zuḡâḡu'l-Midaḡ* (1947) ve *eş-Şûlâsiyye* (1956) romanlarıyla Necîb Maḥfûz oldu. Necîb Maḥfûz'un yeni ve seçkin bir Arap romanı oluşturmadaki katkısı, başka hiç bir çabayla eş değer tutulamaz. Maḥfûz, İlk denemelerinden sonra eski Mısır tarihi ile ilgilendi ve gerçek hazineyi orada buldu. Halkın yaşamı, onların zengin çeşitliliği ve sürekli yenilenme iklimine bağlı kaldı. Böylece, Arap romanının gerçek temellerini attı. Necîb Maḥfûz, 1960'lı yıllarda yeni teknikler kullanarak romancılığa farklı bir bakış açısı kazandırdı. O, romancılık anlayışında yeni bir

¹⁵ Vâdî, *er-Rivâyetu's-Siyâsiyye*, s. 78.

¹⁶ Vâdî, *er-Rivâyetu's-Siyâsiyye*, s. 79.

görüş temsil eden romanlar kaleme aldı. *el-Liṣṣ ve'l-Kilâb* (1961), *es-Sümân ve'l-Ḥarîf* (1962), *et-Tarîk*(1964), *eş-Şehhâz* (1965), *Sersera fevka'n-Nîl* (1966) bu yeni romancılık anlayışında göze çarpan eserler oldu. Bu dönemde Necîb Maḥfûz, önceden önem verilen sosyal içerikleri daha fazla sanatsal bir romancılık şekline ihtiyaç duyan fikri, insani ve psikolojik içeriklerle karıştırdı.¹⁷

1967 yenilgisi, Arap romancılığını ve daha önce hâkim olan roman akımlarının gözden geçirilmesini gerektirdi. Böylece romanın doku, kahraman ve tarihî anlatı gibi eski geleneksel üslupları üzerinde yeni tarzlar ortaya çıktı. Daha sonra kendilerini yenilikçi olarak adlandıran Sana' Allâh İbrâhîm, Ḥanna Mîna, Cemâl el-Ğîṭânî, Edward Ḥarrât, Ṭayyib Şâlih, Behâu Ṭâhir, Emîl Ḥabîbî, Ṭâhir Vattâr, Larc Vâsînî, 'Abdurrahmân Munîf gibi yeni bir romancı nesil öne çıktı. Bu romancılar geleneksel roman anlayış ve tekniğini değiştirerek ona farklı bir boyut kazandırdılar. Bu sayede modern ve yenilikçi eğilimler gösteren bir romancılık anlayışı başladı. Bu anlayışın en önemli özelliği ise yazarların klasik, romantik ve gerçekçi roman çerçevesinde geleneksel kavramları aşmaları oldu. Üslup ise hayalî, mistik, tarihî ve gerçekçi bir dünyanın içine girerek ortaya çıktı. Bu da onun hem dokusunda hem de karakterlerinde derin bir karmaşa ve karışıklığa sebep oldu. Böylece roman, önceki romanlarda olduğu gibi yazarın amaçladığı hedeflere ulaşamayan ancak sade yapısıyla oldukça dikkat çeken ve geniş metin dünyasında kendine yer bulan bir tür oldu.¹⁸

Bazı eleştirmenler, 1967 gerileme dönemine kadar Arap dünyasında hâkim olan bu gerçeklik ile Arap edebiyatındaki gerçekliğin farklı olduğunu savunur. Özellikle 1967 gerileme döneminden önceki Arap romanlarında geleneksel gerçeklik terimine atıfta bulunulurken diğeri yani yeni gerçeklik terimi gerilemeden sonra ortaya çıkan gerçeklik olarak tanımlanır. Bu yeni gerçekçi vizyon bağlamında roman, toplumun dip noktasını temsil eden köylerde ve kenar mahallerde basit bir yaşama sahip kişileri tasvir ederken keskin bir ayrım ve aşırı ironi üzerine inşa

¹⁷ Ürün, *Modern Arap Edebiyatı*, s. 101; Vâdî, *er-Rivâyetu's-Siyâsiyye*, s. 79.

¹⁸ Vâdî, *er-Rivâyetu's-Siyâsiyye*, s. 72.

edilir. Bu kişiler marjinal gruplar, köylüler, işçiler, genç çalışanlar, hırsızlar, toplum tarafından dışlanmış insanlar, uyuşturucu satıcı ve bağımlıları olabilir.¹⁹

Bu tanımlar göz önüne alındığında, çağdaş aşamada roman yazan çoğu yazarın önceki neslin gerçeklik anlayışından farklı olarak yeni bir gerçeklik vizyonuna sahip olduğunu söylemek doğru olur. Bu farka bakıldığında çağdaş Mısır romanının kendisiyle öne çıkan sanatsal birçok özelliği görülür. Bu sanatsal özellikler ‘Abdurrahmân Munîf ve Tâhâ Vâdî gibi yazarların görüşlerinde sıkça yer alır.²⁰

2. ARAP TOPLUMUNDA AİLE, DİN VE TOPLUM YAPISI

Körfezle, Atlantik arasındaki bölgede geniş bir alana yayılmış olan Arap Dünyası, 21 ülke ve çoğunluğu genç nüfustan oluşan 200 milyondan fazla bir nüfusa sahiptir. Bu Arap nüfusu, tarihsel olarak ortak toplumsal ve kültürel özellikleri paylaşan insanlar olmaları, geçmişten gelen bir sosyo-kültürel mirası sahiplenmeleri ve çoğunlukla geleceğe dair ortak hedefler taşımaları dolayısıyla, farklı ülke sınırları dâhilindeki mevcudiyetlerine rağmen ortak bir toplum olarak tanımlanmaktadırlar. Ancak Orta Doğu olarak bilinen bölgede çoğunluğu oluşturan Arap varlığı, belli başlı sosyo-ekonomik, kültürel, siyasal, etnik ve dinsel farklılıkları ihtiva etmesinden dolayı çoklu bir yapı özelliği göstermektedir.²¹ Bu bölümde Arap toplumunun kendine has özelliklerini yansıtan ve onun temelini oluşturan aile, din ve toplum yapısı konularına değinilecektir.

2.1. Arap Toplumunda Aile

Aile, evlilik ve kan bağına dayanan karı-koca, çocuklar ve kardeşler arasındaki ilişkilerin olduğu toplum içindeki en küçük birimdir. Aynı soydan gelen veya aralarında akrabalık ilişkileri bulunan kimselerin tümüdür. İçinde bulunan her üyenin bir statü ve role sahip olduğu en önemli ve en eski sosyal bir

¹⁹ Vâdî, *er-Rivâyetu's-Siyâsiyye*, s. 73.

²⁰ Vâdî, *er-Rivâyetu's-Siyâsiyye*, s. 73.

²¹ Hâlim Barakât, *el-Muctema 'u'l- 'Arabiyyu'l-Muâşır*, Merkezu Dirâsâti'l-Vahdeti'l-'Arabiyye, Beyrût 2009, s. 12.

sistem ve kurumdur. Diğer bir tanıma göre ise akrabalık ilişkisiyle birbirlerine bağlanan fertlerin bir araya getirdiği topluluktur.²²

Aile, bütün toplumlarda var olduğu için evrensel bir niteliğe sahiptir. Toplumun özelliklerini yansıtarak onun bir mikro evrenini oluşturur ve aynı zamanda aile toplum için bir model olarak kabul edilir. Toplumun diğer kurumları özellikle okul ve devlet, çocukların gelişme dönemlerinde ailenin bireyleriyle yakından ilgilenir ve onları destekler.²³ Aile, kendi değer ve standartlarını toplum kurumlarından özellikle dinî kuruluşlar ve otoriter sistemden karşılar. Toplumda insan yaşamının sürekliliği ile bu yaşamın düzenli hale getirilmesi için bulunur. Bireyin yaşadığı çevreyle başa çıkabilmesi için oluşturulan ilk insani topluluktur. Sürekli birbirleriyle iletişim içinde olan bireylerle varlığını devam ettirir. Bu nedenle, ailenin bir bütün olarak ele alınması gerekir çünkü yaşam birliği kişinin sadece kendisini temsil etmemektedir. Bireyin tek başına yaşayamayacağı bir durumu temsil eder ve ancak erkek ve kadının bir araya gelmesiyle oluşur. Arap sosyolojisinin kurucusu İbn Haldûn ünlü eseri *el-Muḳaddime*'de “İnsan doğası gereği sosyal bir varlıktır” der.²⁴

İnsanın içinde bulduğu ilk sosyal yapı ailedir. İnsan orada, sosyal kişiliğinin yapısını şekillendirdiği hayatının ilk yıllarını yaşar. Aile, bireysel yaşamın birincil merkezidir. Dinî inancın ortaya çıkması ve devam etmesi için doğal bir ortamdır. Aile, bireyin haklarını korumak ve görevlerini yerine getirmek için sosyal eğitim, davranış ve ahlak kurallarını aldığı ilk eğitim kurumudur. Ayrıca aile üyelerini birbirlerine ve yaşadıkları topluma bağlayan gelenekler vardır. Aile, Taylor'a göre; “Her türlü eğitimin başladığı ilk yerdir. Değerler ve yargı ölçeklerini öğrendiği yeri temsil ettiği gibi vicdan ve düşünce arasındaki bağlantıyı da oluşturur.”²⁵

²² Şükrü Haluk Akalın, *Türkçe Sözlük*, TDK, Ankara 2011, s. 57; Mehmet Akif Aydın, “Aile”, *DİA.*, İstanbul 1989, C. 2, s. 196.

²³ Gary R. Lee, *Family Structure and Interaction a Comparative Analysis*, University of Minnesota Press, Minnesota 1982, s. 60.

²⁴ Necmettin Türinay, *Değişen Toplum ve Aile*, Akçağ Yayınları, Ankara 1996, s. 11.

²⁵ Türinay, *Değişen Toplum ve Aile*, s. 12; Zeyneb İbrâhîm el-‘Azbi, *‘İlmu’l-İctimâi’l-‘Â’iliyyu, Câmi‘atu Banhâ Kulliyetu’l-‘Âdâb Kısmu’l-İctima’i*, Mısır 2013, s. 166.

Aile ayrıca, bireyin hayatını oluşturan ve bu oluşumla ilgilenen ilk kültürel yer olarak kabul edilir. Aile, kültür aktarımı için bir araçtır. Kültürden önemli olduğunu düşündüğünüz şeyden birini seçersiniz ve onu değerlendirerek üzerinde karar verirsiniz, bu da çocuğun yönelimlerini uzun yıllar etkilemeye neden olur. Bundan dolayı çocuğun kültürel mirasa bakışının ailesinin bakış açısından oluştuğu söylenebilir.²⁶ Aile ayrıca yetiştirme görevini de üstlenir. Çocuğun davranışı sosyal bir boyayla renklenir. Ayrıca çocuğun, her koşulda orada yetiştiği, çocukluk yönelimlerini kazandığı ailesinin duygularını ve üyelerinin kendisine olan güvenini yansıttığını görürüz. Bu da çocuğun hayatı boyunca devam eden bir durum olarak karşımıza çıkar. Çünkü çocukluk döneminde yaşadığı deneyimler, davranışlarında ve yaşantısında derin izler bırakır. Bu izler, hareketlerinde, bakış açısında ve sosyal ilişkilerinde kendini gösterir. Ailelerde ilişkilerin türleri, aile üyelerinin duygusal durumları ve birbirlerine karşı tutumları düzeyinde farklılık gösterebilir. Bazı aile üyelerini birbirinden uzaklaşmış bulurken bazılarını da samimi ilişkiler içerisinde görebiliriz. Bazı aileler başkalarına karşı açıkken bazıları da kapalı olabilir.²⁷

Bu bağlamda Arap aile yapısına baktığımızda onun kendine has bazı karakteristik özelliklere sahip olduğunu görebiliriz. Arap ailesi, geleneksel olarak temel sosyo-ekonomik üretim birliğini oluşturur. Tüm alanlarda yardımlaşma ve birbirlerine güven duyma konusunda üyeleri arasında bir bütünlük ve iş birliği vardır. Aile terimi Arapçada sorumluluk yüklenmek, birbirine bağlılık ve karşılıklı güven anlamından türemiş bir terimdir. Arap ailesi, hizmet sisteminin genişlemesi, devletin çeşitli yaşam tesisleri üzerindeki kontrolü ve bürokratik işlevlerin artması sonucunda iş bölümü ve uzmanlaşma açısından mevcut çağda yarı-radikal değişikliklere maruz kalmaya başlamıştır.²⁸

Arap ailesi, yetki ve sorumlulukların merkezileşmesi ve bağlılık açısından hiyerarşik yapısı ile karakterize edilir. Baba, piramidin en üstünde yer alır. İş bölümü, cinsiyet ve yaş temeline bağlı farklılıklar görülür. Ataerkillik toplumdaki

²⁶ el-‘Azbi, *‘İlmu’l-İctimâi’l-‘Â’iliyyu*, s. 166; Lee, *Family Structure and Interaction a Comparative Analysis*, s. 60.

²⁷ <http://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=139297> (Erişim tarihi: 15.03.2021).

²⁸ Barakât, *el-Muctema’u’l-‘Arabiyyu’l-Muâşır*, s. 175.

yapısal değişimler, çekirdek ailenin kurulması, ücret karşılığı kadının çalışması, bilgi ve göçün yayılması nedeniyle temel dönüşümler geçirmiştir.²⁹

Sosyal bilimci Hişâm Şarâbî, Arap ailesinin bireyler üzerinde baskıcı bir tutum sergilediğini belirtir. Bunları da özellikle çocuğa ve kadına karşı yapılan baskılar olarak ifade etmektedir. Bu baskı türlerinden kadına karşı yapılan baskının birçok şekli vardır. Ataerkil toplum geleneğinde kadının erkeğine itaatkâr olması ve kocasına tüm özverisiyle yaklaşması gerekir. O, evliliğe bağlı bir varlık olarak görülür. Evlenmediği zaman tek başına bir bireydir. Boşanması durumunda ise gerçek daha kötü ve acı bir durumu ifade eder. Modern çağda Arap aile yapısında kadınların rollerinde bazı değişimler görülmektedir. Ancak bu yeni roller, toplumun muhafazakâr geleneklerine yerleştirilen bir dizi engelle boğuşmaktadır.³⁰

Çocuğa baskıya gelince, Arap hiyerarşik ailesi yaşa ve cinsiyete dayalıdır. Küçük çocuklar yetişkinlere bağımlıdır. Otoriter bir ilişkide neredeyse yarı itaatkâr olmaları gerekir. İletişim, geleneksel olarak yetişkinler ve çocuklar arasında yatay değil dikey olarak yapılır. Emirler, yönlendirme, talimatlar, telkin etme, önleme, uyarıda bulunma yukarıdan aşağıya doğru bir yön izler. Ancak bir çocuğun ailesi tarafından yetiştirilme modellerinin burjuva ailesinde bir sınıftan diğerine farklılık göstermektedir. Şarâbî'nin Arap ailesinde gözlemlediğine göre; annenin çocuğu aşırı koruyarak karakterini olumsuz etkilemesi gibi babanın da çocuğa baskı uygulaması görülmektedir. Kız çocuğunda ise bazı aileler erken çocukluk döneminden itibaren onun bir yük olduğu ve ailede istenmeyen biri olarak görüldüğü duygusunu aşılır. Bu aşırı koruma ve otoriterlik zaman zaman çocuklar için çaresizlik, bağımlılık ve sorumluluktan kaçınma hislerine yol açar.³¹

Geleneksel Arap toplumunda aile sadece baba, anne ve kardeşler arasında değil aynı zamanda büyükanne, büyükbaba ve torunlarla da yakın ilişkilerin olduğu anlamına gelir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi Doğu'nun ve Batı'nın bu modern dönemde bir araya geldiği görülmektedir. Bu dönemde Arap ailesi sadece baba, anne ve çocukların bir çatı altında yaşadığı çekirdek bir aileye dönmeye

²⁹ Barakât, *el-Muctema'u'l-'Arabiyyu'l-Muâşır*, s. 179.

³⁰ Barakât, *el-Muctema'u'l-'Arabiyyu'l-Muâşır*, s. 179.

³¹ Barakât, *el-Muctema'u'l-'Arabiyyu'l-Muâşır*, s. 180.

başlar. Bu dönüşüm birçok faktörden kaynaklanmaktadır. Bunların en önemlisi de hizmet ve istihdamın gelişmesi ile şehirlere göçün artmasıdır.³²

Arap ailesinde çocuk yetiştirme süreci ise çocuğun doğduğu ilk andan itibaren ebeveynlerin ona bakmaya başlamasıyla başlar. Aile, çocuğun iyi bir şekilde yetiştirilmesini sağlayarak onun büyüme konusundaki ihtiyaçlarını karşılar. Günümüzde yapılan tüm araştırma ve çalışmalar yetiştirme ile ilgili iki temel görevi vurgulamaktadır. Birincisi ebeveynlerin oynadığı önemli rol, ikincisi ise bireyin hayatı boyunca bu rolün etkisinin devamıdır. Bu deneyimler, ilerleyen yaşlarda çocukların özellikleri ve kişiliklerinde büyük bir etkiye sahip olur. Ailevi yetiştirme yöntemleri bir toplumdan diğerine ve bir aileden ötekine farklılıklar gösterebilir. Bazı aileler çocuklarıyla karşılıklı diyaloga dayanan, duygularını dikkate alan ve kendini özgürce ifade edebilmesi için onu dinleyen bir yaklaşım benimser. Bu yaklaşım çocuğun ailede aktif bir şekilde yer almasına, onun büyümesi ve sosyal çevreye açılmasına ayrıca bağımsızlık ve kendine güven duygusunu geliştirerek bu duyguyu arttırmasına sebep olur.³³

Dolayısıyla bu da çocuğun, ailenin aktif bir üyesi olmasını, büyüme ve gelişmesini, bağımsızlığını geliştirmesini, kendine güvenerek özgüvenini arttırmasını sağlar. Bazı aileler ise farklı bir yaklaşım benimsemektedir. Bu yaklaşım diğerinin tersine baskı ve zulme dayalı otoriter bir yaklaşımdır. Çocuğu yönlendirmeye ve kendisine dayatılanları kabul etmeye zorlar. Bu da çocuğun içindeki girişimcilik ve bağımsızlık ruhunu yok eder ya da çocuğun sürekli isyanı ve ailenin yapmasını istediği her şeye muhalif olmasına yol açar. Aile psikolojisi uzmanı Alâ'uddîn Kefâfî, Arap ailesindeki en önemli ebeveyn yetiştiriciliği tekniklerinin şöyle olduğuna inanmaktadır.³⁴

Reddetme yöntemi; bu yöntem, çocuğun ebeveynlerinin ona karşı sergilediği reddedici davranışın farkına varmasıdır. Ancak ebeveynler bunu kabul etmezler ve bu durumu her zaman eleştirirler. Çocuğa karşı dostane bir yaklaşım ve sevgi

³² Barakât, *el-Muctema 'u'l- 'Arabiyyu'l-Muâşır*, s. 193.

³³ <http://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=139297> (Erişim tarihi: 15.03.2021).

³⁴ Muhammed Aḥmed el-Fevzân, *Ususu't-Terbiyeti'l-Hâşşa*, Mektebetu'l-'Ubeykân, Riyâz 2009, s. 38.

göstermezler. Bu yöntemde Ebeveynler çocuğun duygularına fazla meraklı değillerdir ve onun isteklerine önem vermezler. Aksine çocuk kendini ailesinden ayrı biri olarak hisseder ve zamanla onlardan uzaklaşır. Sonuç olarak ebeveynlerin sergilediği davranışlar nedeniyle çocuk istenmeyen biri olduğunu hisseder.³⁵

Kontrol yöntemi; çocuğun, ebeveynlerinin ona karşı sergilediği otoriter davranışın farkına varmasıdır. Bu davranışlar onun hareketlerini kısıtlar, kendisine yeterli özgürlük ve aktivite imkânı vermez. Ayrıca çocuk, kendini ve duygularını ifade etme özgürlüğünün hoş karşılanmayacağını fark eder.³⁶

İhmal Yöntemi; çocuğun, ebeveynlerinin ona karşı sergilediği ihmalkâr davranışın farkına varmasıdır. Aile, onu ihmal eder ve asla yanında bulunmaz. Çocuk, ebeveynlerinin onun hakkındaki duygularını olumlu mu yoksa olumsuz mu olduğunu tam olarak anlayamaz. Bu yöntemde çocuk, ebeveynlerinin onu destekliyorlar mı yoksa ona karşı mı çıkıyorlar gibi durumlardaki tutumlarını bilemez. Yaptığı eylemleri onaylayıp onaylamadıklarını fark edemez. Böylece çocuk, ebeveynlerini bir eğitim gücü ve bu eğitim gücünün destekleyicisi olarak göremez.³⁷

Katı yöntem; çocuğun, ebeveynlerinin ona karşı sergilediği sert davranışın farkına varmasıdır. Ebeveynler, her zaman dövmek gibi fiziksel bir cezaya başvururlar. Bir hata yaparsa ya da onların emirlerine uymazsa çocuğu tehdit ederler. Bu yöntemde ebeveynler, çocuğun yönelimleri, düşünceleri ve istekleri hakkında düşünme eğiliminde değildirler. Aksine, kendilerinin yaptığı davranışları görmezden gelme veya onlara rahatsızlık verecek herhangi bir girişimde ceza yöntemine yönelirler. Bu yöntemde ebeveyn davranışı şiddetli olma eğilimindedir.³⁸

Aile psikologları, Arap ailesindeki bu durumu çeşitli örgütsel yöntemlerle açıklar ve ebeveynlerin kullandığı en az üç ceza biçiminin olduğunu vurgular.

³⁵ el-Fevzân, *Ususu't-Terbiyeti'l-Hâşşa*, s. 38.

³⁶ el-Fevzân, *Ususu't-Terbiyeti'l-Hâşşa*, s. 40.

³⁷ <http://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=139297> (Erişim tarihi: 15.03.2021).

³⁸ el-Fevzân, *Ususu't-Terbiyeti'l-Hâşşa*, s. 42.

Bunlardan ilki güç vurgusudur. Bedensel ceza kullanımını, istenen ya da ayrıcalıklı şeylerin reddedilmesini ifade eder. Ebeveynler, bu ceza yöntemini çocuğun savunmasızlığı yoluyla kontrol eder.³⁹

İkincisi psikolojik yapıyı kontrol etmektir. Bunun da iki yolu vardır. Güç ve kontrol kullanmadan sevgiyi geri çekme yoluyla yapılır. Geri çekilme, çocuğun memnuniyetsizliğini görmezden gelmek, onu izole etmek gibi ebeveynin öfkesi veya onaylamamasının fiziksel olmayan ifadesini içerir. Bu yöntem, uzaklaşmanın açık bir tehdidi nedeniyle geleneksel cezadan daha caydırıcı olabilir. Böylece çocuğun yaptığı kötü şeylere vurgu yapılabilir ve aile, çocuğun davranışlarını kontrol etmeye başlayabilir. Hâkimiyeti vurgulamanın aksine, sevginin geri çekilmesi, bedensel ceza durumunda olduğu gibi nispeten hızlı bir şekilde sona ermek yerine uzun sürebilir.⁴⁰

Üçüncüsü ise kuvvete başvurmeyen bir araç olan tümevarımdır. Ebeveynler, çocuğun sıcak bir sobaya dokunmasının veya kibrit oynamasının tehlikeli sonuçları hakkında onu uyarmak gibi bir davranışı neden yapmaması gerektiğini açıkladığında bunu bir caydırıcı olarak kullanabilirler. Tümevarım, bazı davranışları içine alan ve çocuğu bu davranışları kendi yeteneği yoluyla olumlu yönde değiştirmesini sağlayan bir kontrol mekanizmasıdır.⁴¹

2.2. Arap Toplumunda Din

Emile Durkheim gibi birçok sosyolog dini, topluluktan kaynaklanan sosyal bir olay olarak görür. Aslında din ekonomik, politik ve kültürel yapısı olan tüm sistemleri etkileyen ayrıca onlardan etkilenen sosyal bir olgudur. Din, belirli bir dinî inanca bağlılık ve onun yükümlülüklerinin, görevlerinin, koşullarının ve duygularının aracı olarak ibâdet edilen yaratıcısına yönelik yapılan tüm ibâdet eylemleri olarak tanımlanır. Toplumdaki bütün ilişki ve işlemler bu dinî şartlarla bağlanan uygulamalar üzerinde olup bu din için gösterilen bağlılıkla düzenlenir.⁴²

³⁹ el-Fevzân, *Ususu 't-Terbiyeti 'l-Hâşşa*, s. 42.

⁴⁰ el-Fevzân, *Ususu 't-Terbiyeti 'l-Hâşşa*, s. 43.

⁴¹ <http://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=139297> (Erişim tarihi: 15.03.2021).

⁴² 'Abdubâkî Zeydân, *'İlmu 'l-İctimâ 'î 'd-Dînî*, Mektebu Ğarîb, Kâhire 1981, s. 52.

Din kavramının belirli bir tarifini yapmak mümkün değildir. Çünkü o, tüm ilkel ve semavi dinlerin hâkim olduğu toplumlarda farklılıklar gösterir. Ayrıca insanı olgunluğa erdiren en derin duygu ve inançla bağlantılı olduğu için kişiden kişiye farklılık gösterir.⁴³

Din, ilkel veya medeni insan davranışlarını yönlendiren çizgiler içerir. Bununla birlikte din kavramı, bireylerin yaşamının evrelerine göre değişiklik gösterir. Yaşamın her aşamasında, dinin etkisi bir aşamadan diğerine değişir. Gençlik dönemlerinde din, önemli ve yönlendirici bir rol oynamaktadır. Kişi bu yaşlarda ya inancına sıkı sıkıya bağlı kalarak dinine bağlı olur ya da din başka bir şekilde onun hayatında yer alır.⁴⁴

Din, insanların davranışlarında ve iç dünyalarında bireyi kontrol altında tutan görevli bir memur gibidir. Sonra hiyerarşi aşaması ile birlikte bunu yaşlanma takip eder. Bu genellikle, dine bağlılık veya münzevi olma aşaması olarak bilinir. Çünkü insan onu meşgul eden şeylerden sıyrılır ve yaratanına ibadet için her şeyden soyutlanır. Bunlar her toplumda, dinin insanlar için çizdiği yollarla ona hâkim olan ve onu kontrol altında tutan dinî davranışlarla bağlantılıdır. Bu, insanın doğayla olan ilişkileri ve doğasının dinî gereklere uymasındır. İnsan; vicdanını, fikirlerini ve genel davranışlarını etkileyen büyük bir gücün varlığını hissettiğinde din onun hayatında önemli bir etken olur. İnsanın değerlerinin tamamı genellikle dinle bağlantılıdır. Doğruluk, gerçeklik, erdemli olmak ve hayır işleri ile ilgili fikirlerin hepsi dine dayanır.⁴⁵

Arap toplumundaki dinî yapıya baktığımızda orada farklı dinî grupların var olduğunu görürüz. Eski dönemlerde Araplar, çok tanrılığa veya animizme dayanan çeşitli dinleri benimsemişlerdir. Ancak günümüzde birçok Arap, Sünni ve Şîî mezheplerinin bağlı olduğu İslam dinini yaşamaktadır. Bunun yanı sıra İsmailî ve İbâdî gibi bu dinin inanç sitemine uyan diğer mezhepleri tercih edenler de vardır. Araplar arasında en yaygın ikinci din ise Hristiyanlıktır. Bu dini kabul edenler ağırlıklı olarak Biladuş-Şâm ve Mısır'da yaşarken Irak ve Mağrip'te de

⁴³ Zeydân, *‘İlmu’l-İctimâ’i’ d-Dînî*, s. 52.

⁴⁴ Zeydân, *‘İlmu’l-İctimâ’i’ d-Dînî*, s. 52.

⁴⁵ Zeydân, *‘İlmu’l-İctimâ’i’ d-Dînî*, s. 53.

bulunmaktadırlar. Hristiyanlığı benimseyenler çoğunlukla Kıpti Ortodoks kilisesi, Rum Ortodoks kilisesi, Roma Katolik kilisesi ve Süryâni kiliseleri gibi Doğu kiliselerine mensupturlar. Ayrıca Araplar arasında Yahudilik, Sabîîlik, Mandaizm ve Bahâîlik gibi dinlere tabi olan bir azınlık grubu da vardır.⁴⁶

Arap toplumunda din belli bir role sahiptir ve toplumun da iki çeşit dinî yapısı vardır. Bunlar resmi ve popüler din olarak karşımıza çıkmaktadır. Resmi din, din bilginlerinin de tanımladığı gibi geçmişten gelen dinî inanç ve uygulamalardır. Bu sistemde din adamları ve siyasi otorite arasında belirli bir ilişki vardır. Din adamlarına hiyerarşik konumlarını belirten rütbeler ve unvanlar verilir. Bu da onlarda farklı sosyal ve ekonomik güç merkezlerini gösterir. Diğer bir dinî yapı ise popüler dindir. Bu dinî anlayış, resmi kurumdan nispeten bağımsız olan dinî inanç ve uygulamalardır. Çevrelere, sosyal sistemlere, ekonomik koşullara ve yaşam modellerine göre çeşitlilik gösterir. Tarihte kökenleri efsanevi kişiler, veli kullar, sâlih insanlar ve onların türbeleri ile ziyaret yerleri etrafında merkezlenir. Bu din anlayışı kırsal kesimde, çölde, yoksul kişiler, savunmasız insanlar ve yaşlılar arasında yaygındır.⁴⁷

Resmi din ile popüler din arasında günlük hayatta pek çok yönü olan gizli bir çatışma vardır. Resmi din özellikle, başta Suudi Arabistan Krallığı olmak üzere bazı ülkelerde popüler dinî uygulamaları engeller. Mağrip ülkelerinde özellikle de Cezayir’de insanların hayatındaki yerleşimi nedeniyle resmi ve popüler din bir arada varlığını sürdürür. Bu ülkelerde insanlar kendini rahatlatmak, sorunların üstesinden gelmek için kullanabileceği araçlardan biri olarak dini, geçerli olan popüler kültüre uyarlamıştır. Bu durum özellikle dinî anma törenlerinde, cami, mescit vb. yerlerde yapılan tesbihatlarda kendini gösterir.⁴⁸

Arap toplumunda din belli görevler üstlenir. İçinde bulunduğumuz dönemde bazı siyasi sistemler ve egemen sınıflar İslam dinini meşruiyetlerini ve kontrollerini tesis etmede dini etkili bir araç olarak kullanmaktadırlar. Bazı yönetici aileler,

⁴⁶ ‘Alî Sâmi en-Neşşâr, *Neş’etu’ d-Dîn*, Dâru Neşri’s-Sekâfe, İskenderiye 1949, s. 28.

⁴⁷ Ferhât Nâdiye, *Devru’ d-Dîn fi’ l-Muctema’ i’ l- ‘Arabiyyi’ t-Taqlîdiyyi*, Câmî’a Hasîbe bin Bû ‘Alî, Cezayir 2008, s. 243.

⁴⁸ Nâdiye, *Devru’ d-Dîn fi’ l-Muctema’ i’ l- ‘Arabiyyi’ t-Taqlîdiyyi*, s. 243.

meşruiyetlerini Peygamber ile olan bağlarına dayandırarak sağlar. Bunlar Arap-İslam tarihinde dinden faydalanan ve onu kendi hizmetinde bir araç olarak kullanan otoritedir. Bu otorite ne milletin hizmetinde ne de samimi bir ibadet anlayışında olmuştur. Modern çağda Arap rejimleri otoritelerini ordularla güçlendirmekle kalmadı. Bunun yanı sıra konumlarını sağlamlaştırmak, muhalefeti kontrol altında tutmak ya da onu ortadan kaldırmak için din ve mezhepçiliği kullandı. Böylece toplumda yaratıcı korkusuyla birlikte otorite korkusu da kendini gösterdi. Ayrıca bu otoritenin koyduğu kanunlar ilahi kanunlarla birleştirilerek halka benimsetildi.⁴⁹

Araplarda din, iktidarı elde etmek için mücadele veren siyasi güçlerin veya mevcut düzeni değiştirmeye çalışanların kullandığı bir araç haline gelmiştir. Özellikle de sosyal ve ekonomik bozulma dönemlerinde memnuniyetsizliği uyandırmak ve halkı kışkırtmak için kullanılmaktadır. Arap toplumunda meydana gelen ve bazı siyasi partiler tarafından temsil edilen toplumsal hareketlerle gerçekleştirilmeye çalışılan islamî uyanış düşüncesi de budur. Bahsi geçen uyanış birtakım dinî örgütlerin yayılmasında büyük bir etkiye sebep oldu. Bu dinî hareketler bazı ülkelerde şiddete yol açarak aşırılık boyutuna ulaştı. Ancak hepsi bir sonraki otoritenin politikasını haklı çıkararak kendi düşünce sistemi ve ortaya koymaya çalıştıkları fetvalarla çelişti. Dinin bir kışkırtma aracı olarak kullanılması onu tarihsel ve sosyal bağlamda sınıfların çıkarlarından ayıramaz. Bu hareketlerin kendini gösterdiği halktan orta sınıf insanlar, yaşadıkları krizlerin üstesinden gelme konusunda tüm gücüyle mücadele verdiler. Bu yüzden dinî gruplar genellikle popüler çevrelerde faaliyet gösterdi. Ortaya çıkmaları ekonomik, politik krizler ve yönetici sınıfların başarısızlığıyla bağlantılı oldu. Ayrıca orta sınıf tüccar ve zanaatkâr kesimlerinden da çok fazla destek aldılar.⁵⁰

Arap toplumunda din, acı verici gerçeklerle yüz yüze gelmekten kaçınan ve ona uyum sağlayamayan ezilmiş bazı halk kitleleri tarafından kullanılabilir. Bu da halkın geçim kaynaklarını yönetme konusunda çaresiz insanlara dönüştüğü zamanlara denk gelir. Burada halkın iki seçeneği vardır. Bunlardan ilki şiddete

⁴⁹ Muhammed Aḥmed el-Bayûmî, *‘İlmu’l-İctimâ’i’ d-Dîniyyu*, Dâru’l-Ma‘rifeti’l-Câmi‘iyyeti, İskenderiye 2008, s. 42.

⁵⁰ el-Bayûmî, *‘İlmu’l-İctimâ’i’ d-Dîniyyu*, s. 42.

başvurma, diğeri ise teslim olarak hayatlarına razı bir şekilde dine yönelerek yaşamaya devam etmedir. Bu da onu boyun eğmeye ve gerçekle uzlaşmaya götüren bir yoldur.⁵¹

Arap toplumunda din ve sosyal değişim genellikle birbirini takip eden iki unsurdur. Arap Yarımadası'nda Nahda hareketinin başlangıcından beri bazı siyasi ve dinî hareketler ortaya çıkmıştır Bunlar; Suudi Arabistan'da Vahhâbilik, Sudan'da Mehdizm ve Libya'da Senussi gibi daha çok geleneksel inançla ilgili egemen sınıf ve aileler tarafından dini kontrol aracı olarak kullanan gruplardır. Bu gruplar toplumun İslami açıdan eğilim kazanmasına bunun yanı sıra İslam'ın bir din ve devlet olarak görülmesine neden olmuştur. Amaçları ise şeriatın hayatın çeşitli alanlarında maddi ve manevi yönden uygulanmasıdır. Böylece modern Arap toplumunda mevcut koşullarıyla dinin sosyal, ekonomik ve siyasi bir devrim ile kötü durumdan kurtulmak için yeterli olup olmayacağı sorgulandı. Bu da fakir ve zengin arasında gittikçe artan uçurumla birlikte genel bakış açısının değişmesi, egemen kültürün hegemonyası, otoriteye olan nefret, insanların kaderlerini kontrol etme, çağın getirdiği zorluklarla yüzleşme ve kendi kültürüne yabancılaşma açısından bir değerlendirmeyi beraberinde getirdi.⁵²

Arap toplumunda bazı halk grupları, özellikle milliyetçiliğin bir dizi kriz ve yenilgilerinden sonraki tarihsel dönemlerde bazı girişimlerde bulundu. Bu da milli ve ilerici hareketlerin başarısızlığından kendilerini kurtarmaktı. Böylece din üzerinden yeni şeyler yaparak başarıyı yakalama arzusu harekete geçti. Halkın olumlu sonuçlara ulaşma konusundaki beklentileri arttı. Ancak uzun tarihî süreçte din, Araplarda toplumsal bir hareket olarak kendisine güvenilen ve kötü gidişatı düzelterek itici bir güç asla olamadı. Bunun en önemli nedeninin ise başlangıçtaki devrimci kimliğinden sıyrılarak mevcut rejimlerle bağlantılı bir yapıya dönüşmesi olduğu düşünüldü. Mısırlı sosyolog ve yazar Sa'dudîn İbrâhîm, İslâm dininin Arap toplumundaki durumunu şu sözlerle ifade eder:

⁵¹ el-Bayûmî, *İlmu'l-İctimâ'î'd-Dîniyyu*, s. 43.

⁵² Nâdiye, *Devru'd-Dîn fî'l-Muctema'î'l-'Arabiyyi't-Taqlîdiyyi*, s. 245.

“İslam dininin, tek tanrılı diğer dinlerin çoğu gibi iki yönü vardır. Bunlardan biri bilimle açıklanamayan doğaüstü olaylara odaklanır ve yapısındaki değişime karşı direnir. Diğer yönü ise adâlet ve ilerlemeye yönelen devrimci bir İslam anlayışıdır. Bu İslam anlayışında yer alan her şey, modern Arap milliyetçisine çağrıda bulunan ve onları gerçekte tek bir kimlik yapan ulusal ve dinî yapıdır.”⁵³

2.3. Arap Toplum Yapısı

Toplum; birbirine bağlı, birbirleriyle yaşayan, ortak bağlar ve çıkarlarla bağlantılı, aynı gelenek, görenek ve yasalarla yönetilen insanların oluşturduğu topluluktur.⁵⁴

Siyasi, sosyal ve psikolojik açıdan toplumun birkaç tanımı vardır. Geleneksel olarak toplum; davranışlarını kontrol etmeyi amaçlayan düzenlemeler eşliğinde, sosyal bağlar ve ortak çıkarlarla birleşmiş, otoritenin himayesi altında olan çok sayıda istikrarlı birey olarak tanımlanabilir. Bir toplum, sadece bir fikir grubu değil aynı zamanda yaşayan bir insan grubudur. Bu insanlar kendi kendilerine yeterek kalıcı olarak hayatlarını devam ettirirler. Toplum, sosyologlar tarafından bireylerin ait olabileceği en büyük grup olarak tanımlanmıştır. Kendi kendine uyum sağlama yeteneğine sahiptir ve bu da sonsuza kadar kalıcı olması için yeterlidir. Herhangi bir topluluk için belirli ve sabit sınırlar belirlemenin zor olduğu görülür. Çünkü bu sınırlar, farklı koşullara ve belirlenecek amaca göre farklılıklar gösterir.⁵⁵

Araplardaki toplum yapısına baktığımızda onu tarihî, ekonomik, siyasi, bilimsel, kültürel ve edebî yönlerden inceleyebiliriz. Öncelikle Arap Dünyası, batıda Atlantik Okyanusu’ndan doğuda Umman Denizi’ne, Kuzeyde Akdeniz’den Afrika boynuzu ve Hint Okyanusuna kadar uzanan ve Arapça konuşulan büyük bir coğrafyayı kapsar.⁵⁶ Bu topraklarda bazı etnik ve dinî azınlıklar yer alır. Etnik azınlıklar arasında yani İslam’ın başka bir ırktan da olsa Araplarla birleştiği Suriye

⁵³ Nâdiye, *Devru’l-Dîn fi’l-Muctema’i’l-‘Arabiyyi’t-Taqlîdiyyi*, s. 245.

⁵⁴ Muḥammed el-Cevherî, *el-Medḥal ilâ ‘İlmi’l-İctimâ’i*, Dâru’l-Ma’rifeti’l-Câmiyye, Kâhire 2006, s. 32.

⁵⁵ Ḥasan ‘Abdurrezzâk Manşûr, *Binâu’l-İnsân*, Emvâc li’n-Neşr ve’t-Tevzî‘i, Ürdün 2013, s. 188.

⁵⁶ Ahmet Kazım Ürün, *Arap Ülkeleri Sosyo-Kültürel Yapısı*, Çizgi Kitabevi, Konya 2018, s. 11.

ve Irak'taki Kürtler, Kuzey Afrika'daki Berberiler, bunun yanı sıra Bilâdu's-Şam'daki Çerkezlerdir. Dinî azınlıklara gelince bunların bazıları Hristiyan bazıları da başka dinlere mensup Araplardan oluşur. Birçok Arap ülkesinde özellikle de Bilâdu's-Şam'da Hristiyanlarda Ortadoksluk ilk mezheptir. Ayrıca Kıptilik ve diğer mezhepler de vardır. Burada yaşayan tüm azınlıklar zaman içerisinde Arap kimliğine ve yaşadıkları ülkenin kültürüne yani Arap kültürüne dâhil olmuşlardır.⁵⁷

Arap kelimesinin kökeni ve kullanımında ise farklı görüşlerin olduğunu görülür. Örneğin Arapların atası olarak kabul edilen Ya'rub bin Kahtân'ın dilini Süreyânice'den Arapça'ya değiştiren ve Arapça'yı ilk konuşan kişi olduğu ifade edilir. Ama bunun doğruluğu geçerli değildir. Bu konuda başka bir grup Arapça konuşan ilk kişinin Hûd aleyhisselâm olduğunu söylerken bazıları babasının olduğunu iddia etmektedir. Diğer bir grup ise Arapça konuşan ilk kişinin Nûh aleyhisselâm olduğunu belirtir. Başka bir rivayete göre de Arapça konuşan ilk kişinin İsmâîl aleyhisselâm olduğu söylenmektedir.⁵⁸

Bu konuyla ilgili net bir şey söylemek doğru değildir. Bazı araştırmacılar durumu gerçekçi bir şekilde ele alıp Arapları şu anki konumlarıyla değerlendirmişlerdir. Bununla ilgili el-Alûsî şunları söyler:

“Araplar tabiri, aslında birkaç tanımı içine barındıran halkın adıdır. Bu, dillerinin Arapça olması ve Arap soyundan gelmeleri ile beraber yerleşim yerlerinin Arap yarımadası olmasıdır. Buralar ise Kulzüm Denizi'den Basra Körfezi'ne ve Yemen'den Şam'a kadar olan topraklardır. Bu topraklarda Araplar daima var olmuşlardır.”⁵⁹

Arap kelimesi, eskiden Âsur sınırlarında bedevi hayat yaşayanlara verilen bir kelimedir. Bu kelime, Farsça metinlerde de geçtiği gibi bir tarafta Âsur ile Bâbil

⁵⁷ Manşûr, *age.*, s. 34.

⁵⁸ Muḥammed Bayûmî Behrân, *Dirâsât fî Târîhi'l-'Arabi'l-Ḳadîm*, Lecnetu'l-Buḥûs ve't-Te'lîf ve't-Terceme, İskenderiye 1998, s. 137.

⁵⁹ Maḥmûd Şükrî el-Alûsî, *Bulûḡu'l-'Ereb fî Ma'rîfeti Ahvâli'l-'Arab*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 2012, s. 11.

topraklarını diğer tarafta da Mısır'ı ayıran çöl anlamına gelir. Eski ahitte ise Araplar kelimesi, yoksulluk ve kuraklık ile çölde yaşayan anlamında kullanılmıştır.⁶⁰

Arap kelimesi, Yahudiler arasında İsmailî kelimesiyle eş anlamdadır. Yani Arapların atası olarak İsmâîl aleyhisselam görülür. Tarihçi Heradot'un deyimine göre Arabie kelimesi, Arap yarımadası ve Nil nehrinin doğusunda kalan kısmı ifade eder.⁶¹

Arap toplumunda ekonomik yapıyı incelediğimizde onların eski çağlardan beri ticaretle uğraştıklarını görürüz. Arap Yarımadası'nın Orta Asya ile Afrika arasında bulunması o dönemlerde uluslararası ticarete önemli bir konuma sahip olmasını sağlamıştır. Araplar ticarete bütün mallarını kervanlarla taşırlardı. Ticaret mallarının en önemlileri; parfüm, tütsü, sakız, baharatlar, hurma, kokular, ince ahşaplar, fildişi, abanoz, boncuklar, deri, ipek kumaşlar, silah ve diğer şeylerdi. Bunların yanı sıra dışardan da ürün getirirlerdi. Arapların 'Ukâz, Micenna, Zu el-Mecâz, 'Aden, Mekke, Bedr, Haceru'l-yemâme, Haceru'l-Bahreyn gibi ünlü pazarları vardı.⁶²

Günümüzde ise Arap ekonomileri özellikle petrol, doğal gaz ve hurma olmak üzere üç önemli ihracata dayanır. Bazı Arap ülkelerinin ekonomisi ise imalat sanayisiyle birkaç ağır sanayiye ve denizyolu geçişlerinin gelirlerine bağlıdır. Turizm, Arap dünyasında ekonominin en önemli unsurlarından biridir. Bazı ülkelerde yerel ekonominin temel direği olan hizmet sektörünün ana sütununu oluşturur. Bu ülkeler arasında Mısır, Lübnân, Fas, Suriye ve Ürdün yer alır. Tarım sektörü ise birçok Arap ülkesinde en çok ihmal edilen ekonomik sektörlerden biri olarak kabul edilmektedir. Çünkü Arap ülkelerinin çoğu, mahsullerini iç tüketim için üretir. Bunların çok az bir kısmı ise ihraç edilir.⁶³

Arap toplumu siyasi alanda ise kendini geliştirmeye çalışan bir yapı içindedir. 1945 yılında Arap ülkeleri, en büyük siyasal, kültürel, sosyal ve ekonomik

⁶⁰ Behrân, *Dirâsât fî Târîhi'l-'Arabi'l-Kadîm*, s. 146.

⁶¹ Behrân, *Dirâsât fî Târîhi'l-'Arabi'l-Kadîm*, s. 147.

⁶² Barakât, *el-Muctema'u'l-'Arabiyyu'l-Muâşır*, s. 55.

⁶³ Barakât, *el-Muctema'u'l-'Arabiyyu'l-Muâşır*, s. 56.

organizasyon olan Arap Birliği Teşkilatı'nı kurdular.⁶⁴ Bu birlik, Orta Doğu ve Afrika'da yer alan Arap ülkelerini kapsayarak onların ortak hedefler doğrultusunda bir araya gelmelerini sağladı. Birliğin İç tüzüğü; ticari ve kültürel ilişkiler, iletişim, seyahat ve izinler, sosyal ilişkiler, sağlık ve ekonomi gibi konularda üye devletlerarasında bir koordinasyon oluşturmaktadır. Arap Birliği'nin daimi merkezi Kahire'dir ve şu anki Genel Sekreteri ise Ahmed Ebû Ėayt'dır.⁶⁵

Araplar, bugün dünyanın birçok ülkesiyle normal ilişkilerini devam ettirmektedirler. Bazı Arap ülkeleri Cezayir ve Fransa örneğinde olduğu gibi tarihî geçmişi ve o ülkede bulunan göçmenlerin varlığından dolayı bu gibi yabancı ülkelerle farklı ilişkiler içerisindedir. Mısır ve Ürdün dışında Arap ülkelerinin büyük çoğunluğu İsrail'i boykot ederek onun yayılmacı politikalarını eleştirmektedir. Filistin sorunu çözülene kadar İsrail ile herhangi bir diplomatik ilişki kurmayı kabul etmemektedir. Bugün Arap ülkelerinin bazıları hala İsrail ile savaş durumunda ya da onunla savaşmaya hazır olarak beklemektedir. Araplar, Arap Körfezi'ndeki birkaç adayı kontrol ettiği için İran ile de birtakım bölgesel sorunlar yaşamaktadır. Birleşik Arap Emirlikleri ise karasularının sınırları içinde yer aldığı için bu adaların mülkiyetinin kendinde olduğunu iddia etmektedir. Fas ve İspanya'yı ayıran dar deniz şeridinde üç İspanyol yerleşim bölgesi bulunması nedeniyle Fas da benzer bir sorun yaşamaktadır. Bugün bazı Arap milliyetçileri Türkiye'nin bir parçası olan kuzey Suriye bölgeleri ve İran tarafından kontrol edilen Ahvazlar gibi geçmişte Arap kontrolünde olan şu an ise komşu ülkelerin topraklarının bir parçası haline gelen yerlerin yeniden düzenlenmesi konusunda çağrıda bulunmaktadırlar.⁶⁶

Arap toplumunda bilim ile ilgili yapılan çalışmalara baktığımızda Arapların özellikle Abbasiler döneminde bilim alanında zirveye ulaştıklarını görebiliriz. O dönemlerde birçok Arap bilim insanı önemli buluşlara imza atmıştır. Örneğin, usturlap gibi uzun yıllar kullanılan ve gezegenlerin hareketlerini inceledikleri

⁶⁴ Ürün, *Arap Ülkeleri Sosyo-Kültürel Yapısı*, s. 12.

⁶⁵ Barakât, *el-Muctema'u'l-'Arabiyyu'l-Muâşır*, s. 57.

⁶⁶ Barakât, *el-Muctema'u'l-'Arabiyyu'l-Muâşır*, s. 58.

büyük icatlar gerçekleştirdiler. Dünya'nın yuvarlak oluşu, boyutu ve çevresi gibi doğru olduğu kanıtlanmış birçok teorinin temellerini attılar. Ayrıca sıfır sayısını bularak matematik alanına katkı sağladılar. Mikro dolaşımı keşfeden el-Hâris bin Kelde ve İbnu Nefis gibi ünlü tabipler yetiştirdiler. Abbasi dönemindeki Arap âlimler yaşamdan, çevreden ve iklim koşullarından edindikleri deneyimlere bağlı olarak deneysel yöntemin yeniliği ile kendilerini öne çıkardılar. Arap hükümdarların altın çağlarında bilime ve bilim insanına büyük önem verdiler. Bağdat, Kâhire, Kurtuba, Kayravân, Marâkeş ve Şâm gibi büyük şehirlerde Karaviyyîn, el-Ezher ve el-Mustansiriyye Üniversitesi gibi bugün de halen eğitim veren önemli kurumların kurulmasını sağladılar. Günümüzde Arapların bilimsel araştırmaları destekleme konusundaki yetersizliği ise onların yabancıların ürettiği bilimle sınırlı kalmalarına sebep oldu. Bu yüzden bilim alanında başarılar elde etmiş önemli şahsiyetler Arap ülkelerinden başka ülkelere göç eden kişiler olmuştur. Bunlar arasında kimyada Nobel Ödülü sahibi İlyâs James Curry, matematik alanında Sir Michael 'Aṭiyye, tıpta Nobel ödüllü Doktor Peter Medavvar gibi önemli isimler yer alır.⁶⁷

Arap toplumundaki sanat anlayışını ele aldığımızda öncelikle resim sanatının çok fazla gelişmediğini görürüz. Resim yapmanın engellenmesi onun ilerlemesinin önüne geçmiştir. Bu sanat dalı bazı devlet büyüklerinin ve önde gelen kişilerin sınırlarını güçlkle aşabilmiştir. Ancak buna rağmen her zaman için özel ve benzersiz bir sanat alanı olarak kabul edilir. Bazı Arap toplumları İslam'ı kabul ettikten sonra bu sanatı etkin bir şekilde kullanmışlardır. Arap resim sanatının türleri arasında en çok minyatür ve süsleme sanatı öne çıkar. Araplar mimariye de ayrı bir önem vererek bu alanda ustalaşmış ve değerli mimari yapılar inşa etmişlerdir. Özellikle de yedinci ve sekizinci yüzyıllarda devletin genişlemesi ve mühendislik çalışmalarının ilerlemesiyle her Arap ülkesi mimaride kendi geleneksel tarzıyla varlığını göstermiştir. Arap devletleri bu geleneksel anlayışı ve bölgesel becerilerini karşılıklı kullanarak birbirleriyle etkileşime girmişler böylece mimaride Arap sanatı olarak adlandırılan yeni bir tarzı ortaya çıkarmışlardır.⁶⁸

⁶⁷ Şefik Cuhâ, *el-Muşavvar fi't-Târîh*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrût 2017, s. 400-404.

⁶⁸ Cuhâ, *el-Muşavvar fi't-Târîh*, s. 401.

Arap toplumundaki sanat dallarından bir diğeri ise müziktir. Müzik ile ilgili olarak İslam öncesi dönemlerden bu yana Arap liderlerinin saraylarında müzikal eğlenceler düzenledikleri bilinmektedir. Buralarda, başta Araplar tarafından icat edilen enstrümanların yanı sıra birçok müzik aletleri kullanılmıştır. Bu enstrümanların en önemlileri ud ve rabadadır. Bazı Abbâsi tercümanları müzik üzerine bir dizi Yunanca kitabı Arapçaya tercüme ettmişlerdir. Günümüzde Mısır, özellikle yirminci yüzyılın başlarından bu yana Arap müziğine hâkim olarak bazı ünlü şarkıcılar yetiştirmiştir. Bu alanda, Arap dünyasında geleneksel ve modern Arap müziği icra eden bir diğerkülke Lübnân'dır. Mısır ve Lübnan'da yetişen en önemli ses sanatçıları ise Ümmü Gülsüm ve Feyruz'dur. Bu değerli isimler Arap müzik kültürünün gelişmesine büyük katkı sağlamışlardır.⁶⁹

Araplar, eski dönemlerde oyunculuk sanatına da çok önem vermediler. Bu nedenle bu sanat dalı yirminci yüzyılın başlarına kadar Arap ülkelerinde varlığını gösteremedi. Ancak daha sonraki dönemlerde oyunculuk ve sinema Arap ülkelerine kendini göstermeye başladı. Bunun sonucunda Arap sineması belli bir seviyeye ulaştı. Günümüzde bu alanda en önemli oyuncu yetiştiren ülkeler olarak Mısır ve Suriye öne çıkmaktadır. Mısırlı sinema sanatçısı Ömer Şerif bu kişilerin başında gelir. Ayrıca Adil İmam ve Fuad el-Muhandis de sinema alanında adından söz ettiren diğersanatçılarıdır.⁷⁰

Arap toplumunda edebiyat tarihinin kökleri eski çağlara dayanır ve yaklaşık iki bin yıl öncesindeki dönemlere kadar uzanır. Arap edebiyatının en çok öne çıkan türü ise şiirdir. İslam öncesi dönemlerde olduğu gibi İslam'dan sonraki dönemlerde de etkin bir edebî tür olmuştur. Şiirin ana teması ise genellikle değerli kişiler için söylenen güzel ve ahenkli sözler ile yaşanan kötü olaylar üzerine yakılan ağıtlardır.⁷¹

Arapların Batı edebiyatı ile tanışmasından sonra ise edebî alanda roman ve hikâyeciliğin ön plana çıktığı görülür. İslami dönemde gazel gibi bazı şiir türleri

⁶⁹ Cuḥâ, *el-Muşavvar fi't-Târîḥ*, s. 402; Ürün, *Arap Ülkeleri Sosyo-Kültürel Yapısı*, s. 73.

⁷⁰ Cuḥâ, *el-Muşavvar fi't-Târîḥ*, s. 404; Ürün, *Arap Ülkeleri Sosyo-Kültürel Yapısı*, s. 34.

⁷¹ Barakât, *el-Muctema 'u'l-'Arabiyyu'l-Muâşır*, s. 367.

kendini gösterirken modern dönemde Batı dillerinden Arapça'ya tercüme edilen romanlar ortaya çıkmıştır. Daha sonraki dönemde ise Araplar, roman alanında kendilerini geliştirerek önemli eserler vermeye başladılar. Özellikle yirminci yüzyılın en önemli romancısı olan Mısırlı yazar Necîb Maḥfûz, bu alanda Nobel Edebiyat Ödülü kazandı. Bu ödülü alan ilk Müslüman yazar olarak büyük bir başarı elde etti.⁷²

⁷² Barakât, *el-Muctema 'u'l- 'Arabiyyu'l-Muâşır*, s. 368; Ürün, *Arap Ülkeleri Sosyo-Kültürel Yapısı*, s. 32.

BİRİNCİ BÖLÜM

YÛSUF ES-SİBÂ'Î'NİN HAYATI, ESERLERİ VE EDEBİ KİŞİLİĞİ

1. YÛSUF ES-SİBÂ'Î'NİN HAYATI

Tam adı Yûsuf bin Muhammed bin Muhammed bin 'Abdulvehhâb'dır. 10 Haziran 1917 yılında Kâhire'nin Seyyide Zeyneb semtinin Derbu'l-Ahmar mahallesinde doğmuştur. Kendisi seyyid olup soyu Hz. Hüseyin'e dayanır. Değerli bir aileye mensup olduklarını göstermek için başlarına yeşil bir sarık takarlar. es-Sibâ'î'nin aile fertleri Hz. Muhammed (S.A.V)'in soyuna dayanan bu mübarek ve gurur verici nesebi daima korumaya önem vermişlerdir. Mısır Vakıflar Bakanlığı'nda şerif olarak ehli beyte tâbi olan bu ailelere her zaman yardımda bulunur ve onlar için yıllık ikramiye belirleyerek saygısını gösterir. Ailenin ilk yaşlı üyesi Arap Yarımadası'ndan Mısır'a gelerek Asyût beldesinin Benî Ali köyüne yerleşmiştir. Sonra oradan ailesiyle birlikte Kâhire'ye göç etmiştir. Bu aile, ilim tahsili ve ticaretle uğraşan kişiler olarak bilinir.⁷³

Yûsuf es-Sibâ'î, önemli bir edebiyatçı olan ve tıpkı Tâhâ Huseyn ve el-Mâzinî gibi hocaların hocası kabul edilen babası Muhammed es-Sibâ'î'nin yanında büyümüştür. Muhammed es-Sibâ'î romantik bir edebiyatçı, konuşma sanatında usta ve başarılı bir çevirmendi. İngilizceden tercüme ettiği birçok hikâye ve romanları vardı. Aynı zamanda *es-Semer*, *es-Şuvar*, *Zetu'l-Kalbi'l-Ebyaz* gibi birçok eser kaleme almıştır. Ayrıca o, özgür fikirlere sahip biri olarak geleneksel kavramlara karşı bir yapıyla Mısır modern edebî hareketi en-Nahza'yı da desteklemiştir.⁷⁴

Yûsuf es-Sibâ'î, babasına düşkün ve ona sınıksız duygularla bağlı bir çocuktur. O, edebî kişiliğini çok etkilendiği babasından miras aldı. Çocukluk dönemi ise babasının yazdığı hikâye ve romanları okuyarak geçti. es-Sibâ'î'nin babası özgürlüğüne düşkün bir yazardı. Toplumunda geçerliliğini koruyan ve eğitim modelinde etkili olarak onu çıkamaz bir yola sokan sisteme karşıydı.⁷⁵

⁷³ Ürün, *Modern Arap Edebiyatı*, s. 109; 'Alâu'ddîn Vâhîd, *Yûsuf es-Sibâ'î beyne'l-Eyyâm ve'l-Leyâlî*, Rûzu'l-Yûsuf, Kâhire 1979, s. 412.

⁷⁴ Rızâ es-Seyyid el-'Aşmâvî, *Ru'yetu'l-Mekân fî Rivâyât Yûsuf es-Sibâ'î*, Dirâset Fenniyye Taṭbîkiyye, Cami'atu'l-Manşûra Kulliyyetu'l-'Âdâb, Mısır 2010, s. 9; Vâhîd, *Yûsuf es-Sibâ'î beyne'l-Eyyâm ve'l-Leyâlî*, s. 143.

⁷⁵ Vâhîd, *Yûsuf es-Sibâ'î beyne'l-Eyyâm ve'l-Leyâlî*, s. 2.

Yûsuf es-Sibâ'î'nin seyyide olan annesi 'Âişe el-Mısırî ise babasının aksine çok sert bir mizaca sahipti. Düzenli, disiplinli ve çok zeki bir kadındı. Her zaman çocuklarına düşkün ve onların geleneksel bir eğitim anlayışıyla eğitilmelerini isterdi. es-Sibâ'î annesinden bahsederken şunları söyler:

“Tuhaf bir kadın, zamanının yarısını bize gelebilecek tehlikeleri düşünerek diğer yarısını da bu tehlikeleri savuşturmakla geçirirdi. Hatta bu durumun bir sonucu olarak bizim için başta top oynamak gibi birçok şeyi yasakladı. Çünkü anneme göre futbol oynamak bizi güneş çarpmasına maruz bırakırdı. Balık avlamak ve yüzmeye gitmek de boğulmamıza neden olabilirdi. Bisiklete binmek ise bizi tramvayın tekerleklerinin altına itebilirdi. Bu yüzden annem, bazen bizi evin bir odasına kapatmaktan bile çekinmezdi. Bu durum bizim için ne kadar kötü olursa olsun ona hiçbir zaman darılmadık.”⁷⁶

Daha önce de belirtildiği gibi Yûsuf es-Sibâ'î babasına çok düşküdü. Babası ölünce ona karşı çok büyük bir özlem duydu. Babası hayatını kaybettiğinde es-Sibâ'î'nin yaşı henüz on dördtü. Kendisi bu olaydan duyduğu büyük üzüntüyü şu şekilde ifade eder:

“O zaman yaşımda henüz on dördtü. Kıyafetleri ve koltuk örtülerini dişlerimle parçalayarak yere fırlattım. Babamın öldüğüne inanamadım. Tâ ki naaşı evin kapısından çıkana kadar. Bazıları beni evde tutmak istedi. Naaşının arkasından gidemeyecektim. Ancak cenazenin arkasından koşarak çıktım ve gözlerim omuzlarda taşınan naaşa asılı bir şekilde kalabalığın arasına girdim. Babamın fesi onu taşıyan tabutun üzerindeydi. Diğer bir fesi de benim başımdaydı. Cenaze es-Seyyide'den Kale'ye doğru götürüldü. Ben etrafımda tahta bir sandık içerisinde uzanan babamdan başka bir şey görmüyordum. Yürümeye devam ettim. Kendimi derin bir sessizlik içinde ve sanki babamla sohbet ederek yürüyormuş gibi hissettim. Kalabalıktan da hiç ses çıkmıyordu. Yolun uzun olması bana güven verdi. Sanki cenaze sonsuz bir şekilde böyle devam edecekti. Ancak son gelmişti kabre vardık ve sonra ona veda ederek oradan ayrıldık.”⁷⁷

⁷⁶ Vâhîd, *Yûsuf es-Sibâ'î beyne'l-Eyyâm ve'l-Leyâlî*, s. 5.

⁷⁷ Lûsî Ya'kûb, *Yûsuf es-Sibâ'î Fârisu'r-Rûmânsiyye ve'l-Vâkı'îyye*, ed-Dâru'l-Mısriyye ve'l-Lubnâniyye, Kâhire 2007, s. 18; es-Sibâ'î, *Eyyâm ve Zikrayât*, Muessetu'l-Hâncî, Kâhire 1960, s. 399-400.

Yûsuf es-Sibâ'î, babasının ölümünden sonra çok zor günler geçirdi. Çünkü babası onun hem hocası hem arkadaşı hem de onun için örnek bir şahsiyetti. O vefat edince küçük Yûsuf çok mahzun, kederli ve acılı biri haline geldi. Bu olaydan sonra es-Sibâ'î'nin ailesi askeriyede rütbeli bir subay olan amca Tâhâ es-Sibâ'î'ye yakın olabilmek için Şubrâ mahallesindeki Ravzu'l-Ferec denen bir yere taşındı. Tâhâ es-Sibâ'î'ye kardeşinin çocukları için ayda on iki cüneyh bir maaş ödeniyordu. Kısa bir süre sonra es-Sibâ'î'nin annesi Ravzu'l-Ferec'de bir arâzi satın alarak oraya ev inşa ettirdi. Çocukları da yavaş yavaş normal hayatlarına dönmeye başladı. Ancak aşırı yoksulluk ve maddi sıkıntıyla birlikte ihtiyaçların da artmasıyla es-Sibâ'î hayatın prangaları arasında bir babanın sorumluluğunu üstlendi.⁷⁸

Yûsuf es-Sibâ'î ilk eğitimine es-Seyyide Zeyneb mahallesindeki Muḥammed Ali ilköğretim okulunda başladı. Ancak eğitim gördüğü süre boyunca hiçbir zaman derslere ilgi duyan bir öğrenci olmadı. Ders esnasında oturduğu sırayı pencerenin önüne çeker ve ders boyunca yanında getirdiği romanını okumakla meşgul olurdu. Tutumlu davranıp biriktirdiği parayla yerel kitap basımı yapan yerlerden romanlar satın alırdı. es-Sibâ'î hayatının bu dönemlerinde birçok şahsiyetten de etkilendi. Onu okula götürüp getiren ve önünde kendisine birçok kapı açan hizmetçileri Cûde bunlardan biriydi. Ayrıca mahallenin meczûbu olan Şeyh Kaḥkû, Arapça ve resim hocası Şa's ile İngilizce hocası Tevfik Efendî'den de çok etkilendi. es-Sibâ'î'nin bu hocaları onun edebî yeteneğinin farkındaydılar. Ancak onun tembel ve pasif bir çocuk olduğunu da biliyorlardı. Hocaları, es-Sibâ'î'nin yazılarındaki cümleleri düzgün kurma yeteneğini, tartışma ve münazara gibi konulardaki cesaretini görebiliyorlardı. Ayrıca yazılarındaki kelimelerin doğru dizilişi ile geniş hayal gücüne sahip olduğunun da farkındaydılar. Onlar, bu durum karşısında hayrete düşüyor ve onun edebî yeteneğine hayran kalıyorlardı. es-Sibâ'î'nin bütün hocaları ondan bir şeyler yazmasını ve bu alanda elinden gelen tüm gayreti göstermesini istediler. Arapça öğretmeni ona bir gün şöyle söyledi: “Ey tembel çocuk! Çok yazman

⁷⁸ Ya'ḳûb, *Yûsuf es-Sibâ'î Fârisu'r-Rûmânsiyye ve'l-Vâḳi'îyye*, s. 18.

gerekir. Gerçekten sen, parmakla gösterilen bir yazar olabilirsin. Ancak bu gevşeklik ve uyusukluk seni iyi bir yazar yapmaz.”⁷⁹

Yûsuf es-Sibâ’î ise bu söylenenleri hiç umursamıyordu. İngilizce öğretmeni Tevfik Efendi’nin es-Sibâ’î’nin hayatında önemli bir etkisi vardı. O, çok fazla şefkat ve merhamet duyguları olmayan, kaba ve sert mizaçlı biriydi. es-Sibâ’î, *el-Bahsu ‘an Cesed* adlı eserinde ondan ve İngilizce dersinden bahsederken şunları söylemektedir:

“İngilizce dersi başımın belası ve bedbahtlığımın kaynağıydı. İşgal bile beni İngilizler ve İngilizceden onun kadar nefret ettirmemiştir. Bu olumsuz etkinin tek sebebi olan kişi Tevfik Efendi’dir. Yani o, İngilizlere ve İngilizceye karşı beni düşman etti. Gerisini söylemeye gerek yok bu yüzden İngilizce sınavından hep başarısız oldum.”⁸⁰

Yûsuf es-Sibâ’î’nin eğitim hayatında kompozisyon yazmaktan başka bir başarısı yoktu. Ders esnasında hikâye ve romanlar okurdu. Okuldan döndükten sonra ise futbol oynardı. Bu yüzden sınavlarda hep başarısız oldu. es-Sibâ’î’nin ailesi de bu olumsuz sonuçlardan hiç memnun değildi. Oğullarının içinde bulunduğu duruma çok üzüliyorlardı. es-Sibâ’î, bu dönemlerinden şu ifadelerle bahseder:

“Çok ayrıcalıklı bir öğrenci değildim. Ne çok zeki dim ne de çok aptal, ne çok çirkindim ne de çok yakışıklı, ne çok zayıf ne de çok kilolu biriydim yani asla tam bir özelliğe sahip olmadım. Sanki ben; rengi, tadı ve kokusu olmayan bir su gibiydim. Ayrıcalığı olmayan ve farklı bir özelliğiyle ön plana çıkmamış biriydim. Çevremdekiler arasında kendimi kaybolmuş gibi hissediyordum. Sanki buğday ölçeğinin içinde bir taneydim. Dersler hep bir öncekinden daha sıkıcı oluyordu evde onları tekrar etmekten nefret ediyordum.”⁸¹

Bu olumsuz durumdan sonra ailesi onu Seyyide Zeyneb mahallesindeki Vâdî’n-Nîl İlköğretim okuluna yazdırma kararı aldı. es-Sibâ’î burada sabahleyin

⁷⁹ Ya’kûb, *Yûsuf es-Sibâ’î Fârisu’r-Rûmânsiyye ve’l-Vâkı’iyye*, s. 29.

⁸⁰ Ya’kûb, *Yûsuf es-Sibâ’î Fârisu’r-Rûmânsiyye ve’l-Vâkı’iyye*, s. 33.

⁸¹ Hannân Mufîd, *Yûsuf es-Sibâ’î, Seb’atu Vucûh, Dâru’ş-Şurûk, Kâhire 2005*, s. 25.

okula gidiyor öğleden sonra ise arkadaşı Habeşî'nin abisinden ve matematik hocası Riyâz Efendî'den özel dersler alıyordu. Gece gündüz sınavlarda başarılı olmak için çalışıyordu. Gösterdiği çabalardan sonra büyük gün yani sınav günü gelmişti. Sınavına girdi çıkışta ise hemen evine döndü. Çünkü yine başarısız olacağını düşünerek hüznü ve umutsuz bir ruh hali içindeydi. Arkadaşlarından biriyle eğer imtihanın sonucunu ondan önce öğrenirse kendisine iletmesi konusunda anlaştı. Arkadaşı, sonucu öğrendiğinde başarı ya da başarısızlığını ona bildirecekti. O gün es-Sibâ'î'nin evinde büyük bir hüznü ve karamsarlık vardı. Kendisi de asla o ânı unutamadı. Küçük bir odaya geçti ve kapıyı üzerine kapattı. Abdest alarak uzunca devam eden bir namaza başladı. Ailesi ve arkadaşlarından uzaklaştı hatta kendini her şeyden soyutladı. Tamamen ibadetle meşgul oluyordu. Namaz kılarken kitap satıcısının sesini duydu. Ona rağmen yerinden hiç kıpırdamadı. Hatta namaz kılmaya devam etti. Kardeşi Maḥmûd heyecanla kendisine seslenerek yanına geldi. “*Yûsuf sınavda başarılı oldun*” dedi. Ancak es-Sibâ'î, hayret ve şaşkınlık içinde kardeşinin söylediği bu söze hiç inanmadı. Okulun adına ve numarasına defalarca bakarak öylece olduğu yerde kalakaldı. es-Sibâ'î *Min Ḥayâtî* adlı otobiyografisinde bu olayla ilgili şunları söyler:

“Bedenimi serbest bıraktım. Gergin sinirlerim teslim olurken gözlerimi yukarıya çevirdim. Anlatılmaz bir hamd ile fazlasıyla minnettar hissederek şükreliyordum. Allah bana yardım etti. Sanki o, razı olmuşçasına bana gülümsüyor ve şöyle diyordu: “Rahatla başardın işte!” Bu sefer Allah’ın sesimi duyduğunu ve bana doğrudan cevap verdiğini hissettim. Onun daima var olduğuna inanıyorum ve o, kendine has bir üslupla her zaman bizim dualarımıza icabet ediyor.”⁸²

Yûsuf es-Sibâ'î 1928 yılında ilköğretim diploması aldı. İlköğretimini bitirdikten sonra Şubrâ Lisesi'ne kayıt oldu ve eğitimine burada devam etti. Lise hayatı ona bambaşka bir sayfa açtı. Kendisinde yeni bakış açıları oluştu. Edebî eğilimleri netleşerek ona has özellikler ortaya çıkmaya başladı. Küçüklüğünden beri içinde var olan edebî yeteneği burada kendini gösterdi.⁸³

⁸² Yûsuf es-Sibâ'î, *Min Ḥayâtî*, Mektebetu Mısr, Kâhire 1987, s. 112-118.

⁸³ es-Sibâ'î, *Min Ḥayâtî*, s. 118.

Yûsuf es-Sibâ'î çocukluğundan itibaren edebiyatçı bir çevrede yetişmişti. Babası Muhammed es-Sibâ'î büyük bir edebiyatçıydı. Yûsuf, ondan çok etkilendi. Bununla birlikte kütüphaneye giderek onu okumaya teşvik eden ve kendisi için ilk kaynak özelliği taşıyan bazı edebî yazılar vardı. Bunlar; *el-Belâğ*, *el-Belâğu'l-Usbû'î*, *el-Beyân*, *es-Siyâse* ve *es-Siyâsetu'l-Usbû'î* gibi gazeteler ve özellikle de çocuklar için basılan *el-Laṭâifu'l-Muşavvara* ve *el-Âlem* gibi resimli dergilerdi. es-Sibâ'î, daha sonra edebî ilgisini başka bir yöne çevirerek kültürel dergiler okumaya başladı. Okuma dünyasında hızlı adımlarla ilerliyordu. Shakespeare, Guy de Maupassant, Chars Dickens, Kalman Mikszath, Feodor Dostoyevski vb. gibi önemli yabancı yazarların kitaplarını okudu. Bunun yanı sıra *Kelîle ve Dimne*, *Elf Leyle ve Leyle* ile Ahmed Şevkî'nin şiir ve tiyatro eserlerini de okudu.⁸⁴

Yûsuf es-Sibâ'î lise eğitimini tamamladıktan sonra 1935 yılı kasım ayında Harp Akademisi'ne girdi. 1937 yılında buradan mezun oldu. Daha sonra Mısır ordusuna silahlı süvari subayı olarak atandı. Ardından askeri okul ve harp müzesi idâri görevlerinde bulundu. Bu görevleri yürüttükten bir süre sonra 1942 yılında askeri fakülteye geri döndü. Orada öğretim üyesi olarak askeri tarih dersleri vermeye başladı. 1944 yılında ise Erkân-ı Harp diploması aldı. Ona göre bu askeri eğitim kendisinin son dönüm noktasıydı. O dönemde bu en büyük resmi diplomaydı. Daha sonra 1950 yılında askeri liseye müdür olarak atandı. 1952 yılında Kahire Birinci Fuâd Üniversitesi Basın Enstitüsü'nden diploma aldı. Dekan rütbesine ulaştıktan sonra askeri hizmetten emekli oldu.⁸⁵

es-Sibâ'î, sağlam bir askeri şahsiyetti. Onun yazıları, kendi derinliklerindeki sanatsal oluşumu ile sahip olduğu askeri kimliği arasında dönen çatışmanın bir tezahürüydü. Edebiyatçı olan babasının izlediği yolda ilerleyebilmek için geri dönülmeyen bir yola girdi. Böylece varlığını doğrulayan karakteri edebî

⁸⁴ Robert Campbell Yasû'î, *A'lamu'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Mu'âşır*, *Siyerun ve Siyerun Zâtiyye*, Merkezi'l-Dirâsâti'l-Âlemi'l-'Arabiyyi, Câmî'ati'l-Kıddis Yûsuf, Beyrût 1996, s. 705.

⁸⁵ Lam'î Muṭî'î, *Mevsû'atu Nisâ' ve Ricâl fî Mısr*, Dâruş-Şurûk, Kâhire 2003, s. 830; Ṭâhâ Huseyn, *el-Fikru ve'l-Fennu fî Edebî Yûsuf es-Sibâ'î*, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1972, s. 133.

yeteneklerini de kuşatarak edebiyat alanında üstün bir başarı sergilemesini sağladı.⁸⁶

Yûsuf es-Sibâ'î birçok makamda görev aldı. O, Mısır Yazarlar Derneği, Suriye Arap Yazarlar Birliği ve Uluslararası Kalem Kulübü'nün bir üyesiydi. Ayrıca Mısır Yazarlar Birliği, Afro-Asya Yazarlar Derneği ve Afrika-Mısır Dayanışma Kurulu'nun Genel Sekreteriydi. Edebiyatçılar Derneği'ne başkanlık görevinde de bulundu. Bunun yanı sıra önemli bir edebiyatçı olan İhsân 'Abdulkuddûs'un girişimleriyle 1953 yılında Mısır devlet başkanı 'Abdunnâşır'a sunulan Hikâye Kulübü projesinin hayata geçirilmesinde önemli bir rol üstlendi⁸⁷

Yûsuf es-Sibâ'î, kendi danışmanlığı ve denetiminde olan *er-Risâletu'l-Cedîde*, *Âhîr Sâ'at*, *el-Muşavvar*, *Dâru'l-Hilâl*, *Rûzu'l-Yûsuf*, *Lûtus* ve *el-Ahrâm* gibi birçok dergi yayımladı. 1953 yılından 1958 yılına kadar *er-Risâletu'l-Cedîde* adlı derginin basın-yayın başkanlığını üstlendi. 1965 yılında *Âhîr Sâ'at* dergisinin yayım editör başkanı oldu. 1971 yılında *Dâru'l-Hilâl* idare kurulu başkanı olarak görev yaptı. Daha sonra 1973 yılı mayıs ayında devlet başkanı Enver Sedat tarafından Mısır Kültür Bakanı olarak atandı. 1975-1976 yılları arasında Kültür ve Basın-Yayın Bakanı olarak görevlendirildi. 1976 yılında Televizyon Radyo Kurulu Başkanı seçildi. 1977 yılında ise Mısır Gazeteciler Başkanı olarak son idari görevinde bulundu.⁸⁸

Yûsuf es-Sibâ'î gösterdiği başarılarından dolayı birçok ödül ve nişâneler aldı. Bu ödül ve nişâneleri şu şekilde sıralayabiliriz; es-Sibâ'î, 1959 yılında *Rudde Kâlbî* romanından uyarlanan film için en iyi hikâye ve *el-Leyletul-Ahîra* filmi için de en iyi senaryo dalında Kültür Bakanlığı ve Ulusal Rehber ödülleri kazandı. Sanat, Edebiyat ve Sosyal Bilimlere Önem Yüksek Kurulu'ndan Devlet Takdir Ödülü'nü aldı. Ancak Yûsuf es-Sibâ'î bu ödülü reddetti. Çünkü kendisi o dönemde Kültür Bakanı'ydı. 1962 yılında Birleşik Arap Cumhuriyeti ve 1963 yılında İtalyan En

⁸⁶ Muṭî'î, *Mevsû'atu Nisâ' ve Ricâl fî Mısr*, s. 830.

⁸⁷ Huseyn, *el-Fikru ve'l-Fennu fî Edebî Yûsuf es-Sibâ'î*, s. 826-827; Muḥammed Ḥayri Ramaẓân, *Tetimmetu A'lâm li'z-Ziriklî*, Dâru İbn Ḥazm, Beyrût 2002, s. 316.

⁸⁸ Muḥammed Havvârî, *A'lâmu'l-Edebi'l-'Arabîyyi'l-Mu'âşır*, Dâru'l-Kutubu'l-'İlmiyye, Beyrût 1971, s. 396; Muṭî'î, *age.*, s. 831.

Büyük Süvâri Tabakası'ndan kendisine Birinci Derece Liyâkat Nişaneleri verildi. 1975 yılında Mısır Arap Cumhuriyeti tarafından Birinci Derece Cumhuriyet Nişanesi takdim edildi. Ayrıca 1970 yılında Sovyetler Birliği'nden hayatının son nişânesi olan Lenîn Nişânesi'ni aldı.⁸⁹

Yûsuf es-Sibâ'î, 18 Şubat 1978 yılında Asya-Afrika Dayanışma Örgütü'nün düzenlediği bir konferansa katılmak için gittiği Kıbrıs Nikosia'da radikal gruba üye iki Filistinli tarafından düzenlenen suikast sonucu hayatını kaybetti. Suikastın hemen ardından Filistinli radikal grup konferansa katılan yaklaşık 30 heyet üyesini otelin kafeteryasında rehin aldı. Onları öldürmekle tehdit ederek bazı isteklerinin yerine getirilmesini talep etti. İlk başta Kıbrıslı yetkililer isteklerini kabul etmediler. Ancak daha sonra ellerindeki rehinelere dolaylı isteklerini kabul etmek zorunda kaldılar. Suikastçıların bir uçakla Larnaka havaalanından ayrılmaları konusunda anlaşılardı. Bu durum devam ederken bir süre sonra suikastı düzenleyenler ile Kıbrıs güvenlik güçleri arasında çatışma çıktı. Çıkan çatışmada bazı siviller hayatını kaybetti. Aşırı grup üyesi gençler ise yaralı olarak ele geçirildi. Bu acı olay sonucunda Yûsuf es-Sibâ'î'nin hayatını kaybetmesiyle ilim ve edebiyat semasının parlayan bir yıldızı söndü ve şehit olarak bu dünyadan ayrıldı. Bu olayın, es-Sibâ'î'nin makalelerinde İsrail ile barış yapmak konusunda teşvikte bulunduğu için gerçekleştiği iddia edildi. Ayrıca suikasttan üç ay önce Başkan Sedat'ın İsrail'i ziyareti sırasında es-Sibâ'î'nin de ona eşlik ettiği bilinmekteydi. es-Sibâ'î'nin ölümü basında geniş bir yankı uyandırdı. Ancak sahip olduğu edebi, sosyal ve insani ağırlığına uymayan bir şekilde sessizce toprağa verildi. Kendisi ile ilgili verdiği haber onun bu durumunu sanki özetliyordu: “Ölümün ben ve diğerleri üzerindeki etkisi ne olacak. Hiçbir şey. Basın, öldüğüm için değil ölüm haberimin heyecan verici olduğu için yayınlayacak ve ölümüne dramatik bir olay eşlik edecek.”⁹⁰

es-Sibâ'î, kaleme aldığı bir yazısında ise ölüm hakkında şunları söylemişti: “Ben ve ölüm arasında benim ona ve onun da bana doğru atacağı sadece bir adım var. Ey

⁸⁹ Huseyn, *el-Fikru ve'l-Fennu fî Edebî Yûsuf es-Sibâ'î*, s. 337; Ramazân, *Tetimmetu A'lâm li'z-Ziriklî*, s. 312.

⁹⁰ Muhammed Şâdık İsmâ'îl, *Eşheru Każâyâ'l-İğtiyâlât*, el-'Arabî li'n-Neşr ve't-Tevzî', Kâhire 2012, s. 87; es-Sibâ'î, *Tâirun beyn 'l-Muḥîṭeyn*, Mektebetu Mısır, Kâhire 1971, s. 219.

yüce ölüm yaklaş! Sana olan sabırsız bekleyişim ve özlemim iyice arttı. Sonunda, ona karşı istekli olan ve özlem duyan onunla karşılaşır.”

Yûsuf es-Sibâ'î'nin bu sözleriyle her şeyin onun ifade ettiği gibi olduğu açıkça görülmektedir. Ölüm, ona sadece yaklaşmakla kalmadı hatta şiddetli bir şekilde ve hain bir suikastle onu bu dünyadan kopardı.⁹¹

2. YÛSUF ES-SİBÂ'Î'NİN ESERLERİ

Yûsuf es-Sibâ'î roman, hikâye, tiyatro ve makale gibi birçok alanda önemli eserler vermiş çok yönlü bir yazardır. Çocukluğundan beri tutkulu bir okur olan es-Sibâ'î yazar olan babasının kaleme aldığı edebi çalışmalarla bu alana ilgi duymaya başlar. Ayrıca bununla yetinmeyip klasik Arap edebiyatına ait değerli eserler ile Batı edebiyatının öne çıkmış birçok çalışmalarını da büyük bir heyecanla okur. Bütün bu edebi çalışmalardan elde ettiği birikimler ise özellikle lise döneminde kendini göstermeye başlar. İlk edebi yazılarını kaleme aldığı bu dönem, onun için önemli bir başlangıç noktasını oluşturur. O dönemde Şubra lisesinde öğrenciyken *Fevka'l-Envâ* adlı ilk hikâyesini yayımlar. Bunun yanı sıra başka hikâyeler de kaleme alarak onları farklı dergilerde yayımlar. Daha sonra yazar, edebi alanda kendisine büyük bir ün kazandıracak olan romanlarını yazmaya başlar. Edebi yaşamının en verimli dönemlerini geçirerek Arap dünyasında büyük beğeni ve takdir kazanır. Eserleri sinemaya da uyarlanarak beyaz perdede izleyiciyle buluşur. es-Sibâ'î, hikâye ve roman yazmakla yetinmeyip bazı tiyatro eserleri ve çeşitle makaleler de yazmıştır. Bu bağlamda es-Sibâ'î'nin eserleri başta çalışmanın konusunu teşkil eden romanları olmak üzere hikâye, tiyatro ve makaleleri şeklinde bahsedilecektir.⁹²

⁹¹ el-'Aşmâvî, *Ru'yetu'l-Mekân fî Rivâyât Yûsuf es-Sibâ'î*, s. 9; Vâhîd, *Yûsuf es-Sibâ'î beyne'l-Eyyâm ve'l-Leyâlî*, s. 21; Fu'âd Şâlih es-Seyyid, *Mevsû'atu A'lâmi'l-Şarîn fî'l-Âlemi'l-'Arabîyyi ve'l-İslâmî*, Mektebe Haseni'l-'Asrîyye, Lübnân 2013, s. 501; İsmâ'îl, *Eşheru Każâyâ'l-İğtiyâlât*, s. 88.

⁹² Vâhîd, *Yûsuf es-Sibâ'î beyne'l-Eyyâm ve'l-Leyâlî*, s. 195.

2.1. Romanları

Yûsuf es-Sibâ'î farklı boyutlarda on altı roman kaleme almıştır. Bu romanları ve içeriklerini şu şekilde özetleyebiliriz:⁹³

Nâibu 'Azrâîl, Yûsuf es-Sibâ'î'nin 1947 yılında roman alanında kaleme aldığı ilk eseridir. Bu eser, felsefik düşüncelerin yanı sıra aşk, mîzah, hikmetli sözler ve nasihatler içermektedir. Roman, gerçekte ölmesi gereken birinin ismiyle kendi ismi karışan bir şahsın yanlışlıkla âhiret yurduna götürülmesini konu edinir. Romanın kahramanı yanlışlıkla âhiret yurduna yükseldikten sonra 'Azrâîl bu yanlışın tehlike arz edeceğini fark eder. Ancak onun tekrar hayata döndürülmesinin de çok zor olduğunu bilir. Bir süre sonra 'Azrâîl, romanın kahramanı yazarla arkadaş olur ve kendi özel işinden dolayı ruhları kabzetme görevini onun yerine geçerek yapması konusunda anlaşır. Ancak romanın kahramanı yazar 'Azrâîl'in talimatlarına tam olarak uymaz. Bu yüzden 'Azrâîl onun ruhunu kabirdeki bedenine geri döndürmeye karar verir. Bunun üzerine yazarı, sıkıntılı dünya hayatına tekrar dönme ve gökyüzüne yükselme hikâyesinin son bulma korkusu sarar. Yazar, aslında romanda 'Azrâîl'in insanların düşündüğü gibi korkutucu olmadığını aksine onun güzel bir melek olduğunu göstermek ister. Hatta 'Azrâîl, cennetten bir hûriyi severek ona âşık bile olur.⁹⁴

Yûsuf es-Sibâ'î'nin ikinci romanı *Arzu'n-Nifâk* 1949 yılında yayımlanmıştır. Roman, aynı zamanda alaycı bir üslupla yazılarak 1940'lı yılların sonlarında Arap toplumunda özellikle de Mısır'da yaygın olan trajik olaylardan bahsetmektedir. Yazar romanında iç karışıklık halinde olan Arap toplumundaki Filistin savaşını ve bu zor dönemde sosyal ve siyasal alanda meydana gelen büyük bozulmaları ele alır. es-Sibâ'î'nin bu eseri, modern dönemde halkın karakterinde var olan kirli yaratılış ve bunun sonucu meydana gelen nifak olayları etrafında şekillenir.⁹⁵

⁹³ Ya'kûb, *Yûsuf es-Sibâ'î Fârisu'r-Rûmânsiyye ve'l-Vâkı'iyye*, s. 30.

⁹⁴ Mussarat Jabeen, *Şûratu'l-Mer'eti fî Rivâyâti Muḥammed 'Abdulḥalîm 'Abdullah ve Yûsuf es-Sibâ'î*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Baba Ghulam Shah Badshah University, Hindistan 2016, s. 142.

⁹⁵ Jabeen, *Şûratu'l-Mer'eti fî Rivâyât*, s. 142.

Roman, yazarın şişe ve teneke kutularda ahlak satan yaşlı bir adamla karşılaşması ve onun hayali hikâyesinden bahseder. Bu yaşlı adam ahlaki özelliklerden olan cesaret ve tevazu gibi vasıfları toz halinde satmaya çalışır. Yazar ise satıcının karşı çıkmasına rağmen doğruluk tozunu satın almak ister. Ancak yaşlı satıcı onu satmayarak bu isteği geri çevirir. Doğruluk şişesini almayı kafasına koyan yazar ise şişeyi satıcıya fark ettirmeden alır ve oradan uzaklaşır. Daha sonra şişenin içindeki tozu herkesin oradan su içtiği bir nehre döker. Tozun etkisini görmek için şehre girince büyük bir dağınıklık ve kaosla karşılaşır. İnsanların üzerlerindeki nifak, riya ve yalan maskeleri düştükten sonra onlarda gerçekte var olan duygular ve şefkat hisleri ortaya çıkar. Herkes çevresindekilere doğruluk ve açık sözlülükle davranmaya başlar. Bu da ülkede olumsuz sonuçların ortaya çıkmasına sebep olur. Bu yüzden yazar, doğruluk tozunu nehre döktüğü için büyük bir pişmanlık duyar. Yaşadığı pişmanlıkla sebep olduğu musibetin yani doğruluk musibetinin çözümü için satıcıya geri dönerek ondan yardım ister.⁹⁶

Yazarın üçüncü romanı *İnnî Râhile* 1950 yılında yayımlanmıştır. Bu eser, Arap âleminde önde gelen edebiyatçılar tarafından çok beğenilmiş ve daha sonra da sinemaya uyarlanmıştır. Büyük eleştirmen ve ‘Amîdu’l-Edebi’l-‘Arabî olarak adlandırılan Tâhâ Hüseyn bu roman hakkında şöyle söyler:

“Bu eser, harika bir hikâyeye sahiptir. Onu okumaya başladığımda bitirene kadar hiç bırakmadım. Sabırsızlıkla onu okumaya devam ettim ve bana hiç ağır da gelmedi. Romanın hikâyesi beni buna mecbur bıraktı Beni kendi içine çekti. Onu bırakmak yaptığım bir işi bırakmaktan daha zordu.”⁹⁷

Roman, zengin bir ailenin kızı olan ‘Âida’nın teyzesinin oğlu Aḥmed’e aşık olmasını konu alır. ‘Âida’nın babası, kızının maddi anlamda kendilerinden daha aşağıda olan Aḥmed ile evlenmesini kabul etmez. ‘Âida’yı sevmediği aristokrat biriyle evlendirir. Onun evliliğinden sonra sevgilisine olan umudunu kaybettiği için Aḥmed de başka biriyle evlenir. Romanın sonunda Aḥmed’in eşi vefat eder. ‘Âida ise kocasının ona olan ihanetini ortaya çıkarır ve evinden kaçarak eski aşkı

⁹⁶ Jabeen, *Şûratu’l-Mer’eti fî Rivâyât*, s. 143.

⁹⁷ Jabeen, *Şûratu’l-Mer’eti fî Rivâyât*, s. 143.

Ahmed'e döner. Daha sonra ikisi birlikte İskenderiye'ye kaçarlar. Orada az da olsa sanki cennetteymiş gibi en güzel günlerini yaşarlar. Ancak bir süre sonra Ahmed hasta olur ve 'Âida'nın yanında vefat eder. Bunun üzerine 'Âida, ikisinin yaşadığı aşkın bir hikâyesini yazar ve onu bir çantanın içine koyar. Romanın sonunda ise 'Âida'nın evinde çıkan yangınla birlikte kendisi ve tüm anıları sonsuza dek yok olur.⁹⁸

es-Sibâ'î'nin dördüncü romanı *Beyne'l-Etlâl* 1952 yılında yayımlanmıştır. Roman; özgür ruhlu, cesur ve evlenip aile kurma düşüncesinde olmayan Sâmiye'nin hikâyesini anlatır. Sâmiye, her zaman toplumun prangalarından kurtulmayı, kadının özgürleşmesini ve onun haklarını savunmayı ister. Bu tutumu bir süre sonra kalbini esir alan yakışıklı bir gençle tanışıp onunla evliliğe karar verince son bulur. Ancak bu evlilik için önlerinde acı bir gerçek vardır. Bu da ikisinin aynı anneden kardeş olmasıdır. Bundan sonra romandaki olaylar okuyucunun her şeyi daha iyi anlayabilmesi için Sâmiye'nin annesinin eski hikâyesine geri döner. Böylece onun evleneceği kişiyle aynı anneden mi yoksa değil mi bunun açıklığa kavuşturulması sağlanır.⁹⁹

Romanda anlatılan eski hikâye ise kendinden on beş yaş büyük edebiyatçı ve yazar olan Maḥmûd'a âşık Monâ adındaki genç bir kızla ilgilidir. Bu aşk macerası Monâ açısından imkânsız görünür. Çünkü Maḥmûd evlidir. Maḥmûd'un da Monâ'ya ilgi duyması onun evli olduğu gerçeğini değiştirmez. Bu yüzden Monâ aşkını kalbine gömer ve genç bir diplomatla evlendirilir. Böylece sevdiği adamdan uzaklara gitmek zorunda kalır. Daha sonra Monâ'nın evliliğinden bir erkek çocuğu olur. Bu dönemde Maḥmûd'un başına bazı olaylar gelir ve sağlık durumu kötüye gittiği için hastaneye yatırılır. Monâ da onun kaldığı hastaneye gider. Bir süre yanında kalarak ona hemşirelik yapar. Ancak Maḥmûd hastalığa dayanamaz ve vefat eder. Karısı ise hamile olduğu için Monâ onu yalnız bırakmak istemez ve yardımcı olmak için yanında kalır. Bu defa da sevdiği adamın karısına hemşirelik yapmaya başlar. Maḥmûd'un ölümünden bir süre sonra eşi de doğum sırasında vefat eder. Monâ, adını Sâmiye koyduğu bu çocuğu yanına alarak onun bakımını

⁹⁸ Jabeen, *Şûratu'l-Mer'eti fî Rivâyât*, s. 144.

⁹⁹ Jabeen, *Şûratu'l-Mer'eti fî Rivâyât*, s. 144.

üstlenir. Bu sırada kendi oğlunu da babasıyla birlikte bırakır. Böylece hikâye başa döner. Sâmiye, sevgilisine hizmet etmek için çocuğunu terk eden ve ona annelik yapan Monâ'nın oğlu yani kardeşiyle evlilik planları yapar.¹⁰⁰

es-Sibâ'î'nin beşinci romanı *es-Saḳâ Mâte*'dir. Eser ilk olarak 1952 yılında yayımlanmıştır. 2002 yılında ise Arap Yazarlar Birliği tarafından yayımlanan nihai listede en iyi Arap romanı seçilmiştir. Edebiyat eleştirmenleri eserin Yûsuf es-Sibâ'î'nin yazdığı en iyi roman olduğunu ve onun sonsuza kadar başyapıt olarak kalacağını söylemişlerdir.¹⁰¹

Mısırlı romancı Ḥayrî Şelbî bu eser hakkında şunları söylemiştir: “Bu, gerçekliğiyle öne çıkan bir romandır. Sanki o, Arap edebiyatında gerçekçi romanın iki önemli ismi olan Necîb Maḥfûz ve Yûsuf İdrîs'in bir romanı gibidir. O, gerçekliğiyle Yûsuf es-Sibâ'î'nin kaleme aldığı çok önemli ve değerli bir eserdir.”¹⁰²

Romanın ana fikri ölüm felsefesi ve başkarakter su satıcısı Mu'allim Şûşe'nin genç yaşta vefat eden eşinin hatırasından kaçma çabasıdır. Romanın kırılma noktası ise Şûşe'nin restoranda dayak yiyen birini kurtarmasıdır. Bu olaydan sonra ikili arasında arkadaşlık bağları kurulur ve Mu'allim Şûşe bu adamı korumak için oğlu Seyyid ile birlikte yaşadığı evine götürür. Mu'allim Şûşe, ilk başlarda adamın ölümleri definle ilgili bir işte çalıştığını bilmez ve onun misafirliğinden çok hoşlanmaz. Ancak bu adam zamanla Şûşe'yi hayatı her şeye rağmen iyi bir şekilde yaşama ve ölüm korkusundan uzaklaşma konularında ikna eder. Fakat romanda en büyük kırılma noktası ise misafirin Şûşe'nin evinde aniden ölümüyle gerçekleşir. Şûşe, bu olaydan çok etkilenir ancak bir süre sonra kendini toparlamayı başarır. Oğlu Seyyid ile su satmaya devam ederken bölgedeki su satıcılarının başına tayin edildiği haberini alır. Ancak bir gün Şûşe'nin yaşadığı ev yıkılır ve hayatı dramatik bir sahneyle orada sona erer.¹⁰³

es-Sibâ'î'nin altıncı romanı 1953 yılında yayımlanan *el-Baḥsu 'an Cased*'dir. Yazar romanını birçok edebiyatçıdan farklı olarak fantazi bir üslupla kaleme

¹⁰⁰ Jabeen, *Şûratu'l-Mer'eti fî Rivâyât*, s. 144.

¹⁰¹ Jabeen, *Şûratu'l-Mer'eti fî Rivâyât*, s. 145.

¹⁰² Jabeen, *Şûratu'l-Mer'eti fî Rivâyât*, s. 145.

¹⁰³ Jabeen, *Şûratu'l-Mer'eti fî Rivâyât*, s. 145.

almıştır. Roman *Nâibu 'Azrâil* adlı eserinin ikinci bölümü olarak kabul edilir. Ancak eser temmuz devrimiyle ilgili bir bölüm içerdiğinden dolayı siyasi bir yöne de eğilim gösterir. es-Sibâ'î'nin devrimi ele aldığı bu bölüm siyâsi açıdan özel bir yere sahiptir. Burada Kral Fâruk'un hayatı ve onun baskıcı yönetimine değinilmiştir.¹⁰⁴

Fedeytuk yâ Leylâ, es-Sibâ'î'nin yedinci romanıdır ve eser 1953 yılında yayın hayatına girmiştir. Roman, adı Râciye olan bir genç kıza âşık İbrâhîm adındaki dâhi bir müzisyenin etrafında gelişir. İbrâhîm, Râciye'yi çok sever ve onsuz bir hayat düşünemez. Onunla evlenmeyi çok ister ancak kızın dedesi bu işin olmasını istemez. Râciye'nin teyzesinin oğlu 'Abdurrahman ve evin hizmetçisi Seyyide'nin bu konuda dedeyi razı etme çabaları da sonuçsuz kalır. Dolayısıyla İbrâhîm de ondan yoksun olmaya mecburdur. Bu yüzden duygularını Leylâ adındaki sahil kenarında yaşayan bir kıza yoğunlaştırır. Aklından Râciye'yi atamasa da Leylâ ile avunmaya çalışır. Aklında başkası varken Leylâ ile birlikte olmasından dolayı vicdani bir suçluluk duygusu da hisseder. Bu da onu bunalıma sürükler.¹⁰⁵

İbrâhîm, yaşadığı psikolojik sorunlardan dolayı büyük bir travma geçirir ve hafızasını kaybeder. Ayrıca insanlarla olan iletişimini de keserek onlardan uzaklaşır. Bu durum karşısında başta Râciye olmak üzere yakın çevresi büyük bir üzüntü ve çaresizlik içinde kalır. Ancak İbrâhîm'in bir arkadaşı herkesin anlamakta zorluk çektiği bu durumu çözmek adına onu bir psikoloğa götürmeye karar verir. Böylece tam olarak ona ne olduğunu anlamak ister. Daha sonra tedavi için götürüldüğünde durum doktorlarda da büyük bir hayret uyandırır ve zorlu bir tedavi süreci başlar. Yanındaki en büyük destekçisi ise onu bu durumda yalnız bırakmayan Râciye'dir.¹⁰⁶

es-Sibâ'î'nin sekizinci romanı *Rudde Kalbî* 1954 yılında yayımlanmıştır. Eser, 1957 yılında ise sinemaya uyarlanarak Mısır sinema tarihindeki en önemli yüz film arasına girmeyi başarır. Roman, 22 Temmuz 1952 devriminin tarihî hikâyesinin yanı sıra bir bahçıvanın oğlu olan Ali ile soylu bir aileye mensup

¹⁰⁴ Jabeen, *Şûratu'l-Mer'eti fî Rivâyât*, s. 146.

¹⁰⁵ Jabeen, *Şûratu'l-Mer'eti fî Rivâyât*, s. 146.

¹⁰⁶ Jabeen, *Şûratu'l-Mer'eti fî Rivâyât*, s. 146.

İncî'nin aşk hikâyesinden de bahseder. Bu nedenle roman, sınıfsal bir çatışmayı da gözler önüne serer. İki genç arasında başlayan aşk, sınıfsal farklılıktan dolayı meyvesini veremez. Çünkü kızın babası Emîr bu birlikteliği istemez ve kızının soylu biriyle evlenmesi konusunda ona baskı yapar. Ali ise İncî'nin kendisine ihanet ettiğini düşünür ve aşkını kalbine gömerek oradan ayrılır.¹⁰⁷

52 devriminden sonra İncî'nin babası Emîr önemli bir göreve getirilir ve Mülk Kaynakları Kurul Başkanı olarak atanır. Ali de yıllar sonra Emîr'in bu göreve getirildiğini duyunca onu ziyarete gider. Ancak orada İncî ile karşılaşır. İncî, aradan geçen zamana rağmen 'Ali'yi unutmadığını ve Ali'nin de kendisine olan sevgisinin varlığını hisseder. Sonunda iki âşık kavuşur ve yıllardır özlemini çektikleri birlikteliğin mutluluğunu yaşarlar.¹⁰⁸

es-Sibâ'î, dokuzuncu romanını 1956 yılında *Ṭariḳu'l-'Avde* adıyla kaleme almıştır. Roman, edebiyatçılar ve eleştirmenler arasında büyük bir şöhret kazanmıştır. Ṭâhâ Huseyn bu eser hakkında şöyle söyler: "Bu roman, kelime ve incelik olarak sahip olduğu engin yapısıyla harika bir hikâyeye sahiptir."¹⁰⁹

Roman, mühendis ve mimar olan ayrıca yaptığı işte çok başarılı İbrâhîm adındaki yetenekli bir genci konu alır. İbrâhîm, yirminci yüzyılın sonlarında zorunlu olarak askeri hizmete katılır. Çünkü o, ordunun askeri birlikleri için tasarlayacağı harita çiziminde ihtiyaç duyduğu önemli biridir. Askeri hizmeti tamamladıktan sonra ise mimari tasarım dünyasında yıldızı parlamaya başlar. Ancak İbrâhîm, geçen zamanla birlikte tasarım işleriyle yetinmez ve mimari anlaşmalar da yaparak işlerini büyötmeye karar verir. Bu anlaşmalar ise daha deneyimli ve çalışma alanı geniş bir mimari kapasiteye ihtiyaç duyar. Bu yüzden, İbrâhîm sahip olduğu yeteneğinin üzerinde bir yük yüklenir ve zamanla yeteneği kendisine yeterli gelmez. Durumu, kârdan zarara dönmeye başlar. Yaptığı işten kazanmak yerine daha fazla cebinden harcar. Kendi hayatı ve evini çok ihmal eder.

¹⁰⁷ Jabeen, *Şûratu'l-Mer'eti fî Rivâyât*, s. 146.

¹⁰⁸ Jabeen, *Şûratu'l-Mer'eti fî Rivâyât*, s. 147.

¹⁰⁹ Jabeen, *Şûratu'l-Mer'eti fî Rivâyât*, s. 147.

Eşini ve kızını ailesinin yanına bırakarak onlardan ayrı yaşamaya başlar. Kimse tam olarak nereye gittiğini ve ne yaptığı bilemez.¹¹⁰

Nâdiye, es-Sibâ'î'nin 1960 yılında yazdığı onuncu romanıdır. Eser daha sonra sinemaya da uyarlanmıştır. Bu romanda, 1952 yılında Mısır'da var olan güçlü bir milliyetçi yapıyı görebiliriz. Roman, birbirlerine çok fazla benzemeyen Nâdiye ve Monâ adındaki ikiz kardeşi konu alır. Nâdiye ağır başlı, geleneklere bağlı ve ahlâki duyguları ön planda tutan bir yapıya sahipken Monâ ise umursamaz ve dik başlı bir karakterdir. İki kardeş, başta babalarının yanında Mısır'da yaşarken onun ölümünden sonra annelerinin ülkesi Fransa'ya yerleşirler.¹¹¹

Romanın esas konusu ise Nâdiye'nin Doktor Midhat'a olan aşkıdır. Nâdiye bir gün evlerinde çıkan yangında ağır şekilde yaralanır ve yüzü tanınmaz bir hale gelir. Çok sevdiği ve âşık olduğu Doktor Midhat'a kendisine çok benzeyen ikizi Monâ'nın fotoğrafını gönderir. Ancak Monâ ise eski bir hastalığından dolayı hayatını kaybeder. Bu sırada Nâdiye'nin gönderdiği fotoğraftan etkilenen Doktor Midhat de onunla görüşmek için Fransa'ya gitmeye karar verir. Midhat Fransa'ya varınca Nâdiye gerçek kimliğini gizler ve Nâdiye'nin öldüğünü ona söyler. Ancak ölen ikizi Monâ'dır. Bu durumu öğrenen Midhat üzgün bir şekilde Mısır'a geri döner. Bir süre sonra Midhat, Monâ'nın nişanlısı 'İsâm'dan gerçeği öğrenir ve tekrar Fransa'ya giderek Nâdiye'yle görüşmek ister. Nâdiye'nin yüzündeki kötü görüntüsüne rağmen onu sevdiğini söyler. Sonunda Nâdiye yaşadığı psikolojik etkiden kurtulur ve Midhat ile evlenerek mutlu olur.¹¹²

es-Sibâ'î on birinci romanı *Ceffeti'd-Dumû*'yu 1961 yılında kaleme almıştır. Eser daha sonra sinemaya da uyarlanmıştır. Romanın ana konusunu Mısır ve Suriye arasındaki birlik ve beraberlik duyguları oluşturur. Özellikle Suriye ve Mısır halklarının bu birliktelik için sarf ettiği çaba ve gayret ele alınır. Ayrıca roman, Sovyetler Birliği'nin tüm muhalif yönlerine karşı koymayı ve ulusal birliğin önünde

¹¹⁰ Jabeen, *Şûratu'l-Mer'eti fî Rivâyât*, s. 147.

¹¹¹ Jabeen, *Şûratu'l-Mer'eti fî Rivâyât*, s. 148.

¹¹² Jabeen, *Şûratu'l-Mer'eti fî Rivâyât*, s. 148.

engel olan komünist rejimin etkilerini gözler önüne sermeyi amaçlar. Bu rejime karşı halkın direniş göstermesi sonunda hedeflerine ulaşmalarını sağlar.¹¹³

es-Sibâ'î bu eserde mutluluk ve hüznün arasında bir denge kurmaya çalışır. Yani Suriye ve Mısır'ın iki devlet tek millet olarak açıklanması halkın hayalini kurduğu şeyin gerçekleşmesi ile mutluluğa dönüşür. Romanda şarkıcı Hudâ ve siyasi dergilerden birinde editör olarak çalışan yazar Sâmi Kerem'i birbirine bağlayan aşk hikâyesi de hüznü temsil eder. Bunun nedeni ise herkesin ilişkilerine karşı çıkması ve gazeteciler başkanlığı seçiminde Sâmi Kerem'in rakibi olan Şubhî'nin onu itibarsızlaştırmak için bu ilişkiyi kullanmasıdır.¹¹⁴

es-Sibâ'î, on ikinci romanı olan *Leyl lehu Âhar*'ı 1964 yılında yazmıştır. Roman, çocukken felç olmuş Suriyeli genç bir kız Suheyr ile Suriye'de görev yapan Mısırlı bir asker olan Hâmid arasındaki aşk hikâyesini konu alır. İkilinin ilişkileri ilk başta güzel bir şekilde ilerler. Ancak daha sonra aralarını açan bir ayrılık girer. Bu ayrılığın temel sebebi ise genç kızın yaşadığı toplumda meydana gelen siyâsi değişikliklerdir. Mısır ve Suriye arasındaki iyi ilişkiler sonraki dönemlerde yerini bozulmaya bırakır. Mısır hükümeti Suriye kurumlarına ve yürüttüğü siyâsi politikalara karşı bir millileştirme girişiminde bulunur. Bu da iki ülke arasında ayrılığa neden olur. Böylece Suheyr ve Hâmid de bu kötü durumdan etkilenecek yaşadıkları aşkın hazin bir sonla bitmesini engelleyemezler.¹¹⁵

es-Sibâ'î, *Naḥnu lâ Nezra'u'ş-Şevk* adlı on üçüncü romanını 1968 yılında yayımlamıştır. Eser, 1970 yılında da sinemaya uyarlanmıştır. Romanın aslı *el-Esâ ve'd-Dumû'*dur. Roman, annesi vefat eden ve daha sonra babasının evlendiği kadından şiddet gören Seyyide adında yetim bir kızın hayatını konu alır. Babasının vefatından sonra Seyyide'nin bakımını babasının yakın bir arkadaşı el-Hâc Ber'â üstlenir. Ancak bu adamın eşi de genç kıza sanki bir hizmetçi gibi muamele eder. Bunun üzerine Seyyide evden kaçır ve başka bir ailenin yanına yerleşerek orada çalışmaya başlar. Bu aile ona sevgi ve şefkat duygularıyla yaklaşarak kendisine yakınlık gösterir. Seyyide burada Hâmdî adında bir kişiye âşık olur. Hâmdî ise

¹¹³ Jabeen, *Şûratu'l-Mer'eti fî Rivâyât*, s. 148.

¹¹⁴ Jabeen, *Şûratu'l-Mer'eti fî Rivâyât*, s. 149.

¹¹⁵ Jabeen, *Şûratu'l-Mer'eti fî Rivâyât*, s. 149.

başka biriyle evlenmeye karar verir. Bu yüzden Seyyide de gazoz satıcısı ‘Allâm ile evlenmek zorunda kalır. Ancak ‘Allâm, Seyyide’yi kandırarak başka bir kadınla evli olduğunu ondan gizler. Gerçek ortaya çıkınca Seyyide evden kaçır ve ‘Atıyyeu’l-Mevâridî Paşa’nın evine yerleşir. Bir süre sonra burada ‘Abbâs adındaki bir genç ile tanışır. ‘Abbâs onu çok sevdiğini söyleyerek evliliğe ikna eder ve sonunda evlenirler. Seyyide’nin ‘Abbâs’tan bir erkek çocuğu olur. Daha sonra Seyyide ‘Abbâs’ın kumarbaz olduğunu ve ona ait olan bir miktar parasını kumara yatıracığını anladığı için kendisinden boşanmak ister. Seyyide, yaşadığı bu olumsuzluklarla başa çıkmaya çalışırken bir de oğlunun arabanın altında kalarak can vermesiyle yıkılır. ‘Abbâs da bu olaydan çok etkilenir ve Seyyide’yi boşar. Seyyide boşandıktan sonra ilk aşkı Hâmdî’nin bulaşıcı bir hastalığa yakalanan oğluna bakmak için hemşire olarak evinde çalışır. Daha sonra kendisine de bu hastalık bulaşır ve Hâmdî’nin kollarında can verir.¹¹⁶

Leste Vaḥdek, Yûsuf es-Sibâ’î’nin 1970 yılında yayımlanan on dördüncü romanıdır. es-Sibâ’î bu romanda mevcut ve potansiyel tüm uzay keşiflerini ortaya koyar. Eser, bir gazetede yayın kurulu başkanı olan ‘Abdullaṭîf ve doktor ‘Abdulḥabîr’in kızı Şuheyra arasındaki ilişkiden bahseder. Romanın diğer bölümde ise bir dergide çalışan edebiyatçı yazar ‘Abdullaṭîf ve uzaya yolculukta ona eşlik eden ‘Abdurrâzî arasındaki dostluk konu alınır. Romandaki olaylar bu ikilinin bir araştırma için uzaya yolculukları ve başka bir gezegendeki maceraları etrafında dönmektedir. ‘Abdullaṭîf’in bu uzay yolculuğunu ‘Abdurrâzî ile paylaşmasının sebebi ise sıradan bir insanın bakış açısıyla onun yaşadıklarını kayıt altına almak istemesidir.¹¹⁷

İbtisâme ‘alâ Şefeteyh, Yûsuf es-Sibâ’î’nin 1970 yılında yayımladığı on beşinci romanıdır. Eser, ihtilal ve ihtilalden sonraki dönemlerde Filistin köylerinde yaşanan Yahudi katliamlarını gözler önüne seren önemli bir çalışmadır. Romanın kahramanı ‘Ammâr günlük hayatta hiç gülmeyen bir gençtir. Çünkü o, Filistin’in Deyru Yâsîn köyünde yaşadığı katliam karşısında aciz kalarak hiçbir şey yapamadığı için büyük bir üzüntü duyar. Ailesi de bu katliamlardan mağdur olarak

¹¹⁶ Jabeen, *Şûratu’l-Mer’eti fî Rivâyât*, s. 149.

¹¹⁷ Jabeen, *Şûratu’l-Mer’eti fî Rivâyât*, s. 150.

yurtlarından çıkmak zorunda kalır ve Mısır'a yerleşir. Yaşadığı manzaralar 'Ammâr'ın zihninde derin izler bırakır. Çevresindeki herkes 'Ammâr'ı güldürmeye çalışır. Özellikle de onu çok seven teyzesinin kızı Mî bunun için büyük çaba sarf eder. Gülerken onun bir resmini çizmek ister. Ancak 'Ammâr bu durumu pek önemsemez ve her seferinde onun bu isteğini geri çevirir.¹¹⁸

Romanda, aşamalı olarak Filistin halkının Yahudilerin zulmüne karşı koyma çabaları kendini gösterir. Ayrıca bunda Mısır'ın rolü de ön plana çıkarılır. Romanda 'Ammâr'ın düşüncesi Filistin'e giderek orada savaşımdır. Mî ise gülümserken onun bir resmini çizebilmek için yıllarca bekler. Sonunda ise 'Ammâr Filistin'e gider ve orada Yahudilerle yapılan Kerâme savaşında şehit olur. Son anlarında arkadaşıyla Mî'ye evlilik yüzüğünü ve silahını gönderir. Mî de bu acı tablo karşısında 'Ammâr'ın resmine bakar ve onu sevdiğini göstererek şöyle söyler: "Gülümse ey sevgilim!"¹¹⁹

el- 'Umru Lahza, Yûsuf es-Sibâ'î'nin 1973 yılında yayımladığı on altıncı ve son romanıdır. Romandaki hikâye 1969 yılının sonu ile 1970 yılının başlarında Mısır ile İsrail arasındaki yıpratma savaşı olarak adlandırılan dönemde geçer. Romandaki olaylar, hükûmete ait bir derginin kadın bölümünde başkan olan ve derginin genel yayın yönetmeni 'Abdulkâdir ile evli çekici bir gazeteci Ni'met'in etrafında döner. Ni'met, eşinin ihaneti ve çıkan dedikodulardan dolayı evi ve gazetede işinden ayrılır. Hayatta tüm bu saçmalıklardan daha değerli bir amacı olduğunu hisseder ve bir hastanede gönüllü olarak çalışmaya başlar. Orada subay olan Mahmûd ile tanışır ve bu da aralarında duygusal bir yakınlaşmaya neden olur. Daha sonra Ni'met, manevi olarak kendini iyi hissetmek için tıbbi görevli olarak cepheye gider. Ekim savaşının patlak vermesine kadar olan süreçte orada yeni kahramanların gözlerindeki umut ve hırslar hakkında yazılar kaleme alır. Sonunda ise evine, eşine ve gazetecilik mesleğine geri döner.¹²⁰

¹¹⁸ Jabeen, *Şûratu'l-Mer'eti fî Rivâyât*, s. 150.

¹¹⁹ Jabeen, *Şûratu'l-Mer'eti fî Rivâyât*, s. 151.

¹²⁰ Jabeen, *Şûratu'l-Mer'eti fî Rivâyât*, s. 151.

2.2. Hikâyeleri¹²¹

1. Atyâf (الأطيف) 1947)
2. İşnetâ ‘Aşrate İmrae (أثننا عشرة امرأة) 1948)
3. Ḥabâyâ’ş-Şudûr (خبايا الصدور) 1948)
4. Yâ Ummetu Zâhiket (يا أمة ضحكت) 1948)
5. İşnâ ‘Aşera Raculen (اثنا عشر رحلا) 1949)
6. Fî Mevkebi’l-Hevâ (في موكب الهوى) 1949)
7. Mine’l-‘Aleml’l-Mechûl (من العالم المجهول) 1949)
8. Hâzihi’n-Nefs (هذه النفس) 1950)
9. Mebkâ’l-‘Uşşâk (مبكي العشاق) 1950)
10. Beyne Ebû’r-Rîş ve Cenînetu’n-Nâmîş (بين أبو الريش و جنبة الناميش) 1950)
11. el-Uğniyât (الأغنيات) 1950)
12. Haze Huve’l-Ḥub (هذا هو الحب) 1951)
13. Şuvaru Tıbka’l-Aşl (صور طبق الأصل) 1951)
14. Şummâru’l-Leyâlî (شمار الليالي) 1952)
15. eş-Şeyḥ Za‘rab ve Âḥarûn (الشيخ زعرب و آخرون) 1952)
16. Nefhatun mine’l-Îmân (نفحة من الإيمان) 1952)
17. Sittu Nisâ‘ ve Sittetu Ricâl (ست نساء ستة رجال) 1953)
18. Hâzihi’l-Ḥayât (هذه الحياة) 1953)
19. Leyletu Ḥamr (ليلة خمر) 1953)
20. Hemsetun ‘Abira (همسة عابرة) 1953)
21. Leyâlin ve Dumû‘ (ليال و دموع) 1955)

2.3. Tiyatro Eserleri¹²²

1. Ummun Ratîbe (أم رتيبة) 1951)
2. Verâu’s-Sitar (وراء الستار) 1952)
3. Cem‘iyyetu Qatli’z-Zevcât (جمعية قتل زوجات) 1953)
4. Aḳva mine’z-Zemen (أقوى من الزمان) 1966)

¹²¹ Yasû‘î, *A ‘lamu’l-Edebi’l-‘Arabiyyi’l-Mu‘âşır, Siyerun ve Siyerun Zâtiyye*, s. 706-707.

¹²² Yasû‘î, *A ‘lamu’l-Edebi’l-‘Arabiyyi’l-Mu‘âşır, Siyerun ve Siyerun Zâtiyye*, s. 706-707.

2.4. Makaleleri¹²³

1. Eyyâmün Temurru (أيام تمر) 1957
2. Min Hayâtî (من حياتي) 1958
3. Leṭamât ve Leṣemât (لطمات و لطمات) 1959
4. Eyyamun Muşriḳa (أيام مشرقة) 1961
5. Eyyâm ve Zikrayat (أيام و ذكريات) 1961
6. Eyyâm min ‘Umri (أيام من عمري) 1962
7. Min verâi’l- Ġaym (من وراء الغيم) 1970
8. Eyyâmu ‘Abdunnâşır (أيام عبد الناصر) 1971
9. Tâirun beyne’l-Muḥîṭîn (طائر بين المحيطين) 1971
10. Muellafâtü Yûsuf es-Sibâ‘î (مألفات يوسف السباعي) 1972

3. YÛSUF ES-SİBÂ‘Î’NİN EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Yûsuf es-Sibâ‘î’nin edebiyatında, hayatının çeşitli aşamalarında yaşadığı zorlukları görebiliriz. Yazılarında ortaya koyduğu ilkelerden yola çıkarak onun sabit bir edebî eğiliminin olmadığı açıkça görülür. Bu da iki nedene dayanmaktadır:

İlk olarak, Yûsuf es-Sibâ‘î kendisi için öne çıkardığı veya ilkelerine tam olarak inandığı bir eğilim ve yön belirlememiştir. Bu bağlamda edebî konumunu belirsiz bir yapıyla ortaya koymuştur. Çünkü o, birçok çalışmasında belirli bir yöne eğilim göstermediğini ve belirli bir işlevi yerine getirmeyi amaçlamadığını vurgular. Ayrıca hedefine farklı bir tutum ve amaç üzere ulaşmaya çalıştığını belirtir. Yazarın, toplumunun kaygı ve beklentilerini taşıması bunun yanı sıra çalışmalarına basit ilkelerden yola çıkarak başlaması gerektiğine inanır.¹²⁴

İkinci olarak ise Yûsuf es-Sibâ‘î edebî alanda bulunduğu konumu itibariyle birçok çağdaş eleştirmen tarafından sık sık haksız ve sert eleştirilere maruz kalmıştır. Bazen de bir romancı olarak yaptığı çalışmalar ve ortaya koyduğu üretkenlik görmezlikten gelinmiştir. Ayrıca eleştirmenlerin tutumu es-Sibâ‘î

¹²³ Yasû‘î, *A ‘lamu’l-Edebi’l- ‘Arabiyyi’l-Mu‘âşır*, *Siyerun ve Siyerun Zâtiyye*, s. 706-707.

¹²⁴ Hâmid Muḥammed ‘Abdullaṭîf, *Ḳazâyâ’l-Fenni’r-Rivâî fî Edebî Yûsuf es-Sibâ‘î*, *Mektebu’l-‘İlm li’n-Neşr*, Mısır 1987, s. 325-326.

üzerinde büyük bir baskıya neden olmuştur. Bu da onun sert eleştirilere maruz kalmasını beraberinde getirmiştir.¹²⁵

Bu konuyla ilgili yapılan bazı çalışmalar, Yûsuf es-Sibâ'î ve meslektaşlarının eserlerini yayımladıktan sonra elde ettikleri başarıların değerini düşürmek için ciddi eleştirel yazıların olduğunu göstermektedir. Bu yazılar çeyrek asırdan daha fazla bir zaman diliminde o ve onun gibi yazarların üzerinde her zaman baskı kurmuştur. Böylece onlara karşı haksız eleştiriler yapılmıştır. Günümüzde buna benzer bir durumu ele alacak olursak örneğin, birçok Arap eleştirmeni diğer roman yazarlarındaki mekan estetiğine dikkat etmeden hâlâ Necîb Maḥfûz'daki mekan estetiği üzerine yoğunlaşıp yersiz eleştiriler yapabilmektedirler.¹²⁶

Eleştirmenlerin Yûsuf es-Sibâ'î ve edebiyatına karşı olan tutumuna baktığımızda, onun edebî ve kişisel yaşamında kendisine ağır eleştiriler yönelten ayrıca düşmanca bir yaklaşımla saldıranların var olduğunu görürüz. Bu eleştirmenler bazen onun edebiyatının sahip olduğu değeri inkâr ederek bazen de çalışmalarını överek ona destek verme arasında gidip gelmektedirler.¹²⁷

Yûsuf es-Sibâ'î'nin edebiyatının değerine karşı bu inkârın tezahürü veya onun değerini göz ardı ederek hakkındaki eleştirileri şu sözlerden anlayabiliriz:

“Yûsuf es-Sibâ'î'nin birçok edebî eserini okuduğumuzda Batı Edebiyatı, Ahmet Şevkî ve Mütenebbî'nin şiirlerinden ve bazı Arap kültürü kaynaklarından etkilendiğini görüyoruz. Romancının 1947 yılında yayımladığı çalışması Arzu'n-Nifâk'ı Muhammed el-Muvayliḥî'nin 1905 yılındaki eseri Hadîsu 'Îsâ bin Hişâm'a yakın bir çerçevede yazdığını görüyoruz.”¹²⁸

Yûsuf es-Sibâ'î'nin eserlerinin birçoğu, kendisiyle eleştirmenler arasında gergin bir sınır hattına sahip olduğunu göstermektedir. O, *İnnî râḥile* romanında onları eleştirip alay ederek şunları söyler:

¹²⁵ ‘Abdullaṭîf, *Ḳazâya'l-Fenni'r-Rivâi fî Edebî Yûsuf es-Sibâ'î*, s. 325-326

¹²⁶ Nebîl Râḡib, *Fennu'r-Rivâye 'inde Yûsuf es-Sibâ'î*, Mektebetu'l- Hâncî, Kâhire 1980, s. 6.

¹²⁷ Şâlih Mursî, *Hum ve Ene*, Mektebetu Madbûlî's-Şaḡîr, Kâhire 1996, s. 172-173.

¹²⁸ Tâhâ Vâdî, *Şûratu'l-Mer'eti fî'r-Rivâyeti'l-Mu'âşıra*, Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire 1994, s. 112.

“Bazı yazarlar kitaplarını basın ve edebiyat adamlarından gelen takdir ve övgü sözleriyle değerli görmeye alışkın. Ama ben, böyle bir değer görmekle kendimi yoksul gibi hissediyorum. Neden olduğunu bilmiyorum çünkü sırf edebiyat olsun diye yazmadım. Ya da bu durum, edebiyat adamlarının edebiyatı iyi okumadıklarından da olabilir. Her neyse Allah beni meçhul ama değerli ve onurlu yüce bir okuyucunun takdiriyle zenginleştirdi. Bu, hiçbir ücret ve geri dönüş istemeyen, nifak ve riyadan yoksun sıcak ve samimi bir beğenidir.”¹²⁹

Yûsuf es-Sibâ‘î, okuyucularının kendisini her yönüyle zenginleştirdiğini ve onların kendisine oldukça fazla değer kattığını birçok sözünde dile getirir. Kendisi bu konuyla ilgili şunları söyler: “Yazılarıma güveniyorum ve okuyucularımı da çok seviyorum. Onların arasında kendimi güvende hissediyorum. Çünkü onlar ile benim aramda bir yazar ve okuyucudan daha güçlü bir bağ var. Bunun yanı sıra aramızda harika bir uyum, büyük bir dostluk ve sevgi var.”¹³⁰

Yûsuf es-Sibâ‘î, romanlarından birinde bilinmeyen bir okuyucu hakkında şöyle söyler:

“Gece yarısında isimsiz okuyucu hakkında sadece meçhul konuşma ve sohbetten başka bir şey bilmiyorum. Gazetecilik ve edebiyat kesiminden insanların saygı ve takdirinden daha iyisini onların takdirinde hissediyorum. Onlara ve her bir meçhul okuyucuya teşekkür ediyorum. Bana güven ve gurur aşıyorlar. Bana ünlüler ya da önemli kişilerin beğenisini önemsetmiyorlar. Ben onlar için yazıyorum. Kitaplarımın ikinci baskısını hazırlamamı sağlayan da yine onlardır. Okuyucularımı çok seviyorum okuyucularımın da beni sevdiğini hissediyorum.”¹³¹

Ayrıca Yûsuf es-Sibâ‘î kimi zaman romanlarındaki bir karakterin eleştirmenler ile onların görüş ve düşüncelerinden sıkıldığını şu sözleriyle ifade eder:

“Nimet yatağına uzandı ve radyonun düğmesine bastı. Bir radyocu ile dâhi bir eleştirmen arasında geçen burjuva, işçi sınıfı edebiyatı ve savaşla bağlantılı tam olarak anlaşılmayan bir diyalog duydu. Bu kişinin dehâsının sağlam olmadığını hissetti ve o, savaş ve savaşan kişiler konusunda Allah’ın yarattıkları arasında en

¹²⁹ es-Sibâ‘î, *İnnî Râhile*, Mektebetu Mısır, Kâhire 1950, s. 5.

¹³⁰ es-Sibâ‘î, *Ummun Ratîbe*, Mektebetu Mısır, Kâhire 1987, s. 7.

¹³¹ es-Sibâ‘î, *İnnî Râhile*, s. 10.

uzak olan kişiydi. Radyoyu kapattı. Bir kitap açtı ve göz kapaklarının ağırlaşarak uykusunun geldiğini hissetti.”¹³²

Yûsuf es-Sibâ’î’de diğer romancılara kıyasla kendisine karşı sergilenen eleştirel tutumun ve eleştirmenlerle arasındaki gergin ilişkinin en önemli etkisi, alanında uzman olmayan eleştirel çalışmalardır. Bu tür olumsuzluklara rağmen zaman içerisinde birçok bilimsel çalışma es-Sibâ’î’nin eserlerine yönelmektedir. Bu sayede onun değerli yapıtlarını konu alan çalışmalarda önemli bir artış görülmektedir. Bu durum, daha çok devletteki kamusal kültür ve medya kuruluşlarının onun sahip olduğu edebî şahsiyeti yüceltmenin bir yansımasıdır.¹³³

Yûsuf es-Sibâ’î’ye yapılan eleştirel tutum onun romantik bir yazar olarak bilinmesine ya da sık sık romantik bir şövalye olarak anılmasına neden olan büyük şöhetidir. Bu unvan, aslında es-Sibâ’î’yi sadece bir edebiyatçı olarak gören önyargının ve çoğu zaman da bu alanda yeni şeyler ortaya koymasını görmezden gelen bir zihniyetin sonucudur.¹³⁴

Yûsuf es-Sibâ’î, hem romantik hem de romantikliğinde aşırı gerçeklik barındıran bir edebiyat adamıdır. O, hayal gücünü gerçeklikle birleştirir. Ülkenin sorunlarını ve dönemin olaylarını ele alırken gerçeklikle hayal dünyasını bir arada işler. Toplumun köşelerine nüfuz ederek onun iyi ve kötü yönlerini gözler önüne serer. Ayrıca kusurlarını ve ondaki sapmaları ortaya çıkararak bunları eserlerine en iyi şekilde yansıtır.¹³⁵

Bir araştırmacı Yûsuf es-Sibâ’î’yi şöyle tanımlar: “Yûsuf es-Sibâ’î’nin gerçekçi görüşü onun sahip olduğu özel bir tutumla birleşerek yaşamın tüm yönlerini kapsayacak şekilde genişler. es-Sibâ’î, topluma hizmet etmek için sanat eseri kullanmak gerektiğine inanarak eleştirel ve gerçekçi vizyonunda birden fazla çözüm sunmaya isteklidir.”¹³⁶

Başka bir eleştirmene göre:

¹³² es-Sibâ’î, *el-‘Umru Lahza*, Mektebetu Mısır, Kâhire 1973, s. 135.

¹³³ el-‘Aşmâvî, *Ru’yetu’l-Mekân fî Rivâyât Yûsuf es-Sibâ’î*, s. 24.

¹³⁴ el-‘Aşmâvî, *Ru’yetu’l-Mekân fî Rivâyât Yûsuf es-Sibâ’î*, s. 24.

¹³⁵ Ya’kûb, *Yûsuf es-Sibâ’î Fârisu’r-Rûmânsiyye ve’l-Vâkı’iyye*, s. 15.

¹³⁶ Ya’kûb, *Yûsuf es-Sibâ’î Fârisu’r-Rûmânsiyye ve’l-Vâkı’iyye*, s. 9.

“Yûsuf es-Sibâ’î romantik akımı, gerçekçi akım ile dramatik doku hücrelerinde bulunan organik bir birimde karıştırır. Romantik romancıların yaptığı gibi tamamen romantik olana uymaz. Aksine, kendisini hayatı çelişkili biçimlerde gören sanatsal kapsayıcılığın kısıtlı görüşünden kurtarmaya çalışır. Onun çalışmalarında romantik olumsuzluk ve gerçekçi pozitiflik arasındaki bu ilişki sabit bir görüntü olarak sunulmaz. Ancak romanın oluşumunda ve karakterlerin gelişiminde etkili bir unsur olarak kalır.”¹³⁷

Belki de romantik ve gerçek olanı bir araya getirme yeteneği Yûsuf es-Sibâ’î’nin karakterinin doğasından kaynaklanmaktadır. Bu sağlam ve gerçekçi bir subay ile yumuşak, hassas ve romantik bir edebiyatçı arasındaki karışımdır.¹³⁸

Yûsuf es-Sibâ’î’nin edebiyatını anlamak konusunda şüpheye hiçbir yer yoktur. O, eserlerinde romantizm, gerçeklik, komedi hatta fantezi gibi büyük edebî eğilimleri açıkça ele alır. *Nâibu ‘Azrâil* (1947), *Arzu’n-Nifâk* (1939) gibi romanlarında net bir şekilde fantezi eğilimi; *İnnî Râhile* (1950), *Beyne’l-Etlâl* (1952), *Fedeytuk yâ Leylâ* (1953) romanlarında romantizm eğilimi; *es-Sakâ Mâte* (1952), *Naḥnu lâ Nezra’u’ş-Şevk* (1969) gibi romanlarında da gerçeklik eğilimi kendini gösterir. Bunun yanı sıra *Rudde Qalbî* (1954), *Ṭarîku’l-‘Avde*, *Nâdiye* (1960), *Ceffeti’d-Dumû’* (1961), *Leyl lehu Âḥar* (1964), *İbtisâme ‘alâ Şefeteyh* (1971), romanlarında ise tarihî bir eğilim söz konusudur. Bir tarihçinin duygularıyla yazdığı bu romanlar Temmuz Devrimi’nin kazanımlarını, o dönemde karşılaşılan zorluklar ile meydana gelen eksiklik ve kusurları ayrıca Filistin davası ile Mısır ve Suriye arasındaki birliği ele alır.¹³⁹

Yûsuf es-Sibâ’î ve onun edebî yönünü tek bir eğilim üzerinden sınırlı bir çerçevede incelemek yanlıştır. es-Sibâ’î gerçek bir edebiyatçıdır. Yaşamın içinde olan şeylerin dışında asla başka bir yöne eğilim göstermez. O, yaşamı tüm insan ilişkileri ve toplumsal kusurları ile tasvir eden bir bakış açısıyla ele alır. Sanki aşkın

¹³⁷ el-Varakî, *İtticâhâtü’l-Kışsat’l-Kaşîra fî Edebi’l-‘Arabiyyi’l-Mu‘âşır fî Mısr*, Dârul-Ma‘ârif, Kâhire 1984, s. 179-181; Râğib, *Fennu’r-Rivâye ‘inde Yûsuf es-Sibâ’î*, s. 224

¹³⁸ Mursî, *Hum ve Ene*, s. 172.

¹³⁹ el-‘Aşmâvî, *Ru’yetu’l-Mekân fî Rivâyât Yûsuf es-Sibâ’î*, s. 25.

ve insan sevgisinin en ince manalarını betimleyen vicdani bir tecrübeyle onu okuyucuya aktarır.¹⁴⁰

Bazı eleştirmenlere göre Yûsuf es-Sibâ'î'nin yazıları kapalılık içermektedir. Bunda da kendisinin pay sahibi olduğu ifade edilir. Çünkü eserlerinin önsözlerinde netlik ile karışıklık bir arada verilmiştir. Bazen de bu ikisi arasında bir çatışmanın olması durumun temel sebebi sayılır. Eserlerinden birinin önsözünde, okuyucunun çalışmalarının arkasındaki belirli hedeflere ulaşmak için onların ne düşündüklerini önemsemediğini şu sözleriyle ifade eder:

“Kendimi bu ülke için bir reformcu ve bu insanlar için bir rehber olarak gördüğüm kibir ve gurur seviyesine ulaştığımı sanmıyorum. Böyle büyük bir hedef iddia etmekten korkarım. Üzgünüm ama yazdığım zaman her şeyden yani belirli bir hedefin sınırlamalarından özgür yazarak bana uygun olan ve zihnimden akan düşünceleri serbest bırakırım.”¹⁴¹

Babasının eserlerinden tercüme edilmiş koleksiyonlardan birinin girişinde içlerinde en iyisinin olduğunu belirterek şöyle söyler:

“Yaşam için anlamlı olan veya edebiyat yazarları tarafından bir amaca uygun olarak üretilen edebiyat neredeyse hiç hissedilmez. Bunların hepsi insanların yaşamlarında sade bir görüntünün dışına çıkamaz. Bir hedefe ulaşmak için yazılan edebiyatta onunla ilgili alaycılık gözle görülür bir tonda devam eder. Eğer yazarlarımızdan biri bugün onu özgün bir şekilde yazmış olsaydı, edebiyat eleştirmenlerinin olumsuz söylemleriyle ve bu edebiyattaki var olan bir dizi eksikliklerle suçlanmazdı.”¹⁴²

Ancak es-Sibâ'î başka bir yerde bunun aksini söyleyerek çalışmalarının birinin önsözünde şunu ifade eder:

“Tarihin içinde önemli olayları kaydettiği yoğun günler yaşıyoruz. Yazar ondan uzak duramaz. Bu onun hayatı ve dünyasının bir parçasıdır. Bizim neslimizin başına gelen büyük olaylar, yazarlara yüklerini taşımaktan ve onlara karşı görevlerini yerine getirmekten kurtulabileceklerini sanmadığım büyük sorumluluk yüklüyor. Bu olayları yaşamış olanların, tarihin önünde sözlerini söylemeleri ve onlara karşı

¹⁴⁰ Ya'kûb, *Yûsuf es-Sibâ'î Fârisu'r-Rûmânsiyye ve'l-Vâkı'iyye*, s. 10.

¹⁴¹ el-'Aşmâvî, *Ru'yetu'l-Mekân fî Rivâyât Yûsuf es-Sibâ'î*, s. 25.

¹⁴² Muhammed es-Sibâ'î, *Kıssaşun Rûsiyye*, Mektebetu Mısr, Kâhire 1994, s. 11.

duygularını ifade etmeleri gerekir. Onlar, yaşadıkları olayları kendileri aracılığıyla zamanın geri kalanında bir öykü ya da bir şiir sözünde ortaya koyarak bunları gelecek kuşaklara yansıtan bir aynayı temsil ediyorlar. Ceffeti'd-Dumû' romanı gerçek bir tarihî olay olan Mısır ile Suriye arasındaki büyük birliği ve bunun diğer birlik olaylarına yansımalarını anlatan bir hikâyedir. Bu durum bu neslin onlarca yazarı arasından birinin sorumluluğunun bir parçasıdır. Umarım bunun yükünü taşımayı ve ona karşı görevimi yerine getirmeyi başarmışımdır.”¹⁴³

es-Sibâ'î başka bir çalışması olan *Rudde Kalbî*, romanının önsözünde ise şöyle söyler:

“Bu hikâyeye ilgi duymamın nedeni, modern tarihimizde meydana gelen ciddi olayların kaydedilmesi gerektiğine dair düşüncemdir. Onları kaleme alma konusundaki askeri özelliğime olan güvenim, orduya olan hizmetim ve Mısır'da tarihin çehresini değiştiren bu olaylara yol açan duruma karşı duygu ve hislerimdir.”¹⁴⁴

Bir gazeteciyle yapılan röportajda başka bir tutumu için ise şunları dile getirir:

“Koşullar bana tecrübeyle yani yaşam tecrübesiyle sorumluluk yükledi. Kader, bu tecrübeyi ifade etmemde beni güçlü kıldı. Bu tecrübeyi ifade etmezsem sorumluluğumdan yoksun olduğumu kabul ederim. 1937 yılından bugüne kadar memur hayatı yaşadım. Her yönüyle devrimi öğrendim. Yazmaya gücü yeten biriyim. Olayların yoğun yaşandığı bir döneme rastladım. Hayatlarımız sade değildi. Tarihî roman kaleme almamın amacı, göz ardı edilebilecek bir gerçeği hikâyede edebiyatımızda garanti altına almaktır. Bu, Fransız devrimi ve diğer devrimlerde kaydedilen Kıssatu Medineteyn'de bildiğimiz bir tarzla oldu.”¹⁴⁵

Yûsuf es-Sibâ'î'de öne çıkan son eğilim, *Arzu'n-Nifâk* adlı romanındaki analizinde edebiyatıyla ilgilenen bazı eleştirmenlerin onun bu eğilimini doğrulamasıdır:

“es-Sibâ'î'nin vicdanında toplumsal mesaj oldukça fazla bir şekilde yerine ulaşmaktadır. O, romanının dramatik yapısını bununla ele alarak okurlarıyla

¹⁴³ es-Sibâ'î, *Ceffeti'd-Dumû'*, Mektebetu Mısır, Kâhire 1961, s. 7-8.

¹⁴⁴ es-Sibâ'î, *Rudde Kalbî*, Mektebetu Mısır, Kâhire 1955, s. 8.

¹⁴⁵ Yûsuf eş-Şârûnî, *er-Rivâ'iyûne's-Selâse*, el-Hazâratu'l-'Arabiyye, Kâhire 2003, s. 134.

doğrudan bu konuyla ilgili konuşmaya yönelir. O, sanatın sosyal mesajına inanır. Eğer sanat bu mesajı iletme konusunda engel teşkil edecekse öncelik ondaki sosyal değişim olmalıdır.”¹⁴⁶

Yûsuf es-Sibâ‘î’ye karşı sergilenen eleştirel tutum ve bu tutumu destekleyen sebeplerden biri de edebiyatında ammiceyi kullanmasıdır. Bu durum *es-Sakâ Mâte* adlı romanında açık bir şekilde öne çıkan bir özelliktir. es-Sibâ‘î, Mısır Milli Eğitim Bakanlığı’nın bazı romanlarını okul müfredatından geri çekme kararını öğrendiğinde kitaplarının Bakanlığın amacına uygun olmayan ammice ifadeler içerdiği açıklamasıyla karşılaştı. Bu konuda hayal kırıklığına uğramasına rağmen Bakanlığın kendi müfredatı konusunda seçeceği kitaplara tevazu gösterdi. Ancak bu olay karşısında alaycı bir tutum sergileyerek şöyle söyledi:

“Milli Eğitim Bakanlığı ammice yazmam konusunda yukarda tuttuğu taleplerini dile getirinceye kadar neredeyse bu hikâyeye başlamamıştım. Argo kelimelerin dışarı sızmasını önlemek için konuşma bağlamında kendini dayatmayı reddeden güçlü bir çit kurmayı amaçladım. Yazmaya, fasîh dilde hikâye kahramanları arasında diyaloglar oluşturarak başladım. Ancak birkaç sayfa bile yazamadım. Yazmaya, hiçbir şekilde ısrımadım. Ammîce konuşmamdan dolayı hikâye kahramanlarını da bu şekilde konuşurken buldum. Boş yere onların sınırlarını aşmaya ve içlerinde olanları dışarı çıkarmalarını engellemeye çalıştım. Sözü edilen Milli Eğitim Bakanlığı, zaten kitabı okullarında kabul etmeyecekti. Bu saçma durumla kitabın değerini düşüreceklerdi. Ama yine de çabamda başarısız oldum. Kendime şöyle diyerek teslim olmaktan başka bir şey yapamadım: “Yazılarımı fasîh ve belîğ olarak yazmaktan daha çok ammîce olarak yazıyorum. Genel olarak yazan kesim ise ihtiyaçlarını karşılayacak fesahat ve belâğat mirasından kendilerinde var olan ve onu anlayacakları edebiyatı çoğaltacak yazılara ihtiyaç duyuyorlar.”¹⁴⁷

es-Sibâ‘î, *es-Sakâ Mâte* eserinin önsözünde şöyle diyerek bu konudaki söylemlerine devam eder:

“Ammîce ve fushâ arasında bir çatışma döneminde olduğumuz ve bu neslin yazarlarının kafasının karışık olduğundan hiç şüphem yok. Bu durum, Mahmûd Teymûr’un fasîh ve ammîce olarak iki şekilde ele aldığı romanlarından birinde de

¹⁴⁶ Râğib, *Fennu’r-Rivâye ‘inde Yûsuf es-Sibâ‘î*, s. 20.

¹⁴⁷ es-Sibâ‘î, *es-Sakâ Mâte*, Mektebetu Mısır, Kâhire 1952, s. 4-5.

ortaya koyulmaktadır. Eserin hikâyesinin içinde fasîh ve ammîce arasında bir çatışma olduğu açıkça görülür. Tartışmasız ammîcede diyalogun hâkimiyeti söz konusudur. Çünkü fasîh bir dille hikâyedeki kişileri konuşturmaya çalışmak büyük bir yük teşkil eder. Normal yaşamlarında onu konuşmaları mümkün değildir. Bu durum benim önsözümde istenmiyor. Bir yazarın özgür düşüncesinin tüm kısıtlamalardan kurtulması istenir bunun için de hiçbir bahanesi olamaz. Dilde kelimelerin, üslu ve fikirler üzerinde etkisi vardır. Milli edebiyatımızı, dile ağır gelen ve doğru ifade etme yeteneğimizin önüne geçecek engellerden koruyarak onun dünya edebiyatı olmasını hedeflememiz gerekir. Genel olarak yazar veya sanatçının amacı, ruhların derinliklerine ulaşmak ve duygularını onlara iletmektir. Başarılı bir sanatçı, üslubu ne olursa olsun duyguları harekete geçiren hisler uyandırır. Benim tüm isteğim ise yazdıklarımla bir sanatçının hedefini gerçekleştirmektir.”¹⁴⁸

es-Sibâ‘î, *Ummun Ratîbe* eserinde esprili ve alaycı bir üslupla fasîh kullanmaya davet eden kişiyi muhatap alarak şöyle söyler: “Ben ammîce yazdım. Kahramanları fasîh olarak konuşturmaya çalışmak deliliktir. Arapçanın destekçilerinden biraz tevazu bekliyorum ve bana hoşgörölü davranmalarını isteyerek şöyle diyorum: “Hoşgörü en değerli şeydir.”¹⁴⁹

Yûsuf es-Sibâ‘î’nin edebî yeteneğinin ortaya çıkışını ve bu alanda üretkenliğini ortaya çıkaran en önemli etkenlerin başında hem dar bir aile ortamı hem de geniş bir sosyal çevre gelir. es-Sibâ‘î’nin içinde bulunduğu aile ortamı onun üslubunu büyük ölçüde etkiledi.¹⁵⁰ Ayrıca hikâyelerinden bazı temaları bu aile çevresinden çıkardı. Tüm bu edebî gelişim okumaya meraklı, edebiyata saygı duyan ve ona ilgi gösteren bir ailenin etkisiyle oluştu. Ancak genel olarak edebiyat tutkusu okulda öğrendiği *Kitâbu Kelîle ve Dimne* gibi Arap edebiyatı metinlerine ve birçok Arap şiirine duyduğu ilgiyle başladı. Kur’an’ı ezberlemenin yanı sıra, “*Elf Leyle ve Leyle*”, “*Seyf bin Zî Yezzen*” gibi önemli halk hikâyelerini ve Ahmed Şevkî’nin şiir ve tiyatro eserlerini okudu.¹⁵¹

¹⁴⁸ es-Sibâ‘î, *es-Sakâ Mâte*, s. 4-6.

¹⁴⁹ es-Sibâ‘î, *Ummun Ratîbe*, Mektebetu Mısr, Kâhire 1982, s. 7.

¹⁵⁰ eş-Şârûnî, *er-Rivâ‘iyyûne’s-Selâse*, s. 71.

¹⁵¹ eş-Şârûnî, *er-Rivâ‘iyyûne’s-Selâse*, s. 70.

es-Sibâ'î'nin içinde büyüdüğü sosyal çevreye gelince; hikâye ve romanlarından birçoğunda oradaki ortamdan esinlendi. O, 1917 yılında Kâhire'nin "er-Rûm" semtinde doğdu ancak ailesi bir süre sonra es-Seyyid Zeyneb mahallesine taşındı. Bu durum onun çocukluğunun Cenîne Nâmîş, Ebu'r-rîş, Seyyidî Zînehum, Mâverdî, Seyyidî'l-Ĥabîbî, el-Bağgâle, Ĥarratu's-Seyyide, Zeynu'l-'Abidîn, Ĥalîcu'l-Mısırî, en-Nâsırıyye, el-Mubtedeyân, Seyyidu'l-'Atrîs gibi yerlerde geçmesini sağladı. Bu mahalleler yazdıklarının çoğunda kokusunu içine çektiği ve tadına dokunduğu önemli yerler oldu. Ayrıca bu yerlerin etkisi hikâye ve romanlarının başlıkları ile onlarda geçen olayların arka planlarını seçerken de açık bir şekilde kendini gösterdi.¹⁵²

Yûsuf es-Sibâ'î'nin edebiyatındaki ikinci önemli etken, edebiyatçı olan ve onu birçok yönden etkileyen babası Muḥammed es-Sibâ'î'dir. O, kendi irade ve çabası olmadan içinde bulunduğu ortamdan dolayı erken yaşlarda babasının yazdığı ve Batı edebiyatından tercüme ettiği tüm eserleri okumaya başlamıştır. Okumaya olan bu tutkusu, babasıyla olan kişisel ilişkisinin ve ona olan bağlılığının bir göstergesiydi. es-Sibâ'î babasının edebiyatını ve onun düşünce tarzını çok seviyordu ve ona aşırı bağlıydı. O, babasıyla ayrılmaz bir bütün oluşturuyordu. Babasının onun üzerindeki etkileri, edebî üretkenliğinin gerçek repertuarını oluşturdu. Bu yüzden babası Muḥammed es-Sibâ'î'nin onu etkileyen ilk yazar olması oldukça doğaldır.¹⁵³

Yûsuf es-Sibâ'î'nin edebiyatında babasının etkisi birçok yönden açıkça görülür. Bu etki, ilk olarak dil üslubu açısından kendisini gösterir. Özellikle yazılarında süslü bir dil kullanması babasının onun üzerindeki etkisinin bir kanıtıdır. Üslubunda sözü uzatmak, birbiri ardınca cümleler kullanmak, bu cümleleri Kur'an, hadis, şiir ve hikmetli sözlerle temsil etme gibi yöntemler izler. Kendisi de bu durumu açıkça itiraf ederek şöyle dile getirir:

"Babamın üslubunu taklit etmek için elimden geleni yapıyordum. Onun yazılarında kullandığı dil, benim de benimsediğim bir durum oldu. Üslubunda beni en çok etkileyen şey, içeriğini muhteşem bir şekilde oluşturma yeteneğiydi. İlk

¹⁵² eş-Şârûnî, *er-Rivâ'ıyyûne 's-Selâse*, s. 71.

¹⁵³ eş-Şârûnî, *er-Rivâ'ıyyûne 's-Selâse*, s. 70.

hikâyelerimde onu taklit ederek bu özelliğini kullanmaya çalıştım. Son hikâyelerimde bile ondan kurtulabileceğimi sanmıyorum. Onda taklit ettiğim ikinci özellik ise harika bir kafiye söz söyleme yeteneğidir.”¹⁵⁴

Yûsuf es-Sibâ‘î’nin bir mekanı tasvir etmede söylediği şu sözü bunun bir kanıtıdır: “Yıkık dökük ıssız bir harabe, Bad’ın yüce ihtişamından geriye kalanlar ve Ezz Gabr’ın soluk kalıntıları dışında hiçbir şey kalmamış.”¹⁵⁵

Yûsuf es-Sibâ‘î’de babasının etkisinin ikinci tezahürü, romanlarında hiç terk etmediği ve karakterlerinin hiçbirini ondan yoksun bırakmadığı alaycı mizahi üslubudur. es-Sibâ‘î babası hakkında şöyle söyler: “Alaycı tatlı bir mizahı vardı. Zorluğun üstesinden gelen yaşamın pasını silen mizahi bir anlayışa sahipti. Hiç kimse onu memnuniyet ve birlikte yaşama konusunda ikna edemezdi, ayrıca çok gülen biri de değildi. Ama çevresinde şaka yapabilen eğlenceli arkadaşları vardı.”¹⁵⁶

Tüm bu ifadeler, Yûsuf es-Sibâ‘î ‘nin çok sevdiği alaycı mizahi yapısının babasından etkilenerek oluştuğunu göstermektedir.¹⁵⁷

Yûsuf es-Sibâ‘î’de babasının etkisinin diğer bir tezahürü ise yazıları ve romanlarının çoğunda meşgul olduğu ölüm konusudur. Bu durum onun için bir saplantı olmuştur. Babasının, es-Sibâ‘î henüz on dört yaşındayken vefat etmesi ve ölüm gerçeğiyle yüz yüze gelmesi böylesine açık fikirli bir çocuğun ruhu üzerinde derin bir etki bırakmıştır. O, daha sonra yazdıklarının çoğunda bu konuyla yakından ilgilenmiştir. Babasının ölümünün onun üzerinde oluşturduğu etki, onun hayattayken bıraktığı etkiden daha az olmamıştır.¹⁵⁸

Yûsuf es-Sibâ‘î, babasının ölümünün kendisi üzerindeki etkisini şu sözlerle dile getirir:

“Hayatımda tuhaf bir boşluk bıraktığını itiraf ediyorum. Ölümündeki en büyük üzüntüm onu bir daha asla görmeyecek olmamdı. Bu olay rüyalarımın girdi ve ölümünden sonra yıllarca tekrar döneceği ile ilgili rüyalar görmeye devam ettim. Her

¹⁵⁴ es-Sibâ‘î, *Kıssaşun Rûsiyye*, s. 9.

¹⁵⁵ es-Sibâ‘î, *Kıssaşun Rûsiyye*, s. 10; es-Sibâ‘î, *es-Saḳâ Mâte*, s. 10-11.

¹⁵⁶ es-Sibâ‘î, *Kıssaşun Rûsiyye*, s. 10.

¹⁵⁷ es-Sibâ‘î, *es-Saḳâ Mâte*, s. 5.

¹⁵⁸ eş-Şârûnî, *er-Rivâ‘iyyûne’s-Selâse*, s. 70.

seferinde de onu sonsuza dek kaybettiğim ve bir daha yanımda göremeyeceğim gerçeğiyle uyandım.”¹⁵⁹

Yûsuf es-Sibâ'î'nin edebiyatına ilgi duyan biri yaşadığı askeri hayatın edebî eserlerine özellikle de romanlarındaki yer ve karakter seçimine ya da edebî üslubu ve anlatı biçimine önemli bir etkisi olduğu sonucuna ulaşabilir.¹⁶⁰

Mekan yönünden ise Yûsuf es-Sibâ'î'nin birçok romanında olayların içinde geliştiği arka plan olarak askeri yerlerin seçildiği görülür. Bunların farklı kelimelerle ifade edildiği açıkça kendisini göstermektedir. Hatta bu yerlerden bazıları romanlarda merkezi bir karakter değerinde bile olmuştur.

es-Sibâ'î'nin romanlarındaki karakterlerine gelecek olursak, romanlarındaki merkezi karakterlerin çoğu askeri şahsiyetlerden oluştuğunu görürüz. Hatta bazı kadın şahsiyetleri de ona katmıştır. el-'Umru Lahza romanında orduya katılan Nimet adındaki bayan gazeteci bu merkezi karakterler arasında yer alır. es-Sibâ'î'nin romanlarında üzerinde durduğu en önemli özelliklerden birisi askeri karakterin kusursuzluğa en yakın olmasıdır. Bu karakter genellikle gerçekçi, güçlü, hoşgörülü ve sorumluluk sahibi bir insandır. Aynı zamanda, fikirleri, görüşleri ve farkındalıklarıyla yumuşak huylu romantik bir karakterdir.

es-Sibâ'î'nin romanlarındaki üslubunda ise durum çok açıktır. Edebiyatının iyi bir okuyucusu, üslubunda askeri hayatının birçok etkisini görebilir. O, hem anlatı üslubu hem de genel açıklayıcı üslup açısından ele aldığı kışla, ordu, tabur vb. askeri alanda çok kullanılan kelimelerin yanı sıra rütbelere, unvanlar ve emirler gibi birçok kelimeyi de romanlarında yoğun bir şekilde kullanmaktadır. es-Sibâ'î'nin üslubunun askeri hayatından etkilenmesinin birçok delili vardır. Askeri hayatla bağlantısı olmayan anlatı metinlerinde askeri mekan sahasına ait olan kelimelerin askeri olan ya da olmayan bütün romanlarına sızması bunun en önemli göstergesidir. Bu durumu da şu iki delille gösterebiliriz:¹⁶¹

¹⁵⁹ es-Sibâ'î, *Kıssaşun Rûsiyye*, s. 11.

¹⁶⁰ el-'Aşmâvî, *Ru'yetu'l-Mekân fî Rivâyât Yûsuf es-Sibâ'î*, s. 31.

¹⁶¹ el-'Aşmâvî, *Ru'yetu'l-Mekân fî Rivâyât Yûsuf es-Sibâ'î*, s. 32.

Birincisi, *Ceffeti'd-Dumû* romanında Sâmi'nin durumu bunu net bir şekilde açıklamaktadır. Siyasi partisinin geleceğini kurtarmak için Hudâ ile olan ilişkisini kesmeye karar verdikten sonra şöyle söyler:

“Sâmi yola çıktı. İçinde patlamaların yaşandığı savaştan çıkmış duygulara benzeyen tuhaf duygular vardı. Alevler söndü ve bağrışmalar durdu. Etrafını, her şeyin bittiğini anlatan bir yalnızlık kuşattı. Hayatında bir merminin gürültüsü veya bir kabuğun sesi olmadan ve havada asılı olduğunun farkına varmadan yürüyebiliyordu. Bu şekilde yolda yürümeye devam etti. Etrafındaki her şey tuhaftı. Gölgeleler, ağaç iskeletleri ve titreyen ışıklar savaş yıkıntıları gibi korkutucu görünüyordu. Onu bir baraj gibi taşıyan ayakları, yıkımdan kurtardığı hayatının tadını neredeyse hiç alamayan biri gibi taşıyordu. Şarapnel parçaları ve oklarla açılmış derin yara izlerini bile hissetmiyordu.”¹⁶²

İkincisi, Yûsuf es-Sibâ'î'nin kahramanın diliyle anlattığı *Arzu'n-Nifâk* romanında komşusunu şu sözlerle ifade eder:

“Komşum bana savaş ilan etti. Hızlı ateş eden iki “Bern” topu gibi gözlerini bana dikti. Ölümcül, şiddetli bakışlardan büyük bir sağanak yağmurun dökülmesiyle pencerede duramıyordum. Hedefine kalp dışında başka bir yer razı olmazdı. Dudakları ise alev bombası gibi bana açıldı. Uzaktan yakıcı alevi hissedilen iki sıcak dudak, sadece onlara baktım. Ama sanki onlarla bir damla suya dokunuyormuşum gibi bir ısırtık hissettim sonra ateşi gitti ve buharlaştı. Ya da o dudaklardaki sözler diğer iki dudağa dokundu ve yandı. Göğsüne gelince, yüksek patlayıcı bombalar üstüne bindi. İki bomba güvenlik fitilini kaldırdı ve ikisi de dokunarak değil sadece bir bakışla bile her an patlamaya hazırды. Bacaklar, henüz açılmamış ve etkisi test edilmemiş bir tür atom bombası gibi. Ancak sadece sallamak çöküş ve yıkım için yeterliydi. Uzun süredir bana saldırmak için hazırlanan silahlı komşumu önümde buldum. Gittikçe beni kuşattı. Ben de önünde dik bir şekilde durdum. Ne benim kaleme girebildi ne de onu yıkabildi. Savunuyor ve karşı koyuyorum, direniyor ve savuşturuyorum.”¹⁶³

Yûsuf es-Sibâ'î'nin edebiyatında bazı edebiyatçı ve yazarların etkisi göz ardı edilemez. Açıkça birçok yerde itiraf ettiği Tevfik el-Hakîm'in yazarlığı ve üslubu,

¹⁶² es-Sibâ'î, *Ceffeti'd-Dumû*, s. 533.

¹⁶³ es-Sibâ'î, *Arzu'n-Nifâk*, Mektebetu Mısır, Kâhire 1949, s. 94-95.

onun yazdıkları üzerinde gerçek bir etkiye sahiptir. Bunun nedeni üslubunun kolay olması, engin zekâsı, düşünce derinliği ve ufuklarının genişliği ile kolayca açıklanabilir.¹⁶⁴

Yûsuf es-Sibâ'î, harika bir edebiyatçı ve mükemmel bir yazardır. Modern dönemde Arap edebiyatının ve Mısır kültürünün önde gelen şahsiyetlerinden biridir. Ondaki bu edebî kişiliğinin oluşmasında bazı yardımcı öğeler vardır. es-Sibâ'î içinde yetiştiği aile çevresi ve yaşadığı sosyal ortamdan çok etkilenmiştir. Bu da onun eşsiz üretkenliğinin ortaya çıkmasında önemli bir etken olmuştur. Ailesel gelişme ortamına baktığımızda bunun es-Sibâ'î'nin üslubunu büyük ölçüde etkilediğini görebiliriz. Ayrıca o, yazdığı hikâyelerdeki birçok konuyu yetiştiği bu aile ortamından seçmiştir. Edebiyata büyük saygı gösteren ve ona meyilli olan bir ailede yetişmesinin etkisi edebî okuyuculuğa düşkün olmasında kendini göstermiştir. Zaten kendisi, genel olarak da edebiyata düşkün bir çocuktur. Bu da Arap edebiyatına aşırı ilgi göstermesini sağlayan bir unsur olmuştur. Özellikle edebî metinlerden *Kelîle ve Dimne* ile birlikte birçok Arap şiirini eğitim aldığı okullarda öğrenmiştir. Bunun yanı sıra Kurân'ı da ezberlemiştir. *Elf Leyle ve Leyle*, *Seyf bin Zî Yezzen* gibi meşhur halk hikâyeleri ile Ahmed Şevkî'nin şiirleri ve tiyatro eserlerini okumuştur.¹⁶⁵

Yûsuf es-Sibâ'î'nin yetiştiği sosyal çevreye baktığımızda ise roman ve hikâyelerindeki birçok konuyu bu çevreden etkilenerek oluşturmuştur. es-Sibâ'î Kâhire'nin Seyyide Zeyneb semtinde doğmuştur. es-Sibâ'î'nin çocukluğu Cenîne Nâmîş, Ebu'r-Rîş, Seyyidî Zînehum, Maverdî, Seyyi'l-Habîbî, el-Bağgâle, Zeynu'l-Âbidîn, el-Halîci'l-Misrî, en-Nâsırıyye, el-Mubtediyân, Seyyidi'l-Atrîş, gibi yerlerde geçmiştir. Bu mahalle ve semtler es-Sibâ'î'nin yazdığı birçok eserde kokusunu içine çektiği ve tadını hissettiği yerler olmuştur.¹⁶⁶

Bununla birlikte, es-Sibâ'î'nin etkilendiği bazı şahsiyetler de vardır. Bunların başında ninesi Taḥiyye Celâleddîn'dir. es-Sibâ'î ninesine her zaman büyük bir yakınlık duymuştur. Onun yanındayken özgür ve mutlu hissetmiştir. O da torunu

¹⁶⁴ eş-Şârûnî, *er-Rivâ'iyûne's-Selâse*, s. 71.

¹⁶⁵ eş-Şârûnî, *er-Rivâ'iyûne's-Selâse*, s. 69.

¹⁶⁶ eş-Şârûnî, *er-Rivâ'iyûne's-Selâse*, s. 28.

Yûsuf'u her zaman çok sevmiştir. es-Sibâ'î ona olan sevgisini şu sözleriyle dile getirir: “O, beni çok seven ve benimde onu çok sevdiğim ilk kişidir.”¹⁶⁷

Ninesi, Sibâ'î'ye hikâye dünyasında kendisine yol gösterecek, ilerde ona rehberlik edecek çok güzel hikâye ve romanlar anlatmıştır. Bu da es-Sibâ'î'nin hikâye ve roman dünyasına olan ilgisini arttırmıştır. Kuşkusuz, es-Sibâ'î'nin babası Muhammed es-Sibâ'î'den önce ona hikâye dünyasının kapılarını açan ilk öğretmen ninesi Taḥiyye Celâleddîn'dir. O, ailesi içinde edebî anlamda Yûsuf'a yol gösteren ilk kişidir.¹⁶⁸

es-Sibâ'î'yi çocukken yanından hiç ayırmayan tek kişi ninesiydi. O, ninesi yatağında uzanırken odasına doğru hızlıca koşar ve kucağına atlardı. Birlikte yan yana yatakta uzanırlarken Yûsuf'u tüm sevgisiyle bağrına basardı. Ninesi sanki yıllardır onun gelmesini bekliyor gibiydi. Böyle bir torunu kendisine hediye olarak verdiği için Allah'a her zaman şükrederdi.¹⁶⁹

Bununla birlikte Yûsuf es-Sibâ'î edebiyatçı olan babasından da çok etkilenmiştir. Daha öncede bahsedildiği gibi babasına ve onun edebiyatına tutkuyla bağlıydı. Küçük yaşına rağmen bilinçsizce de olsa babasının Batı edebiyatı gözünden yazdığı eserlerini okurdu. Okumaya olan hevesi, babasıyla olan kişisel ilişkisinin ve ona olan tutkusunun da bir göstergesiydi. es-Sibâ'î, babasının edebiyatını ve görüşlerini çok beğenirdi. Onun bu edebî görüşlerini öylesine çok benimsedi ki zaman içerisinde onlar es-Sibâ'î'nin sözleri haline geldi. Ayrıca bu görüşler onun benliğinde her zaman var olan şeyler olarak edebî üretkenliğinin gerçek repertuarını oluşturdu. Bu da es-Sibâ'î'yi etkileyen ilk yazar olan babası Muhammed es-Sibâ'î sayesinde gerçekleşti.¹⁷⁰

Yûsuf es-Sibâ'î' erken yaşlarda edebî çalışmalar kaleme alan, bu çalışmalarını modern Arap edebiyatına kazandıran ve bu alanda önemli hizmetler sunan büyük bir edebiyatçıdır. İlk olarak zecel sanatına yönelerek yazmaya başlayan yazar daha

¹⁶⁷ Mufîd, *Yûsuf es-Sibâ'î, Seb'atu Vucûh*, s. 20.

¹⁶⁸ Mufîd, *Yûsuf es-Sibâ'î, Seb'atu Vucûh*, s. 20.

¹⁶⁹ Vâhîd, *Yûsuf es-Sibâ'î beyne 'l-Eyyâm ve 'l-Leyâlî*, s. 15.

¹⁷⁰ eş-Şârûnî, *er-Rivâ'iyûne 'ş-Şelâse*, s. 70.

sonra şiir ve hikâyeye yönelmiştir. Mısırlı yazar Yûsuf es-Şârûnî, es-Sibâ‘î’ ile arasında geçen özel bir konuşmadan bahsederken onun okul dergisinde yazdığı ve yayımladığı giriş bölümündeki ilk yazısını şöyle söyledi:¹⁷¹

يا زهرة فوقك ندى مين اللي بكاك

(Ey çiçek! Ağladığımı gösteren sendeki bu ıslaklık)

بتحبي لازم يا زهرة و الدمع سلواك

(Sanki sevgilisine ağlayan birinin gözyaşı)

و لاذي دمة رثاء للعاشق الباكي

(Yoksa bu gözyaşı ağlayan bir aşığın ağıtı mı?)

ما تردى يا زهرة حالى فى البكا حالك

(Ey çiçek! Cevap vermiyorsun, oysa ağlamakta benim de durumum seninki gibi)

بتقولى دمة فرح, الله يهنيك

(Bunun bir sevinç gözyaşı olduğunu söylüyorsun öyleyse Allah mutlu etsin)

Yûsuf es-Sibâ‘î, kendisinin yazdığı müzisyen Maḥmûd Remzî’nin bestelediği okul marşıyla ilgili olarak ise şunları söylemiştir:

“ilk kez şiir yazmaya çalışıyordum. Saatlerce uykusuz kalacağımı, kelime ve kâfiyeleri oluşturma konusunda zihnimi bu kadar çok yoracağımı hiç düşünmezdim. Ben, yaratılışım itibarıyla bir şair ruhuna sahip değildim. Ancak bu bir irade ve dayanıklılık işiydi. Ayrıca, harika bir insan olma yolunda bir istekti.”¹⁷²

es-Sibâ‘î’ genç yaştaiken Mısır ile ilgili yazdığı ve duygularını kelimelere döktüğü kasidesine ise şu sözlerle başlamıştır:¹⁷³

يا مصر يا أمة

(Ey Mısır! Ey Ümmet!)

¹⁷¹ eş-Şârûnî, *er-Rivâ‘iyyûne ‘s-Selâse*, s. 71-72.

¹⁷² Vâhîd, *Yûsuf es-Sibâ‘î beyne ‘l-Eyyâm ve ‘l-Leyâlî*, s. 191.

¹⁷³ Mufîd, *Yûsuf es-Sibâ‘î, Seb‘atu Vucûh*, s. 26.

يا طيب أرض وطني

(Ey vatanımın güzel toprağı!)

يا مصر تحمي الحمى من عاديّات الزمن

مقدم و لا تؤخر

(Ey Mısır! Geçip giden zamanda ateşini korursun)

و لا نهاب المحن

(Zorluklardan yılmayız)

شبرا تنادي بنا

(Şubra bize sesleniyor)

كونوا جميعا يدا

(Birlik olun!)

لا نخاف الموت او نجبنه

(Ne ölümden korkarız ne de ondan çekiniriz)

و ان قلب الدهر لنا ظهر المجن

(Zamanın kalbi bizim için kalkanın sırtıdır)

نقهر الدهر و نسخر بالزمن

(Zamanı hor görür ve onunla alay ederiz)

و أمام النيل نجثو سجدا

(Nil'in önünde secde ederek kapanırız)

es-Sibâ'î kaleme aldığı bu güzel kasideyi birçok dergide yayımlamıştır. Daha sonraki dönemlerde şiir ve zecel ile birlikte hikâye de yazmaya başlamıştır. İlk hikâyesini 1934 yılında *Fevka'l-Envâ* adıyla *Şubra's-Sâneviyye* dergisinde yayımlamıştır. O, yaşadığı bu özel tecrübeyi şu sözleriyle ifade etmektedir:

“Yazmaya başladığımda gece gündüz durmadan çalıştım. Düzenleme kurulunda olmadan okul dergisinde birçok şey yazdım. Böylece onları önemli bir iş ile karşı karşıya bıraktım. Dergide benim yapabileceklerimle ilgili her şeyi kendilerine

gösterdikten sonra bana dergide baş editör yardımcısı olarak bir görev vermek zorunda kaldılar. Bazı yazılarla meşgul oldum ve yazdıklarım okul duvarlarını doldurdu. Sonra onları yayınlama ve ilan etme konusunda yeni bir yöntem bulduğumda yazdıklarım spor müsabakalarının ilan edildiği panoları da işgal etti. Ben bir öğrenciydim. O yıl ilk hikâyem büyük dergilerin birinde benim adıma yayımlanmıştı. Adımın büyük yazarların adlarıyla yan yana konulduğunu gördüm. Sonra bunu 1935 yılının başlarında Aḥmed es-Şâvî adlı dergide yayımladığım Tebbet Yedâ Ebî Leheb ve Tebb başlıklı diğer bir hikâye izledi.”¹⁷⁴

es-Sibâ‘î’ bütün bunları gerçekleştirdiğinde yaşı henüz on yediydi. Ayrıca yine bu dönemde diğer bir çalışması *Cerîmetu Milâḥ*’ı da *el-Mecelletu ‘l-Cedîde* dergisinde yayın başkanı olan Mûsâ Seleme’ye gönderdi. Bu çalışma daha önce *Şubra ‘s-Sâneviyye* dergisinde *Fevka ‘l-Envâ* adıyla yayımladığı çalışmasıyla benzer bir hikâyeye sahipti. Bu dönemden sonra yenilikçiliğin ve üretkenliğin kapıları ona açıldı. Düşünceleri özgür bir şekilde var olarak kendini göstermeye ve kalemi, bükülmez bir şekilde yazmaya başladı. Her hafta, *Mecelletu ‘l-Cedîde*, *Musâmerâtu ‘l-Ceyb*, *Emseku ‘l-Ḥaşeb*, *el-Kitle* ve diğer dergilerde hikâyeler yazıyordu.¹⁷⁵

İlk hikâye koleksiyonu 1947 yılında *Aṭyâf* adıyla yayımlanmıştır. Sonra on iki hikâye koleksiyonu yazmıştır. Bunlar: *İsnatâ Aşrate İmra’e* (1948), *Ḥabâya ‘ş-Şudûr* (1938), *yâ Ummetu Żahikat* (1948), *İsnâ ‘Aşera Racul* (1949), *Fi Mevkebi ‘l-Hevâ* (1949), *mine ‘l-Âlemi ‘l-Meçhûl* (1949), *Hâzihi ‘n-Nufûs* (1950), *Uğniyât* (1951). *Hâzâ Huve ‘l-Ḥub* (1951)”, *Şuveru Ṭabaḳi ‘l-Aşl* (1951), *Şimâru ‘l-Leyâlî* (1952), “*eş-Şeyhu Za’rab* (1952), *Nefḥatu mine ‘l-Îmân* (1952), *Sittu Nisâin ve Sittetu Ricâl* (1953), *Hâzihi ‘l-Ḥayât* (1953), *Leyletu Ḥamr* (1953), *Ḥamâse ‘Âbira* (1953), *Leyâlî ve ‘d-Dumû’* (1955) gibi eserler.¹⁷⁶

Yûsuf es-Sibâ‘î’, bir süre sonra kısa hikâye yazmanın yanı sıra roman yazmaya da yöneldi. es-Sibâ‘î’nin romanları onu yüce bir mertebeye taşıyan ve sahip olduğu sanatsal değerleri ile öne çıkan edebî ürünler olarak kabul

¹⁷⁴ Vâḥîd, *Yûsuf es-Sibâ ‘î beyne ‘l-Eyyâm ve ‘l-Leyâlî*, s. 195-196.

¹⁷⁵ Vâḥîd, *Yûsuf es-Sibâ ‘î beyne ‘l-Eyyâm ve ‘l-Leyâlî*, s. 195-196.

¹⁷⁶ Ḥuseyn, *el-Fikru ve ‘l-Fennu fî Edebî Yûsuf es-Sibâ ‘î*, s. 337.

edilmektedir. 1947 yılında yayımlanan *Nâibu 'Azrâil* adlı romanı bu alanda ilk çalışmasıdır. Bundan sonra ise *Arzu'n-Nifâk* (1949), *İnnî Râhile* (1950), *Beyne'l-Eflâl* (1952), *es-Sakâ Mâte* (1952), *el-Bahşu 'an Cesed* (1953), *Fedeytuk yâ Leylâ* (1953), *Rudde Qalbî* (1954), *Tarîku'l-'Avde*, (1956), *Nâdiye* (1960), *Ceffeti'd-Dumû'* (1961), *Leyl lehu Âhar* (1964), *Naḥnu lâ Nezra'u'ş-Şevk* (1969), *Leste Vaḥdek* (1970), *İbtisâme 'alâ Şefeteyh* (1971) gibi ünlü romanlarını yazmıştır.¹⁷⁷

Daha sonra es-Sibâ'î için tiyatro eserleri yazma dönemi başlamıştır. es-Sibâ'î dört tiyatro eseri kaleme almıştır. Bunlar; *Ummun Ratîbe* (1951), *Verai's-Sitâr*(1952), *Cem'iyetu Katli'z-Zevcât* (1953), *Akvâ mine'z-Zamân*(1965) Ayrıca *Eyyamu't-Temr*(1957), *Min Hayâtî* (1958), *Letamât ve Leşemât* (1959), *Eyyâm Muşrika* (1961), *Eyyâm ve Zikrayât* (1961), *Eyyâm min 'Umrî* (1970), *min Verai'l-Giyem* (1970), *Eyyâm 'Abdunnâsır* (1971) gibi edebi, sosyal ve siyâsi makaleler de yazmıştır.¹⁷⁸

Yûsuf es-Sibâ'î; Rusya, Lübnân, Kıbrıs, Tûnus gibi dünyanın pek çok ülkesine seyahatler gerçekleştirmiştir. 1971 yılında *Tairu beyne'l-Muḥiteyn* adı altında bir gezi kitabı da yazmıştır. Ayrıca bunun yanı sıra on beş sinema filmine hikâye ve senaryo yazarak onlara katkıda bulunmuştur.

Yûsuf es-Sibâ'î romanlarında sosyal problemler, Mısır toplumu, Kâhire mahallelerindeki orta tabakanın hayatı, onların kaygıları, hayalleri ve yaşamlarında karşılaştıkları problemler gibi konulara değinir. Bu konuları ise alaycı bir dille eserlerine yansıtır. es-Sibâ'î, *Arzu'n-Nifâk* romanında da görüldüğü gibi sosyal hayatta karşılaştığımız manzaraları ön plana çıkarır ve bunları espirili bir ruh haliyle alaylı bir şekilde dile getirir. O, bahsi geçen bu romanda toplumun kusurlarını alaycı bir üslupla ele alarak anlatmaya çalışır. Ayrıca romanlarında sınıf çatışması, aşk ve ölüm gibi temalar ve siyasal yaşam ile entelektüel kişilerin de yer aldığı açıkça görülmektedir. O, birçok romanını bu konular üzerinden ele alarak işler. Örneğin; *İnnî Râhile*, *Beyne'l-Eflâl*, *Nâdiye*, *Fedeytuk yâ Leylâ*, *Ceffeti'd-Dumû'* gibi romanlarında sevgi ve aşk konularını *Rudde Qalbî* romanında ise açık

¹⁷⁷ Huseyn, *el-Fikru ve'l-Fennu fî Edebî Yûsuf es-Sibâ'î*, s. 337.

¹⁷⁸ Huseyn, *el-Fikru ve'l-Fennu fî Edebî Yûsuf es-Sibâ'î*, s. 337.

bir şekilde sınıfsal çatışmayı görebiliriz. Bazı romanlarında ise ölüm temasının üzerinde ısrarla durarak onu temel bir konu olarak alır. Birçok edebî eserinde de bu duruma tekrar tekrar değinir.¹⁷⁹

Nâibu 'Azrâil, es-Saḳâ Mâte ve Leste Vaḥdek adlı romanları ölüm konusunu ele aldığı eserlerinin en iyi örneklerindendir. Böylece onun edebiyatında Arap gerçekliğini ve milli uyanışı en iyi şekilde tasvir ettiğini görebiliriz. es-Sibâ'î'nin kalemi, daha iyi bir yaşam hakkı için çalışan ve bunun için mücadele veren Mısır halkı ve Arap toplumunun önünü açacak bir yolu belirler.¹⁸⁰ Bu yüzden es-Sibâ'î sanat tarihî alanında yazdığı için bazı çevrelerce devrim tarihçisi olarak da kabul edilir. O, eserlerinde edebiyat sanatına hâkim olan ve bu yolla aktaracağı mesajı olması gerektiği gibi eksiksiz şekilde aktaran bir yazardır.¹⁸¹

Yûsuf es-Sibâ'î'nin eserleri; tarihî, sosyal, romantik, felsefî ve diğer birçok eğilimi içinde barındırır. Bütün bu eğilimleri şöyle sıralayabiliriz;¹⁸²

Yûsuf es-Sibâ'î yazılarında Mısır'ın içinde bulunduğu durum ve olayları bir romancı gözüyle ele alarak eserlerinde bizlere sunmuştur. Romanlarında ele aldığı birçok konuda bu durum üzerine yoğunlaşmış ve ülkenin gidişatını romansal bir çerçevede birleştirmiştir.¹⁸³

Örneğin 1960 yılında yayımlanan *Nâdiye* romanı, 1956 yılında Port Said kentine yapılan saldırı ve bu saldırıya karşı direnişi konu alır. 1961 yılındaki *Ceffeti'd-Dumû'* romanı, Mısır ve Suriye arasındaki büyük birliği yansıtır. 1965 yılındaki *Aḳvâ mine 'z-Zamân* adlı tiyatro eseri, firavunlar dönemine ait çok sayıda eserin yer aldığı bölgedeki *Seddu'l-Âlî* yapısını ve onun inşasını konu alır. 1971 yılında yazdığı *İbtisame 'alâ Şefeteyh* romanı 1968 yılında Ürdün'deki vatansever savaşçılar ve Siyonist güçler arasındaki Kerâme savaşını ele alır.¹⁸⁴

¹⁷⁹ eş-Şârûnî, *er-Rivâ'ıyyûne 's-Selâse*, s. 71.

¹⁸⁰ Ya'ḳûb, *Yûsuf es-Sibâ'î Fârisu'r-Rûmânsiyye ve 'l-Vâḳi 'iyye*, s. 71.

¹⁸¹ Ya'ḳûb, *Yûsuf es-Sibâ'î Fârisu'r-Rûmânsiyye ve 'l-Vâḳi 'iyye*, s. 73.

¹⁸² Ya'ḳûb, *Yûsuf es-Sibâ'î Fârisu'r-Rûmânsiyye ve 'l-Vâḳi 'iyye*, s. 47.

¹⁸³ Ya'ḳûb, *Yûsuf es-Sibâ'î Fârisu'r-Rûmânsiyye ve 'l-Vâḳi 'iyye*, s. 47.

¹⁸⁴ Ya'ḳûb, *Yûsuf es-Sibâ'î Fârisu'r-Rûmânsiyye ve 'l-Vâḳi 'iyye*, s. 47.

Yûsuf es-Sibâ'î'nin romanlarında romantik eğilimin örnekleri *İnnî Râhile*, *Beyne'l-Eṭlâl* ve *Fedeytuk yâ Leylâ* adlı romanlarında görülür. Bu üç roman romantik üçleme olarak kabul edilir. Bununla birlikte aynı eğilim *Nâdiye*, *Ceffeti'd-Dumû*, *Rudde Ḳalbi* ve diğer romanlarında da kendini hissettirir.

Nâibu 'Azrâil, *Arzu'n-Nifâḳ* ve *Leste Vaḥdek* gerçekçi ve hayali eğilime örnek olan romanlar olarak kabul edilir. Yûsuf es-Sibâ'î'nin hikâye ve romanlarında mizâhi bir eğilim de vardır. Bu durum özellikle tiyatro eserlerinde kendini gösterir. *Arzu'n-Nifâḳ*, *Ummun Ratîbe*, *Yâ 'Ummetu Ṣaḥîkat* ve *Cem'îyyetu Ḳatli'z-Zevcât* alaycı bir üslubla kaleme aldığı çalışmalarının en meşhurları arasındadır. es-Sibâ'î'nin çoğu hikâye ve romanlarında sosyal eğilimin yanı sıra felsefî bir eğilimle de karşılaşmamız mümkündür. Ayrıca o, eserlerinde ölüm gibi metafizik konularını da ele alır. Bunun en güzel örneğini ise *es-Saḳâ Mâte* ve *Nâibu 'Azrâil* adlı romanlarında görebiliriz. Bu iki eserde ölüm konusu en önemli unsur olarak karşımıza çıkar.

Yûsuf es-Sibâ'î'nin yazı üslubu birçok edebiyatçı ve eleştirmen tarafından beğenilmiştir. Hatta en önemli eleştirmenlerden biri olan hocaların hocası Ṭâhâ Huseyn de es-Sibâ'î'nin edebiyatına hayran kalmıştır. Tevfîḳ el-Ḥakîm, Yûsuf es-Sibâ'î'nin edebiyatını yorumlarken ondan şu sözlerle bahseder: “O, alaycı kişiliğiyle tatlı bir mizacı olan değerli bir yazardır.”¹⁸⁵

Ayrıca es-Sibâ'î'nin kitaplarının eksenini şu sözleriyle belirtir: “Yûsuf es-Sibâ'î, Mısır toplumunun eksik yönlerini alaycı bir dille ele alır.”¹⁸⁶

Ferîd Ebû Ḥadîd ise Yûsuf es-Sibâ'î'nin üslubu hakkında şöyle söyler: “Yûsuf es-Sibâ'î'nin üslubu sağlam, güçlü, tatlı ve çok hoştur.”¹⁸⁷

Ele aldığı konular açısından ise bunu şu şekilde açıklar: “Yûsuf es-Sibâ'î, uzunca bir şimşek saçan kırbaça sahiptir. Aptallar ve onların aptallıkları üzerine bu kırbaçla keyif alır. Onların derilerini kızartarak aptallıklarını alaycı bir dille bizlere sunar.”¹⁸⁸

¹⁸⁵ eş-Şârûnî, *er-Rivâ'îyyûne's-Selâse*, s. 142.

¹⁸⁶ eş-Şârûnî, *er-Rivâ'îyyûne's-Selâse*, s. 142.

¹⁸⁷ eş-Şârûnî, *er-Rivâ'îyyûne's-Selâse*, s. 142.

¹⁸⁸ eş-Şârûnî, *er-Rivâ'îyyûne's-Selâse*, s. 143.

Doktor Muḥammed Mendûr da onun hakkında: “Yûsuf es-Sibâ’î yaşamın edebiyatçılarından bir edebiyatçıdır” der.¹⁸⁹

Edebiyat alanında kendine önemli bir yer edinen birçok edebiyatçı es-Sibâ’î’nin üslubunu şöyle ifade eder:

“O, kendine has tarzını insanlara empoze etmeye çalışmadı. Aksine, onları kendilerine özgü, doğal, canlı olan dilleriyle konuşmaya bıraktı. Onlara yaşam tarzları, fikir yapıları, zevkleri ve kendi değer yargıları ile seslendi. Kısacası, es-Sibâ’î’nin üslubu kolay anlaşılan güzel ifadeler içermekte ve kendine özgü bir yapıya sahiptir. Kitaplarında, güzellik ve sadelik kokan parlak ve zarif ifadeler yer alır.”¹⁹⁰

Yûsuf es-Sibâ’î, Arap edebiyatı dünyasında nadir bulunan ve özellikle de önemli çalışmalarıyla Arap edebiyatındaki hazineyi zenginleştiren altın bir halkayı temsil eder. O, kendi döneminin önde gelen en değerli edebiyatçılarından biridir. Edebiyat, siyaset ve diğer alanlarda yazdıklarıyla kendini kanıtlamıştır. Birçok büyük edebiyatçı ve eleştirmen onun bu konudaki yeteneğini kabul etmiştir. Büyük edebiyatçı Necîb Maḥfûz, es-Sibâ’î hakkında şu ifadeleri kullanır: “Yûsuf es-Sibâ’î, döneminin en iyi yazarıydı. Yazılarında, fanteziyi siyasi ve sosyal bir eleştiri aracı olarak kullanır, Mısır halkını rahatsız eden sorunları ele alırdı.”¹⁹¹

Mursî Sa’duddîn kitabının mukaddemesinde es-Sibâ’î için şöyle söyler: “Yûsuf es-Sibâ’î romantik bir süvaridir. Bunun yanı sıra Mısır’daki olayları siyasi ve sosyal açıdan gözlemleyen bir yapıya sahiptir.”¹⁹²

Lûtus ‘Abdulkerîm ise onun için şunları dile getirir: “es-Sibâ’î’nin bir yazar olarak Mısır kültüründeki rolü asla azımsanamaz.”¹⁹³

Mısırlı eleştirmen Doktor Muḥammed Mendûr sözlerinde es-Sibâ’î’yi şöyle ifade eder: “O, fildişi bir kulede yatmaz, aksine pazara iner, sokaklara ve semtlere uğrar.”¹⁹⁴

¹⁸⁹ eş-Şârûnî, *er-Rivâ’iyyûne’s-Selâse*, s. 143.

¹⁹⁰ eş-Şârûnî, *er-Rivâ’iyyûne’s-Selâse*, s. 143.

¹⁹¹ Mufîd, *Yûsuf es-Sibâ’î, Seb’atu Vucûh*, s. 216.

¹⁹² Ya’kûb, *Yûsuf es-Sibâ’î Fârisu’r-Rûmânsiyye ve’l-Vâkı’iyye*, s. 16.

¹⁹³ Ya’kûb, *Yûsuf es-Sibâ’î Fârisu’r-Rûmânsiyye ve’l-Vâkı’iyye*, s. 16.

Ḥayrî Şelbî ise es-Sibâ'î'yi şu şekilde tanımlar: “Yûsuf es-Sibâ'î kelimenin tam anlamıyla bizim halk yazarımızdır.”¹⁹⁵

Bunun yanı sıra Şelbî, es-Sibâ'î'yi otoritenin elinde bir araç olarak kalmasıyla suçlar. Tevfîk el-Ḥakîm ise es-Sibâ'î'ye kültürel güvenliğin öncüsü unvanını vermiştir. es-Sibâ'î'nin bu unvanı alması Sanat, Edebiyat ve Sosyal Bilimler Önem Yüksek Kurulun'da ve Edebiyatçılar Derneği Hikâye Kulübü'nde üslendiği rollerden dolayı olmuştur.¹⁹⁶

Yûsuf es-Sibâ'î, çok yönlü bir edebî şahsiyettir. Arkasında roman, kısa hikâye ve tiyatro ile ilgili değerli edebî ürünler bırakmıştır. Bu edebî ve fikri değeri yüksek eserler günümüzde de çok ilgi görmekte ve okuyucuların sık sık tercih ettiği eserler arasında yer almaktadır. es-Sibâ'î, hem çağdaşı olan hem de kendinden sonraki dönemde yaşamış edebiyatçılar arasında eşsiz bir yere sahiptir. O, özellikle 1952 yılından sonra Mısır'da ortaya çıkan olayları ele alma konusunda önemli bir romancıdır. Genellikle mevcut koşulları yakından inceler ve onların güzel bir fotoğrafını çeker. Lûsî Ya'kûb, *Yûsuf es-Sibâ'î Fârisu'r-Rûmânsiyye ve'l-Vâkı'iyye* adlı eserinde onun için: “O, hayatın içinde yer alan bir edebiyatçıdır” der.

es-Sibâ'î'yi *es-Sakâ Mâte*, *Arzu'n-Nifâk* ve *Yâ Ummetu Zâhikat* adlı eserlerinde bir sanatçının fırçasıyla toplumun çeşitli yönlerine dokunurken görebiliriz. O, tam anlamıyla hayatın özünü yansıtan bir edebiyatçıdır. Bu yüzden, gerçek bir sanatçı kimliğiyle hayatı, insanlar arası ilişkilerden toplumun kusurlarına kadar her şeyiyle tasvir eder. Bu tasvir için tamamen vicdani bir tecrübeyle hareket ederek sevgi ve şefkat gibi insani duyguların anlamlarını eserlerinde iyi bir şekilde yansıtır.¹⁹⁷

¹⁹⁴ Ya'kûb, *Yûsuf es-Sibâ'î Fârisu'r-Rûmânsiyye ve'l-Vâkı'iyye*, s. 17.

¹⁹⁵ Ya'kûb, *Yûsuf es-Sibâ'î Fârisu'r-Rûmânsiyye ve'l-Vâkı'iyye*, s. 17.

¹⁹⁶ Ya'kûb, *Yûsuf es-Sibâ'î Fârisu'r-Rûmânsiyye ve'l-Vâkı'iyye*, s. 17.

¹⁹⁷ Ya'kûb, *Yûsuf es-Sibâ'î Fârisu'r-Rûmânsiyye ve'l-Vâkı'iyye*, s. 10.

İKİNCİ BÖLÜM
YÛSUF ES-SİBÂ'Î'NİN ROMANLARINDA ELE ALDIĞI AİLE, DİN VE
TOPLUM KONULARI

1. YÛSUF ES-SİBÂ'Î'NİN ROMANLARINDA AİLE

Yûsuf es-Sibâ'î, romanlarında toplumun en önemli parçasını oluşturan aile ve bireylerini sıkça konu alır. Özellikle de geleneksel Arap aile yapısını ve ondaki ilişkileri yakından inceleyerek ayrıntılı bir şekilde vermeye çalışır. es-Sibâ'î'nin yetiştiği çevre ve orada gözlemlediği olaylar romanlarındaki aile içeriğini zenginleştiren önemli bir etkiye sahip olmuştur. Böylece yaşamın içinden farklı aile görüntülerini akıcı bir üslupla okuyucuya aktarmıştır. Kullandığı bu akıcı üslup ise onun edebi yeteneğinin ayrılmaz bir parçasıdır. es-Sibâ'î'nin *Nâdiye*, *İbtisâme 'alâ Şefeteyh*, *Rudde Kâlbî*, *İnnî Râhile*, *Leyl lehu Âhar*, *Naḥnu lâ Nezra'u* 'ş-Şevk gibi romanları aile ve onda meydana gelen durumları en iyi bir şekilde ortaya koyan eserlerindendir. Bununla birlikte diğer romanlarında da aile konusuna vurgu yaparak değindiği açıkça görülür.¹⁹⁸ Bu bölümde es-Sibâ'î'nin romanlarındaki aile konularından bahsedilecek ve aile bireylerinin birbirleriyle olan ilişkileri hakkında bilgiler verilecektir.

1.1. Aile Bireyleri Arasındaki İlişkiler

İnsan, çoğunlukla yaşama gözlerini bir aile ortamında açar. Bu yüzden aile insan hayatında ilk sırada yer alır. Aileden sonra ise akraba, okul, iş hayatı ve komşu gibi diğer sosyal ilişki ağları insanın yaşamında yer alan sosyal gruplar olarak görülür. Ailede köklenen insan, çevre ve okul gibi toplumun diğer ortamlarından etkilenerek biyolojik ve psikolojik olarak kendini tamamlar. Toplumun önemli yapı taşı olan ailede, aile bireyleri birbirlerini birçok yönden etkiler. Bu da onların sosyal hayatlarını şekillendirme önemli bir rol sahip olur.¹⁹⁹

Yûsuf es-Sibâ'î'nin romanlarında aile bireylerinin birbirlerine olan etkileri; eşler arası ilişkiler, baba-çocuk ilişkisi, anne-çocuk ilişkisi, kardeş ilişkileri, büyükanne-torun ilişkisi ve akrabalık ilişkileri başlıklarında ele alınmıştır.

¹⁹⁸ Ya'kûb, *Yûsuf es-Sibâ'î Fârisu'r-Rûmânsiyye ve'l-Vâkı'iyye*, s. 25.

¹⁹⁹ Gülten Bulduker, *Servet-i Fünûn Dönemi Romanlarında Aile*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara 2011, s. 47.

1.1.1. Eşler Arası İlişkiler

Aile kurumunun oluşması için varlıkları şart olan kişiler, karı ve kocadır. Ailenin temel unsurları olan bu iki birey arasındaki ilişkiler, aile kurumunun devam etmesini veya sonlanmasını belirler. Yûsuf es-Sibâ'î romanlarında eşler arası ilişkileri olumlu ve olumsuz yönleriyle ele alır. Eşler genellikle birbirleriyle uyumlu bir şekilde devam eden evlilikleri temsil eder. Zaman zaman karı koca arasında sürtüşmeler de olabilir. Ancak bu, kötü sonuçlara yol açabilecek bir duruma neden olmaz. Aile içinde yaşanan bazı konularda bazen kadınlar fedâkarlık gösterirken bazen de kocalarının fedakâr davrandığı görülür. Eşler, özellikle çocuklar konusunda birbirleriyle yardımlaşır ve üzerlerine düşen görevleri en iyi şekilde yerine getirmeye çalışır.

Leyl lehu Âhar romanında Suheyr'in annesi ve babası arasında karşılıklı sevgi ve saygıya dayanan bir ilişki vardır. Karı koca olarak birbirlerine karşı sorumluluklarını iyi bilmektedirler. Babası, her zaman annesinin isteklerini yerine getirerek onu mutlu eder. Ayrıca babası da herhangi bir şey istediği zaman annesi onun ses tonundan anlar ve onu yapmaya çalışır. Bazen de eşler arasında küçük anlaşmazlıklar olabilir. Suheyr, anne ve babası arasında herhangi bir konuda tartışma geçtiği zaman hiçbir şekilde onlara müdahale etmez. Çünkü böyle durumlarda evde her zaman son sözü babası söyler. Annesinin de babasının sözünü dinleyeceğini bilir:

“Babam, evden ayrılmadan önce anneme dönerek şöyle söyledi:

-Şevrole'yi alacağım. Sana, Ali ustayla Mercedes'i bırakıyorum.

Annem uyararak cevap verdi:

Geç kalma, eşiyle Hafîze gelecek! Gün batımına yakın gelişini beklerken onları aklıktan öldüremeye hakkın yok!

-Korkma! Öğleyin yanınızda olacağım. Bir şey istemiyor musunuz?

O, kapıyı açıp merdivenden inerken ona geleneksel selamıyla seslendim.

-Hoşça kal, geç kalma!”²⁰⁰

Nâdiye romanında ikiz kardeşler Nâdiye ve Monâ’nın annesi Loura Fransız asıllı iyi kalpli bir bayandır. Babaları Fâzıl ile üniversitede tanışırlar. Zamanla aralarındaki arkadaşlık aşka dönüşür ve evlenmeye karar verirler. Loura, eşi Fâzıl ile evlendikten sonra Mısır’a taşınır ve oranın şartlarına ayak uydurmaya özen gösterir. Eşiyle aralarında her zaman sevgi ve saygıya dayalı bir ilişki vardır. Ancak zaman zaman ilişkilerinde bazı anlaşmazlıklar çıkabilir. Bu durum da onların özel hayatlarına yansıtılarak orada kendini şöyle gösterir:

“İkizlerin odasının yanında babanın ofis odasına açılan bir kapı ile annenin odası yer alır. Kapı, anne ile baba arasındaki ilişkinin durumunu gösterir. Eğer kapı açıksa ilişkileri iyidir. Eğer kapalıysa aşırı bir yanlış anlaşılma söz konusudur.”²⁰¹

el-‘Umrü Lahza romanında Ni‘met gazeteci olarak çalıştığı dergide yayın yönetmeni olan eşi ‘Abdulkâdir’in başka biriyle ilişkisi olduğunu öğrenir. Bu konuyla ilgili olarak çalıştıkları dergide onlar hakkında bazı dedikodular çıkar. Ni‘met dedikodular karşında ne yapacağını bilemez ve söylenenlere karşı ‘Abdulkâdir’in de tavrını merak eder. Ancak o, eşinin bu gibi durumları ve kadınlarla olan samimiyetinin farkındadır. Bu yüzden içinde ona karşı bir kıskançlık duygusu ya da herhangi bir infiâle sebep olacak davranışlar beslemez. Ni‘met’in eşiyle arasındaki bu ilişki durumundan şu şekilde bahsedilir:

“O eşinin bir kadınla flört etmesi ve ona yakınlaşması gibi karakterinde var olan şeyi iyi bilir. Ancak kıskanç bir eş rolü oynar. Çünkü gerçekten onu kıskanmaz. İçinde onu öfkeye ya da patlamaya sevk edecek duygular yoktur.”²⁰²

1.1.2. Baba-Çocuk İlişkisi

Bir ailede baba karakteri çoğunlukla erkek egemenliğini temsil eder. Ataerkil sistemde yetkiyi elinde bulunduran baba, ailenin koşulsuz tek lideridir. Geleneksel yaşayışın devam ettiği ailelerde babanın baskıcı otoritesi devam etmekte, modern

²⁰⁰ es-Sibâ’î, *Leylu Lehu Âhar*, Mektebetü Mısır, Kâhire 2011, s. 13.

²⁰¹ es-Sibâ’î, *Nâdiye*, Mektebetü Mısır, Kâhire 1960, s. 51.

²⁰² es-Sibâ’î, *el-‘Umrü Lahza*, Mektebetü Mısır, Kâhire 1998, s. 12.

çekirdek ailede ise bu otorite zayıflık göstermektedir. Ataerkil bir toplum yapısına sahip olan geleneksel kültürlerde soyun devamını sağladığı için erkek çocuğa çok önem verilir. Bu önem, bazen ebeveynlerin çocukları arasında ayırım yapmasına ve onların cinsiyetine göre davranmasına neden olur. Bunun sonucunda da kardeşlerin birbirilerini kıskanmaya ve birbirilerinden nefret etmeye başladıkları görülür.²⁰³

Yûsuf es-Sibâ'î'nin romanlarında baba-çocuk ilişkisi onları birbirlerine bağlayan samimi duygularla ele alınır. Genellikle kız çocukları babalarına çok düşkündür ve aralarında oldukça iyi bir iletişim vardır. Aynı zamanda babalar da çocuklarına sevgi ve şefkat duygularıyla yaklaşarak onların kendileri için çok değerli olduğunu göstermeye çalışır. es-Sibâ'î'nin bazı romanlarında özellikle de *İbtisâme 'alâ Şefeteyh* romanında olduğu gibi Şeyh 'Abdusselâm ve oğlu 'Ammâr arasında yaşanan olumsuz ilişkileri de görebiliriz. Bu da babanın oğlunu istediği gibi olamayan, umursamaz ve işine tam olarak kendini vermeyen biri olarak görmesinden kaynaklanmaktadır.

Leyl lehu Âhar romanında evin tek çocuğu Suheyr ile babası arasında büyük bir bağ vardır. Baba-kız birbirlerine karşı her zaman sevgi doludurlar. Suheyr, doğumundan itibaren babasının hayatındaki en değerli varlığı olmuştur. Her ne kadar şımarık bir çocuk olsa da babası onun yaptıklarını görmezden gelir ve herşeyini hoş karşılar. Hiçbir zaman ona kötü davranmaz. Suheyr de babasının bu tutumunun farkında olarak ona her hangi bir sıkıntı vermek istemez. Babası, Suheyr'in mutlu olması için her istediğini almaya çalışır. Onu neşeli görmek için elinden geleni yapar. Aralarındaki duygusal bağ ve iletişim Suheyr'in doğum günlerinde de kendini açık bir şekilde gösterir:

“Uzun uzun yıllar önceydi. On ikinci yaş günümün akabinde. Sevinç ve neşe dolu bir gün geçirmiştım. İlkbahar gelmiş, hava ısınmaya başlamıştı. Güneşin doğduğu esintili bir günde uyandım. Kendimi babamın kollarında bularak gözlerimi açtım. Beni bağrına basarken şefkatle üzerime eğilerek şöyle söylemişti:

²⁰³ Abdullah Koçal, *İnci Aral ve Fatma Karabıyık Barbarosoğlu'nun Romanlarında Aile Kurumu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta 2011, s. 79.

-Doğum günün kutlu olsun.²⁰⁴

Suheyr, babasının yanında olması ve doğum gününü kutlamasından çok mutlu olur. Babasının ona olan içten sevgisine o da en güzel şekilde karşılık verir. Onun kendisine karşı her zaman cömert davrandığını ve istediği şeyleri söylemeden bile yerine getireceğini bilmektedir:

“Ona sarıldım ve gözlerim yarı açık bir şekilde şöyle cevap verdim:

-Bu mu? Yararı yok!

-Benden ne istiyorsun? Emret!

Emretmek benim için kolay değildi. Cevap verememekten korkuyordum. Hatta onları açıklamadan önce isteklerimin ne olacağını bilmiyordum. Çünkü hayatımın hiçbir aşamasında bir şey istemeye ihtiyaç duyduğumu sanmıyorum.”²⁰⁵

Leyl lehu Âḥar’da Suheyr, babasının onu çok sevdiğini bilmektedir. Çünkü babası aldığı oyuncaklar ve mutlu olması için yaptığı şeylerle sevgisini açıkça gösterir. Suheyr’in kendisi için ne kadar değerli olduğunu ona hissettirmek ister. Ancak bütün bunlara rağmen Suheyr her zaman babasıyla birlikte olamaz ve istediği gibi onunla vakit geçiremez. Babasının, sürekli iş için gitmesi ve onu yalnız bırakması artık zamanla oyuncaklar ve diğer şeylerin önüne geçer. Doğum gününü kutlaması vesilesiyle bir fırsat yakaladığını düşünerek babasından kendisiyle kalmasını ister:

“Oyuncaklar, tatlılar, kitaplar ve cdler, bana istediğim her şeyle geldiğini biliyordum. Annemin de istediklerimin diğer kısmını yani elbiseleri aldığının farkındaydım. Benim istediğim tek şey ise ben ondan istemedikçe onun yerine getirmeyeceği bir şeydi. Yani onun, babamın ta kendisiydi. Çünkü onun aşırı meşguliyeti, benim ise ona karşı aşırı bir tutkum vardı. Bu da kendisini elde edilebileceğim en nadir isteklerden biri sayılır.”²⁰⁶

²⁰⁴ es-Sibâ’î, *Leyl lehu Âḥar*, s. 8.

²⁰⁵ es-Sibâ’î, *Leyl lehu Âḥar*, s. 8.

²⁰⁶ es-Sibâ’î, *Leyl lehu Âḥar*, s. 9.

Suheyr babasının her zaman onunla olmasını ve kendisiyle vakit geçirmesini isteyerek içindeki bu duyguyu tüm içtenliğiyle dile getirir. Babası da kızının bu isteğini yerini getireceğini belirterek onun gönlünü almaya çalışır:

“Gözlerinin içine bakarak ona nazıkçe ve ısrar ederek şöyle söyledim:

-Seni istiyorum.

Mutlulukla gülümsedi ve cevap verdi:

-Senin emrindeyim. İşlerimi bitirir bitirmez sana döneceğim.

Sözünü keserek ve işaret parmağımla onu uyararak şöyle söyledim.

-İşe gitmeyeceksin, bugünü Ğûṭa’da bizimle geçireceksin. Teyzemi ve Selmâ’yı da öğle yemeği için oraya çağıracağız.”²⁰⁷

Leyl lehu Âḥar’da, Suheyr her gün evde babasının işten dönüşünü sabırsızlıkla bekler. Çünkü babasının gelmesi demek onun hoşuna gidecek bazı şeyleri de yanında getirmesi anlamına gelir. Babası ise hiçbir zaman onu hayal kırıklığına uğratmamıştır. Baba kız arasındaki samimi ilişkiyi gösteren bu durum babasının arabası evlerinin önüne gelince daha açık bir şekilde belli olur:

“Kapının önünde duran babamın arabasının sesini duydum. Okuduğum dergiyi elimden attım ve merdivene fırladım. Babamın gelişi her zaman benim için iyi şeyler ifade ediyordu. İçeri girdi. Elinin boş olduğunu hiç zannetmiyordum. Hatta onun bana oyuncak bebekler getirdiğini hatırlıyorum. Ben bunlarla gelin bebekler ve çocuk oyuncakları satan bir dükkân bile açabilirdim.”²⁰⁸

Tariḫ’ul-‘Avde romanında İbrâhîm mühendis olarak çalışırken işlerini büyütme amacıyla daha büyük yatırımlara girer. Ancak bu yatırımlardan istediği başarıyı elde edemez. Zaman içerisinde işleri bozularak zor duruma düşer. Bu kötü durum onu bunalıma sürükler ve kendisini her şeyden uzaklaştırmasına neden olur. Yalnız kalma duygusu ağır basarak kendi iç dünyasındaki gel gitler ile yaşamaya başlar. Eşi Medîḥa ve kızı Nâdiye’yi ailesinin yanına gönderir. Onları kendinden

²⁰⁷ es-Sibâ’î, *Leyl lehu Âḥar*, s. 9.

²⁰⁸ es-Sibâ’î, *Leyl lehu Âḥar*, s. 9.

uzaklaştırması biraz olsun sorumluluklarından kurtarır. İbrâhîm, bazen derin düşüncelere daldığında yaşadığı sorunlardan sıyrılarak kızı Nâdiye'yi hatırlar. Özellikle de onun doğumuyla hissettikleri ve kızıyla olan ilişkisi anılarında canlanır:

“Ve değerli kızı... Onu herhangi birini sevebileceğini sandığından daha çok sevdi. Doğduğunda ona karşı hiçbir şey hissetmedi. Onun için tuhaf bir varlıktı. Sanki bir mobilya parçası ya da karısının oynadığı ve onlarla ilgilendiği kedilerden biriydi. Kucağına aldığı anda babalık duyguları kötü durumdaydı. Ancak geçen zaman onu rahatlatmıştı. Nâdiye ise etrafında neler olduğunu hiç anlamadı.”²⁰⁹

Tarîk'ul-'Avde'de İbrâhîm ve ailesi askeriyede binbaşı olan 'Abdurrahmân'ın evine misafirliğe gider. Eve geldiklerinde 'Abdurrahmân ve eşi onları hoş bir şekilde karşılar. Daha sonra İbrâhîm ve 'Abdurrahmân mülteciler, İsrail ve farklı konular hakkında sohbet ederler. Bu sırada kızları Nâdiye de 'Abdurrahmân'ın kızlarıyla oyunlar oynar. Bir süre sonra akşam olunca misafirlerin eve dönme vakti gelir ve oradan ayrılırlar. Ancak yola çıktıklarında Nâdiye yürümek istemez çünkü babası İbrâhîm her zaman onu kucağına alarak götürür. Bu da Nâdiye'nin çok hoşuna gider. Bu yüzden babasının onu yine kucağına almasını ister:

“Aile, hareket etmeden önce Nâdiye geleneksel hareketiyle babasına doğru kollarını kaldırdı ve şöyle söyledi:

-Baba... Beni taşı...

İbrâhîm , onu kaldırmak için kollarını uzatmadan önce Nuhâ onu aldı. İbrahim onu almaya çalışırken nazikçe şöyle söyledi:

-Bana bırak, onu taşımaya alıştım!”²¹⁰

Nâdiye romanında Nâdiye ve Monâ'nın babası Fâzıl aniden rahatsızlanır. Birkaç gün hastanede istirahat etmesi gerekir. Bu durum Fâzıl'ı çok üzer, ailesi ve kızlarından asla ayrı kalmak istemez. Ancak yaşadığı sağlık sorunlarından dolayı hastanede yatmaya mecbur kalır. Hastanede yattığı sürede eşi, kızlarıyla birlikte

²⁰⁹ es-Sibâ'î, *Tarîku'l-'Avde*, Mektebetu Mısır, Kâhire 2008, s. 12.

²¹⁰ es-Sibâ'î, *Tarîku'l-'Avde*, s. 45-46.

onu ziyarete gelir. Fâzıl, bu ziyaretten çok büyük mutluluk duyar. Ailesi ise onun moralini yüksek tutmak için hemen iyileşmesini ve kendisini yanlarında görmek istediklerini söyler. Fâzıl, kızlarına çok düşkündür. Özellikle de Nâdiye'ye karşı içinde ayrı bir sevgi besler. Aynı şekilde Nâdiye de babasına aynı duygularla bağlıdır. Onun bu durumundan çok etkilenir ama bunu belli etmemeye çalışır. Çünkü babasının çabuk iyileşmesi için üzülmemesi gerekir. Bu yüzden Nâdiye, hem kendisi hem de annesi ve kız kardeşi Monâ'nın her zaman babasının yanında olduğunu hissettirmek ister. Hastanede baba kız arasındaki sevgi dolu ilişkiyi gösteren şöyle bir konuşma geçer:

“Nâdiye, elini masanın üzerindeki bir hap kutusuna uzattı. Oradan iki tane hap çıkardı. Baba ise şöyle diyerek Nâdiye'nin elini tuttu:

-Kendine dikkat et canım.

-Ben iyiyim baba. Hepimiz senin sağlıklı olmanı istiyoruz. Hayatımızda senin yerini tutacak ve senin iyi olman kadar güzel hiçbir şey yok!

Nâdiye, şefkat dolu gözlerle babasına baktı. Onu çok seviyordu. Ona bir kez daha sarılmayı istedi. Ancak Suleymân şöyle söyleyerek kendisini çekti:

-Haydi gidelim. Onun dinlenmesine izin vermeliyiz.

Baba cevap verdi:

-Sizin varlığınız beni daha çok dinlendiriyor. Neden beni yalnız bırakıyorsunuz?

-Sen, yalnız değilsin. Biz her zaman seninleyiz. Nefesini tüketmemen gerekir. Konuşarak kendini yorma ve dinlen.”²¹¹

İbtisâme 'alâ Şefeteyh romanında ‘Ammâr babasının elbise dükkanında çalışarak ona yardım eder. Babası Şeyh ‘Abdusselâm dükkâna gelen bir bayan müşteriyle ilgilenirken tam o sırada başka bir müşteri de dükkâna girerek ‘Ammâr’a kendilerinde Hint ipeğinin olup olmadığını sorar. Ancak ‘Ammâr, çok isteksiz bir şekilde cevap vererek onun olmadığını söyler. Bu durumu gören Şeyh ‘Abdusselâm müşterinin gitmemesi için istediği kumaşın ellerinde olduğunu söyler.

²¹¹ es-Sibâ'î, *Nâdiye*, s. 146.

‘Ammâr ise babasının bu cevabına karşılık ısrarla kumaşın kendilerinde olmadığını dile getirir. Babası, ‘Ammâr’ın bu haline görünce ona çok kızar ve müşteriye dönerek onun bir şey bilmediğini söyler. Şeyh ‘Abdusselâm, ilk müşterinin işini tamamladıktan sonra diğer müşteriyle ilgilenmek için onun yanına gelir. Dükkândaki tüm kumaşları müşterinin önüne serer ve bütün modelleri çıkarır. Müşteri de bu kumaşlardan bazılarını alarak dükkândan ayrılır. Ancak Şeyh ‘Abdusselâm’ın oğlu ‘Ammâr’a olan öfkesi dinmez ve aralarında büyük bir tartışma yaşanır:

“Şeyh ‘Abdusselâm öfkeyle oğluna baktı ve bayan ayrıldıktan sonra şöyle diyerek ona bağırdı.

-Müşteri mi aramak istiyorsun?

-Neden?

-Neden mi? Ne yaptığını bilmiyor musun?

-Elimizde olmayan şeyi sordu. Ona olmadığını söyledim. Bunda ne var.

-İstediği sende olmadığında elinde ne varsa onu göster.

-Fakat belli bir şey istiyorlar. Bizde de yok.

-Elinde olanı göstersen ne zarar edersin. Bu, senin işin! Onun seveceği şey elinde bulunan olmalı. Örneğin, önünde olanları gördün. İki kadın da istedikleri şeylerin iki katını aldı. O ikisini sana bıraksaydım hiçbir şey satamadan ayrılırlardı.”²¹²

1.1.3. Anne-Çocuk İlişkisi

Evliliğin oluşmasıyla birlikte meydana gelen aile kurumu çocuk ile birlikte genişler. Aile, kişinin içinde bulunduğu topluma uyum sağlamasındaki ilk aşamadır. Hiç kuşkusuz, ailenin geleceğine yönelik ana unsuru ve tüm kültürel ekonomik faaliyetlerinin amacı çocuklardır.²¹³

²¹² es-Sibâ‘î, *İbtisâme ‘alâ Şefeteyh*, Mektebetu Mısr, Kâhire, 1970, s. 11-12.

²¹³ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s. 136.

Çocuğun doğmasıyla anne ve baba birinci derecede ebeveynlik sorumluluğu yüklenmiş olur. Anne ve babanın dağınık olan ilgileri çocukları ile bir araya toplanır. Bu dönemde anne-babanın yaşamlarını çocuklarının ihtiyaçlarına cevap verecek biçimde düzenlemesi gerekir. Anne ve babalar çocukları doğdukları andan itibaren onları gelecekteki yaşamlarına hazırlar. Çocuklarının yaşadıkları topluma uyumlu bir insan olması yönünde onları yetiştirirler. Özellikle anneler, çocukların yaşamlarında yönlendirici bir etkiye sahiptir.²¹⁴

Yûsuf es-Sibâ'î, romanlarında anne-çocuk ilişkilerine yer vererek aile içindeki bu iletişimi açık bir şekilde ele alır. Romanlarda genellikle anne, çocuklar üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Sergilediği korumacı yaklaşımla onlara olan sevgi duygularını göstermeye çalışır. Çocuklar da annelerinin bu tutum ve davranışlarını kabullenerek karşılıklı sevgi ve saygı çerçevesinde onlara verdikleri değeri gösterirler.

İbtisâme 'alâ Şefeteyh romanında Hâlid okuldan döndüğünde çantasını fırlatıp bir kenara atar. Evde, ablası 'Âida ile kızı Leylâ'nın kendilerini ziyarete geldiklerini görür ve bununla çok mutlu olur. Çünkü Hâlid, Leylâ ile oyun oynamayı çok sever ve onların kısa bir süre kalarak gitmelerini hiç istemez. Bu yüzden okuldan gelince üzerini değiştirmeden onlarla sohbet etmeye başlar. Bu duruma kızan annesi, Hâlid eve geldiğinde öncelikle ona yapması gerekenleri şöyle hatırlatır:

“Anne oğluna seslendi:

-İçeri gir, yüzünü yıka! Sanki çamur gibi görünüyorsun. Derslerini çalış. O zaman gelip bizimle oturabilirsin.”²¹⁵

Leyl lehu Âhar romanında Suheyr'in annesi ona aşırı ilgi göstermekte, o da bu ilgiden zaman zaman bıkmaktadır. Özellikle yemek konusunda onun yeterince

²¹⁴ Birsen Gökçe, “Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme”, *Hacettepe Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, S. 1-2, Ankara 1976, s. 52.

²¹⁵ es-Sibâ'î, *İbtisâme 'alâ Şefeteyh*, s. 104.

beslenmediğini ve bu yüzden güçsüz kaldığını düşünür. Bunun yanı sıra giyimine de müdahale ederek giyeceği her şeye kendisi karar vermek ister. Annesi hiçbir zaman Suheyr'in büyüyebileceğini düşünmez. Onu her zaman annesinin yardımına ihtiyaç duyan biri olarak görür. Yemek vakti geldiğinde ise Suheyr'in beslenmesiyle yakından ilgilenmesi ve bu konuda aşırı üzerine düşmesi kendini açıkça gösterir:

“Biz masaya oturunca şöyle diyerek et tabağını gösteriyordu:

-Et ye! Senin proteine ihtiyacın var.

-Yedim anne.

-Yerken seni görmedim.

-Vallahilazîm bir parça yedim.

-Başka bir parça daha ye! Zayıfsın sen.

-Tamam.”²¹⁶

Suheyr sonunda annesinin ısrarlarına dayanamaz ve yemek konusunu daha fazla dile getirmemesi için istediğini yapar. Ancak annesi, yine de bu ısrarlarından vazgeçmeyerek ona başka şeyler de yemesini söyler:

“Onu rahatlatmak ve vücuduma biraz protein eklemek için etten bir parça aldım... Onu yedim.

Şöyle söyleyerek salata tabağına baktı:

-İçinde vitamin olan sebze salatası da ye!

-Doydum anne.

-Sana getireyim ye!

Onun beni besleme sorumluluğu beni giydirme sorumluluğundan daha az değildi. Benimle konuşana kadar elbiseyi giymeyi bitirdiğimi neredeyse hiç görmezdi.”²¹⁷

²¹⁶ es-Sibâ'î, *Leyl lehu Âhar*, s. 24.

İbtisâme ‘alâ Şefeteyh romanında annesi ‘Âmmar’ı çok sever. Bu yüzden onu her zaman el üstünde tutar ve ona olan sevgisini de her fırsatta göstermeye çalışır. ‘Âmmar da annesine aynı duygularla bağlıdır. Onun kendisine gösterdiği sevgiye aynı şeklide karşılık verir. Bir gün ‘Âmmar’ın kardeşi Hâlid, teyzesinin kızı Mî’nin çizdiği Filistinli bir savaşçının resmini ‘Âmmar’a benzetir. Aile üyeleri arasında bu resim hakkında bazı konuşmalar geçer. Onun ‘Âmmar’a benzetilmesi ve annenin oğluna olan sevgisi şöyle dile getirilir:

“Sınıfta çocukların örnek olarak çizdiği Filistinli bir savaşçının resmini çizmeye çalışıyordum. Birden onların arasından yüksek bir sesle bağırان Hâlid’in sesini duydum. Bana “Bu kardeşim ‘Âmmâr ey Mî!” diyordu. Savaşçının yüz hatları ‘Âmmâr’a benziyordu. Hâlid bana seslenene kadar bunu anlamamıştım. Ona dönüp bakınca biraz düşündüm ve onda gerçekten ‘Ammar’a benzerlik gördüm.”²¹⁸

Resmin ‘Ammâr’a benzemesi annesinde büyük bir sevince sebep olur. Oğluna olan düşkünlüğünü ve onun gözündeki değerini şu sözlerle anlatmaya çalışır:

“Anne sevinerek sordu:

-O, ‘Ammâr gibi güzel mi?

Kız kardeşi ‘Âida gülerek cevap verdi:

-Oğlunu güzel mi zannediyorsun?

Anne gururlu bir şekilde şöyle karşılık verdi:

-Burada ‘Ammâr’dan daha güzeli yok.”²¹⁹

İbtisâme ‘alâ Şefeteyh’de Filistinli bir ailenin çocuğu olan ‘Âmmâr, Yahudilerin onlara yaptığı zulümleri düşünerek bazı geceler uyuyamaz. Bu düşünceler kendisini sürekli meşgul ederek uykularını kaçıır. Annesi ise oğluna sıkıntı veren bu durumdan haberdardır ve onun için endişelenir. ‘Âmmâr, yine bir

²¹⁷ es-Sibâ‘î, *Leyl lehu Âhar*, s. 25.

²¹⁸ es-Sibâ‘î, *İbtisâme ‘alâ Şefeteyh*, s. 18.

²¹⁹ es-Sibâ‘î, *İbtisâme ‘alâ Şefeteyh*, s. 18.

gece böyle aklında derin izler bırakan düşüncelere dalar. Gözlerini kapatmasına rağmen bir türlü uyuyamaz. Annesi, oğlunun uyuyamadığını fark edince ona şefkat duygularıyla yaklaşarak yatağına geçip uyumasını ister:

“‘Âmmâr, ona seslenen annesinin sesiyle gözlerini açtı.

-‘Âmmâr!

-Evet?

-Bütün gece uyanık mı kaldın?

-Uykum yoktu.

-Yatağına git uyuyorsun. Ayrıca geç uyanarak babanı daha çok kızdırmak mı istiyorsun?

-Uykum gelince kalkacağım.

-Kalk oğlum, Allah sana hidayet etsin. Sabah seni uyandırmakta zorlanıyorum.

‘Âmmâr, huysuzca cevap verdi.

-Tamam kalkacağım.”²²⁰

Ṭarikul ‘Avde romanında askeriyede subay olan İbrâhîm, Yüzbaşı Murâd ve eşini öğle yemeği için davet eder. Ancak İbrâhîm’in eşi Medîha, daha önceden ona haber vermediği ve hazırlık yapmaya fırsat bulamadığı için eşine çok kızar. Bunun üzerine İbrâhîm de eşiyle tartışmaya girmek istemez ve konuyu hemen kapatır. Daha sonra Medîha, misafirler için hızlı bir şekilde hazırlıklara başlar. Yanlarında bulunan Filistinli genç kız Nuhâ da ona yardım etmek üzere sofrayı kurmaya çalışır. Nuhâ, sofrayı kurarken evin küçük kızı Nâdiye ona bu hazırlığın nedenini sorar. Nuhâ, misafirlerinin olduğunu söyleyince Nâdiye bu durumdan hiç memnun olmaz. Çünkü o, misafirlerin yanında yemek yerine Nuhâ’nın yanında bahçede yemeyi tercih eder. Bunun üzerine Nuhâ, durumu annesine sormaları gerektiğini söyler. Nâdiye ise annesinin tavrını bildiği için ona izin vermeyeceğinin farkındadır:

²²⁰ es-Sibâ‘î, *İbtisâme ‘alâ Şefeteyh*, s. 33.

-“Bahçede seninle yemek istiyorum.

-Önce annenden izin isteyeceğiz.

-Öyleyse yemeyeceğiz.

-Neden?

-Çünkü o, hayır diyecek. Nâdiye hasta olur. Onlar yiyene kadar bekle sonra birlikte bahçeye geçeriz.

-“Hayır, bu ayıp... Önce ondan izin istememiz gerekir. O bence onaylayacak.”²²¹

Nuha, Nâdiye’nin bu söylemlerini doğru bulmaz. Annesinden izin almadan bahçede kendisiyle birlikte yemek yemesini istemez. Tam bu sırada Nâdiye’nin sözlerini doğrulayacak şekilde içeriden annesinin tembih sözleri duyulur:

“Şöyle diyerek annenin sesi yükseldi:

-Nâdiye kazağını giy, soğuk alma!

Nâdiye Nuhâ’ya şöyle söyledi:

-Basit. Ben sana demedin mi? Daima benim soğuk alacağımı söylüyor.

-Çünkü o, seni seviyor ve senin için endişeleniyor.”²²²

1.1.4. Kardeş İlişkileri

Sözlükte, “Aynı anne babadan doğmuş veya anne babalarından biri aynı olan çocukların birbirine göre adı”²²³ olarak tanımlanan kardeş, İslâmî literatürde “Aynı sülâle, kabile veya millete mensup olma, aynı inanç ve değerleri, dünya görüşünü paylaşma gibi ortaklık ve benzerlikleri bulunan kişi ya da gruplar arasındaki birlik ve dayanışma ruhu”²²⁴ olarak da ifade edilir. Mutlu ve huzurlu ailelerde yetişen bireylerin, kardeşleriyle olan ilişkileri de büyük oranda sağlıklı bir şekilde ilerler.

²²¹ es-Sibâ’î, *Ṭarîku’l- ‘Avde*, s. 66.

²²² es-Sibâ’î, *Ṭarîku’l- ‘Avde*, s. 66.

²²³ Akalın, *Türkçe Sözlük*, s. 1325.

²²⁴ Mustafa Çağrııcı, “Kardeşlik”, *DİA.*, İstanbul 2001, C. 24, s. 485.

Bu noktada anne ve babanın tutumlarının yanı sıra çocukların aileleri dışındaki çevreleri de önemlidir. Aralarındaki tüm yakınlıklara rağmen kardeşler de tıpkı bir elin beş parmağı gibi birbirlerinden çok farklı mizaç, tip ve karakterde olabilirler.²²⁵

Yûsuf es-Sibâ'î'nin romanlarında kardeşler; birbirlerini seven, bir arada olmak ve birlikte vakit geçirmekten mutluluk duyan kişilerdir. Bazen aralarında yaşanan anlaşmazlıklara rağmen her zaman birbirlerinin en büyük destekçileri olarak karşımıza çıkarlar.

İbtisâme 'alâ Şefeteyh romanında 'Ammâr ve babası Şeyh 'Abdusselâm günün sonunda kumaş dükkanını kapatarak eve geçerler. Şeyh 'Abdusselâm evin önüne gelince kolunu uzatarak içeriden kapalı olan kapıyı açar. Bu sırada bahçedeki köpeği havlamaya başlar ve sevinç hareketleriyle Şeyh 'Abdusselâm'ın üzerine zıplar. Köpeğin sesini duyan evin küçüğü Hâlid, annesine kimin geldiğini sorar. O da babası ve abisinin geldiğini söyler. Hâlid, koşarak yanlarına çıkar. Şeyh 'Abdusselâm Hâlid'i kucağına alır ona nasıl olduğunu sorar. O da ablası 'Âida, eşi 'Abdulkerîm ve kızları Leylâ'nın geldiğini söyler. Şeyh 'Abdusselâm onların gelişine çok sevinir ve merdivenlerden çıkarken torunu Leylâ'yı görür. Leylâ sevinçle onun kucağına atlar. Şeyh 'Abdusselâm Leylâ'yı kucağına alarak misafirlerin yanına geçer. Daha sonra Hâlid, abisi 'Ammâr'ın elini tutarak Şeyh'in arkasından yürür ve aralarında şöyle bir konuşma geçer:

“Hâlid, 'Ammâr'ın koluna tutundu. İkisi Şeyh'in arkasında yürüyorlardı.

- Hâlid, şöyle diyerek sordu:

-Bana top getirdin mi?

- 'Ammâr, kısa bir cevap vererek şöyle söyledi:

-Onu sana getirmesini Mî'ye söyle.

-Okuldan döndükten sonra ona söyledim. 'Ammâr sana getirecek dedi.

²²⁵ Nilüfer İşyar, *1970-2005 Yılları Arasında Yazılan Sosyal İçerikli Çocuk Romanlarımızda Aile*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Uludağ Üniversitesi, Bursa 2007, s. 282; Akalın, *Türkçe Sözlük*, s. 1325.

-Ben unuttum.”²²⁶

Rudde Kalbî romanında Bahçıvan Reis’Abdulvâhid’in büyük oğlu Ali, öğle yemeğini yedikten sonra yaşadığı bir olayın üzüntüsüyle odasına geçerek yatağına uzanır. Yüzünü yastığın altına koyar. Kafasında bir sürü karmaşık düşünceler vardır. İçinde mutluluk mu yoksa üzüntü mü olduğunu tam olarak anlayamaz. Babasının başbahçıvan olarak çalıştığı sarayın kızı İncî’yi, bindiği tekerlekli araba su kanalına düşerken önüne atlayıp kurtarmıştır. Bunun için de mutlu olması gerektiğini düşünür. Çünkü o, Ali’nin hayallerinde her zaman düşlediği bir şeydir. İncî’ye daima hayali bir gözle bakarken onu bir tehlikeden kurtarma fırsatı bulur ve bunu da iyi değerlendirir. Ancak bu kahramanlığını düşündüğünde ondan çok da fazla heyecan duymadığını farkeder. Çünkü Ali’nin hayal ettiği böyle bir kurtarma değildir. Onun hayal dünyasında olan ise kendisi at üzerinde rüzgara karşı yarışırken kollarında İncî’nin olmasıdır. Fakat o, İncî’yi kurtarıırken yere düşer ve elbiseleri kirlenir. Ayrıca pantolonu da yırtılır. Bu olaydan dolayı kendini küçük düşmüş hisseder ve İncî’nin yüzüne bile bakamaz. Olan olmuştur ve sonuçlarına katlanmak zorundadır. Ali bunları düşünürken tam o sırada kardeşi Huseyn odaya gelir ve ikili arasında şöyle bir konuşma geçer:

“Zihnindeki çelişkili düşüncelerin savaşı sona erdi. Kendi içinde çatışan duygular ve ibârelerin gözlerinden sıcak bir şekilde aktığını hissetti. Başını sakladığı yastığa sessizce eğildi. Ayağını, yolunun üstündeki şeylere vurarak futbol ayakkabısının eşini ararken odaya giren kardeşinin sesi, ağlamasını bir an için durdurdu. Kardeşi şöyle seslendi:

-Maç kıyafetlerimi taşımak için yarın çantanı kullanabilir miyim? el-İbrâhîmiyye ile maçımız var.”²²⁷

Ali, kardeşine yaşadığı bu duygusal durumu belli etmemeye çalışır. Ağladığını görmesini istemeyerek hemen kendini toparlar. Huseyn’nin sorusuna cevap verip ona hiçbirşey yokmuş gibi görünmek ister:

²²⁶ es-Sibâ’î, *İbtisâme ‘alâ Şefeteyh*, s. 13.

²²⁷ es-Sibâ’î, *Rudde Kalbî*, s. 43.

“Ali, Huseyn görür diye gözyaşlarını silmek için elini uzattı ve ses tonu yerine gelene kadar yutkundu. Hatta yüzünde hiç bir ağlama belirtisi bile görülmedi. Sonra kısa bir sözle şöyle söyledi:

-O, masanın altında.

-Yarın birinci takımda oynayacağımı biliyor musun?

-Gerçekten mi?

-‘Abdurrahmân hasta, Zekî Efendî onun yerinde sol bekte oynayabileceğimi söyledi.

Ali cevap vermedi. Huseyn, gevezelik ederek ayakkabının eşini aramaya devam etti.”²²⁸

Rudde Qalbî’de Huseyn, odada ayakkabısının eşini ararken aynı zamanda abisiyle konuşmaya devam eder. Ali ise onun konuşmalarını çok önemsemez ve cevap dahi vermez. Yine de abisine, oynayacağı maçın resmi bir maç olmamasına rağmen çok önemli olduğunu ve iki takım arasındaki gücün ortaya çıkacağını ifade etmeye çalışır. Ancak Ali, Huseyn’in konuşmaları karşında sıkılmaya başlar. Huseyn ise ona maçı izlemeye gelip gelmeyeceğini tekrar sorduğunda “hayır” cevabını alır. Huseyn, bir süre sonra abisindeki durgunluğun farkına varır. O, bir kardeş olarak Ali’yi her zaman sevmiş ve onun yanında olmaya çalışmıştır. Aralarında, ikisini birbirlerine bağlayan sıkı bir ilişki vardır. Bu yüzden Ali’nin sıkıntısını öğrenmek için ona şöyle sorar:

-“Neyin var ey Ali! Düşmen, hala sana acı mı veriyor?

-Hayır.

-Öyleyse neyin var. Niçin kafanı böyle yastığa gömüyorsun? Kalk!

Yanına gelerek omuzlarından çekmeye çalıştı. Sürekli birbirleriyle tartışmalarına rağmen ikisi de aslında birbirlerini çok seviyorlardı. İkiz gibiydiler. Okulda ders çalışırken ve odalarındayken birbirlerine sıkı sıkıya bağlıydılar. Oynamak dışında aralarını hiçbir şey ayıramazdı. Çünkü her birinin karakterine uygun bir hobisi vardı. Huseyn, futbol ve güç gerektiren ağır bedensel oyunlardan hoşlanırken Ali ise sakin

²²⁸ es-Sibâ’î, *Rudde Qalbî*, s. 43.

olmaya meyilliydi. Ayrıca Ali, okumayı sever. Her zaman doğaya çıkarak orada düşüncelere daldı.”²²⁹

Nâdiye romanında Monâ başucunda kurduğu çalar saatle birlikte sabahleyin yatağından fırlayarak uyanır. Daha sonra ikiz kardeşi Nâdiye’yi de uyandırmak için seslenir. Nâdiye ise yatağında yorgun bir şekilde uzanır. Çünkü Ramazan ayıdır ve o, oruç tutar. Bu yüzden Monâ’ya kendisini rahat bırakmasını ve uyumak istediğini söyler. Monâ, kendisinin de oynayacağı kriket kulübündeki maçı seyredip seyretmeyeceğini sorar. Nâdiye, uykulu bir şekilde “hayır” diyerek cevap verir. Monâ, kulübe gelip gelmeyeceğini tekrar sorduğunda Nâdiye, anne ve babasıyla birlikte iftardan sonra geleceğini söyler. Monâ ise Nâdiye’nin bu cevabına kızarak bir an önce yataktan kalkıp kendisiyle gelmesini ve onu maçta seyretmesini ister:

“Monâ, yataktan onu çekmeye çalışarak elini uzattığında Nâdiye bağırarak ona şöyle söyledi:

-Sana, yorgun olduğumu söyledim.

-Top atılana kadar böyle uzanacağımı mı sanıyorsun?

-Evet.²³⁰

1.1.5. Büyükanne-Torun ilişkisi

Yûsuf es-Sibâ’î’nin romanlarında büyükannele, torunlarına karşı büyük bir tutkuyla bağlıdırlar. Onlar için torunları çok değerlidir. Bu yüzden bazen bir anne sıcaklığında bazen de hayat tecrübelerinden faydalandıkları birer ebeveyn olarak yanlarında yer alırlar.

İnnî Râhile romanında ‘Aida bir gün çok hastalanır. Ailesi eve doktor çağırıp onu muayene ettirir. Ancak doktor, daha iyi bir sonuç alabilmek için kan tahlili yapılması gerektiğini ve bu şekilde hastalığının ne olduğu hakkında kesin bilgi verebileceğini söyler. ‘Âida’nın gece boyunca ateşi hiç düşmez ve rahatsızlığı daha da artar. Geceyi bu şekilde geçirdikten sonra sabaha karşı biraz iyileşir ve ateşi de

²²⁹ es-Sibâ’î, *Rudde Kalbî*, s. 45.

²³⁰ es-Sibâ’î, “Nâdiye”, *age.*, s. 9.

düşerek kendine gelmeye başlar. Uyandığında ise terden yatağının ıslanmış olduğunu görür. Ancak o, kendine gelmiştir ve rahatsızlığın verdiği içindeki titremeden de kurtulmuştur. Kalkarak yatağına oturur fakat kendini iyi hissetmesine rağmen hastalığın verdiği yorgunluğu vücudunda hala hisseder. ‘Âida bütün bunları yaşarken yanında büyükannesi vardır. O, torununu çok sever. Aralarında daima içten, samimi bir ilişki vardır. Büyükannesi hastalığı boyunca ‘Âida’yı hiç yalnız bırakmaz ve bu süreçte hep onunla ilgilenir. ‘Âida’nın kendine gelip iyileştiğini görünce de çok sevinerek ona sarılır ve bundan duyduğu mutluluğu dile getirir:

“Büyükanne yanıma geldi beni şefkatle bağrıma bastı. Elini başıma koyarak şöyle söyledi:

-Elhamdulillah! Bugün daha iyisin. Dediğim gibi grip... Ben, sana balkonda oturmamanı söylemedim mi? Hava soğudu ve artık mevsim de yaz değil.

Güldüm ve ona bundan sonra orada oturmayacağıma dair söz verdim. Beni rahatlatmak için erkek kardeşim ve babam yanıma geldi. Sert bir ses tonuyla babam şöyle söyledi:

-Tahlil sonuçlarından emin olana kadar yatağından çıkma.

Büyükanne cevap verdi:

-Onun bir şeyi yok inşallah! Hafif bir grip ve onu da atlattı.

-Her harlûkarda yatakta dinlenmesi gerekir.”²³¹

İnnî Râhîle’de, ‘Âida’nın orduda görev yapan ve uzun süredir görüşmedikleri teyzesinin oğlu Aḥmed, evlerinde onları ziyarete gelir. Bir süre oturduktan sonra tam gitmek üzereyken üst kattan ‘Âida’nın büyükannesinin sesi duyulur. Aḥmed, büyükanneye de selam verip çıkmak için ‘Âida’dan izin ister ve birlikte yanına çıkarlar. ‘Âida, Aḥmed’i büyükannesine anlatır. O da Aḥmed’i hoş bir şekilde karşılayarak hayır duada bulunur. ‘Âida, onun bu sıcakkanlılığını, misafire karşı olan samimi duygularını ve kendisine her zaman şefkatle yaklaşmasını çok sever ve ondan şu sözlerle bahseder:

²³¹ es-Sibâ’î, *İnnî Râhîle*, s. 108.

“Büyükanne iyi bir insandır. O, hayatımda her zaman annemin yerini aldı. Onda, oğluya yani babamla eğitim anlayışı, edep ve cömertlik yönünden ayrıca bana benimsetmeye çalıştıkları şeylerdeki aşırı benzerlikten başka bir farklılık görmedim.”²³²

es-Saḳâ Mâte romanında Seyyid ve babası büyükannesinin yanında yaşamaktadırlar. Büyükanne onları çok sever ve onlarla birlikte yaşamaktan dolayı mutluluk duyar. Bir an olsun bile yanından ayrılmalarını istemez. Bir akşam, yemek vakti gelince beraber sofraya otururlar. Seyyid’in babası Mu‘allim Şûşe, biraz yedikten sonra sofradan kalkar. Seyyid de babasının kalkmasını fırsat bilerek kendi yediklerinin yanı sıra büyükannesinin poğaçalarından da yemeye başlar. Büyükanne ise torununu çok sevdiği için bu duruma hiç ses çıkarmaz. Seyyid, poğaçaları yerken bir an babasına yakalanır. Bunu gören babası Mu‘allim Şûşe azarlar bir şekilde oğluna bağırır. Sadece kendisine ait olanları yemesi gerektiğini söyler. Ancak Seyyid, kendisini savunarak bunu büyükannesinin istediğini ve onun bir suçu olmadığını söyler. Bu sırada büyükanne de konuşmaya dâhil olur. Oğluna, torununu rahat bırakmasını ve onun karnının doymasının kendisini daha çok mutlu ettiğini dile getirir. Torunu Seyyid’i ne kadar çok sevdiği ise şu sözlerle anlatılır:

“Yaşlı kadın sözlerinde samimiydi... Onu doyuran şey torunun yiyeceği lokmaydı... Muhakkak o ikisi, bir yerde aç kalsa onu doyurmak için vücudunu parça parça kesmekten ona daha kolay bir şey olmayacağını hissetti. Dünyada onun için torunu ve oğlundan daha sevimli gelen hiçbir şey yoktu. Ona, oğlunun sevgisine çağırın birçok sebep vardı. O; iyi huylu, şefkatli ve dürüsttü. Onda hiçbir kusur ve kötü bir huy yoktu. Bunlar torununun babasında sevdiği şeylerdi. Torununun sevgisine gelince... Hiçbir beklentisi olmadan, düşünmeden, araştırmadan, soruşturmadan... Onun yaptığı gibi yaramazlığıyla, yerinde duramamasıyla tüm ayrıntı ve incelikleriyle, iyi ve kötü yönleriyle onu da babası gibi seviyordu.”²³³

²³² es-Sibâ‘î, *İnnî Râhile*, s. 67.

²³³ es-Sibâ‘î, *es-Saḳâ Mâte*, s. 93.

1.1.6. Akraba İlişkileri

Akraba ilişkileri, sosyal hayatta dikkat edilmesi gereken hususların başında gelmektedir. Kur'an-ı Kerîm ve hadislerde akrabalık bağlarının ziyaret, haberleşme, maddi ve manevi yardımlaşma gibi çeşitli yollarla korunması ve güçlendirilmesi üzerinde hassasiyetle durulur. Akrabalar arasındaki bu ilişkiye sıla-i rahîm denilmekte olup akrabaların birbirleriyle ilişkilerini kesmeyip devam ettirmelerinin ahlaki ve dinî bir görev olduğunu ifade eder.²³⁴

İslam dini, akrabalar arasındaki ilişkilerin sağlam, sıcak ve devamlı olmasına önem verir. Akrabalar birbirleriyle her zaman iletişim içinde ve birbirlerine maddi manevi anlamda da destek olmalıdırlar. Aile huzurunun korunması, yaşamdan tat alınması ve hayatın huzurlu bir şekilde devam ettirilmesi akrabalık ilişkilerinin canlı tutulmasıyla gerçekleşir.²³⁵

Yûsuf es-Sibâ'î'nin romanlarında akraba ilişkileri iyi bir uyum içinde kendini gösterir. Akrabalar arasında, sağlam ilişkiler ve birbirlerine karşı sorumluluk duyguları vardır. Bu duygular, onların bir bütün olarak ayakta durmalarını ve birbirlerine daha iyi kenetlenmelerini sağlar.

İbtisâme 'alâ Şefeteyh romanında Şeyh 'Abdusselâm'ın küçük oğlu Halid okuldan eve döner. Eve gelince Ablası 'Âida ile kızı Leylâ'nın kendilerini ziyarete geldiklerini görür. Onları çok sevdiği ve birlikte daha fazla vakit geçirebilmek için hemen gitmelerini istemez. Onların gelişi kendisine büyük bir mutluluk verir. Tatilini onlarla birlikte geçirip Leylâ ile uzun uzun oynama fırsatı bulacağı için çok sevinir. Halid, çantasını kenara koyar ve ablasına sarılır bu sırada ne kadar kalacaklarını öğrenmek isteyerek sorar. Bu soruyu duyan annesi ise ablasının gitmesi için acele ettiğini zanneder. Halid'i azarlayarak neden bunu sorduğunu öğrenmek ister. Ablası 'Âida o anda söze girerek onun sadece ne zamana kadar kalacaklarını öğrenmek için sorduğunu söylemeye çalışır ve annesinin yanlış anlamasını istemez. Halid, Leylâ ile her zaman çok iyi anlaşır. Onunla çeşitli

²³⁴ Bulduker, *Servet-i Fünûn Dönemi Romanlarında Aile*, s. 56.

²³⁵ Bulduker, *Servet-i Fünûn Dönemi Romanlarında Aile*, s. 56.

oyunlar oynayarak eğlenceli vakit geçirir. Bu yüzden de kalmalarını çok isteyerek şöyle sorar:

“Leylâ’ya dönerek sordu:

-Söyle, ne zaman geri döneceksiniz?

-Bu gece.

-Bu gece mi?

-Niçin geldiniz?

-Gelmemizi istemiyor musun?

-Aksine, bu gece gitmemenizi istiyorum.

-Niçin bizimle kalmıyorsun?

-Çünkü amcan ‘Abdulkerîm bizi alamaya gelecek.

-Neden sizi alıyor sizinle kalmıyor?

-Bazı acil durumlardan dolayı askeri üssünde kalması ve orada uyuması gerekiyor.”²³⁶

İbtisâme ‘alâ Şefeteyh’de ‘Ammâr’ın babası Şeyh ‘Abdusselâm bir gece hastalanır. Hastalığını yatağında uzanarak geçirir. Durumu çok kötü değildir ancak iyileşmesi için zamana ihtiyacı vardır. Ailenin uzaktan akrabası olan ve kendi evlatları gibi gördükleri Doktor Kemâl, Şeyh ‘Abdusselâm’ı kendi babası gibi sever ve hastalığında onunla yakından ilgilenir. Üstelik ondan hiçbir ücret de talep etmez. Şeyh’in ihtiyaç duyduğu tüm ilaçları karşılıksız olarak ona getirir. Zaman içerisinde ailenin Kemâl’e olan yakınlığı daha da artar. Aralarındaki bağ her geçen gün güçlenir. Onun tedavisi ve verdiği ilaçlarla ‘Abdusselâm’ın hastalığı da iyileşmeye başlar. Bir süre sonra Kemâl, Şeyh ‘Abdusselâm’ın aile fertlerinin yanı sıra yeğeni Mî’nin de beğenisi ve takdirini kazanır. Ona karşı bir yakınlık hisseder. Mî’nin

²³⁶ es-Sibâ’î, *İbtisâme ‘alâ Şefeteyh*, s. 104-105.

teyzesi Kemâl'in ona olan ilgisini bilmektedir. Bu yüzden Mî ile olan samimiyetine güvenerek onunla Doktor için konuşmayı ister ve bu durumu Mî'ye açıklar:

“Bir akşam Mî'ye gitti ve Kemâl hakkında konuşmak için onu yanına çekti.

-Kemâl'in yaptıklarına nasıl teşekkür edeceğimi bilemiyorum.

Mî sevinç içinde cevap verdi:

-Gerçekten Teyze, ondan daha iyi birini görmedim.

-Nazik, kibar ve sevgi dolu bir insan...

- Yetenekli bir doktor... Hastalığı teşhisinde doğru söyledi. Onun için verdiği ilaçlar da başarılı oldu.

-Kişi, birini yaşattıkça ona olan yakınlığı ve beğenisi artıyor.

-Bu, onun zekâsı ve becerisidir. O, hiç kibirli biri de değil.

-O seven bir insan.

Mî hafifçe başını salladı ve onun sözünü doğruladı.

-Haklısın.”²³⁷

Teyzesi Kemâl'in Mî'ye olan ilgisini açıklamak için uygun bir ânı bekler. İkisinin arasında güzel bir birlikteliğin olmasını çok ister. Ancak bu durumu açık bir şekilde Mî'ye söylediğinde istediği cevabı alamaz:

“Teyze bir süre sessiz kaldı. Mî ise bir süre düşündü ve şöyle söyleyerek devam etti:

-O, seni seviyor Mî.

Konuşma, Mî'ye amacından sapmış göründü. Şaşırdı. Ancak kendisini tuttu ve basit bir şekilde cevap verdi.

-Ben de onu bir kardeş gibi seviyorum.

Teyze, elini onun omzuna koydu. Konuşmayı istediği yere götürmeye ısrarlıydı ve dikkatini çekerek şöyle söyledi:

²³⁷ es-Sibâ'î, *İbtisâme 'alâ Şefeteyh*, s. 93.

-Onu kastetmedim. O, seni seviyor ey Mî! O, seven bir insan... Neden hayatının fırsatını elinle itiyorsun?

Mî, iç çekerek şöyle söyledi:

-Bu meseleyi bitirdiğimizi sanmıştım.

-Onu bitirdik sözüyle neyi kastediyorsun?

-Evliliği düşünmediğimi söyledim.”²³⁸

1.2. Aile İçi Çatışmalar

Modern çağda aile, işlevlerinden bazılarını diğer sosyal kurumlara devretmiş görünse de çocukların bakımı, yetiştirilmesi, ilk eğitimi, sosyalleşmesi ve eşler arası ilişkilerin düzenlenmesi gibi pek çok işlevi nedeniyle varlığını ve önemini devam ettirmektedir. Ancak aile üyelerinden ya da sosyal çevreden kaynaklanan bir takım yetersizlikler, aileyi işlevsiz hale getirmekte ve üyelerinin problem çözme yeteneklerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bununla birlikte, aile yapısının sağlıklı olması sadece kendi üyelerinin değil sosyal çevre ve toplumun da dengesini bozmaktadır. Günümüzde suça meyletme, madde kullanımı, çocuk ihmali ve istismarı gibi pek çok sosyal sorunun altında sağlıklı bir şekilde işlevlerini yerine getiremeyen aile yapısının olduğu düşünülmektedir.²³⁹

Kültürden kültüre farklılık gösterse de yapılan açıklamalar sağlıklı ailelerin birtakım ortak özelliklere sahip olduğunu göstermektedir. İlişkilerin açık iletişim ve güven üzerine kurulduğu, değişime uyum sağlama konusunda sınırların esnek olduğu, üyelerin özerkliğinin desteklendiği, çocukların sorumluluk alma konusunda teşvik edildiği ve geleceğe dair iyimserliğe sahip ailelerin sağlıklı olduğu vurgulanmaktadır.²⁴⁰

²³⁸ es-Sibâ’î, *İbtisâme ‘alâ Şefeteyh*, s. 94.

²³⁹ Fatih Camadan v.dğr., “Aile İçinde Yaşanan Anlaşmazlıklar: Ebeveynlerin ve Çocukların Görüşleri”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 16, S. 64, Düzce 2017, s. 1510-1530.

²⁴⁰ Serap Nazlı, *Aile Danışmanlığı*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2001, s. 30.

Aile içinde yaşanan çatışmalar ise aile işlevlerinin sağlıklı bir şekilde yerine getirilmesini engellemekte, başta çocuklar olmak üzere aile üyelerinin ruh sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir.²⁴¹

Ailenin sağlıklı olarak işlevde bulunması ise süreklilik ve değişim konularında dengeyi kurabilme kapasitesine bağlıdır. Aile içerisinde sınırları belirlenmiş bir otoriteye ihtiyaç duyulmakla birlikte, otoriteye bağlı hiyerarşinin gerekli olduğu zamanlarda esnekliği sağlayabilecek yapının da olması gerekmektedir. Ailenin sağlıklı olarak işlevde bulunmasını sağlayacak bir diğer özellik, birliktelik boyutunda aile üyelerinin özerklik ve bağlılık ihtiyaçlarının dengeli bir şekilde karşılanmasıdır. Çoklu aile sistemi modeline göre birliktelik ve esneklik boyutunda dengeli olan ailelerin açık ve etkili iletişim becerileri oldukça iyi düzeydedir. Böyle Aile üyeleri birbirlerini empatiyle dinler, duygularını doğrudan paylaşır, sorunlara odaklanarak bunları etkin bir şekilde çözer ve fikir ayrılıklarına saygı duyar.²⁴²

Ebeveyn-çocuk ilişkisinin; anne-baba ve çocuğun kişilik özelliklerinden, anne-babanın kök ailesiyle ve kendi aralarındaki ilişkiden, içinde yaşadıkları fiziksel ve sosyal çevreden sağlanan destekten etkilendiği bilinmektedir. Aile içinde yaşanan anlaşmazlıkların aileye etkisini anlamaya yönelik birçok görüş vardır. Aile içinde yaşanan anlaşmazlıkların nedenlerinin bilinmesi ve aile üyelerinin bu anlaşmazlıklarda ne tür tepkiler verdiklerinin ortaya çıkarılması, ailelere yönelik psiko-sosyal destek hizmetleri sunan ve aile içi ilişkilere müdahalede bulunan pek çok meslek ve disiplin açısından önemlidir.²⁴³

Yûsuf es-Sibâ'î romanlarında, aile içinde yaşanan bazı çatışmalara yer verir. Romanlarındaki bu çatışmaların aile yapısında önemli etkilere sahip olduğu ve kişilerarası etkileşimi azalttığı görülür. Çatışmaların temel nedeni ise insanlar

²⁴¹ Mark Cummings ve Patrick Davies, "Effects of Marital Conflict on Children: Recent Advances and Emerging Themes in Process-Oriented Research", *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, C. 43, S. 1, London 2002, s. 31-63.

²⁴² Mark Worden, *Aile Terapisi: Temelleri*, (Çev. Turan Akbaş), Nobel Kitabevi, Adana 2013, s. 60.

²⁴³ Nuran Hortaçsu, *Zamanda Aile Ailede Zaman*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2015, s. 45.

arasındaki iletişim eksikliği, bazı çıkar sağlama durumları ve kendi isteklerini yerine getirme arzusu olarak görülür. es-Sibâ'î'nin romanlarında çatışmalar; ebeveynler arası, ebeveyn-çocuk ve çocuklar arası çatışmalar şeklinde ele alınmaktadır.

1.2.1. Ebeveynler Arası Çatışmalar

Ebeveynler arası çatışmalar, her evliliğin kaçınılmaz bir boyutu olmakla birlikte sık çatışma yaşanan, öfke duygularının ifade edildiği aile ortamında büyüyen çocukların psikolojik uyum problemleri yaşadığı belirtilmektedir. Çocukların kendileri için bir stres kaynağı olan bu durum, çocuğun var olan anlaşmazlığı fark etmesi ve duygusal tepki geliştirmesi ile başlamakta ve anlaşmazlığın ne kadar tehdit edici olduğuna dair değerlendirmesi ile devam etmektedir. Ebeveynler arası anlaşmazlığa dair algı, anlaşmazlığın nedenleri ve sonuçları ile ilgili bireysel değerlendirmeleri kapsar. Bu çatışmaların hem çok boyutlu olduğu hem de farklı dönemlerde ailelerin yaşamında etkili olabileceğine işaret edilmektedir. Ebeveynler arası çatışmaların sıklık, yoğunluk, çözüm, içerik, algılanan tehdit, kendini suçlama, çatışma ile başa çıkabileceğine dair algı olmak üzere farklı boyutlarla ele alınması büyük öneme sahiptir.²⁴⁴

Yûsuf es-Sibâ'î'nin romanlarında ebeveynler, yaşadıkları bazı anlaşmazlıklardan dolayı birbirleriyle karşı karşıya gelir. Genellikle eşler arasında yaşanan bu anlaşmazlıklar belli bir seviyede ilerlediği gibi bazen olumsuz sonuçlara da yol açabilir. Bu da onların yaşadıkları durumdan etkilenmelerini ve üzerlerinde olumsuz izler bırakmasına neden olabilir.

Naḥnu lâ Nezra'u's-Şevk romanında Seyyide küçük yaşta bazı sıkıntılar çeker. Babası, annesinin vefatından sonra Delâl adından bir kadınla evlenir. Delâl, Seyyide ve babasına karşı kötü muamelede bulunur. Bu yüzden hem babası hem de Seyyide onun bu davranışlardan olumsuz etkilenir. Hatta bazen Seyyide'ye şiddet bile uygular. Seyyide, bu acı olayları kötü bir şekilde tecrübe ettikten sonra aradan

²⁴⁴ Özgün Kızıldağ ve Gül Şendil, "Evlilik Çatışması ve Çocuk Davranış Problemleri Arasındaki İlişkilerin Bilişsel Bağlamsal Çerçeve Açısından İncelenmesi", *Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, S. 26 İstanbul 2012, s. 1-20.

geçen zamanda geçmişteki anıları aklına gelir ve onları tekrar hatırlar. Anılarında, yaşadıkları ev ve akrabaları canlanır. Ayrıca ev içinde babası ve üvey annesi Delâl arasında yaşanan tartışmalar da şöyle anlatılır:

“Beş, altı yaşlarında olduğu zamanki babasının evini hatırladı. Amcası Câbiri, Üvey annesi Delâli, Mâverdi'deki evlerinde sakalında beyaz çizgileri olan babasını, üvey annesinin gösterişli ve süslü hallerini hatırlıyor. Hayatının ilk yıllarında zihninde olan ve zamanla silinen böyle şeyler vardı. Hafızasında babası ve üvey annesi arasında geçen sert tartışmalar ya da babasının kendisiyle baş başa kaldığında mırıldanmaları ve kızının zor geçen günlerine acıması. Aralarındaki tartışmalar tesadüfen ortaya çıkan tartışma konularından başka bir şey değildi. Kendisine fayda ya da zarar gibi bir etkisi olmadığı sürece onları çok umursamıyordu.”²⁴⁵

es-Sakâ Mâte romanında Seyyid'in babası su satıcısı Mu'allim Şûşe sabah uykusundan uyanır. Abdestini alıp namazını kıldıktan sonra iş elbilerini giyer. Yaşlı annesinin odasına girerek onunla aynı odada kalan oğlu Seyyid'e nazikçe seslenir ve işinde kendisine yardım etmesi için uyandırmaya çalışır. Ancak bu sırada yaşlı annesi Ummu Âmine uyanır. Oğlundan Seyyid'i rahatsız etmemesini ve çocuğun biraz daha uyumasına izin vermesini ister. Mu'allim Şûşe ise oğlunun kocaman adam olduğunu ve artık hayata alışması gerektiğini söyler. Bu yüzden ikili arasında bu konuyla ilgili çatışma yaşanır:

“Ummu Âmine, babanın çocuğu işe itme ve bir adam olarak ya da Şûşe'nin dediği gibi ayakları üzerinde durarak para kazanması çabalarına karşı çıkıyordu. O, bunun için çok erken olduğunun ve çocuğun henüz olgunluğa erişmediğinin farkındaydı. Şûşe ise bunu umursamıyordu. İkisi de çocuğu seviyordu. Ancak onun özel ve ciddi bir yolu vardı. Onun kucağında boğulmamasını istiyordu. Şûşe'nin annesi çocuk için endişeleniyordu. Onu, kendisinden ayıracak her türlü şeyden nefret ediyordu. Baba ise onun gelişimi için zamanın çabuk geçmesini ve gözlerini kapattığında onu bir adam olarak görmek istiyordu. Ancak yaşlı kadın onu kucağına alarak bunun önüne geçiyordu.”²⁴⁶

²⁴⁵ es-Sibâ'î, *Naḥnu lâ Neza 'u 'ş-Şevk*, Mektebetu Msır, Kâhire 1998, s. 15.

²⁴⁶ es-Sibâ'î, *es-Sakâ Mâte*, s.102.

Leste Vaḥdek romanında ‘Abdurrâzî basın-yayın işleriyle ilgili bir ajansta maaşlı çalışan sıradan bir işçidir. Her ne kadar belli bir maaşı olsa da bu maaş kendisine çok da yetmez. Çünkü ‘Abdurrâzî’nin iki tane eşi vardır. İlk eşi Ummu ‘Abduh ve çocuklarının ev kirasını karşılamakta bunun yanı sıra ikinci eşi Zehra ile de hayatını devam ettirmektedir. Ummu ‘Abduh ilk başlarda ‘Abdurrâzî’nin başka bir kadınla evlendiğini duyunca ona karşı nefret duyguları besler ve aralarında büyük bir anlaşmazlık yaşanır. Ancak daha sonra bu durumu kabullenerek ‘Abdurrâzî ve yeni eşi Zehra’ya saygı göstermek zorunda kalır. Yine de aralarındaki sorunlar devam eder. ‘Abdurrâzî eski eşiyle olan sorunlarla uğraşırken bir süre sonra yeni eşi Zehra ile de bazı anlaşmazlıklar yaşar. Bu durum şu şekilde anlatılır:

“Günler geçtikçe sorunlar ‘Abdurrâzî de daha karmaşık bir hal aldı. Çünkü Zehra bir eş olarak hakkını istemeye başladı. Onun istediği hak, maaş ve medeni güç hakkıydı. ‘Abdurrâzî’nin Ummu ‘Abduh ve çocukları için ödediği şeyler konusunda da kendisiyle tartışmaya başladı. Zaman zaman ona yaptığı ziyaretleri de engelledi.”²⁴⁷

el-‘Umru Lahza romanında gazateci olan Ni‘met Yahudilerle yapılan savaşta yaralanan askerleri görmek ve onlarla ilgili haber yapmak için hastaneye gider. Hastanenin kapısından girdiği sırada kendisine seslenen birini duyar. Arkasını döndüğünde okuldan arkadaşı ve uzun zamandır görüşmediği Hannâ ‘Abdullah’ı askeri elbiseler içinde karşısında görür. Bir süre sohbet ederler. Ni‘met ona askerler hakkında bilgi almak için geldiğini söyler. Askeriyede yüzbaşı rütbesinde olan Hannâ ‘Abdullah da ona bu konuda yardımcı olur. Aralarında geçen konuşmada Hannâ Ni‘met’e gazatecilik mesleğinin nasıl gittiğini sorunca Ni‘met işin yoruculuğu ve eşinden dolayı karşılaştığı söylentileri de düşünerek bu meslekten ayrılacağını dile getirir. Bunun üzerine Hannâ ona, hastanede çalışmak isteyip istemeyeceğini sorar. O da eğer mümkünse bunu istediğini söyler. Böylece Ni‘met, onu artık mutlu etmeyen gazetecilik mesleği ve eşinin kendisini aldatmasıyla maruz kaldığı dedikodulardan kurtulmak için askeri sağlık görevlisi olmaya karar verir. Bu durumu eşi ‘Abdukâdir’e açınca aralarında küçük bir tartışma yaşanır:

²⁴⁷ es-Sibâ‘î, *Leste Vaḥdek*, Mektebetu Mıṣr, Kâhire 2008, s. 36-37.

“Ni‘met eve gelince yapmak istediği şeyi ‘Abdulkâdir’e söyledi. O da şaşırılmış bir şekilde bakarak şöyle sordu:

-Bu bir kereliğine mi?

-Senin için bir engel mi var?

-Seni memnun edecek ve rahatlatacaksa onu yap!

-Benden, gazetecilik ortamından uzaklaşmamı istemedin mi?

-Evet, ama senden askeriye geçmeni istemedim.”

-Bunda ne var?

-Cepheye gitme ihtimalin var mı?

-Tabiki.

-Buna dayanabilecek misin?

-Neden olmasın?

-İstediğin gibi olsun. Seni rahatlatacak herşeyi yap!”²⁴⁸

1.2.2. Ebeveyn-Çocuk Çatışmaları

Ebeveyn-çocuk çatışmaları, çocuğun davranışları konusunda ebeveynler ve çocuğun karşı karşıya gelmesiyle meydana gelir. Bu karşı karşıya gelmeler sonucunda, ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişkide bazı sorunlar ortaya çıkabilir. Böylece anne-baba-çocuk arasındaki iletişim birçok yönden zedelenebilir.

Yûsuf es-Sibâ‘î’nin romanlarında ebeveyn-çocuk çatışmaları, genellikle çocukların ailelerinin sözlerini dinlememeleri ya da onların isteklerini yerine getirmemelerinden kaynaklanır. Yaşanan bu durum iki tarafı da bazı yönlerden olumsuz etkiler. Bu da onların günlük hayatlarına yansiyarak kendilerini kötü hissetmelerine neden olur. Ancak her ne kadar bu tür çatışmalar yaşansa da yine de

²⁴⁸ es-Sibâ‘î, *el-‘Umru Lahza*, s. 29.

ebeveynler çocuklarına çok bağlıdır ve onların hiçbir zaman zarar görmesini istemezler.

Beyne'l-eḫlâl romanında enstitüde İngilizce öğretmeni olan Kemâl, İngiliz bir kızla evlenmek istediğini babasına söyler. Ancak babası, bu duruma çok sinirlenir ve Kemâl'e, Mısır'da evlenecek bir kız bulamadın mı diyerek kızar. Oğlunun, Londra'dan bir kadınla evlenmek istemesini hiç hoş karşılamaz. Kemâl ise babasının buna karşı çıkmasının sebebini sorar. Babası da yabancı bir kadının Mısır gelenek ve göreneklerine göre yaşayamayacağını, onun kendi yaşantılarına uymayacağını anlatır. Ayrıca evleneceği yabancı bir kişinin Müslüman Mısırlı çocuklar için iyi bir anne olamayacağını da söyler. Kemâl, kendisinin İngiliz bir kadınla evlenen ilk kişi olmadığını dile getirirse de babası bu konuda oldukça kararlı davranır ve aralarında yaşanan anlaşmazlık şu şekilde yansır:

-“İngilizleri kovmak için 1919 devrimine katıldıktan sonra İngiliz torunları için zamanın sonunda olmak ve bir İngiliz kadını evimde barındırmak beni hiç mutlu etmez. Ne yaparsan yap, ne söylersen söyle hiçbir zaman Mısırlıların seni aşağılamasını üzerinden atamayacaksın.

-Evinde onunla oturmana gerek yok, Senden bunu istemedim. Ben ayrı bir evde yaşayacağım.

-İstediğin yerde yaşa! Seni asla tanımayacağım, eve sokmayacağım ve seninle tüm bağlantımı keseceğim. Seni ölmüş kabul edeceğim. Bu da seni çok rahatsız etmiyorsa onu getir ve onunla evlen!”²⁴⁹

es-Sakâ Mâte romanında Seyyid büyük annesiyle birlikte sofraya oturur. Büyükannesi poğaçasından bir parça alıp tam yerken Seyyid onun elindekini hızlı bir şekilde alıp ağzına atar. Daha sonra babasının azarlamalarıyla karşılaşmamak için sanki büyükannesi poğaçayı yemek istememiş gibi göstermek ister. Büyükannesi, poğaçadan sadece küçük bir parça yiyebilmiştir. Ancak o, torununun karnını doyurmasıyla daha çok mutlu olur ve bu durum karşısında hiç sesini çıkarmaz. Seyyid ise bu davranışına devam ederken o sırada abdest almak için

²⁴⁹ es-Sibâ'î, *Beyne'l-Eḫlâl*, Mektebetu Mısır, Kâhire 2008, s. 44.

banyoya giden babası Mu‘allim Şûşe’ye yakalanır. Baba-oğul arasında kısa süreli bir anlaşmazlık yaşanır:

“Yaşlı kadın poğaçasının sadece dörtte birinden daha az olan küçük bir parça yemişti. Hiç şüphe yok ki yemek yerken midesi buna hazırlıklıydı ve torununun kendi başına böyle bir şeyi yapacağını önceden biliyordu. Seyyid, onun elindeki ekmeğin dörtte birine uzandı. Fakat ekmeğin dörtte üçünü ondan aldı. Hemen ısırmaya başladı. Babası abdest almak için banyoya giderken onu gördü ve bağırarak azarladı:

-Ben sana ne dedim ey Seyyid! O poğaçanın hepsi senin değil.

-Ben bir şey yapmadım. O, büyükannemin karşılıklı olarak yapmak istediği bir şey.”²⁵⁰

İbtisame ala Şefeteyh romanında ‘Ammâr’ın ablası ‘Âida ve eniştesi ‘Abdulkerîm onları ziyarete gelir. Bu ziyarette tüm aile fertleri hazır bulunur. Bir süre aralarında sohbet ederler. Daha sonra ‘Âida’nın annesi, kızı ve damadının bir süre yanlarında kalıp kalmayacaklarını sorar. Ancak ‘Âida iki günden fazla kalamayacaklarını belirtir. Babaları eş-Şeyh ‘Abdusselâm ise bunun nedenini sorduğunda, ‘Abdulkerîm askeriyede görev yaptığı için acil durumların olduğunu ve sadece iki gün için izin alabildiğini söyler. Bu sırada ‘Ammâr, Filistin’de karşılaştıklarından dolayı Yahudilere olan kızgınlığı ve askeriyenin hiçbir şey yapmadığını düşünerek kendi kendine bunun sadece bir bahane olduğunu dile getirir. ‘Abdulkerîm ise bu konuda bir şeyler yapmaya çalıştıklarını anlatır ama bu konuda ‘Ammâr’ı ikna edemez. Daha sonra ‘Âida, eşinin elinden geleni yaptığını ve gelecekte başarısından dolayı terfi edeceğini söyler. ‘Ammâr da buna kızarak ordu için hiçbir şey yapmamalarına rağmen ne için terfi edeceğini sorduğu anda babası konuşmaya dâhil olur. ‘Ammâr ve babası arasında kısa süreli sert bir tartışma geçer:

“‘Ammâr alaycı bir şekilde cevap verdi:

-Neyin üzerine terfi?

²⁵⁰ es-Sibâ‘î, *es-Sakâ Mâte*, s. 93.

Babası, onu azarlayarak şöyle söyledi:

-Onun çabası ve işteki samimiyeti üzerine terfi.

‘Ammâr mırıldandı:

-Belki Yahudileri kovar.

Baba alaycı bir şekilde cevap verdi:

-Onları sen çıkar ve kov!”²⁵¹

‘Ammâr’ın verdiği cevaplar karşısında öfkelenen eş-Şeyh ‘Abdusselâm, onun üzerine giderek istediği gibi biri olamamasını eleştirir. Onun için yaptıklarını anlatmaya başlar ve bunu da yine öfkeli bir tavırla dile getirir:

“Baba konuşmasını alaycı ve azarlar bir söyleme çevirdi:

-Bundan başkasında kurtuluş bulamazsın. Neyi sevdiğini bilmiyorum. Okula koydum işe yaramadı. Oraya kızarak girdin kızarak da çıktın. Ne ders ne de hocalar, orada hiçbir şey hoşuna gitmedi. Kendi kendime şöyle dedim. Eğitimin önemini sana göstereceğim. Seni yanımda dükkâna alacağım. Belki bana yardım edersin. Üzerimdeki yükü gelecekte sen taşırsın. Ancak seni, sıradan biri olarak gördüm. Bana yardım etmen için getirdim. Seni, yardıma muhtaç biri olarak buldum. Dükkânının önünde duruyorsun. Sanki aklın hep başka yerde... Müşterileri memnun edersin diye sana güvendidik bir lira bile satış yapamadık.”²⁵²

1.2.3. Kardeşler Arası Çatışmalar

Kardeş çatışmaları, çoğu ailede var olan evrensel bir durumdur. Kardeşler arasında yaşanan bu süreç son derece normaldir ve bu çatışma; bireyin kişilik gelişimini, sorun çözme, zor bir durumla başa çıkma, rekabeti yönetme, diğerinin fikirlerine saygı duyma, uzlaşma ve anlama becerilerinin geliştirmesine imkan sağlamaktadır.

²⁵¹ es-Sibâ‘î, *İbtisâme ‘alâ Şefeteyh*, s. 14.

²⁵² es-Sibâ‘î, *İbtisâme ‘alâ Şefeteyh*, s. 15.

Yûsuf es-Sibâ'î romanlarında, birbirlerini çok sevmelerine rağmen bazen anlaşamayarak çatışma yaşayan kardeşleri ele alır. Özellikle *Nâdiye* romanında Nâdiye ve ikiz kız kardeşi Monâ arasındaki anlaşmazlıklar dikkat çeker. İkiz kardeşler, zaman zaman bazı konularda tartışmaya girerek düşüncelerini diğerine benimsetmeye çalışır. Böylece aralarında uzayıp giden çatışmalar yaşanır.

Nâdiye romanında ikiz kardeşlerden Nâdiye ve Monâ arasında bazı konularda fikir ayrılıkları ortaya çıkar. Özellikle Monâ'nın günlük hayatında rahat tavırlar sergilemesi Nâdiye'yi rahatsız eder. Monâ'nın hem 'İsâm adındaki bir gençle arkadaşlık etmesi hem de kılık kıyafetine dikkat etmemesi, onun sık sık Nâdiye'nin eleştirileriyle karşı karşıya kalmasına neden olur. Çünkü Nâdiye, geleneklere bağlı, aile yapısını bilen ve toplum içinde de buna göre davranan genç bir kızdır. Bir gün Monâ'nın dışarı çıkarken giydiği bir elbise Nâdiye'nin dikkatini çeker. Monâ'yı, toplum yapısına uymayan bu elbise konusunda uyarmak ister. Bu da aralarında tartışmaya neden olur:

“Monâ, pijamasının ceketini çıkardı. Kollarını, hafif ipek bir gömleğin içine geçirerek göğüslerinin üzerinden düğmelemeye başladı. Nâdiye, bu ince gömleğin arkasından öne çıkan göğüslerine bakarak şöyle söyledi:

-Giydiğin bu elbise!

-Nesi var?

-Olan şeyin farkında değil misin? Yolda yürürken seni yutacakmış gibi bakan insanların gözlerinde onun izlerini görmüyor musun? Kulüpte, etrafındaki gençlerin yüzlerinde bunun yansımalarını görmüyor musun?

Monâ, yüzünde beliren memnuniyet gülümsemesini saklamaya çalışarak hafice omuzlarını salladı ve onu protesto ederek şöyle söyledi:

-Vücudum öyleyse ve insanlar bakıyorsa napayım.”²⁵³

Nâdiye'de, Nâdiye ve ikizi Monâ arasındaki tartışmalar zaman zaman şiddetlenerek devam eder. Monâ, okulda kriket kulübünde oynamaktadır. Oraya

²⁵³ es-Sibâ'î, *Nâdiye*, s. 13.

gitmeye hazırlanırken kulüp oyuncularını için belirlenen şortunu giymek zorundadır. Bu şekilde giyinmesi ise Nâdiye'nin hiç hoşuna gitmez. Monâ, evin her yerinde kulüpte giyeceği şortu arar ama onu bulamaz. Bu durum hoşuna gitmemesine rağmen Nâdiye kendi şortundan bir tane Monâ'ya verir. Ancak Monâ, onun uzun olduğunu söyleyerek reddeder. Nâdiye, onun gösterdiği bu tepkiye çok kızarak şortun boyunun gâyet uygun olduğunu söyler. Monâ, annesinden hemen iğne iplik isteyerek şortu kendi istediği gibi kısaltır. Nâdiye de bu duruma sessiz kalamaz ve onunla tartışmaya başlar:

“Monâ, aynayla yüz yüze geldi ve parmaklarının ucunda dikildi. İki kolunu onun ortasına dayadı ve aynanın karşısında hayranlıkla vücudunu izlemeye başlayarak şöyle söyledi:

-Bundan daha güzel bir vücut görüyor musunuz? İnsanın sahip olduğu şeyi gizlemesi haramdır.

-Kibirli ve küstah!

Monâ aynanın önünde yürümeye başladı. Sonra Nâdiye'nin yanına yatağa atladı. Sarıldı, onu öptü ve gülerek şöyle söyledi:

-Ey zavallı! Ben kibirli değilim. Sadece seni kızdırmayı seviyorum. Çünkü ben...”²⁵⁴

Monâ bunları ifade ederken bir anda öksürmeye başlar. Bu durum ikizi Nâdiye'yi çok endişelendirir. Onun, hasta olup kötü bir duruma düşmesini hiç istemez. Bu yüzden Monâ'yla üstüne bşeyler giymesi konusunda tekrar tartışmaya girer:

“Konuşması yarıda kesildi ve hafif aralıklı bir öksürük... Nâdiye'nin yüzünde endişe belirdi ve onu azarlayarak şöyle söyledi:

-Monâ, kazağını giy!

-Hava sıcak.

-Kazağını giy senin için daha iyi olacak. Çünkü annem, böyle çıkmama izin vermez.

²⁵⁴ es-Sibâ'î, *Nâdiye*, s. 16.

- Sen sus! Dışarıdayken beni göremez.”²⁵⁵

1.3. Ailenin Değer Yargıları

Çocuk, dünyaya geldikten sonra içinde bulunduğu topluma ailesi vasıtasıyla uyum sağlar. Aile, çocuğun topluma uyumlu bir birey haline gelmesinde katkı sağlayan ilk ve en önemli kurumdur. Kişilik, ilk olarak aile ortamında gelişir. Çocuğun, toplumsal inanç ve değerlerine, kültür ve geleneklerine uyumlu bir birey olarak yetişmesi önce aile çevresinde sağlanır. Çocuğun anne ve babasından herhangi birinin olmadığı durumlarda ondaki bazı inanç ve değerler eksik olabilmektedir. Ayrıca bu inanç ve değerler toplumsal yapının değişmesinden de etkilenmektedir.²⁵⁶

Yûsuf es-Sibâ'î romanlarında, ailenin değer yargılarına önem verir. Ona göre aile bu değer yargılarıyla ayakta kalır. Ayrıca aile bireylerinin bu değerlere koşulsuz olarak uyması beklenir. Romanlarındaki karakterler, aile değerlerinin önemine karşı sahip oldukları bilinçle bu değerleri her zaman ön planda tutmaya çalışır. Ona uygun davranarak bu değerleri yüceltir. Bunun sonucunda ise sergilenen tutum aile üyelerinin onurlandırılmasını sağlar.

Rudde Kalbî romanında Ali ve Huseyn yüksekokul sınavlarında başarılı olarak askeri fakülteye girmeye hak kazanır. Babaları Reis ‘Abdulvâhid ise evlatlarının başarısı karşısında çok büyük mutluluk duyar. Çevresindeki insanlara ve akrabalarına bu başarıyı sevinç içerisinde haber verir. Haberi duyan akrabaları da onları tebrik etmek için evlerine ziyarete gelir. Ancak, Ali ve Huseyn aralarında konuşurken bu gurur verici olayı kutlamak için dışarıya çıkıp sinemaya gitmeyi düşünür. Bunu duyan babaları ‘Abdulvâhid, onların evde kalarak tebrik için gelecek olan misafirleri karşılamalarını ister. Onlara, evin iki erkeği olarak ailenin değer yargılarına uygun bir şekilde davranmaları gerektiğini söyler:

“Baba namazını tamamladı ve odasından seslenerek konuşmaya dâhil oldu:

²⁵⁵ es-Sibâ'î, *Nâdiye*, s. 16.

²⁵⁶ Hayati Hökelekli, “Aile Psikolojisi ve Aile İçi Eğitim”, *Diyanet İlmî Dergisi*, C. 40, S. 2, Ankara 2004, s. 41-60.

-Siz bugün misafirleri karşılamak için benimle kalacaksınız. İkiniz de koca adam oldunuz. İnsanları karşılayıp ağırlamanız gerekir. Bu bizim beraber kutlamamız gereken bir bayram. Sizinle birlikte sevinmek istiyorum. Siz benim yüz akımsınız. Sizin için sarf ettiğim emeğim boşa gitmedi.”²⁵⁷

Rudde Kalbî’de Reis ‘Abdulvâhid, oğullarının askeri fakülteye giriş sınavlarında başarılı olmasını ailenin şeref ve değerini yüceltme anlamında yorumlar. Bu, onun için çok büyük bir gurur kaynağı ve övünülecek bir durumdan daha fazlasını ifade eder. Çünkü iki oğlu Ali ve Huseyn, ailenin maddi durumu iyi olmamasına ve imkânsızlıklar içinde sınava girmelerine rağmen başarılı olmuşlardır. Bu da çocuklarının çalışkan birer evlat olmalarıyla birlikte babalarının da onlar için verdiği emeklerinin boşa gitmemesi anlamına gelmiştir. Reis Abdulvâhid, bu başarının kendisine ve ailesine kazandırdığı duyguları şöyle ifade eder:

“Adam sessizlik bulutlarını dağıtmaya başladı ve şöyle söyledi:

-İnsanların önünde benim yüz akımsınız. Şeyh Mu‘avviz bana sonuçlarınızın yer aldığı sayfayı verdiğinde bir saat boyunca elimi kalbimin üzerine koydum. En çok korktuğum şey emeğinizin boşa gitmesiydi. İkiniz de son ay çok çaba sarf ettiniz. Ancak Allah çabalarınızı boşa çıkarmadı ve sonuç iyi geldi.”²⁵⁸

Rudde Kalbî romanında Ali bir subay olmak, Huseyn de polis okulunu kazanmak için gece gündüz çalışır. İki kardeş, askeri fakülteye girip hedeflerine ulaşmak ve askeri üniforma giyip ailesini gururlandırmak için yüksekokul sınavlarına hazırlanır. Sınav günü geldiğinde ikisi de sınava girerek başarılı birer sonuç alır. Ancak yazılı sınavın yanı sıra bir de sağlık kontrolünden geçmeleri gerekir. Bu yüzden ikisi de sağlık kurulunun önüne çıkar ve gerekli muayeneden geçer. İki kardeş, muayeneleri bitince kapıda buluşur. Huseyn, Ali’ye sağlık kontrolünün nasıl geçtiğini sorar o da büyük bir heyecanla muayeneden geçtiğini ve okula kabul edildiğini söyler. Bunun üzerine Huseyn kendisinin de kabul edildiğini söyleyince ikili büyük bir mutluluk yaşar. Bu mutluluğu ailesi ile bir an önce

²⁵⁷ es-Sibâ’î, *Rudde Kalbî*, s. 54.

²⁵⁸ es-Sibâ’î, *Rudde Kalbî*, s. 58.

paylaşmak için hemen eve gider ve haberi onlara da verir. Anne ve baba evlatlarının başarısına ve yaşattıkları gurura çok sevinerek kendilerine özgü bir şekilde bunu kutlar:

“Kardeşler eve dönerek ailelerine başarı müjdesini verdiler. Anne, ayrıntıların hiçbirini anlamadan zılgıt çekti. Çünkü o, iki çocuğunun geçmesi gereken muayene zincirini anlamakta yetersiz olduğu için bu durumu sadece başarı ya da başarısızlık olarak biliyordu. Her iki çocuğunun da başarılı olduğunu duyurmaya çalıştı. Bu yüzden sevinçten göğsüne vuran şeyleri ifade etmek için yanık bir zılgıt çekti. Baba ise zılgıt yerine Allah rızası için samimi bir şekilde iki rekat namaz kıldı. Sonra Behiyye geldi. Teyzesinin oğullarını büyük bir sevinçle kutladı.”²⁵⁹

es-Saḫâ Mâte romanında Seyyid babasıyla su satıcılığı yapmaktadır. Bir gün, tek başına olduğu bir anda Câbullah amcanın bekçiliğini yaptığı sarayın bahçesine girer. Su kırbasını ve elbiselerini yere bırakarak elma ağacının meyvelerinden yemek için ağaca tırmanır ve elmalardan yemeye başlar. Uzak dallardaki bir meyveyi almaya çalışırken ağacın dalı Seyyid’i taşımaz ve dalla birlikte yere düşer. Tam bu sırada sarayın bekçisi Câbullah amca durumu farkedip Seyyid’i yakalamak için evden koşarak çıkar. Câbullah amcanın geldiğini gören Seyyid kırba ve elbiselerini alarak aceleyle oradan kaçar. Câbullah amca da arkasından koşarak fırlar ve onu takip eder. Seyyid, evin kapısının önüne geldiği sırada babası Mu‘allim Şûşe’yi karşısında görür. Babası, ona neyinin olduğunu sorar. Seyyid ise önce arkasına döner ancak Câbullah amcayı göremeyince hiçbir şeyinin olmadığını ve ağaçları sulamayı bitirdiğini söyler. Bu sırada Seyyid, Câbullah amcadan kurtulduğu için dua ederken Câbullah amca kapıda belirir. Şûşe’ye oğlunu şikâyet eder. Şûşe de karşılaştığı bu durum üzerine Seyyid’e edep konusundaki bazı aile değerlerini öğretmek için şöyle söyler:

“-Kızma ey Câbullah amca! İnsanların evinde nasıl düzgün edepli davranılır ona öğreteceğim. O, artık küçük sayılmaz. Geri dönerek oğluna baktı ve onu tehdit ederek şöyle ekledi:

²⁵⁹ es-Sibâ‘î, *Rudde Ḳalbî*, s. 88.

-Eğer küçük bir çocuk olarak kalmakta ısrar ederse, onu derse, yazmaya vereceğim. Hata, benimdir. Büyüdüğünü sandım. Onun bir zanaatla meşgul olmasını istedim.

-Ey ahmak! Ayakkabılarını giy ve bana arabayı itmemde yardım et!”²⁶⁰

es-Saḳâ Mâte’de, Seyyid ve babası evlere su dağıtım işini bitirdikten sonra ‘Ammu Selâme’nin dükkanına yemek yemeye giderler. Babası Mu‘allim Şûşe, bakla ve kûta salatası alır. Sıra Seyyide geldiğinde o da bakla, ta‘miyye ve yoğurt salatası ister. ‘Ammu Selâme, ta‘miyye’yi hazırlarken Seyyid nefesine yenik düşer ve bekleyemediği için yüksek bir sesle bağırarak baklayı getirmesini söyler. Ancak Seyyid biraz tedirgindir. Çünkü babasının böylesine yemek tercihlerine sıcak bakmadığını bilir. Seyyid’in bu davranışı ailenin değer yargılarına da ters düşmektedir. Romanda bu durumdan şöyle bahsedilir:

“Onun için salata ve yarım limon koyduktan sonra Seyyid tabağı ve ekmeği tuttu. Kibirli bir ses tonuyla fısıldadı:

-Bana tâ‘miyye getir!

‘Ammu Selâme güldü ve ona tâ‘miyye yemeğini getirdi. Onu ağzına doğru götürdü ve babası görmeden yedi... Babasının onu bu şekilde yemesine izin vermeyeceğini biliyordu. Ancak o, ta‘miyye ve baklayı çok seviyordu. Babasının ise bu iki türden sadece birini tercih ettiğini görüyordu. Çünkü o, yemeğin düşündüğünden daha pahalıya mal olmasından nefret ediyordu.”²⁶¹

1.4. Ailenin Ekonomik Durumu

Bir toplumda yaşanan sosyal değişimlerin neredeyse tamamı toplumun en küçük birimi olarak kabul edilen ailede de kendisini göstermektedir. Temelindeki tabiiğe rağmen, aile kurumunun toplumun maruz kaldığı sosyal ve ekonomik nitelikli değişimlerden etkilenmemesi mümkün değildir.²⁶²

²⁶⁰ es-Sibâ’î, *es-Saḳâ Mâte*, s. 16.

²⁶¹ es-Sibâ’î, *es-Saḳâ Mâte*, s. 24.

²⁶² Türinay, *Değişen Toplum ve Aile*, s. 11.

Yûsuf es-Sibâ'î'nin romanlarında, ailenin sosyo-ekonomik değişimlerden etkilenmeleri onlarda geçim sıkıntısı olarak kendini göstermektedir. Ancak bunun yanı sıra ekonomik durumu iyi olan aileler de es-Sibâ'î'nin romanlarında öne çıkmaktadır. Yani romanlarda bazı aileler geçim sıkıntısı yaşarken bazıları da rahat bir hayat sürmektedir. Bu da toplumda eşit bir gelir dağılımının olmadığını göstermektedir.

Rudde Kalbî romanında Reis 'Abdulvâhid ekonomik durumu kötü, ailesi ve çocuklarının geçimini zor sağlayan bir kişidir. 'Abdulvâhid, Emîr adında zengin birinin sarayında başbahçıvan olarak çalışmakta aynı zamanda sarayın bahçe işleriyle uğraşırken Emîr'in verdiği özel işleri de yerine getirmektedir. 'Abdulvâhid, kendisine iş verdiği ve kazandığıyla ailesinin geçimini sağladığı için Emîr'e çok büyük saygı gösterir. Bir gün, iki oğlu Ali ve Huseyn'nin okulları tatil olunca onları saraya gezmeye götürmeye karar verir ve oraya giderken çocuklarını da yanına alır. Küçük oğlu Huseyn, ailesinin maddi durumu ve yetiştikleri ortamdan dolayı saraya gitmek ve orayı görmek için can atar. Çünkü bu durum, kendisi ve abisi için ekonomik bir olayın göstergesidir. Bu yüzden sarayın sahibi Emîr'in, onlara biraz harçlık ile bazı hediyeler vereceğinin de farkındadır. Romanda, ailenin ekonomik durumu ve 'Abdulvâhid ile çocuklarının saraydan verilenlere ihtiyaç duyması şöyle aktarılır:

“Ali ve Huseyn, Reîs 'Abdulvâhid'in oğullarıdır. Adam, ikisinin okul tatilinden istifade etti ve onları alarak Emîr'in yanına götürdü. Ona, tâzimde bulunarak iki oğlunu gösterdi. O da ikisine biraz para ile bazı hediyeler verdi.”²⁶³

Rudde Kalbî'de, Reis 'Abdulvâhid'in eşi evinin önünde bir mindere oturarak gül suyu yapar. Bu sırada oğlu Huseyn gelir ve annesinin yaptığı gül suyundan bir bardak içer. Annesi Huseyn'e, teyzesinin kızı Behiyye'yi gül suyuna katmak için istasyonun yanındaki bir yerden buz almaya gönderdiğini ancak hala gelmediğini söyler. Bu yüzden ondan tekrar gidip gül suyu için buz almasını ister. Huseyn, bunu kabul eder ancak daha öncesinde çarşıya inip arkadaşlarıyla sinemaya gideceğini belirtir. Annesi, sinema için parasının olup olmadığını sorar. Huseyn de parasının

²⁶³ es-Sibâ'î, *Rudde Kalbî*, s. 11.

olmadığını ama arkadaşlarından borç alacağını söyler. Annesi, bu yaptığının yanlış olduğunu ve insanlara böyle yük olmaması gerektiğini anlatmaya çalışır. Hüseyin ise kendisine para vermedikleri konusunda şikâyetle bulunarak buna karışmaya haklarının olmadığını dile getirir. Daha sonra Hüseyn ile ‘Ali arasında geçen şu diyalog ailenin ekonomik durumunu net bir şekilde ortaya koyar:

“‘Ali abdest almayı bitirdi. Namaz için odasına yönelerek salona geçti. Hüseyn onu gördü ve seslendi:

-Ali, sinemaya gelmiyor musun?

-Hayır.

-Neden?

-Param yok.

-Sendeki para nereden?

-‘Abbâs’tan borç alacağım.

-Hayır, senden borç almayacağım. Sen de kimseden borç almayacaksın. Paramız olunca beraber gideriz.”²⁶⁴

Rudde Qalbî romanında Reis ‘Abdulvâhid’in iki oğlu yoksul bir ailede yetişmelerine rağmen askeri yüksekokul sınavlarında başarılı olur ve yüksekokula girmeye hak kazanır. Ancak Reis ‘Abdulvâhid’in maddi durumu ikisinin de okumasına el vermeyeceği için bu durum kendisini derin bir şekilde üzerinde düşünmeye zorlar. Çünkü bundan sonraki süreçte zor bir yükü üstüne alarak bahçıvanlıkla kazanacağı parayla hem evin ihtiyaçlarını hem de çocukların okul masraflarını nasıl karşılayacağını bilemez. Ayrıca bu durumun çocukları üzerindeki etkilerini düşünür. Zamanla maddi imkânsızlığı ona sıkıntı veren bir hâle dönüşür. Bu yüzden Reis ‘Abdulvâhid’in bu maddi imkânsızlıkla olan mücadelesi şu şekilde aktarılır:

²⁶⁴ es-Sibâ‘î, *Rudde Qalbî*, s. 53-54.

“Ali, ona bir keresinde alın terini korumak için onun gibi bahçıvan olarak çalışmayı tercih edeceğini söylemişti. Ancak şimdi, onu yolun ortasına kadar ittikten ve tatlı bir umuda tutunmasını sağladıktan sonra bu yoldan geri dönmesi kabul edilebilir mi? Yine de o, yolun sonuna kadar yürümeye kararlıydı. Peki, parayı nasıl temin edebilir? Mesele kolay değildi. Okul harcamaları, lisede ödediklerinden daha fazla... Hiç şüphesiz, erkek çocuklar kıyafetleri ve giderleri için daha fazla paraya ihtiyaç duyacak. Onlar için lisede taşlı pantolon giymek kolay bir durum ancak yüksekokulda bu durum çok daha zor. Zaman geçtikçe gözleri açılır. Kendilerini diğer çocuklarla karşılaştırmaları kolay olur. Yüksekokuldaki çocuklar, rahat bir hayat yaşayarak onun tadını çıkaran seçkin bir sınıfın çocukları olmalıydı. O, Emîr’in bu yeni durum karşısında ihtiyaçlarının çoğunu karşılayacağını umuyor... Ancak masraflar... Peki, bunları nasıl idare edebilecek?”²⁶⁵

Rudde Qalbî’de, Reis ‘Abdulvâhid’in oğlu Ali yüksekokulda eğitim görürken bazen ailesini ziyarete gelir. Ayrıca babasının sarayında başbahçıvan olarak çalıştığı Emîr’in kızı İncî ile birbirlerini çok severler. Her gelişinde mutlaka onu da görür. Yine bir gün ailesini ziyarete geldiğinde İncî ile de buluşarak sinemaya giderler. Ancak birbirlerine duydukları aşktan dolayı tam olarak filmi de izleyemezler. Film boyunca birbirlerinin ellerini sıkıca tutup yoğun aşk duygularıyla filmin süresini böyle geçirirler. Daha sonra sinemadan çıkarak evlerine dönmek için ayrılmak zorunda kalırlar. Her ikisi de birlikte geçirdikleri bu güzel günden dolayı çok mutlu olmuşlardır. Ali, tatil bitince okuluna geri döner. Ama aklında daima İncî vardır. İncî, aşkıyla ilgili ona güven verdiği için Ali bu konuda hiçbir endişe duymaz. Onun aklında her zaman İncî olmasına rağmen kafasında yer eden önemli bir olay daha vardır. O da eğitim gördüğü yüksekokulun masraflarıdır. Çünkü babası Reis ‘Abdulvâhid’in maddi durumunun kötü olması onu derin bir şekilde bu konuda düşünmeye sevk etmektedir:

“Onu bu kez meşgul eden şey aşkının gidişâtından başka bir şeydi, başka bir şey. Babasının yüz hatlarında ve annesinin dilindeki dokundurmalarından bunu anlayabiliyordu. Son ödeme tarihî yaklaşan okul harcamalarının ikinci taksiti. Babası, kendisi ve kardeşi mağdur olmasın diye evdeki birçok şeyi sattı. Onları

²⁶⁵ es-Sibâ’î, *Rudde Qalbî*, s. 57.

memnun etme arzusu ona her zaman galip geldi. Babasının parayı idare etme konusunda gösterdiği özen ve isteğinden çok memnundu.”²⁶⁶

İnnî Râhile romanında ‘Âida zengin bir ailenin kızıdır. Aralarında yaşanan bazı sorunlardan dolayı ‘Âida’nın ailesi, teyzesi ve onun ailesi ile bağlarını koparır. Uzun zamandan beri de görüşmezler. Ancak bir gün askeriye’nin süvari birliğinde görev yapan teyzesinin oğlu Ahmed onları ziyarete gelir. ‘Âida hem teyzesini hem de Ahmed’i uzun zamandır görmediği için ilk başta ona karşı çok samimi davranmaz. Aslında, ailelerinin görüşmeme nedenini de tam olarak bilmez. Ancak bunun annesi ile teyzesi arasındaki kıskançlık duygularından kaynaklanabileceğini düşünür. ‘Âida teyzesi ve onun ailesinden bahsederken yaşadıkları maddi sıkıntıları da şöyle anlatır:

“Benim annem ve onun annesi, hayatta farklı şanslara sahip olan iki kız kardeşti... Onun annesi sıradan bir memurla evlendi. Kocas, oğlu henüz beşikteyken erken yaşta vefat etti... Annesi de tek başına hayatla mücadele etmeye başladı. Annesinin, oğlunun eğitimi için az miktarda aldığı maaştan başka hiçbir şeyi yoktu. Annem ise babamla evlendi. Babam, işinin başında olan bir müteahhitti. Günler geçti, maddi durumu iyileşti ve işleri büyüdü. Serveti çoğaldı. Hatta kısa sürede ismen tanınan müteahhitlerin en önemlilerinden biri oldu. İki kız kardeş, annem ve annesi arasında kız kardeşlerin aralarında olması gereken sevgi muhabbet yoktu. Allah bilir ama bunun nedeni ona uzanacak hiçbir el olmadan annesinin hüznüleri, yoksullukları ve ihtiyaçlarının katlanması veya annemin onu küçük görmesi, bencil davranması ve ondan uzaklaşması olabilir. Veyahut şu ya da bu olabilir. Hatta babamın soğukluğu katılığı sertliği ve onu böyle değerlendirmesi olabilir. O, dul bir anneye ve çocuğuna yardım elini uzatmayı reddetti. Sanki o ikisinin bize hiçbir akrabalık bağları yokmuş gibi onları görmezden geldi.”²⁶⁷

Leyl lehu Âhar romanında Suheyr zengin bir ailede dünyaya gelir. Ailesi ona karşı çok büyük bir sevgi gösterir ve kızlarının mutluluğu için her şeyi yapar. Suheyr ise ailesinin zenginliğini her anında hisseder. İsteddiği her şeyin olmasının

²⁶⁶ es-Sibâ’î, *Rudde Kalbî*, s.185.

²⁶⁷ es-Sibâ’î, *İnnî Râhile*, s. 34.

bir çocuk için ne kadar değerli olduğunun da farkındadır. Ailesinin sahip olduğu bu maddi imkânları dile getirirken ise şunları söyler:

“Babam, kendi neslinin dilinde bir feodal bey, bizim neslimizin dilinde ise zengindi. Kuzey ve güneydeki farklı bölgelerde bin dönümden fazla araziye sahipti. Yıl boyunca birkaç ay bizden ayrı olmasının sebebi hakkında çok şey biliyordum. İçinde yaşadığımız ev dışında sahip olduğu birçok şey, Şam el-Ğûta’daki bahçe; yeşil çiçekli değirmenleri, çocukluğunun otlakları, eğilmiş dalları ve soğuk akan suları.”²⁶⁸

1.5. Ailenin Eğitim Meselesi

Kişinin, ailede başlayan eğitimi okulda devam eder. Ailenin, geleceğe sağlam nesiller bırakabilmesi adına eğitim çok önemli bir yere sahiptir. Eğitim alan kişi, kendi çocuklarını da eğiterek düzgün bir toplum yapısı için sağlıklı bireyler yetiştirir. Yûsuf es-Sibâ’î de romanlarında eğitim konusuna ayrı bir önem verir. Onu, toplumu yücelten bir değer olarak görerek bireyleri bu konuda teşvik etmeye çalışır.

Beyne’l-Eğlal romanında Sâmiye kendi ayakları üzerinde durmaya çalışan başarılı bir genç kızdır. Eğitim konusundaki merakı onu iyi bir noktaya taşır. Gösterdiği gayret ve çabası sayesinde üniversitede edebiyat bölümünü kazanır. Üniversitedeki eğitim hayatı boyunca derslerine sıkı bir şekilde çalışır. Böylece yüksek bir dereceyle mezun olarak kendini başarısını da kanıtlar. Bu başarıyla yetinmeyen Sâmiye’nin eğitim konusundaki tutkusu her zaman devam eder. Aldığı eğitimi daha ileri bir seviyeye taşımak ister. Genç yaşta üniversiteyi bitirmesi ve eğitim konusundaki ısrarı ile ailesinin bu duruma bakışı şöyle ifade edilir:

“Üniversite eğitimi bitti. Sâmiye başarılı bir şekilde edebiyat diploması aldı. Yaşı henüz yirmi ikiyi geçmemişti. Annesi onu öpüp bağrına basarken sordu.

-Bundan sonra ne düşünüyorsun?

-Doktora.

²⁶⁸ es-Sibâ’î, *Leyl lehu Âhâr*, s. 9.

Annesi, şaşkın bir şekilde başını sallayarak cevap verdi:

-Bu son artık! Kendini çok zorluyorsun. Tüm bu diplomalara ihtiyacın yok! Senin kaderin, her kızın kaderi gibi evlilik. Almak için kendini yoracağın doktoranın, sen evde kalınca çok fazla bir etkisi olmayacak.

-Evde kalmayacağım. Sonuna kadar okula devam edeceğim. Evlenmeyeceğim ve asla evlenmeyi de düşünmeyeceğim.”²⁶⁹

Leste Vahdek romanında ‘Abdullaîf bir gazetenin yayın işlerinde çalışır. Eğitim hayatına başladığında diğer öğrenciler arasında onu öne çıkaracak hiçbir özelliği yoktur. Kendi halinde bir kişiliğe sahiptir. Bu da onun eğitim hayatında kendisine hiçbir fayda sağlamayarak derslerinde başarısız olmasına neden olur. Bu başarısızlık, onu öyle bir noktaya getirir ki eğitim-öğretim yılının sonuna gelmesine rağmen diğer öğrencilerin seviyesine bile ulaşamaz. Bu yüzden eğitim hayatındaki başarısızlığı, annesinin ondan her zaman şikâyet etmesine ve bu konuyu babası eş-Şeyh Süleymân’a açmasına sebep olur:

-“Daha sonra ey Süleymân!

Süleymân ona dönerek şöyle sordu:

-Nede daha sonra?

-Çocuk...

-Çocuğun nesi var?

-Her ay bir önceki aydan daha geride kalıyor.”²⁷⁰

Bunun üzerine eş-Şeyh Süleymân konuşmasına devam ederken çocuğunun içinde bulunduğu durumu kendine has üslubuyla değerlendirir. Ancak anne, onun konuşmasından çok da hoşnut görünmez ve oğlunun eğitim hayatı için birşeyler yapmasını ister:

“Şeyh Süleyman gülerek şöyle söyledi:

²⁶⁹ es-Sibâ’î, *Beyne’l-Eflâl*, s. 13.

²⁷⁰ es-Sibâ’î, *Leste Vahdek*, s. 57.

-Onun hala geri kalma fırsatı var mı?

-Neyi kastediyorsun?

-Onun, iki ay önce dönemin sonuna geldiğini sanıyordum... Bundan sonra geride kalmak için bir fırsatının olduğunu sanmam... Keşke kendisine yakın başka bir bölüm daha okumaya çalışsaydı.

-Bu alay edilecek bir konu mu?

-Son olmadığı sürece... Artık neden korkuyoruz?

-Sene sonunda sınıfta kalacağından korkuyorum.

-Benden ne yapmamı istiyorsun?

-Onunla konuş! Belki kendinden utanır.

-Tamam.”²⁷¹

1.6. Aile İçi Şiddet

Toplumda huzurlu mutlu ailelerin varlığı kadar mutsuz aileler, şiddete maruz kalan kadınlar ve çocuklar da vardır. Aile içi şiddet, aile üyelerinden biri tarafından aynı ailedeki diğer üye ya da üyelere yönelik yapılan bir eylemdir. Ayrıca bireylerin yaşamını, fiziksel veya psikolojik bütünlüğü ile bağımsızlığını tehdit eden, kişilik veya kişilik gelişimine ciddi boyutlarda zarar veren eylem veya ihmal olarak tanımlanabilir.²⁷²

Bu durum, aile bireylerinde devamlılık göstermesi açısından diğer şiddet türlerinden ayrılır. Şiddet türleri genellikle beş ayrı katagoride ifade edilir. Bunlar; duygusal şiddet, sözel şiddet, ekonomik şiddet, cinsel şiddet ve fiziksel şiddettir.²⁷³

²⁷¹ es-Sibâ’î, *Leste Vahdek*, s. 57.

²⁷² Yeter Kitiş ve Sema Şanlıoğlu Bilgici, “Bir Aile İçi Şiddet Olgusu”, *Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*, C. 3, S. 12, Ankara 2007, s. 8.

²⁷³ Celaleddin Vatandaş, *Aile ve Şiddet Türkiye’de Eşler Arası Şiddet*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon 2003, s. 24.

1.6.1. Kadına Şiddet

Aile; bireylerini koruyan, onlara sevgi ve güven duygusu aşıl原因arak topluma hazırlayan vazgeçilmez bir kurumdur. Ailenin temel fonksiyonlarını yerine getirememesi ya da parçalanması durumunda ciddi sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Bununla birlikte aile, bazen bireylerin şiddet gördüğü, bedensel ve ruhsal olarak zedelendiği bir ortam da olabilir. Aile içi şiddet, toplumları ve onun tabakalarını etkileyen yaralayıcı ve yaygın bir problemdir.²⁷⁴

Şiddetin nedenleri araştırıldığında şiddet eğilimi gösteren kişilerin önceden şiddete maruz kaldığı tespit edilmiştir. Şiddete neden olan bireylere ilişkin faktörler; iletişim kurma yoksunluğu, evlilik içi tatminin düşük olması, bireylerin agresif hareketler sergilemesi ve evliliğe duyulan aşırı bağımlılık ile her türlü güçsüzlük vs. olabilmektedir.²⁷⁵

Ayrıca ekonomik stres, iş stresi, işsizlik, sosyal izolasyon gibi çevresel stres faktörleri de aile içi şiddette rol oynamaktadır. Erkeğin egemen olduğu evlilikler, aile içi şiddete daha açık bir ortamdır. Eşitlikçi evliliklerde ise şiddete daha az rastlanmaktadır.

Aile içi şiddet büyük bir oranla kadın ve çocuklara yöneliktir. Bu şiddeti gerçekleştiren kişi de erkektir. Şiddete uğrayan kadınların kendilerini değersiz hissettikleri, öz güvenlerini yitirdikleri, kimlik kaybına uğradıkları ve çeşitli sağlık sorunları yaşadıkları belirlenmiştir.²⁷⁶

Yûsuf es-Sibâ'î'nin romanlarında kadına şiddet çok fazla yer alan bir konu değildir. Ancak yazar bazı yerlerde, çeşitli yollarla şiddete maruz kalan kadınları konu alarak onların yaşadığı sıkıntıları dile getirir.

Arzu'n-Nifâk romanında kadına şiddet olayı eşler arasındaki anlaşmazlık ve kocanın alkol kullanmasından kaynaklanır. Yazar kendi dilinden anlattığı romanda, bir gün, önemli bir iş anlaşması randevusuna yetişmek için yola çıkar ve otobüse

²⁷⁴ Vatandaş, *Aile ve Şiddet Türkiye'de Eşler Arası Şiddet*, s. 25.

²⁷⁵ Kitiş ve Bilgici, "Bir Aile İçi Şiddet Olgusu", s. 8.

²⁷⁶ Kitiş ve Bilgici, "Bir Aile İçi Şiddet Olgusu", s. 8.

binmek üzere durağa gider. Bir süre sonra, bir otobüsün kendisine hızla yaklaştığını görür. Ancak otobüs durmadığı için arkasından koşmak zorunda kalır ve otobüs hareket halindeyken ona binmeye çalışır. Otobüsün kapısına tutunur ve bir ayağını merdivenine atar. Ancak diğer ayağı boşta kalır ve bir türlü otobüsün içine giremez. Bu sırada şoförün umursamaz davranarak yoluna devam etmesiyle yazar araçtan yere düşer ve otobüs de hemen durur. Bütün yolcular yazarın yardımına koşar. Yazar ise kendisini hemen toparlayarak şoför ile kavga etmek yerine ondan şikâyetle olmak için karakola gitmeye karar verir. Karakola vardıklarında içerden gelen seslerden bir kadının kocası tarafından şiddete maruz kaldığını görür. Kadın, kocasıyla birlikte karakola gelerek ondan şikâyetçi olmaktadır. Yazar, karşılaştığı bu manzarayı ise şu şekilde anlatır:

“Otobüs şoförüyle en yakın polis merkezine yürüdüm. İçeriden durmadan devam eden hakaret sesleri geliyordu. Hatta merkeze varana ve içeri girene kadar tehdit ve aşağılama sözleri beni bile bunaltmaya başladı. Bir süre, tahta bariyerin önünde durduk. Onun arkasında boynundaki şah damarı şişmiş, kötü görünümlü bir başçavuş oturmuştu. Siyah çarşafa bürünmüş bir kadınla tartışıyordu. Çarşafı omuzlarının üzerine düşmüştü. Saçları sarkmış ve gözyaşları döküyordu. Ağlamaklı bir sesle ona şöyle söylemeye başladı:

-Yedi gecedir bu şekilde eve geliyor. Beni ve çocukları bütün gün parasız bıraktıktan sonra aşırı sarhoşluktan ayakta duramıyor. Hatta beni döverken bile zar zor görüyor.”²⁷⁷

Yazar, bu durum polis karakolunda görev yapan başçavuşa anlatılırken kulak misafiri olur. Kadının kocası, onun bütün söylediklerine itiraz eder ve karısının yalan söylediğini anlatmaya çalışır. Hatta daha ileri giderek başçavuşa, kadını dövmek yerine onun idam edilmesi gerektiğini bile söyler. Başçavuş da bu durum karşısında sanki kadının kocasını onaylar gibi bir tavır sergiler ve oradaki bir askerine kadını dışarıya çıkarmasını emreder. Asker, hemen kadının ensesinden tutarak onu dışarı çıkarmak isterken yazar bu duruma seyirci kalamayıp müdale eder. Başçavuşun olayı daha iyi araştırmasını ister. Aynı zamanda, otobüs şoförüyle olan kavgasını da buna dâhil eder. Şoförün, kendisine saygı duyması ve ondan

²⁷⁷ es-Sibâ‘î, *Arzu’n-Nifâk*, s. 42.

korkması için böyle bir girişimde bulunur. Bu arada otobüs şoförü onun bu duruma karışmayarak sessiz kalması konusunda uyarıp kadının da iyi olduğunu söyler. Yazar, daha sonra karı koca arasındaki şiddet olayının şöyle devam ettiğini aktarır:

“Kadın ve kocası dışarı çıktı. Başçavuş, bizi sorgulamaya başladı. Ama bir dakika bile geçmemişti ki kadının çığlıklarını duydum. Bana, öyle geliyordu ki kocası eve gidene kadar bekleyemedi. İntikamını merdivenlerde almaya başladı. Ben, odanın kapısından fırladım ve adamın kadını yere atarak onu tekmelediğini gördüm. Cesaret ve yiğitliğini kontrol ettim. Bu tür durumlarda alışıldık şekilde kendime söylediğim gibi yapamadım. Hatta adamın üzerine hücum ederek onun pençelerinden kadını kurtardım.”²⁷⁸

1.6.2. Çocuğa Şiddet

Her toplumda çocuklar, en değerli varlıklar olmalarına rağmen bedensel, zihinsel ve ruh sağlıklarına zarar veren, gelişimlerini engelleyen tutum ve davranışlara maruz kalabilirler. Çocuğu dövme şeklinde fiziksel şiddetin yanı sıra aile içi şiddete tanık etme gibi duygusal şiddet de en yaygın olan şiddet türlerindendir. Çocuğa şiddet uygulayan kişiler çoğu kez tanıdığı, evi, okulu, işyeri gibi yakın çevresinde bulunan erişkinlerdir. Aile içi şiddet çocuğa, anne babası ya da evdeki diğer büyükler tarafından uygulanmaktadır. Anne baba yaşının çok genç olması, işsizlik, ekonomik sıkıntılar, aile içi geçimsizlik, alkol ya da uyuşturucu kullanımı, anne babada ruhsal bozukluk gibi etkenler, aile içinde çocuğun şiddete maruz kalma olasılığını artırabilir.²⁷⁹

Aile içi şiddetin çocuklar üzerinde pek çok etkisi vardır. Şiddete uğrayan çocuk fiziksel travma, ihmal, her türlü kötü amaçlar için kullanıma ve ebeveynlerden birini ya da her ikisini kaybetme riski ile karşılaşmaktadır. Ayrıca şiddete uğrayan çocukta düşmanca tavırlar, korku, anksiyete, içe kapanma

²⁷⁸ es-Sibâ'î, *Arzu'n-Nifâk*, s. 43.

²⁷⁹ Kitiş ve Bilgici, “Bir Aile İçi Şiddet Olgusu”, s. 8.

depresyon, zayıf sosyal ilişkiler, düşük benlik saygısı, problem çözme becerisinde yetersizlik, cinsiyetçi ayrımcılığa yönelik tutumlar gelişmektedir.²⁸⁰

Yûsuf es-Sibâ'î'nin romanlarında çocuğa şiddet, *Naḥnu lâ Nezra 'u'ş-Şevk* adlı romandaki gibi Seyyide'nin durumuyla ele alınır. es-Sibâ'î, burada Seyyide'nin yaşadığı şiddet olayına dikkat çekerek bu durumda yaşanan olumsuzluğu öne çıkarmaya çalışır.

Naḥnu lâ Nezra 'u'ş-Şevk romanında babasının ölümüyle birlikte Seyyide yalnız kalır. Üvey annesi Delâl'in yanında kaldığı günlerde ise onun şiddetine maruz kalarak zor günler geçirmeye başlar. Daha sonra Seyyide'yi bu durumdan kurtarmak için babasının yakın arkadaşı el-Hâc Ber'â onu kendi evine götürür ve bakımını üstlenir. Ancak bir süre sonra el-Hâc Ber'â'nın eşi Ummu 'Abbâs da Seyyide'ye şiddet uygulayıp onu dövmeye başlar. Seyyide'nin üvey annesinin yanındayken yaşadıkları el-Hâc Ber'â'nın eşi Ummu 'Abbâs'ın yanında da devam eder. Ummu 'Abbâs, Seyyide'yi mutfak işlerinde kullanır ve evdeki biten mutfak malzemelerini almak için pazara gönderir. Bir gün Seyyide, mutfak malzemelerinden birini almak için yine dışarıya çıkar. Bir süre dışarda vakit geçirdikten sonra birden zamanın ilerlediğini anlar. Bu yüzden eve geç kalacağı için Ummu 'Abbâs'ın kendisini döveceğinin farkındadır:

“Seyyide, ekmek dükkânının önünde beklerken zamanın geçtiğinin farkına vardı. Manşûr amcaya doğru koşarak gitti. Geç kalmasının Ummu 'Abbâs tarafından kolay bir şekilde affedilmeyeceğini biliyordu. O, herhangi bir kadın gibi değil güçlü sert bir adam gibi onu dövüyordu. Üvey annesi Delâl de onu dövüyor ve çimdikliyordu. Ancak Ummu 'Abbâs sert bir şekilde onun saçlarını çekiyordu. Bu, daha başka bir şeydi.”²⁸¹

1.7. Aile Şefkati

Bir çocuğun kişiliğinin şekillenmesi, hayata bakışı ve değer duygularının gelişmesi aile desteği ve şefkatiyle doğrudan ilişkilidir. Çocuk, hem annenin hem

²⁸⁰ Kitiş ve Bilgici, “Bir Aile İçi Şiddet Olgusu”, s. 9.

²⁸¹ es-Sibâ'î, *Naḥnu lâ Neza 'u-Şevk*, s. 73.

de babanın ilgisine, sevgisine, şefkatine muhtaç bir varlıktır. Çocuğun ruhsal ve zihinsel açıdan sağlıklı olmasında en başta gelen unsurlardan biri muhakkak kişiliğinin ideal bir aile tarafından yoğurulmasıdır.²⁸²

Çocukların aileleriyle olan ilişkileri ve ailelerin onlara gösterdiği şefkat duygularının, onların yaşamlarını ne şekilde yönlendireceği noktasında önem taşır. Çocukluk dönemine ait izler, bireyin yaşamdaki algı biçiminin gelişmesine yön verir. Yetişkinlerin dünyasında kendine bir varlık oluşturmak zorunda kalan çocukların bunu gerçekleştirebilmeleri için aile sevgisi ve şefkatine ihtiyaçları vardır. Bu anlamda çocuklarına şefkat duygularıyla yaklaşan ailelerde, çocukların ruhsal gelişimleri sağlıklı bir şekilde ilerler. Böylece erken dönem çocukluk anılarıyla yaşamın getirecekleri ve sunacakları arasında örtüşme olması birtakım olumlu davranış ve kişilik yapısının oluşmasını sağlar.²⁸³

Yûsuf es-Sibâ'î' romanlarında, mutlu bir aile yaşantısına sahip ve aile şefkatini derinden hisseden çocukları konu alır. Bunun yanı sıra anne-babasını kaybeden veya hayatta olan ebeveynlerinden destek gören çocuklardan da bahseder. Bu çocuklar, gördükleri ilgi ve şefkat sayesinde hayata daha pozitif bakarak bu duyguların yaşamlarındaki olumlu etkilerini ortaya koyarlar.

Naḥnu lâ Nezra 'u'ş-Şevḳ romanında Seyyide henüz küçük yaşta olmasına rağmen annesini kaybeder. Bu yüzden babası ve üvey annesi Delâl ile beraber yaşar. Bir süre sonra babasını da kaybederek hayatta yapayalnız kalır. Üvey annesi ise ona kötü muamelede bulunarak sevgi ve şefkatten yoksun bırakır. Babasının ölümünden sonra onun yakın arkadaşı el-Hâc Ber'â, Seyyide'nin üvey annesiyle yaşadığı kötü durumunun ve ona yaptıklarının farkına varır. Bu nedenle Seyyide'ye yardım etmek ister. Onu, üvey annesi Delâl'den alarak kendi evine götür. Böylece Seyyide, artık el-Hâc Ber'â'nın himayesine girer. Seyyide eve geldiğinde el-Hâc Ber'â'nın karısı Ummu 'Aṭvâ, onun yaşadığı zorlukların farkında olarak şefkat

²⁸² Nevzat Tarhan, *Aile Okulu ve Evlilik: Mutlu Aileler İçin Makul Çözümler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s. 62.

²⁸³ Tarhan, *Aile Okulu ve Evlilik: Mutlu Aileler İçin Makul Çözümler*, 62.

kollarını açar ve onu kendi çocuklarından ayırmaz. Seyyide’de bu süreçten sonra artık Ummu ‘Aṭvâ’nın çocuklarıyla beraber yaşar:

“Seyyide, kötü koşullar ve oradan yayılan kokulara rağmen Ummu ‘Aṭvâ’nın evinde kendisini rahat ve güvende hissediyordu. Özellikle üvey annesinin olduğu evde hissettiğinden daha güvende hissediyordu. Ummu ‘Aṭvâ’nın evinde daha çok eğleniyordu. Ummu ‘Aṭvâ, işten dönünce elbisesini giyer sonra duvarın yanına koyduğu masanın altına girer ve yatak çarşafını üstüne geçirirdi. Daha sonra gaz lambasını arkasına koyup çocuklara gölgeden şekiller yapardı. Mahalleden Zeyneb, Tahiyye, Ramazan, Bekir ve diğer çocuklar çarşafın arkasından yapılan bu hareketli gölgeleri seyrederlerdi.”²⁸⁴

es-Sakâ Mâte romanında Seyyid babası Mu‘allim Şûşe ile su satmak için çeşmeden kırbalarını doldurur. Zaman zaman babasının yüzüne bakarak ondaki somurtkan ve sessiz tavırları gözlemler. Bu somurtkanlık ve sessizlik olmasaydı onun gibi bir babasının da olamayacağını fark eder. O çatık kaşları ve sessiz haline rağmen babası Şûşe’nin dünyadaki en iyi baba hatta en iyi insan olduğunu düşünür. Bütün bu özellikleriyle onu sever ve ona karşı saygıda kusur etmez. Seyyid’in babası hakkındaki olumlu düşüncelerini güçlendiren şey ise babasının ona karşı gösterdiği şefkat duygularıdır. Yani o, babasının da her zaman onu sevdiğini ona saygı gösterdiğini bilir. Şûşe’nin Seyyid’e karşı beslediği içten sevgi ve şefkat duyguları şu cümlelerle anlatılır:

“Evet o, semtin babalarının çocuklarına davrandığı gibi davranmaz. Onu dövmez. Yaptığı hatayı ve doğrusunu ona açıklar. Ona, nasihat ederek yol gösterir. Hata yaptığında çoğunlukla hatasını affeder. Çünkü hata her zaman kolay yapılan bir şeydir. Onu tekrarladığında ise nazıkçe azarlar ve çoğunlukla da affeder. Bir daha tekrar ederse sert bir şekilde azarlar. Eğer azarlamazsa psikolojik anlamda bir ceza verir. Bazı ayrıcalıklardan onu mahrum bırakır. Ona karşı asla bu iki cezadan daha sert değildir.”²⁸⁵

Tariḳul ‘Avde romanında İbrâhîm evli ve bir kızı olan yetenekli bir mühendistir. Bir süre sonra yaşadığı psikolojik sorunlarla başa çıkamayarak kendini

²⁸⁴ es-Sibâ‘î, *Naḥnu lâ Neza ‘u-Şevk*, s. 58.

²⁸⁵ es-Sibâ‘î, *es-Sakâ Mâte*, s. 19.

büyük bir bunalımın içinde bulur. Zamanla işleri de bozulunca ailesinin geçimini sağlayamadığı gibi kızının da okul masraflarını da karşılayamaz. Kendisini, yaşadığı bu zor durumların içinden çıkamayacak biri olarak görür. Ondan kurtulmak için her şeyden uzaklaşması, dinlemesi ve hatta kendinden bile kaçması gerektiğini düşünür. Böylece onu rahatsız eden her şeyden kurtulabileceğini sanır. İlk olarak arabasını satar. Eşi Medîha'yı ve kızı Nâdiye'yi babasının evine bırakır. Ailesine karşı büyük bir tutkuyla bağlı olmasına rağmen karşılaştığı kötü durumdan dolayı onlardan ayrılmak zorunda kalır. Onun, kızı Nâdiye'ye olan sevgi ve şefkat duygularından şöyle bahsedilir:

“Çok sevdiği kızı... Onu, herhangi birini sevebileceğini sandığından daha çok sevdi. Doğduğunda ona karşı hiçbir şey hissetmedi. Onun için tuhaf bir varlıktı. Sanki bir mobilya parçası ya da karısının oynadığı ve onlarla ilgilendiği kedilerden biriydi. Üç yaşındayken tifo hastalığına yakalandı. Annesi kızının hastalığından dehşete düşmüş herkes çok korkmuştu. Ama o, herkesten daha az korku duyuyordu. Belki de ondaki hastalığın ciddiyetini fark etmemişti. Onu seviyor, bunda hiç şüphe yoktu. Şimdi dünyadaki her şeyden ve içindeki herkesten daha çok canının sıkıldığını hissediyordu.”²⁸⁶

Nâdiye romanında Nâdiye, ikiz kardeşi Monâ'ya çok düşkündür. Ona, her zaman şefkat duygularıyla yaklaşır. Bir gün Monâ, okuldan eve döndüğünde hastalanır ve öksürdüğünde ağzından kan gelir. Bu durum, hem Nâdiye'yi hem de anne babasını çok endişelendirir. Nâdiye, ilk başta bu hastalığa bir anlam veremez ve onun çabucak iyileşebileceğini sanır. Ancak Monâ'da endişelenmesine neden olabilecek bazı belirtiler görür. Evdeki korku ve endişe ile birlikte ikiz kardeşinin durumu hakkında tehlikeli bir şeyin olduğunu anlaması uzun sürmez. Bütün bu olumsuzluklara rağmen Monâ'nın hastalığını atlatması için gösterilen ilgi ve çaba onun kısa sürede iyileşmesini sağlar. Yine de bu hastalığın korkusu, Nâdiye'de sanki tekrar edecek hissi bırakır. Nâdiye, bu duygulardan dolayı Monâya çok ilgi gösterir ve ona karşı eskisinden daha fazla şefkatli davranır:

“İkizi Nâdiye duygu olarak anne ve babasından geride kalmadı. Yaratılışının doğası gereği sakin ve ağır başlı olma eğilimindeydi. Bu daha çok, annelik duyguları ve

²⁸⁶ es-Sibâ'î, *Tarîku'l- 'Avde*, s. 12.

sorumluluk sahibi olmasından kaynaklıydı. Kız kardeşinin başına gelen yeni tehlike ona gösterdiği sevgi duygusunun yanı sıra bir de korku ekledi. Ona karşı akranı ya da ikizinden daha çok annelik duyguları vardı.”²⁸⁷

Nâdiye’de, *Nâdiye* babası *Fâzıl*’a karşı çok büyük bir sevgi duymaktadır. Her zaman onun yanında olduğunu hissettirerek elinden geleni yapmaya çalışır. Babası hastaneye yattığında onun en büyük destekçisi olur. Bunu da göstermek için diğer aile üyeleriyle birlikte onu sık sık ziyarete gider. Bu ziyaretlerden birinde babasını çok sevdiğini ve bir an önce iyileşmesini istediğini söyleyerek moral verir. *Nâdiye*’nin babasına gösterdiği sevgi ve şefkat duygularıyla birlikte babasının da ona karşı büyük bir bağlılığı söz konusudur. Bu karşılıklı duygular ise şu şekilde anlatılır:

“Elini masanın üzerindeki bir hap kutusuna uzattı. Oradan iki tane hap çıkardı. Baba, *Nâdiye*’nin elini tutarak şöyle söyledi:

-Kendine dikkat et canım.

-Ben iyiyim baba. Hepimiz senin sağlıklı olmanı istiyoruz. Senin yerini tutacak ve senin iyileşmen kadar güzel hiçbir şey yok.

Nâdiye şefkat dolu bakışlarla babasına baktı. Onu fazlasıyla seviyordu. Ona bir kez daha sarılmayı istedi. Ancak *Suleymân* şöyle söyleyerek kendisini çekti:

-Haydi gidelim. Onun dinlenmesine izin vermeliyiz.

Baba cevap verdi:

-Sizin varlığınız beni daha çok dinlendiriyor. Neden beni yalnız bırakıyorsunuz?

-Sen yalnız değilsin. Biz her zaman seninleyiz. Nefesini boşa harcamaman gerekir. Konuşmamalı, kendini dinlendirmelisin.”²⁸⁸

²⁸⁷ es-Sibâ’î, *Nâdiye*, s. 23.

²⁸⁸ es-Sibâ’î, *Nâdiye*, s. 146.

1.8. Evlilik-Yuva Kurma

Evlenme, her şeyden önce farklı cinsiyetten iki kişinin birlikte yaşamalarını sağlayan bir tür toplumsal sözleşmedir.²⁸⁹ Bu açıdan Malinovski gibi bazı düşünürler aile ile evlilik arasında ilkesel bir ayrım yaparlar. Ona göre evlilik; çocuk yapma ve yetiştirme ruhsatı hatta kontratı ve karı koca arasında bir işlemdir. Oysaki aile, içerisinde çocukların da yer aldığı daha kapsamlı bir birliktir. İki ayrı cins arasında gerçekleşen evlilik nikâh adı verilen bir sözleşmeyi içerir. Aileyi sürekli kılan bu sözleşme keyfi bir olgu değildir. Karı kocayı birbirine bağlayan psikolojik ve sosyal faktörlere dayanır. Koruma, itaat gibi faktörlerin ilk bakışta görünümüdür.²⁹⁰

Ailenin en temel olgularından birisi olan evlenme, cinsler arasında yasaklar ve belli şartlar altında birleşmeye ruhsat tanıyan sosyal bir mekanizmadır. İki kişi arasında odaklaşmasına rağmen öteden beri evlilik, iki akraba grubu arasında kurulan bir ilişki olarak düşünülmüştür. Gerçekten bilinen tüm topluluklar, ilişki yönünden önce cinsler arasında bir ayrım yapıp yasaklar getirmiş, sonra da birleşmenin kurallarını belirlemişlerdir. Sınırları geniş veya dar, kuralları katı veya esnek olabilir ama insan topluluklarının doğasında bu vardır.²⁹¹ Evlilikle ilgili olarak şöyle söylenmektedir:

“Evlenmeye sadece basit bir sahiplenme duygusu, kıskançlık ve bencillik veya mülk edinme duygusu, ferdi iradeyi sınırlayan bir kurum olarak bakmak insanın sosyal vasfını inkâr etmektir. Sorumluluktan kaçarak fedakârlık ve hissi bağlılık, sadâkat duygularından yoksun olarak sadece fonksiyonel ve nikâhsız işbirliği, birlikte olunan kimseye eşya gözüyle bakmayı gerektirir.”²⁹²

Ayrıca sosyal hayatın getireceği yükü kaldırabileceğine inanmayanlar, aile kurumu içinde yer alacak unsurlara sürekli fedakârlık gösterebileceğine

²⁸⁹ Mustafa E. Erkal, *Sosyoloji (Toplum Bilimi)*, Filiz Kitapevi, İstanbul 1987, s. 85.

²⁹⁰ Erkal, *Sosyoloji (Toplum Bilimi)*, s. 85.

²⁹¹ Mustafa Aydın, *Kurumlar Sosyolojisi*, Vadi Yayınları, Ankara 1997, s. 54-55.

²⁹² Erkal, *Sosyoloji (Toplum Bilimi)*, s. 78.

güvenemeyenler, kısa süreli birlikte yaşama görüşü ile aslında hastalıklı bir yapı örneğini ortaya koymaktadırlar.²⁹³

Yûsuf es-Sibâ'î romanlarında, aile kurumunun en önemli adımı olan evlilik ve yuva kurmaya çeşitli yönleriyle yer verir. es-Sibâ'î bu konuyu, gençlerin belli bir yaşa gelerek evlilik için hazır olması, ailelerin beklentisi, birbirini seven insanların aralarındaki sevgi bağlarına resmiyet kazandırmak istemeleri gibi özellikler açısından değerlendirir. Böylece roman kahramanlarını sağlam ve meşru bir aile yapısıyla birbirlerine bağlamayı amaçlar.

İbtisâme 'alâ Şefeteyh romanında evin büyük oğlu 'Ammâr belli bir yaşa geldiği için ailesi tarafından münâsip bir kız ile evlendirilmek istenir. Özellikle de annesi, oğlunun mutluluğunu görmek için bu konuda ısrarcı davranır. Bir gece 'Ammâr yatağında uzanırken fırsatını bularak konuyu açar. Kendisine uygun bir kız bulduğunu söylemek ve buna karşı cevabını öğrenmek ister. Ancak 'Ammâr Filistin'de Yahudiler tarafından kendisi, ailesi ve Filistinlilerin yaşadığı kötü anıları hiçbir zaman aklından çıkaramaz ve bunun intikamını alacağı günü her zaman aklında canlı tutar. Bu yüzden de evlilikle ilgili olumlu bir düşünceye sahip değildir. O, evliliği daha fazla yurdundan çıkarılan, mülteci olarak vatanından uzakta sorunlar yaşayan çocukların dünyaya gelmesi olarak görür. Bu evlilik konusu 'Ammâr ile annesi arasındaki bir konuşmada şöyle geçer:

-“Senin mutluluğunu görmek istiyorum.

'Ammâr şaşırmış ve alaycı bir şekilde sordu:

-Benim mutluluğum mu? Nasıl?

-Seni Halâl'in kızıyla evlendirmek istiyorum.

-Bu söylediklerin de ne demek oluyor. Seni endişelendiren ve sabaha kadar bekleyemeyeceğin konu bu mu? Lütfen anne git ve dinlen!

²⁹³ Erkal, *Sosyoloji (Toplum Bilimi)*, s. 85.

-Biraz bana sabret ‘Ammâr. Artık küçük sayılmazsın. Ben de yaşlandım. Bugün yaşıyorsam yarın olmayacağım. Sana ve çocuklarına bakan bir eş görmeyi ne kadar çok istiyorum.”²⁹⁴

‘Ammâr’ın annesi evlilik konusunda ısrarcı davranarak oğlunun bir karar vermesini ister. Kendine uygun olarak gördüğü teyzesinin kızı Mî’yi düşündüğünü ve ‘Ammâr için iyi bir eş olacağını şu sözleriyle dile getirir.

-“Mî hakkında ne düşünüyorsun?

-Mî?

-Ne alaka?

-Ondan daha iyisini bulamayız.

‘Ammâr öfkeyle dönerek sordu:

-Neyde ondan daha iyisi?

-Üzerinde konuştuğumuz konuda.

‘Ammâr donuk bir ses tonuyla cevap verdi:

-Lütfen anneciğim. Seni bu aptalca konudan başka meşgul edecek bir konu ara!”²⁹⁵

Beyne’l-Eîlâl romanında üniversitede İngilizce hocası olan Kemâl varlıklı bir ailenin oğludur. Bir gün okuldan arabasıyla eve döner ve dinlenmek için odasına geçer. Daha sonra akşam yemeği vaktinde ailesiyle birlikte yemek için sofraya oturur. Bu sırada Kemâl’in evlenmesini çok isteyen annesi, ona doğru dönerek evlilik hakkındaki düşüncelerini sorar. Kemâl ise henüz tam olarak evliliğe hazır hissetmediği için annesinin bu tarz konuşmalarını geri çevirerek ona olumsuz cevaplar verir. Ayrıca evlilik niyetinin olmadığını net bir şekilde şu cümlelerle ortaya koyar:

“Annesi gülümseyerek Kemâl’e sordu:

²⁹⁴ es-Sibâ’î, *İbtisâme ‘alâ Şefeteyh*, s. 72.

²⁹⁵ es-Sibâ’î, *İbtisâme ‘alâ Şefeteyh*, s. 73.

-Beni ne zaman sevindirmeyi düşünüyorsun?

Ardından annesi şüpheyile bakarak isteksizce sordu:

-Hoşuna gitmedi mi yoksa?

-Vallahi asla!

-İnsan evlenmeli ve bir yere yerleşmelidir. Evlilik bir insan için en iyi şeydir.”²⁹⁶

Kemâl, annesinin sözlerine tepki göstererek bu konudaki düşüncelerini açıkça söylemeye çalışır. Ancak annesi ısrarla Kemâl’i evliliğe ikna etmek için uğraşır. Hatta seçtiği bir gelin adayı olduğunu da söyler. Kemâl ise buna karşı yine olumsuz cevap vererek onu reddeden bir tavır sergiler:

-“Acaba senin neyin var? Yanında hiçbir zaman evlilik konusunda konuşmadım. Sanki ben onu inkâr ediyorum. Evliliğin delilik olduğunu sen söylersin.

-Sana hidayet eden Allah’a hamd olsun! Senin için bir gelin adayım var. Müthiş!

-Senin gelin adaylarını istemiyorum. Gelinimi kendim seçeceğim. Yirminci yüzyıldayız. Nişanlılık dönemi de geçti.

-Peki, istediğini seç!”²⁹⁷

Beyne’l-Eflâl’de Sâmiye’nin eğitim hayatı devam ederken okulundaki bir enstitüde İngilizce hocası olarak görev yapan Kemâl ile tanışır. Zaman içerisinde aralarındaki samimi arkadaşlık duyguları yerini aşka bırakır. Kemâl, Sâmiye’ye olan aşkını evlilik teklifi yaparak mutlu bir sona bağlamak ister ve onunla konuşmaya karar verir. Bir gün Sâmiye’ye kendisiyle bir şey konuşmak istediğini söyler. Sâmiye de Kemâl’in ne konuşacağını çok merak ederek ona sorar. Kemâl ise bunun uzun bir konuşma olacağını ancak bu konuşmayı yapmadan önce bir soru sormak istediğini söyler. Ayrıca soracağı bu sorunun cevabının söyleyeceklerinin gidişatını belirleyeceğini ifade eder. Bunun üzerine Sâmiye, Kemâl’den sorusunu

²⁹⁶ es-Sibâ’î, *Beyne’l-Eflâl*, s. 39.

²⁹⁷ es-Sibâ’î, *Beyne’l-Eflâl*, s. 39.

sormasını ister. Kemâl, tüm cesaretini toplayarak Sâmiye'ye evlilik teklifini yapar ve ondan cevabını bekleyerek duygularını şöyle dile getirir:

-“Öyleyse soruyorum. Benimle evlenir misin?

Hiç şüphe yok ki sorusu çok şaşırtıcıydı. Bu, ondan duymak için can attığı en güzel şeydi. Ama bu kadar hızlı ve rahat söylemesini beklemiyordu. Bundan önce bir giriş, görüşme, sorgulama ve bazı denemeler yapmasını bekliyordu. Bunları geçebilir ya da geçemeyebilirdi. Ancak onun sorduğu ilk sorunun bu olacağı hiç aklına gelmezdi. Endişeyle yüzüne bakıyordu. Kafasında bazı düşünceler dolaşıyordu. En sonunda ona sordu:

-Hala cevap vermeyecek misin?”²⁹⁸

Sâmiye, bu teklif karşısında çok büyük mutluluk yaşar. Kemâl ile hayatını birleştirmek onun en çok istediği şeydir. Bu yüzden tüm içtenliğiyle ona duymak istediği cevabı verir.

“Gözlerini gözlerine doğru kaldırdı. Sıcak bir iç çekişten sonra şöyle cevap verdi:

-Tabi ki kabul ediyorum. Bu benim en çok istediğim şeydir.

Elini uzattı ve onun elini de kendisine doğru çekerek sessizce şöyle söyledi:

-Elhamdulillah!”²⁹⁹

Beyne'l-Eflâl'de Sâmiye, Kemâl'den aldığı evlilik teklifini hiç düşünmeden kabul eder. İki sevgili, bu mutluluğun sevincini birbirleriyle paylaşarak gelecek hakkında planlar kurar. Ancak bir süre sonra vakit geç oluğu için Sâmiye annesinin kendisini merak edeceğini söyleyerek eve dönmek ister. Bunun üzerine Kemâl, arabasıyla onu eve bırakır. Ayrılmadan önce ise ertesi gün tekrar buluşmak için sözleşirler. Sâmiye, Kemâl oradan ayrılırken arkasından el sallayarak yolcu eder. Eve girdiğinde ise annesini balkonda onu beklerken bulur. Sâmiye, kendisini çok mutlu eden evlilik teklifini annesiyle paylaşır:

²⁹⁸ es-Sibâ'î, *Beyne'l-Eflâl*, s. 72.

²⁹⁹ es-Sibâ'î, *Beyne'l-Eflâl*, s. 72.

-“Sâmiye! Neden bu kadar geciktin? Endişelenmemem için bana geç kalacağını söylemeliydin.

Kız merdivenlerden yukarı çıktı. Annesinin yanına gelerek sarıldı ve onu öperek şöyle söyledi:

-Artık çocuk değilim anneciğim. Yakında benim de çocuklarım olabilir. Senin gibi ben de onlar için endişelenebilirim.”³⁰⁰

Sâmiyen’nin bu sözleri, annesinde büyük bir şaşkınlığa sebep olur. Evlilik ile ilgili olumsuz düşünceleri varken şimdi bu düşüncelerin yerini yeni düşüncelere bıraktığını görür. Bu da annesini oldukça mutlu eder. Çünkü kızının evlenmesi, onun istediği gibi bir yuva kurmasını sağlayacaktır:

“Onun bu sözleri, annesin kulağına çok tuhaf geldi. Ondan böyle sözler duymaya alışık değildi. Hatta annesi evlilik hakkında konuştuğunda şöyle söyleyerek onu geri çevirirdi.

-Beni rahat bırak! Önümde yoğun bir gelecek ve büyük işlerim var.

Annesi onun bu konuda sürekli soğuk olmasına şaşırırdı. Ancak şimdi ise Allah’a hamd etmekten başka bir şey düşünmüyordu.”³⁰¹

1.9. Boşanma

Boşanma, evliliğin kanun tarafından kabul edilen biçimde sona erdirilmesidir. Halil Cin, boşanmayı şöyle tanımlar: “Modern hukuk sistemlerinde boşanma, eşlerin sağlığında, onlardan birinin veya her ikisinin istemi üzerine, kanunda tesbit edilmiş olan belli sebeplere dayanarak mahkemece verilecek bir karar gereğince elde edilir.”³⁰²

Sözlükte, “Eşlerden birinin boşanma ilamı almasıyla evlilik birliğinin son bulması” olarak yer alan boşanma İslam hukukunda dar anlamda “Evlilik birliğinin koca ve belli durumlarda kadın tarafından tek yanlı irade beyanıyla sona erdirilmesi”olarak ifade edilir.”³⁰³

³⁰⁰ es-Sibâ’î, *Beyne’l-Etlâl*, s. 75.

³⁰¹ es-Sibâ’î, *Beyne’l-Etlâl*, s. 75.

³⁰² Halil Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1988, s. 15

³⁰³ Erhan Arda v.dğr., *Sosyal Bilimler El Sözlüğü*, Alfa Yayınları, İstanbul 2003, s. 384.

Boşanma, hiçbir toplumda hoş karşılanan bir hadise değilken çağın getirdiği şartlar içerisinde kimi toplumlarca kabullenilmiş bir durum haline gelmiştir. Bunda kadının ekonomik bağımsızlığını kazanması, dinî duyarlılığın azalması ve ailenin kutsallığının zayıflaması gibi nedenler etkilidir. Boşanmaya sebep olan diğer nedenler ise yoksulluk, aldatma, kıskançlık, şiddet olayları, işsizlik, uyumsuzluk ve eşler arası şiddetli geçimsizliktir.³⁰⁴

Her toplumda olduğu gibi yazarın yaşadığı bölgede de bazı boşanma hadiseleri gerçekleşmektedir. Ancak Yûsuf es-Sibâ‘î’nin romanlarında boşanma olayı, sıklıkla gündeme gelen bir olgu değildir. Bunun nedeni olarak, içinde bulunulan şartlardan dolayı boşanmanın kadınların yaşantısını olumsuz etkilemesi ayrıca kadının eşiyle anlaşamasa da aile birliğini bozmak istememesi gösterilebilir.³⁰⁵

Yûsuf es-Sibâ‘î’nin romanlarında yer verilen boşanma olaylarının temel nedenlerinden biri eşler arasındaki anlaşmazlıklardır. Genellikle ikili ilişkilerde yetersiz kalan eşler boşanmakta ve aile birliğini bozarak toplumun yapısında da olumsuz bir etki bırakmaktadır.

İnnî Râhile romanında boşanma ile sonuçlanan bir evliliğe yer verilir. Olay, anne ve babası boşanmış küçüklüğünden beri babası tarafından katı bir tutumla yetiştirilen bu yüzden de sert bir mizaca sahip ‘Âida tarafından şöyle anlatılır:

“Babamın gözetiminde büyüdüm. Sert bir baba bir kez arzu deliğinden sokulmuş ve ikinci kez sokulmamaya yemin etmişti. Tüm çabasını, beni donuk karakterinde, materyalist düşüncesinde yetiştirmeye ve bendeki tüm şefkat ve hassasiyet duygularını öldürmeye odakladı. Hayatın farkına fardığım ve bana annemin öldüğünü öğrettiklerinden beri artık bu aptallığa bir son vermeleri gerekti. Büyüdüğümde bana tüm gerçeği kim söyleyecek ve annemin hayatta olduğunu, tutku akımının onu alıp götürdüğünü, babamı terk ettiğini ve ondan boşanarak başka bir adamla evlendiğini kim söyleyecek diye düşünmeye başladım.”³⁰⁶

³⁰⁴ Sevdâ Demirbilek, *Sosyal Güvenlik Sosyolojisi*, Legal Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 178.

³⁰⁵ Demirbilek, *Sosyal Güvenlik Sosyolojisi*, s. 178.

³⁰⁶ es-Sibâ‘î, *İnnî Râhile*, s. 25-26.

İnnî Râhîle'de 'Âida annesinin neden boşandığına tam olarak anlam veremez. Çünkü 'Âida'nın babası çok varlıklı biridir. Annesine istediği hayatı sunabilecek imkânlarla sahiptir. Bu yüzden 'Âida karşılaştığı bu durum ile ilgili şaşkınlığını belirterek şu ifadelerle konuşmasına devam eder:

“Bir kadının ayağıyla bu değerli sarayı, bol nimetleri ve ebedi mutluluğu tepmesinin ve babam gibi saygı duyulan, ciddi, vakarlı bir adamdan boşanmasının belki bir mazereti olabilir. Sevgi ve şefkatten yoksun olabilir. Peki, annem ve babam için durum neydi? Neden zenginliğin, rahatın ve istikrarın tadını çıkarmadı? Neden babamı kendi haline bırakarak gitti. Gittiğin de ben ve kardeşimi de arkasında bıraktı. Bizi bir kenara attı. O zamanlar ona karşı düşüncem buydu. Annemin boşanmasından sonra bendeki düşünce, babamın ve annesinin düşüncesinin diğer bir görüntüsüydü.”³⁰⁷

2. YÛSUF ES-SİBÂ'Î'NİN ROMANLARINDA DİN

Yûsuf es-Sibâ'î romanlarında dinî öğeleri öne çıkararak roman kahramanlarının bu yöndeki eğilimlerini ortaya koymayı amaçlar. Ona göre, dinine bağlı kişiler sahip oldukları bu inançla işlerini yüce yaratıcıya bırakırlar ve koşulsuz bir şekilde ona itaat ederler. Onun, her türlü durumda kendilerine yardım edeceği bilinciyle ibadetlerini yerine getirirler. Bütün bunlar, Arap toplumunda yer alan dinî duyguların ayrıntılarıyla birlikte es-Sibâ'î'nin romanlarda söz edilmesini sağlar. es-Sibâ'î, İslam dinin toplumdaki yerini, Arap insanının hayatında sahip olduğu önemi vurgulayarak bunun günlük hayata yansımalarını göstermeye çalışır. Yazarın, dini duygulara değindiği romanlarının başında *Rudde Kâlbî*, *İbtisâme 'alâ Şefeteyh* ve *Nâibu 'Azrâîl* adlı çalışmaları gelir. Bununla birlikte diğer romanlarda da yine dinî konular kendini gösterir. es-Sibâ'î, dinî duyguları ele aldığı bu romanlarda insanların samimi duygularla Allah'a olan inançlarını ve İslam dinine bakış açılarını dile getirir. Ayrıca İslam'da yer alan bazı kavramlardan bahsederek onların inançlı kişiler tarafından nasıl algılandığına dikkat çekmeye çalışır.³⁰⁸ Bu bölümde es-Sibâ'î'nin romanlarındaki din konularından bahsedilecek ve romanlarda geçen dinî unsurlarla ilgili olarak bilgiler verilecektir.

³⁰⁷ es-Sibâ'î, *İnnî Râhîle*, s. 27.

³⁰⁸ Ya'kûb, *Yûsuf es-Sibâ'î Fârisu'r-Rûmânsiyye ve'l-Vâkı'iyye*, s. 52.

2.1. Allah İnancı-Tevhîd

Allah inancı, Allah'ın var ve bir olduğuna, bütün üstünlük sıfatlarıyla nitelenmiş noksan sıfatlardan uzak ve yüce bulunduğuna inanmaktır. Bir başka deyişle Allah hakkında vâcip (zorunlu, gerekli), câiz ve imkânsız sıfatları bilip öylece kabul etmektir. Tevhîd ise, sözlükte “tek ve bir olmak” anlamındaki vahd (vahdet, vühûd) kökünden türeyen “bir şeyin bir ve tek olduğunu kabul etmek” demektir. Mâtürîdî kelâmcılarına göre ilâhî fiiller Allah'ın zâtıyla kâim ve kadîm mânalar olduğundan tevhidin anlamı içinde yer alır. Tevhidin karşıtı şıktır. Bu sebeple Kur'an'da Allah'ın birliğini konu edinen kavram ve ifadelerin yanında onun şerîkinin bulunmadığını belirten beyanlar vardır. Kur'an-ı Kerîm'de tevhid kelimesi geçmez, ancak “vahd” kökünden gelen vâhid, ahad, vahde(hû) yer alır. Eş'ariyye kelâmcısı Ebû Abdullah el-Halîmî'ye göre; Kur'an'da ve hadiste Allah'a nisbet edilen “kâfî” (kulunun bütün ihtiyaçlarını karşılayan) kelimesinin yanı sıra “alî, azîm, refî” gibi isimler onun birliğini telkin eder. Ayrıca, tevhîd adı da verilen İhlâs sûresindeki “samed” (ihtiyaçları sebebiyle herkesin yöneldiği ulular ulusu müstağni) ismini de bunlar arasında zikretmek gerekir. Aslında Kur'an-ı Kerîm'de yaratılmışlara özgü acz ve eksiklik bildiren bütün sıfatlardan zât-ı ilâhiyyeyi tenzih eden ve sayısı çok fazla olan âyetler tevhîd ilkesini açıklığa kavuşturan delillerdendir.³⁰⁹

Yûsuf es-Sibâ'î'nin romanlarında Allah inancı-tevhîd çeşitli yönleriyle karşımıza çıkar. es-Sibâ'î, bu inancı *Rudde Qalbî*, *Fedeytuk yâ Leylâ*, *es-Sakâ Mâte*, *Leyl lehu Âhar* gibi romanlarında güçlü bir itikadi duyguyla ele alır. Romanlarda, Allah'ın birliğine tam manasıyla inanmak islam inancının en temel unsurunu oluşturur. Her durumda bir ve tek olan Allah'a inanmak gerektiği, bütün işlerde sadece onun yardımıyla iyi bir sonuca ulaşabileceği vurgulanır. Ayrıca bu inanç, roman kahramanlarını yaşadıkları zor durumlarda ayakta tutan ve onları manevi yönden güçlendiren önemli bir değeri de beraberinde taşır.

Rudde Qalbî romanında Ali lise eğitimini tamamladıktan sonra askeri yüksekokula girebilmek için sınava hazırlanır. Bu önemli gün geldiğinde ise

³⁰⁹ Mevlüt Özler, “Tevhid”, *DİA.*, İstanbul 2012, C. 41, s. 22.

sınavına girerek sonuçların açıklanmasını bekler. Bir süre sonra sonuçlar açıklandığında Ali, sınavı kazandığını öğrenir. Böylece sıkı bir şekilde devam ettiği çalışmalarının karşılığını alır. Ancak Ali'nin yüksekokula kaydını tamamlayabilmesi için bir dizi sağlık muayenesinden geçmesi ve oradan da iyi sonuçlar alması gerekir. İlk muayeneyi geçen Ali, eğer diğer muayeneyi geçemezse okula kayıt yaptıramayacaktır. Bu yüzden bir tanıdığıın olması ve bu konuda ona yardım etmesi yüksekokula girmesini daha kolay hale getirecektir. Ali, babası başbahçıvan olarak çalıştığı sarayın kızı İncî ile konuşurken bu durumdan bahseder. Okulun Başkâtib'i 'Abdulcelîl Efendi'yi tanıdığını ve onun kendisine aracı olmasını beklediğini söyler. Bunun yanı sıra Ali'nin her türlü sonuç için Allah'a olan inancı ve ona teslimiyeti söz konusudur. O, aslında 'Abdulcelîl Efendi'nin değil Allah'ın aracılığının daha önemli olduğunu şöyle ifade eder:

-“Okula girmen gerekir girememen büyük kayıp olur.

Bu ilgiyi ondan gördüğünde çok sevindiğini hissetti ve gülerek cevap verdi.

-Her halükarda bu, 'Abdulcelîl Efendi'nin yeteneğine bağlıdır.

-Abdulcelil Efendi?

-Okulun başkatibi.

-Konuyla ne alakası var?³¹⁰

Ali, 'Abdulcelîl Efendi'nin kendisine bu konuda yardımcı olacağını düşünmektedir. Ancak sadece ona güvenmediğini onun yanı sıra başka bir güvencesinin de olduğunu anlatmaya çalışır:

-“O, benim arabulucum ya da daha doğrusu ilk muayenede ara bulucumdu. Son muayenede de beni hayal kırıklığına uğratmayacağını umuyorum.

-Onun, seni içeri sokabileceğini mi sanıyorsun?

-Sadece o değil, bu konuda ikimize de yardım edebilecek bir başkasına güveniyorum.”³¹¹

³¹⁰ es-Sibâ'î, *Rudde Kalbî*, s. 103.

Ali, sözlerine bu şekilde devam ederken İncî'nin meraklı sorusuyla karşılaşır. Bu soruya cevap verirken de içindeki inancı ve her zaman ona yardım edebilecek yaratıcısını dile getirir. Böylece işlerinde Allah'a inançla hareket etmenin onu güzel bir sonuca ulaştıracığını tüm kalbiyle ifade etmeye çalışır:

-“Kim o?

-Allah.

-Şaka mı yapıyorsun?

-Asla! Allah'ın aracılığı şaka olarak mı kabul edilir.

-Allah'ın aracılığı, herkes arasında yaygın olarak bilinen bir şeydir. O, herkese yardım eder. Onun aracı olması sadece kendine mahsustur.

Verdiği bu cevap onu sevindirdi. Gülümsedi. O da gülümsedi. Şöyle diyerek cevap verdi:

-Haklısın, ama çaresiz kişi Allah'ın vesile olmasını umut etmekten başka bir şeye sahip değildir. Allah, her zaman son sığınağımızdır. Önce elimizden geleni yapmalıyız sonra da onun takdirine bırakmalıyız.”³¹²

Rudde Kalbî'de liseyi bitirip yüksekokul eğitimi hakkı kazanan Ali, babasının maddi durumunun okul masraflarını karşılamaya yetmeyeceğini bilir. Ailesinin içinde bulunduğu durumun kendisini zora sokacağını farkındadır. Babası ‘Adulvâhid ise tüm imkânlarını kullanarak ailesine her zaman iyi bir hayat sunmaya çalışmıştır. O, çocuklarını çok sever. Özellikle de onların okumasını ve babaları gibi bahçıvan olmamalarını ister. Ancak Ali'nin eğitim masrafları babasını büyük bir umutsuzluk içine sürükler ama yine de o, Allah'a olan bağlılık ve inancından asla taviz vermez. Ona tam anlamıyla inanarak teslim olur:

“Onu bu kez meşgul eden şey aşkının gidişatından başka bir şeydi. Başka bir şey. Babasının yüz hatlarından ve annesinin dilindeki dokundurmalarından bunu anlayabiliyordu. Son ödeme tarihi yaklaşan okul harcamalarının ikinci taksiti.

³¹¹ es-Sibâ'î, *Rudde Kalbî*, s. 103.

³¹² es-Sibâ'î, *Rudde Kalbî*, s. 104.

Babası, kendisi ve kardeşi için evden birçok şey harcadı. Çocuklarını memnun etme arzusu ona her zaman galip geldi. Parayı idare etmek için gereken özeni göstermesinden çok memnundu. Onun, Allah'a olan inancı ve güveni çok güçlüydü. Allah'ı razı edecek şeyleri yaptığı sürece onu zor duruma düşürmeyeceği konusunda tam bir inançla iman ediyordu.”³¹³

Fedeytuk yâ Leylâ romanında İbrâhîm adındaki müzisyen bir genç büyükbabasıyla birlikte yaşayan Râciye'ye âşık olur. Onunla evlenmek ister. Ancak Râciye'nin büyükbabası bu evliğililiğe onaylamaz. Bir süre sonra kendilerine yakın kişilerin gösterdiği çabalar sonucunda büyükbaba evliliğe ikna olur. Onların nişanlanmalarına izin verir. Fakat yaşanan bu süreç İbrâhîm üzerinde olumsuz etkiler bırakır. Zaman içerisinde psikolojik sorunlar yaşamaya başlar ve Râciye'den uzaklaşır. Râciye, İbrâhîm'i çok sevdiği için yaşadığı soruna bir çare bulmak ister. Bu yüzden onu, Mısır'da psikoloji alanında uzman bir doktora götürmeye karar verir. İbrâhîm için elinden geleni yapmak isteyen Râciye'yi hizmetçisi Seyyide teselli etmeye çalışır. Seyyide, Râciye'ye bu durum karşısında Allah'a inanması ve asla umudunu kaybetmemesi gerektiğini söyler. Ayrıca İbrâhîm'in düzeleceğinden ve Allah'ın her şeyi hayırlı bir sonuca ulaştıracağından bahseder:

-“Sen ondan vazgeçmezsen Allah da senden vazgeçmez rab olarak Allah var ey Hanım Efendim! Onun ilmi bizim ilmimizin üstündedir. Onun iradesi bizim irademizin üstündedir ve onun istediği bizim istediğimizin üstündedir. Yapmamız gereken tek şey ise hayır işlemek ve yolumuzdan gitmektir.”³¹⁴

es-Sakâ Mâte romanında Mu'allim Şûşe geçimini su satarak sağlamaktadır. Oğlu Seyyid'i yanına alarak oturduğu semtin sokaklarında kırbasında evlere su taşır. Bir gün, Seyyid kendisinden habersiz bir sarayın bahçesindeki ağaçtan gizlice meyve çalar. Sarayın bekçisi Câbullah Efendi de bu yaramazlığını görür ve onu babasına şikâyet eder. Bunun üzerine babası Mu'allim Şûşe oğlu Seyyid'i su dağıtmak için yanında götürmemeye karar verir. Seyyid, onu yanında götürmemesinin sebebini sorunca o da başkasının bahçesinden meyve çaldığını ve bu işte en önemli şeyin insanlara güven vermek olduğunu söyler. Ancak Seyyid,

³¹³ es-Sibâ'î, *Rudde Kalbî*, s. 185.

³¹⁴ es-Sibâ'î, *Fedeytuk yâ Leylâ*, Mektebetu Mısır, Kâhire 2007, s. 69.

yaptığının çalmak değil, muhtaç olanın muhtaç olmayandan alması olduğunu söyler. Ayrıca bunu da bir yardımlaşma olarak görür. Babasına, Allah'ın böyle bir şeye kızıp kızmayacağını sorar. Mu'allim Şûşe ise içindeki Allah inancını ve onun kullarına olan yardımını şu şekilde ifade eder:

-“Allah, hiç kimsenin yardımına ihtiyaç duymaz. O, malını kullarına dağıtmasını iyi bilir. Biz, başkalarının ihtiyaçlarını karşılamaktan aciziz. İçimizde, ihtiyacımız dışında bizi kör eden bir bencillik duygusu var. İnsan, kendinden başkasına ihtiyaç duymaz. İhtiyacı olandan fazlasını anlayamaz. O, asla muhtaç değildir. Başkalarına da ihtiyacı yoktur.”³¹⁵

Leyl lehu Âhar romanında Seyyide bir gün aniden bacağına rahatsızlık hisseder ve hastaneye yatmak zorunda kalır. Doktoru, yaptığı bazı tetkiklerden sonra tedavi sürecinin hastanede devam edilmesine karar verir. Bu durum Seyyide'de büyük bir üzüntüye neden olur. Çünkü o, bacağındaki rahatsızlığının ciddi bir şey olduğunun farkındadır. Bacağına takılan bir korseyle hastanedeki tedavisine devam eder. Ailesi, durumla ilgili kendisine tam bilgi vermese de doktorun her seferinde yanına gelişinde kullandığı bazı cümleler gerçeği göstermektedir. Bu tedavi sürecinde hastanede olan ve Seyyide'nin içinde bulunduğu durumu gören bir hasta yakını onu teselli etmek ister. Allah'a olan inancını kaybetmemesi konusunda bazı tavsiyelerde bulunur:

“Sert görünümlü ince yapılı bir bayan döndü ve ellerimi avuçlarının arasında tutarken konuşmasına şöyle devam etti:

-Tedavin başarısız olsa bile Allah'ın rahmetinden asla ümidini kesme! Çünkü Allah'ın rahmeti, sureti zatında bizim onu düşündüğümüzden daha büyüktür. O, bize bunu şöyle ya da böyle verecektir. Bacağının iyileşmesinde, kalbinin temizlenmesinde insanların senden razı olması ya da onların sana olan sevgisinde.”³¹⁶

³¹⁵ es-Sibâ'î, *es-Saḳâ Mâte*, s. 28.

³¹⁶ es-Sibâ'î, *Leyl lehu Âhar*, s. 71.

2.2. Namaz

Farsça’da “tâzim için eğilmek, kulluk, ibadet” anlamlarına gelen namaz, sözlükte “dua etmek, ibadet etmek, bağışlanma dilemek, yalvarmak” manalarındaki Arapça salât (صلاة) kelimesinin (çoğulu salavât صلوات) karşılığı olarak Türkçe’ye geçmiştir. Terim olarak salât tekbirle başlayıp selâmla son bulan, belirli hareket ve sözlerden oluşan bedenî ibadeti ifade eder. Namaz ibadetindeki rükünlerin aynı zamanda fiili ve sözlü bir dua niteliğinde olması salât kelimesinin terim ve sözlük anlamları arasındaki ilişkiyi teyit etmektedir. Salât kelimesiyle aynı kökten türeyen musalli “namaz kılan kişi” musallâ ise “namaz kılınan yer” anlamlarına gelir.³¹⁷

Kur’ân-ı Kerîm’de namazı ifade etmek üzere zikr kelimesinin yanı sıra tesbîh kelimesinin türevleri de kullanılmıştır. Diğer taraftan İslâmî literatürde namaz İslâm’ın beş rüknünden biridir ve bu dinin müntesiplerinin en önemli ortak paydalarından birini teşkil eder.³¹⁸

Yûsuf es-Sibâ’î’nin romanlarında namaz konusu roman kahramanlarının dinî eğilimlerini ve bu eğilimlere verdikleri önemi gösterir. Romanlardaki karakterler çoğunlukla İslam dininin gereklerini yerine getirmeye çalışan inançlı kimselerdir. Onlar, namaz ile birlikte üzerlerine düşen dinî bir vecibeyi yerine getirirken aynı zamanda manevi bir huzur da bulurlar. Roman kahramanları, İslam’ın şartlarından olan namazı hayatlarının önemli birer parçası haline getirerek sevinç, mutluluk ve hüzn gibi anlarında bu ibadetle Allah’a yönelirler.

Rudde Kâlbî romanında yoksul bir ailenin oğlu olan Ali lise diploması alarak aile içinde bu mertebeye ulaşan ilk kişi olur. Ancak bu eğitim durumunu daha ileriye taşıma konusunda bazı endişeleri vardır. Ailesinin maddi imkanları elvermeyeceği için yüksek tahsil görmesinin önünde bazı engellerin ortaya çıkacağını düşünür. Ali, her ne kadar bu durum karşısında umutsuz olsa da Allah’a sığınarak dinî görevlerini yerine getirmeyi de asla ihmal etmez. Bu yüzden ikinci

³¹⁷ M. Kâmil Yaşaroğlu, “Namaz”, *DİA*, İstanbul 2007, C. 33, s. 416.

³¹⁸ Yaşaroğlu, “Namaz”, s. 416.

vakti girince abdest alıp namazını edâ etmek için ayağa kalkar. Bu sırada babası Reis ‘Abdulvâhid’in de bir odada namaz kılarak içten bir şekilde Allah’a dua ettiğini görür:

“Bugün temmuz ayının sıcak bir günü, vakit ikindi vakti... Güneş batmaya başladı ve ağaçların gölgeleri uzadı. Ali, ayaklarına tahta takunyalarını giydi. İkinci namazının farzını edâ etmek için abdest almaya banyoya gitti. Geçerken babasını gördü. Odasında diz çökerek namaza dalmış, gözlerini kapatıp en güzel övgü ayetleriyle dua ediyordu.”³¹⁹

İbtisâme ‘alâ Şefeteyh romanında ‘Ammâr hayatın sıkıntılarından bunalan farklı düşüncelere sahip bir gençtir. Gecenin bir saatinde aklında yer eden düşüncelerden dolayı uyuyamaz ve sabaha kadar yatağında dönüp durur. Bir süre sonra dinine bağlı ve ibadetlerini hiç aksatmayan babası Şeyh ‘Abdusselâm, abdest alıp sabah namazını kılmak için kalkar. ‘Ammâr da babasının kalktığını fark edince içindeki sıkıntılardan kurtulmak ve biraz olsun rahatlamak için onunla birlikte abdest alıp namaz kılmak ister. Romanda, ‘Ammâr’ın bu davranışı ve babasıyla olan diyalogu şu şekilde yansır:

“‘Ammâr, gece uyuyamadı. Sabaha kadar yatakta dönüp durdu. Babasının abdest almak için kalktığını görünce o da yatağından kalktı ve abdest aldı. Babası, sabah namazı için kıyadayken ‘Ammârın şöyle söyleyerek odaya girdiğini farkettiler.

-Ey baba! Arkanda namaz kılabilir miyim?

-Evet, ey ‘Ammâr!

-Baba tekbir aldı, ruku ve secde yaptı. Oğlu, onu takip etti. Selâm verdikten sonra babasının yanına geldi ve sessizce oturdu.”³²⁰

Leste Vahdek romanında ‘Abdullaîf varlıklı bir ailenin çocuğudur. Okul hayatında ise daima başarısız bir öğrencidir. Bu durum anne ve babasını aşırı derecede rahatsız eder. Aile olarak çocuklarını karşılarına alıp konuşmak isterler. Bu sırada, anne bir taraftan akşam pişireceği yemek için hazırlık yaparken baba da

³¹⁹ es-Sibâ’î, *Rudde Kalbî*, s. 51.

³²⁰ es-Sibâ’î, *İbtisâme ‘alâ Şefeteyh*, s. 172.

dinî vecibelerini yerine getirerek namazla meşgûl olur ve Kur'an'dan bazı ayetler okur:

“Abdullaîf, iyi bir ailenin çocuğu olarak ün kazandı. Ondan şikâyet ederlerken annesi ve babası arasında geçen diyalogu dinliyordu. Annesi kanepeye oturmuş önündeki bamya yığınıyla uğraşırken baba eş-Şeyh Suleymân da yatsı namazını bitirerek Kur'an'dan bazı cüzler okumaktaydı.”³²¹

2.3. Oruç

İslâm'ın beş şartından biri ve her müslümanın üzerine farz olan oruç, sözlükte “bir şeyden uzak durmak, bir şeye karşı kendini tutmak” anlamlarına gelir. Aynı zamanda Arapça savmun (صوم) ile Farsçada bunun karşılığı olan rûze (روزه) kelimesinin Türkçeleşmiş şeklidir. Savm (صوم) ve sıyâm (صيام) ile türevleri Kur'ân-ı Kerîm'de on üç, hadislerde ise pek çok yerde geçmektedir. Terim olarak oruç, tan yerinin ağarmasından güneşin batmasına kadar şer'an belirlenmiş ibadeti yerine getirmek niyetiyle yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durmayı ifade eder. Serahsî'nin “belirli kimselerin belirli zamanda belirli fiillerden belirli bir amaçla uzak durması” şeklindeki tanımı bu ibadetin kimler açısından sahîh sayıldığını belirtir. Süresi içinde kişinin kendini oruç yasaklarına karşı tutmasına imsâk denir. Bu kelime “oruca başlama, orucun başlangıç anı” mânasında da kullanılır. Vakti gelince orucu usulüne göre açmaya, yani orucu sonlandırmaya da iftar adı verilir.³²²

Yûsuf es-Sibâ'î romanlarında orucu Ramazan ayında Müslümanların sevabını Allah'tan bekleyerek tuttukları dinî bir vecibe olarak ele alır. Ayrıca Ramazan ayında insanların oruca verdiği değeri ve oruç ile nefislerine hâkim olmalarını anlatır. *Arzu'n-Nifâk* romanında ise orucu başka bir açıdan ele alan yazar, oruç tutmayı belli bir süreliğine aç kalmak olarak değil de nefisleri terbiye eden insanlara yokluğu, idareli olmayı ve bunu kalpten hissederek yaşamayı aşlamak ister.

³²¹ es-Sibâ'î, *Leste Vahdek*, s. 52.

³²² Ali İhsan Yitik, , “Oruç”, *DİA.*, İstanbul 2006, C. 32, s. 416.

Nâdiye romanında Nâdiye ve ikiz kardeşi Monâ Mısırlı bir baba ve Fransız bir annenin kızlarıdır. Nâdiye, Ramazan ayının gelmesiyle birlikte oruç tutmaya ve dinî vecibesini yerine getirmeye çalışır. Ancak ikiz kardeşi Monâ, dinî konularda Nâdiye kadar hassas değildir. Nâdiye'nin tuttuğu orucun onu zor duruma düşürdüğünü öne sürerek dinlenmekte olan kız kardeşini yatağından zorla kaldırmak ister. Nadiye ise bu durumdan şikâyetçi olmadığını anlatmaya çalışır. Ayrıca kendisinin gün boyu okulda olduğunu ve orada yorulduğunu söyler. Yatakta yatmasının sebebini de bu şekilde ifade eder:

“Monâ yataktan onu çekmeye çalışarak elini uzattı. Nâdiye bağırarak ona şöyle söyledi:

-Sana yorgun olduğumu söyledim.

-Top atılana kadar böyle uzanacağını mı sanıyorsun?

-Evet.

-Bu oruçla ömrünü harcıyorsun. Neden kahvaltı yapmıyorsun?

-Neden kahvaltı yapayım?

-Çünkü oruç tutarak çaresiz kalıyorsun.

-Sana, şikâyet etmedim.

-Fakat sen, hareketsiz bir şekilde uzanıp gününün yarısını bu şekilde harcıyorsun.”³²³

Bunun üzerine Nâdiye, durumun böyle olmadığını okulda yorulmasının da bunda etkili olduğunu anlatmaya çalışır. Monâ ise Nâdiye'nin kendisi gibi kahvaltı yapmasını ve onu yalnız bırakmaması gerektiğini esprili bir şekilde şöyle dile getirir:

-“Yalancı! Bu, Ramazan'ın ilk günü, uzanıyorum. Çünkü gün boyunca okulda yoruluyorum.

-Ben neden yorulmuyorum?

³²³ es-Sibâ'î, *Nâdiye*, s. 9.

-Çünkü sen kahvaltı yapıyorsun.

-Neden benim gibi kahvaltı yapmıyorsun? Cennet'e tek başına girmek hoşuna gider mi?

Nâdiye güldü ve cevap verdi:

-Benimle Cennet'e girmen için sana vesile olacağım.

-Senin vesilen kabul olur mu?

-Belki."³²⁴

Nâdiye romanında Monâ ve erkek arkadaşı 'İsâm Ramazan ayı olmasına rağmen dışarda bir yerde çay içmek için buluşurlar. Erkek arkadaşı Mona'ya dönerek çayın yanında bir şeyler yemek isteyip istemediğini sorar. Monâ ise istemediğini, ailesiyle iftar yapacağını söyler. 'İsâm kendisinin de oruç tutmamasına rağmen evde ailesiyle iftar sofrasında beraber olduklarından bahseder:

"Garson çay tepsisiyle yanlarına geldi. Çaydanlık, şeker ve iki fincanı ortalarına koydu. Ayrılmadan önce 'İsâm Monâ'ya sordu:

-Bir şeyler yemek ister misin? Kek, pasta ya da sandviç?

-Gerek yok! Evde diğerleriyle iftar yapacağım.

-Ben de öyle... Bizde annem ve hizmetçiden başka oruçlu yok! Yine de iftar vaktinde kalabalık bir masada birlikte otururuz."³²⁵

Bu konuşma üzerine Monâ da evde sadece annesi ve Nâdiye'nin oruç tuttuğunu söylediğinde 'İsâm çok şaşırır. Çünkü Monâ'nın annesi babasıyla evlendikten sonra Müslüman olan bir Fransız'dır. 'İsâm, onun oruç tutabileceğine ihtimal vermez. Monâ ise ona durumu şu şekilde açıklar:

-“Bizde de öyle. Evde annem ve Nadiye'den başka oruçlu yok.

-Annen oruç tutuyor mu?

³²⁴ es-Sibâ'î, *Nâdiye*, s. 9.

³²⁵ es-Sibâ'î, *Nâdiye*, s. 39.

-Evet!

-Neden?

-Üniversiteden çıkardıklarında babama inme inince Ramazan orucu tutmaya adak adadı.

‘İsâm güldü ve şöyle söyledi:

-Namazı neden kılmıyor?

-Nâdiye ona öğretmeye çalıştı. Ancak ne Fatiha’yı ne de Tahiyât’ı ezberleyebildi. Ondan daha başarısız bir Fransız görmedim.”³²⁶

Arzu’n-Nifâk romanında yazar insanların içinde bulunduğu durumu oruç kavramıyla dile getirir. Oruç tutmanın insan ve yaratıcısı arasındaki bağı ifade ettiğini, ülkenin içinde bulunduğu kötü durumu ve bu durumdan çıkış yolunu da yine oruç ile düzeltmenin mümkün olacağını söyler. Ancak bunu ifade ederken kastettiği orucun Ramazan ayında tutulan oruç olmadığını çünkü Ramazan ayındaki orucun sonunda yani iftarda her istediğimizi yiyebildiğimizi belirtir. Yazar, burada asıl kastettiği orucu farklı bir bakış açısıyla ele alarak şu ifadelerle anlatır:

“Oruç, bu ülkeyi ıslah etmenin en iyi yoludur. Bu oruçla Ramazan’da tuttuğumuz orucu kastetmiyorum. Allah, orucun tüm manalarından çıkardığımız anlamıyla doğrudan ona yöneldiğimizi bilir. Bu sırada kendimizi hiçbir şeyden mahrum etmeyiz. Tam tersine künefe, kadayıf, hoşaf ve kayısı suyu, kabuklu yemişler gibi Ramazan’ın karakteristik özelliklerinden biri haline gelen lezzetli yemeklerden istediği her şeyi nefsimize veririz. Oruçta yaptığımız bütün şey, bir yemeğin vaktini bir sonraki yemeğin vaktine kadar ertelemek. Bu yüzden, öğle yemeğimizi akşam yemeğimizle yiyor buna iftar diyoruz. Kahvaltımızı erken yapıyoruz buna da sahur diyoruz.”³²⁷

Yazar, oruç ile ilgili sözlerine devam ederken tam anlamıyla bir oruç tutma eğiliminde olmadığımızı göstermeye çalışır. Ayrıca tutulan orucun bizlerde neden olduğu olumsuz yansımalarını da şu sözlerle dile getirir.

³²⁶ es-Sibâ’î, *Nâdiye*, s. 39.

³²⁷ es-Sibâ’î, *Arzu’n-Nifâk*, s. 38.

“Buna ek olarak gün boyu çalışmadan yatarak ölü bir ceset gibi kalıyoruz. Ayrıca ruhumuz daralır, oruç tuttuğumuz bahanesiyle en ufak sebepten öfkeleniriz. Birimiz, diğerine küfreder çünkü o oruçludur. Hayır, hayır! Oruç tutmakla bunu kastetmiyorum. Bu, sonuçlarının hiçbir etkisinin olmadığı bizi fakirlikten yoksun hissettirmeyip ona doğru kalplerimizi çevirmeyen bir oruç yöntemidir.”³²⁸

2.4. Dua

Dua kelimesi, Arapça’da (دعا) çağırmak, seslenmek, istemek yardım talep etmek” anlamlarındadır. Ayrıca da‘vet (دعوة) ve da‘vâ (دعوى) kelimeleri gibi masdar olarak “küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya vâki olan talep ve niyaz” anlamlarında da kullanılır. Bunun yanı sıra Allah’a sunulacak talepleri sözlü veya yazılı olarak dile getiren metinlere de dua denir. İslâm literatüründe ise Allah’ın yüceliği karşısında kulun aczini itiraf etmesini, sevgi ve tâzim duyguları içinde lutuf ve yardımını dilemesini ifade eder. Arapça’da kullanıldığı edatlara göre bir kimse için hayır duada veya bedduada bulunmak mânalarını da taşır.³²⁹

Yûsuf es-Sibâ‘î’nin romanlarında dualar, genellikle kişiyi ayakta tutan sevgi, saygı ve sadakat dolu bir yakarış olarak dile getirilir. Romanlardaki karakterler, iyi bir duruma şükretmek ya da başlarına gelen kötü olaylardan Allah’a sığınmak için dua ile ona münacatta bulunurlar. Yaptıkları duaların kabulü için de samimi duygularla yalvararak niyaz ederler.

İbtisâme ‘alâ Şefeteyh romanında Şeyh ‘Abdusselâm’ın kızı ‘Âida, ziyaret için ailesinin yanına gelir. Onlara olan sevgi ve bağlılığından dolayı sürekli olarak bu ziyaretlerini tekrarlar. Ancak eşi ‘Abdulkerîm, askeriyede görevli bir subay olduğu için her seferinde ziyaretlerini kısa tutmak zorunda kalır. Çünkü Yahudiler ile Araplar arasındaki gerginlik ve Yahudilerin Filistin’e saldırılarından dolayı askeri üssüne dönmeli ve görevinin başında olmalıdır. ‘Âida, eşinin askeriyedeki görevinden dolayı gitmeleri gerektiğini söylediğinde annesi Arap halkının içinde bulunduğu durumdan bir an önce kurtulması için Allah’a dua ederek ondan yardım ister:

³²⁸ es-Sibâ‘î, *Arzu’n-Nifâk*, s. 38.

³²⁹ Osman Cilalı, “Dua”, *DİA.*, İstanbul 1994, C. 9, s. 536.

“Anne ellerini gökyüzüne kaldırdı ve şöyle dedi:

-Rabbim size yardım etsin! Rabbim onlarla savaşanlara karşı Araplara yardım et!”³³⁰

İbtisâme ‘alâ Şefeteyh’de Yahudilerin Araplara özellikle de Filistin halkına karşı olan baskı ve zulümlerden bahseder. Ancak bu zulümlerin bir gün son bulacağı ve Allah’ın duaları kabul edip halkı bu zulümden kurtaracağına olan inanç dile getirilir. Bu durum, zulümden en çok etkilenen ve Allah’a tam bir inançla bağlı olan Fâtıma tarafından da şöyle ifade edilir:

“Fâtıma ellerini gökyüzüne kaldırarak şöyle söyledi:

- Allah’ın izniyle bu onların sonudur. O asla zulmü kabul etmez. Onlar bize zulmettiler. Asla, bunu unutmayacağız. Bizim Yahudi bir komşumuz vardı. Ona bizden biri gibi davranırdık. Buna rağmen acımadan bizi katlettiler. Bizi yerlerimizden edip mallarımızı yağmaladılar. Allah onları asla cezasız bırakmayacak. O, ancak mühlet verir, asla ihmal etmez.”³³¹

Daha sonra Fâtıma duasına devam ederek gördükleri zulme karşı Allah’tan yardım diler ve onun duaları geri çevirmeyeceğini göstermeye çalışır:

-“Allah, bizi asla hayal kırıklığına uğratmaz. O, bize karşı merhametlidir. Ey rabbim, bize karşı merhametli ol! Ey rabbim bize yardım et!”³³²

Rudde Kâlbî romanında Emîr, zengin bir şahsiyettir. Sahip olduğu varlığıyla her zaman övünür. Gurur ve kibirden dolayı gelir durumu kendinden düşük olan insanları küçük görür. Sarayında bahçıvanlık yapan ve maddi durumu iyi olmayan Şeyh ‘Abdolvâhid, kendisine iş verdiği için ona daima hürmet gösterir. Bunu yaparken hiçbir şekilde kusur dâhi etmez. Şeyh ‘Abdolvâhid, okul tatil olunca iki oğlunu bahçıvan olarak çalıştığı saraya getirir. Bu sırada Emîr onları görür. Şeyh ‘Abdolvâhid de hemen çocuklarından Emîr’in elini öpmelerini ister. Küçük oğlu Huseyn, Emîr’in elini öperken Ali el öpmeyi sevmediği için bunu kabul etmez. Ancak ‘Abdolvâhid’in azarlamasıyla mecbur kalarak o da Emîr’in elini öper. Emîr

³³⁰ es-Sibâ’î, *İbtisâme ‘alâ Şefeteyh*, s. 105.

³³¹ es-Sibâ’î, *İbtisâme ‘alâ Şefeteyh*, s. 163.

³³² es-Sibâ’î, *İbtisâme ‘alâ Şefeteyh*, s. 163.

bunun üzerine Şeyh ‘Abdolvâhid’e biraz para verir o da efendisine dua ederek şöyle karşılıklıta bulunur:

-“Çocuklara bir şeyler al, ey Şeyh ‘Abdolvâhid!

-Rabbim, Efendimizi koru ve bizi ondan mahrum etme!”³³³

Rudde Kâlbî’de, iki evladının yetersiz maddi imkanlara rağmen yüksekokul sınavlarında başarılı olmalarıyla gurur duyan ve bunun için Allah’a dua eden inançlı anne ve babanın duyguları dile getirilir. Reis ‘Abdolvâhid’in iki oğlu yüksek tahsil görmek için askeri üniversite sınavlarına girerler. Bu sınavlardan başarılı olarak ailesine çok büyük bir gurur ve mutluluk yaşatırlar. Babaları Reis Abdolvâhid, bu durum karşısında evlatlarıyla duyduğu gururu dile getirirken anneleri de Allah’a en içten duygularla dua eder:

“Adam sessizlik bulutlarını dağıtmaya başladı ve şöyle söyledi:

-İnsanların önünde benim yüz akımsınız. Şeyh Muavviz bana sonuçlarınızın yer aldığı sayfayı verdiğinde bir saat boyunca elimi kalbimin üzerine koydum. Benim en çok korktuğum şey, emeğinizin boşa gitmesiydi. İkiniz de son ay çok çaba sarf ettiniz. Allah da bu çabalarınızı boşa çıkarmadı ve sonuç iyi geldi.

Anne alçak bir ses tonuyla şöyle mırıldandı:

-Nimetini tamamlayan ve onları nazardan koruyan Allah’a hamd olsun!”³³⁴

Naḥnu lâ Nezra‘u’ş-Şevk romanında Seyyide küçük yaşta babası Câbir’i kaybeder. Yaşı küçük olduğu için hiçbir şeyin farkında değildir. Ona, babasının vefat ettiğini babasının yakın arkadaşlarından biri aynı zamanda da komşuları olan el-Hâc Ber‘â söyler. Seyyide’nin babası Câbir, mahalle sakinleri tarafından çok sevilen biridir. Herkes onu; sözüne güvenilir, dürüst biri olarak tanır. Bu yüzden, Câbir’in aniden ölümü tüm mahalleliyi ve yakın arkadaşlarını büyük bir yasa boğar. Hepsi, onun ölüm haberiyle birlikte duydukları derin üzüntüyü dile getirir. İnsanlar,

³³³ es-Sibâ‘î, *Rudde Kâlbî*, s. 13.

³³⁴ es-Sibâ‘î, *Rudde Kâlbî*, s. 58.

Câbir'in ölümüyle hem kızı Seyyide'ye teselli vermek hem de onun arkasından dua etmek için evine gelirler:

“Kalabalığın ortasında onun kollarından tutarak yanına çeken bir eli hissetti. Onu kalabalıktan uzaklaştırmak istiyordu. Başını kaldırdı ve el-Hâc Ber'â'nın yüzünü gördü. Gözleri kızarmış ve dudakları titriyordu. Onu bağrına basarak şöyle söyledi:

-“Gel, ey Seyyide gel!

Sonra etrafındaki kişilere seslendi:

-Ey topluluk, Onun her şeyi bu kızdı!”³³⁵

el-Hâc Ber'â'nın bu sözlerinden sonra orada bulunanlar şefkat ve acıma duygularıyla Seyyide'ye yaklaşarak onu teselli etmeye çalışırlar. Daha sonra babası için de şöyle dua ederek oradan ayrılırlar:

“Eller şefkatle onun sırtını sıvazlamaya başladı. Birkaç acıma sözleri yankılandı. Bazıları şöyle mırıldanarak babasının odasından çıktı:

-Allah rahmet eylesin!

Onlardan biri, “Erken gitti. Çok sağlıklıydı, yanımda yürürdü” diyerek seslendi.

Üçüncüsü tekrarlardı:

-Rabbimiz ona ikramda bulunsun! O, Allah yolunda vefat etti.”³³⁶

Naḥnu lâ Nezra 'u'ş-Şevk'de, Seyyide'nin babası Câbir'in ölümüyle büyük bir üzüntü yaşayan arkadaşlarından birisi de 'Azûz el-Menced'dir. Arkadaşının ölümünden duyduğu üzüntüyle cenazenin başında ellerini havaya kaldırarak dua eder ve geçmişte kendisine yaptığı iyilikleri hatırlayarak şöyle söyler:

-“Allah sana rahmet etsin ey Câbir! Yükünü hafifletsin! Vallahi benden ihtiyacımı gidermen yarım saat sürdü. Ondan sonra bütün kapılar açıldı. Yâ rabbi bizlere cömert davran!”³³⁷

³³⁵ es-Sibâ'î, *Naḥnu lâ Neza 'u-Şevk*, s. 54.

³³⁶ es-Sibâ'î, *Naḥnu lâ Neza 'u-Şevk*, s. 54.

İnnî Râhîle romanında ‘Âida’nın uzun zamandır görmediği teyzesinin oğlu Aḥmed onları ziyarete gelir. ‘Âida onu kapıda karşılayarak içeri davet eder. Bu sırada ‘Âida’nın büyükannesi de evdedir. Aḥmed içeri girer ve ‘Aida ile bir süre sohbet eder. Daha sonra evde bulunan büyükanneyle de karşılaşır. Büyükanne; eski geleneklere bağlı, insanlara samimi duygularla yaklaşan bir kadındır. Aḥmed ile karşılaşınca herkese gösterdiği bu samimi duyguları ona da gösterir ve onun için şu şekilde hayır duada bulunur:

“Büyük annem “hoş geldin!” diyerek Aḥmed ile görüştü. Karşısındakine besmele çekip sırtını sıvazlayan yaşlı insanların yaptığı gibi ona “hoş geldin” dedi. Allah’ın onu, kötü gözlerden koruyup gözetmesi için dua etti. Aḥmed, onun dualarına teşekkür edip biraz da utanarak kabul etti. Sonra vedalaştık. Tekrardan bizi ziyaret etmesi için onu davet ettikten sonra ayrıldık.”³³⁸

2.5. Hadis

Hadis, sözlükte hadese (حدث) kökünden türemiş bir kelimedir. Eskinin zıttı, sonradan olan, söz, haber, gibi mânalarda kullanılmaktadır. Hadisin terim anlamı ise Resûlullah’ın (s.a.v.)’in söz, fiil ve takrirleridir.³³⁹ Hadisler Hz. Peygamber’e isnad edilen merfu hadis, sahâbeye isnad edilen mevkuf hadis ve tâbiîne isnad edilen maktu hadis olmak üzere kaynağına göre üçe ayrılır. Hadisin önemini ve hadis rivayetini teşvik eden birkaç etken vardır. Bunların başında dolaylı da olsa Kur’an gelmektedir. Kur’an’ın, Resûlullah’ın dindeki konumunu anlatması sahâbenin onun hadislerinin değerini anlamasına yetmiştir. Allah (c.c.) bu konuda şöyle buyurmuştur:

“Allah’a ve Peygamber’e itaat ediniz ki rahmet olunasınız”, “Peygamber’e itâat eden Allah’a itâat etmiş sayılır”, “Peygamber’in verdiği alın ve yasakladığından da sakının”, “Allah ve Resûlü bir iş hakkında hüküm verdikleri zaman, hiçbir mümin erkek ve hiçbir mümin kadın için işleri konusunda tercihte bulunma seçenekleri

³³⁷ es-Sibâ’î, *Naḥnu lâ Neza‘u-Şevk*, s. 62.

³³⁸ es-Sibâ’î, *İnnî Râhîle*, s. 54.

³³⁹ Talat Koçyigit, *Hadis Istılahları*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara 1985, s. 120.

yoktur ve “Peygamber kendi hevesinden konuşmaz. (o her ne söylemişse) onun bildirdikleri vahiy edilenden başkası değildir”³⁴⁰

Bu ayetlerden dolayı sahâbe Hz. Peygamber’in ağzından çıkacak her sözü, yapacağı her hareketi kısaca onunla ilgili her şeyi dikkatli bir şekilde takip etmiştir.³⁴¹

Ayrıca Hz. Peygamber de sözlerinin önemini ve bu sözlerin orada olmayanlara ulaştırılmasını istemiştir. Bu çerçevede, “*burada bulunanlar sözlerimi burada bulunmayanlara nakletsin*”, “*Allah, bizden bir hadisi işitip, hıfzedip ve başkasına tebliğ etmiş olanın yüzünü güldürsün, bahtiyar kılsın*” sözleriyle sahâbeyi kendisinden öğrendikleri bilgileri başkalarına ulaştırmaya teşvik etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) dini öğrenmek için yanına gelenlerden yurtlarına döndüklerinde kendisinden duydukları bilgileri nakletmelerini istemiştir.³⁴²

Yûsuf es-Sibâ’î’nin romanlarında hadisler, roman kahramanlarının hayatlarına yön veren, her durumda örnek alınması gereken sözler olarak karşımıza çıkar. es-Sibâ’î hadislerden verdiği örneklerle bazı durumları destekleme amacı güder. Ayrıca hadisleri kullanarak onların insan hayatındaki eşsiz değerini vurgulamak ister. Onların, kişiye her zaman yol gösteren birer rehber niteliğinde olduğunu göstermeye çalışır.

İbtisame ‘alâ Şefeteyh romanında ‘Ammâr her gün sabah kalkıp babası eş-Şeyh ‘Abdusselâm’a yardım için kumaş dükkanına gider. Babasıyla arasında bazen anlaşmazlıklar yaşansa da yine de ona saygıda hiçbir kusur etmez. Çünkü babasının ona söylediği sözlerin kötü niyetli olmadığını ve kendisini işine vermesi gerektiği için böyle sözler sarfettiğini bilir. eş-Şeyh ‘Abdusselâm ise iş hayatına ve onda dürüstlüğe çok önem verir. Oğlunun da böyle olması ve işine odaklanması gerektiği konusunda Peygamberimiz’in bazı hadislerinden örnekler verir:

³⁴⁰ M. Yaşar Kandemir, “Hadis”, *DİA*, İstanbul 1997, C. 14, s. 27-64.

³⁴¹ Kandemir, “Hadis”, s. 27-64.

³⁴² Kandemir, “Hadis”, s. 27-64.

“Alarının zili çaldı. ‘Ammâr, onu susturana kadar parmağını üzerine koydu. Giyinmek ve kahvaltısını yapmak için hızlıca hareket etti. Babasının daha fazla azarlamasıyla karşı karşıya gelmeye hiç hazır değildi. Onu razı etmeye çalışmalıydı. Her şeyden önce onu seviyor ve ona saygı duyuyordu. Onun bakış açısına ve tekrar etmekten asla vazgeçmediği “Muhakkak Allah, bir iş yaptığınız zaman onu sağlam ve güzel yapmanızı sever” hadisi şerifine göre doğru olan buydu. Ticaret işinde iyi olmak zorundaydı.”³⁴³

Rudde Kalbî romanında Ali, subaylık okuluna girerek ailesinin de hayalini gerçekleştirmek ister. Ancak, yazılı sınavdan başarılı olduğu gibi tıbbi muayenelerde de sorun yaşamaması gerekir. Bunun için aracı bir kişi, işin daha kolay hale gelmesine sağlayacaktır. Babası, bu konuda bahçıvanlık yaptığı sarayın sahibinin ona yardımcı olabileceğini söyler. Ali ise onun çok kibirli biri olduğunu ve kendileri gibi fakir olan insanları küçük gördüğünden bahseder. Ayrıca subay olmasının efendisinin hoşuna gitmeyeceğini ve onun, ordunun aristokrat kişilerden oluşması gerektiğine inanan bir kişi olduğunu sözlerine ekler. Ali, bu konuda hiçbir aracı istemediğini ve Allah’ın izniyle bunu geçeceğini ailesine net bir şekilde ifade eder. Ailesi, Ali’yi subay olarak görmek ister. Özellikle de babası bunu çok istediği için çalışarak başarmanın önemini bir hadisle şöyle açıklar:

“Adam, oğlunun sözlerine cevap verdiğinde kafasında dolaşan hayali anlattı ve şöyle söyledi:

-Ey Ali! Seni subay olarak görmeyi ne kadar çok istiyorum. Görünüş, ahlak, yakışıklılık ve yiğitlikte subayların en iyisi olacaksın.

Anne, adamın bu hayaline katılarak şöyle ekledi:

-Ey Ali’nin babası! Keşke Allah rüyayı gerçekleştirse!

-Allah şöyle söylüyor: “Ey kul, çalış, çabala ben seninleyim!” Bu yüzden bizim daima çalışmamız gerekir.”³⁴⁴

³⁴³ es-Sibâ’î, *İbtisâme ‘alâ Şefeteyh*, s. 37.

³⁴⁴ es-Sibâ’î, *Rudde Kalbî*, s. 62.

İnnî Râhile romanında ‘Âida ile askeriye subay olarak görev yapan Aḥmed arasında derin bir sohbet başlar. Bu sohbet esnasında Aḥmed subaylık görevinden ve onun zorluklarından bahseder. Orduda atlı birlikte çalıştığını ve bazen dört saat atın üzerinde durduğunu söyler. Aralarındaki konuşmalar bu şekilde devam ederken ‘Âida Aḥmed’e boş vakitlerini nasıl geçirdiği ile ilgili bazı sorular sorar. Bunun üzerine Aḥmed, bazen tek başına bazen de arkadaşlarıyla bir yerlere gittiğini dile getirir. ‘Âida, Aḥmed’in arkadaş konusunda insanlarla nasıl bir ilişkisinin olduğunu öğrenmek isteyerek sorar. Aḥmed ise bunun duruma göre değiştiğini ve erkek ya da kız arkadaş olabileceğini söyler. ‘Âida, kızlarla yapılan böyle arkadaşlıklara karşı ön yargısını ifade ettiğinde Aḥmed de ona bununla ilgili niyetin önemini vurgulayan şöyle bir hadisle cevap verir:

-“Erkek ve kadın arasındaki dostluğa inanmıyorum.

-Neden olmasın?

-Bu nesilde ve bu ülkede değil. Biz, bir erkeğin bir kız ile söylentilere yol açmayacak masum bir arkadaşlığına alışık değiliz. Geleneksel yapımız bu dostluğu hazmedemez.

-“Ameller niyetlere göredir.” Masum dostluğuma güvendiğin sürece insanların ne dedikleri umurumda değil.”³⁴⁵

2.6. Kader

Allah’ın yarattıklarına ilişkin planını ve tabiatın işleyişini gerçekleştirmesini ifade etmek üzere İslam dininde kader ve kazâ kelimeleri kullanılır. Bu iki terim âlimlerce farklı şekillerde tanımlanır. Sözlükte “*gücü yetmek; planlamak, ölçü ile yapmak, bir şeyin şeklini ve niteliğini belirlemek, kıymetini bilmek; rızkını daraltmak*” gibi mânalara gelen kader, “*Allah’ın bütün nesne ve olayları ezeli ilmiyle bilip belirlemesi*” diye tarif edilir. “*Hükmetmek; muhkem ve sağlam yapmak; emretmek, yerine getirmek*” anlamlarındaki kazâ ise “*Allah’ın nesne ve olaylara ilişkin ezeli planını gerçekleştirmesi*” şeklinde tanımlanır.³⁴⁶

³⁴⁵ es-Sibâ’î, *İnnî Râhile*, s. 45-46.

³⁴⁶ Yusuf Şevki Yavuz, “Kader”, *DİA.*, İstanbul 2001, C. 14, s. 58.

Yûsuf es-Sibâ'î, romanlarında yer verdiği kader konusunda tam bir teslimiyet içindedir. Romanlarındaki kahramanlar, yüce yaratıcının insana takdir ettiği kadere inanarak koşulsuz bir şekilde ona razı olurlar. Böylece es-Sibâ'î, bu anlayışın inançlı insanların hayatındaki yeri ve önemi açıkça ortaya koyar.

Tarikul 'Avde romanında mühendis olarak askeriyede görev yapan İbrâhîm, işlerini bitirdikten sonra görüşeceği arkadaşı Murâd'ı beklemek için Genelkurmay Başkanlığı'ndaki ofisine gider. Bir süre sonra Murâd arabasıyla onu almaya gelir ve ofisten birlikte çıkarlar. Murâd, yoldayken arabayı çok hızlı kullanmaya başlar. Bu yüzden İbrâhîm, durumdan büyük bir endişe duyar ve içten içe ona kızar. Bir süre sonra Murâd'a bu kadar hızlı gitmesinin sebebini sorar ve acil bir randevusunun olup olmadığını öğrenmek ister. Murâd ise bir randevusu olmadığını, arabayı her zaman böyle hızlı kullandığını dile getirir. Bunun üzerine İbrâhîm, onu azarlayarak bu şekilde hızlı bir sürüşe alışık olmadığını ve önüne bakarak dikkatli olması gerektiğini söyler. İbrâhîm'in bütün bu söylemlerine rağmen Murâd yine de aynı şekilde kullanmaya devam eder. İbrâhîm, Murâd'ın aynı şekilde devam ettiğini görünce arabayı hemen durdurmasını ve inmek istediğini belirtir. Bunun üzerine Murâd, hızını düşürür ve iyice yavaşlar. Ancak İbrâhîm, kızgın bir şekilde Murâd'a döner ve kendisinin bir orta yolunun olup olmadığını söyler. Bu şekilde kullanmanın insanların ölümüne sebep olabileceğini anlatmaya çalışır. Murâd ise kadere olan inancını dile getirerek ona şöyle cevap verir:

-“Senin işin hayatını sonlandırmak değil, sadece onu korumaktır.

-Boş laf. Ben bir şeyi, onun yok edilmesini nasıl koruyabilirim. Ya da yıkılışını nasıl engelleyebilirim? Hatta varlığın sırrını, varoluşunu ve kalıcılığını asla bilemem.

Ona baktı ve alaycı bir şekilde sordu:

-İkna oldun mu? Daha hızlı mı? Yoksa hâlâ hayatını korumak mı istiyorsun?

-Aklımı korumak istiyorum. Bizim bir yuvamız ve çocuklarımız var.

-Hepsinin rabbi var. Sen ona inanmıyor musun?

- Onunla iş birliği yapacak şekilde ona inanıyorum.

-Ben, ona güvenmekte zorunlu hissediyorum. İsteddiği gibi her işi idare etmesini ona bırakıyorum. İnanç ve güven konusunda ona senden daha bağılıyım.”³⁴⁷

İbtisame ‘alâ Şefeteyh romanında Mî teyzesi Emîra ile sohbete koyulur. Bu sohbet sırasında teyzesi, aile dostu Doktor Kemâl ile ilgili onun düşüncelerini öğrenmek ister. Teyze, bir süre Kemâl’in ailesi için yaptığı iyiliklerden bahsettikten sonra Mî de onun iyi biri olduğunu onaylar. Daha sonra teyzesi, Kemâl’in iyi özelliklerini anlatırken aynı zamanda onun Mî’den hoşlandığını söyler. Bu sözlerle şaşkına dönen Mî, hemen toparlanarak onun da Kemâl’i çok sevdiğini ancak bu sevginin bir kardeş gibi olduğunu anlatmaya çalışır. Teyzesi, Mî’nin bu cevabı üzerine Kemal’in ona olan sevgisinin aşk boyutunda olduğunu dile getirir ve bir fırsat vermesini ister. Mî ise konuyla ilgili konuşmak istemez ve hemen kapatmaya çalışır. Teyzesi konuşmada ısrar edince Mî, evliliği düşünmediğini açıkça belirtir. Bunun üzerine teyzesi, çocukça davrandığını ve elbet bir gün evleneceğinden bahsederek gerçeklerle yüzleşmesi gerektiğini anlatmaya çalışır. Aslında teyzesi, Mî’nin oğlu ‘Ammâr’dan hoşlandığının farkındadır ve ona bağlanıp beklemenin bir faydası olmayacağını bilir. Kendisine, bir an önce yolunu çizmesini söyler. Ancak Mî, bunu inkar ederek kader inancını dile getirir ve teyzesine herşeyin nasip olduğunu söylemeye çalışır:

-“Neden gerçeklerle yüzleşmiyorsun? Mutlaka evleneceksin. Bu çocuk yani ‘Ammâr asla evlenmeyecek. Evlenmeye karar verdiğinde Allah onun yoluna çıkacak kişiye yardım etsin! Öyleyse, ona niçin sıkı sıkıya bağılanıyorsun?

-Hiç ona bağılı olabilir miyim teyze? Biliyorsun, bu bir kader meselesi ya da dedikleri gibi nasip kısmet. İnsan istediğini seçemeyebilir. Ama en azından istemediğinin seçimini yapabilir.”³⁴⁸

2.7. Ölüm

Arapça’da mevt (موت), vefât (وفاة), helâk (هلاك) gibi kelimelerle ifade edilen ölüm, yaşamanın karşıtı olup sözlükte “hayatın sona ermesi” anlamına gelir.

³⁴⁷ es-Sibâ’î, *Tarîku’l-‘Avde*, s. 63.

³⁴⁸ es-Sibâ’î, *İbtisame ‘alâ Şefeteyh*, s. 94.

Genellikle “*ruhun bedenden ayrılması suretiyle kişinin maddî hayat kaynağını yitirmesi*” şeklinde tanımlanır. Ölüm ve ölüm sonrası hakkındaki algı, inanış ve uygulamalar kültürden kültüre, devirden devire değişmektedir. Daha çok günah ve yargı kavramlarıyla birlikte tasavvur edilmeye çalışılan ölüm fikri ve ölüm korkusu ile kurtuluş ve ölümsüzlük ümidi, din ve felsefenin en tartışmalı konularından olmuştur. Ölümün taşıdığı anlam da ilgili kültür, inanç ve felsefenin hayata yüklediği mâna ile bağlantılı biçimde şekillenmiştir. Gerek farklı kültürlerde anlaşıldığı biçimiyle ölümün mahiyeti (tabii ya da gayri tabii diye algılanması), gerekse insandaki ölümlülük bilincinin kaynağı (tecrübî ya da içgüdüsel/fitrî olup olmadığı) gibi hususlar antropologlar ve filozoflar tarafından tartışılmıştır. Ölümün bir geçiş olarak görüldüğü, bedenin ya da ruhun çeşitli biçimlerde hayatını sürdürdüğü inancının yanı sıra ölümü kesin bir son şeklinde kabul eden inanışlar da vardır.³⁴⁹

Ölüm konusu, Yûsuf es-Sibâ’î’nin bazı romanlarında insanlara korku veren, onlarla sevdiklerinin arasını ayıran ve geride kalanları üzüntü içinde bırakan bir olay olarak görülür. Ayrıca ölüm hakkındaki gerçeği hiç kimsenin bilmediği ve insanların kulaktan dolma bilgilerle onu öğrendiği anlatılır. İnsanların sürekli olarak onunla yüz yüze gelmelerine rağmen yine de onu tam olarak anlayamamaları da yine es-Sibâ’î’nin romanlarında işlediği bir konudur.

Nâibu ‘Azrâîl romanında yazar, isim benzerliğinden dolayı yanlışlıkla ruhu alınarak ‘Azrâîl tarafından ahiret yurduna götürülür. Burada ‘Azrâîl ile yakından tanışır. Ona, kendisinin dünyadakiler tarafından elinde orakla bekleyen kötü bir varlık olarak bilindiğini söyler. Ayrıca kendisi de bunu merak ederek orağının nerede olduğunu sorar. ‘Azrâîl ise bu yanlış düşüncenin nereden geldiğini anlamaya çalışır. Bunun üzerine yazar, ruhların nasıl alındığını sorunca o da yaptığı işin sadece parmağıyla göstermek olduğu söyler. Böylece yazar, duydukları karşısında büyük bir şaşkınlık yaşayarak ölüm hakkındaki düşüncelerini şu sözlerle ifade eder:

“Şaşırarak başımı salladım ve şöyle söyledim:

-Tuhaf bir şey!

³⁴⁹ Salime Leyla Gürkan, “Ölüm”, *DİA.*, İstanbul 2007, C. 34, s. 38.

-Neden tuhaf? Seni şaşırtan ne?

-Beni şaşırtan, ölüm gerçeği ve insanın onun hakkında düşündüğü arasındaki çelişki. Biliyor musun? Kişinin hayatında başına gelen en büyük felaket ölümdür. Biliyor musun? İnsan ne kadar hayattan bıcarsa bıksın ve nefret ederse etsin onu hayatın dallarına tutunarak ölümden korkar bulursun. Sıkıntısına ve sefaletine son vereceğine emin olmasına rağmen ölümden hayal ettiği çirkinlik dışında hiçbir şey yoktur.”³⁵⁰

Nâibu ‘Azrâîl’’de yazar, ‘Azrâîl’in insanlar tarafından nasıl algılandığını tasvir ederken onun nefislere korku salan ve kalplerde dehşet uyandıran ürkütücü bir melek olduğunu söyler. Bunun sebebini ise insanların ‘Azrâîl’i bu şekilde tasavvur ederek kendi kötülüklerini bu yolla örtmek istediklerini belirtir. Aynı zamanda insanların ölüm konusundaki tutumlarını da şöyle dile getirir:

“İnsanın, hayatındaki her kötü şeye alışabileceğini söylüyorum. Ölüm hariç çünkü o, ölümün hak olduğunu kabul etmez ve buna razı olmaz. Bunu, olması gereken bir durum olarak görmez. Aksine, sonsuza dek yaşayacakmış gibi dünyası için çalışır. Yarın öleceğine gelince tasavvur edemeyeceği şey bu. Kendisine, ölümsüzlüğü dayatır. Falancanın eliyle göğsüne vurana ve gözlerine bakıp “ya Sâtır yâ Rab” benimle daha dün görüşmüştü. O, sağlıklı ve sağlam biriydi diyerek bağırana kadar ölmüş olduğunu anlayamaz. Sanki o, ölümün sağlıklı kişilere yaklaşmadığından emindir. Dün, adamın onunla görüşmesi bugün ölümünü engelleyeceğini düşünüyordu ya da arkadaşını bu şekilde ölen türünün ilk örneği olduğunu sanıyordu.”³⁵¹

Nâibu ‘Azrâîl’’de, bazı insanların çevresinde birçok kişinin öldüğünü görmesine rağmen yeni birisi öldüğünde yine aynı şekilde feryat ettikleri söylenir. Ölen kişinin ardından onun nasıl biri olduğunu ve geride bıraktıkları hakkında konuştukları anlatılır. İnsanın bu manzaraları tekrar tekrar görmesine rağmen yine de ölüm karşısında şakına döndüğü ve bu ölüm olayının eninde sonunda herkese isabet edeceğinden bahsedilir:

³⁵⁰ es-Sibâ’î, *Nâibu ‘Azrâîl’*, Mektebetu Mısır, Kâhire 2008, s. 16-17.

³⁵¹ es-Sibâ’î, *Nâibu ‘Azrâîl’*, s. 18.

“Ancak o yani ölüm, insana afallamaktan başka bir şey yaptırmaz. Evet efendim. Her insanın her an, her koşulda ona maruz kaldığını, ölümün hiçbir kural ve kısıtlamasının olmadığını, iyiye kötüye, hastaya sağlıklıya, çoluğa çocuğa, gence yaşlıya isabet edeceğini bilmesine rağmen ölüm karşısında şaşkınlık göstererek onu reddeder.”³⁵²

Nâibu ‘Azrâîl romanında ‘Azrâîl, yazara ölüm ile ilgili bazı nasihatlerde bulunur. Ölümün, insanların bildiği gibi bir şey olmadığını ancak onların hayal dünyalarında kendilerince ölümden korktuklarını söyler. Bu korkunun ise her zaman devam etmesi gerektiğini şu cümlelerle açıklar:

“Her hâlükarda, insanların arasında ölüm gerçeğini yaymamanı tavsiye ederim... İnsanların, ondan korkmaları ve ona karşı hissettikleri şeylerde büyük bir hikmet vardır. Bu, onların azgınlıklarına sınır koyarak yaptıkları kötülükleri ve işledikleri günahları kendilerine hatırlatır. Ölüm korkusu, onlar için caydırıcı ve düzenleyicidir.”³⁵³

Nâibu ‘Azrâîl romanında yazar, ölüm olayını babasının ölümüyle açıklayarak ondan şöyle bahseder. Bir gün, babasının rahatsızlığından dolayı herkes onun etrafında toplanır. Aile fertleri, gözlerini kırpmadan on gün boyunca babasının başında bekler. Durumun düzeldiğini zannederler ancak bir sabah uyandıklarında babasının durumu kötüleşir. Bunun üzerine kardeşinin doktora telefon etmesi ve acilen ona haber vermesi söylenir. O da hızla koşarak telefon etmeye gider. Ailenin diğer fertleri ise babasının başucunda bekler. Yazar, bu sırada babasının son anlarında derin derin nefes alıp geri vermediğini söyler. Bunu, birkaç defa tekrar ettikten sonra da bir daha nefes almadığını belirtir. Sonra, etrafında bir çığlık sesi duyduğunu ve doktoru çağırmak için koştuğunu ancak babasının artık öldüğünü anlatır. Bu olaydan duyduğu büyük üzüntüyü şöyle dile getirir:

“O zamanlar on dört yaşındaydım. Hatta naaşı evin kapısından çıkana kadar babamın öldüğüne inanamadım. Dişlerimle, elbiselerimi parçaladığımı ve koltuk örtülerini yırtıp yere fırlattığımı hatırlıyorum. Bazıları, beni tabutun arakasından yürümeyeyim diye evde tutmak istedi. Ancak ben, cenazenin arkasından koşmaya başladım. Yas

³⁵² es-Sibâ‘î, *Nâibu ‘Azrâîl*, s. 18.

³⁵³ es-Sibâ‘î, *Nâibu ‘Azrâîl*, s. 22.

tutanların arasından koştum ve tabutun omuzlarda asılı olarak taşındığını gördüm. Üzerine babamın fesi konulmuştu. Diğer fesi ise benim başımdaydı.”³⁵⁴

2.8. Ruh

Sözlükte “*gitmek, geçmek; (hava) rüzgârlı olmak; (bir şey) geniş ve ferahlık verici olmak*” mânâlarındaki Arapça revh (روح) kökünden türemiş bir isimdir. Terim olarak ise “*canlılarda hayatı sağlayan unsur*” şeklinde tanımlanmaktadır. Ruh, bir anlamda kendisinin bir cüzünü teşkil eden ve devamlılığını sağlayan nefes (نفس) mânâsına da gelir. Ruh kelimesinin farklı tanımları yapılmakla birlikte ruhun âlimlerin çoğunluğunun anlayışı çerçevesinde şöyle tarif edilmesi mümkündür: “*Ana rahminde oluşması sırasında melek tarafından insanın bedenine üflen ve ölümü anında insan bedeninden çıkarılan idrak edici ve bilici hakikattir.*” İnsan ruhu denilince canlılık, bilinç, akıl, idrak, irade gibi niteliklere sahip bir özden söz edilmiş olur. İnsanların, hayvanlardan farklı olması ruhlarının değişik yaratılmasından kaynaklanır. İnsanlar arasındaki fark da aynı ruh türü içinde değişik mertebelerde bulunmalarının sonucudur.³⁵⁵

Yûsuf es-Sibâ‘î’de ruh konusu özellikle *Nâibu ‘Azrâîl* romanında karşımıza çıkar. Romanda ruhun, bedenden alınması, onun ebedi âleme taşınması ve manevi kirlerinden arınması gibi konular ele alınır.

Nâibu ‘Azrâîl romanında ‘Azrâîl ile ahiret yurdunda karşılaşan ve bir süre sonra onunla arkadaş olan yazar, bir an için onun dikkatle kendisine baktığını hisseder. Korku ve endişe içinde elinde olması gereken tırpanının nerde olduğunu sorar. ‘Azrâîl, bu soru karşısında çok şaşırır ve tırpan diyerek neyi kastettiğini öğrenmek ister. Bunun üzerine yazar da şaşırarak ruhları biçtiği tırpanını kastettiğini ifade eder. ‘Azrâîl, bu soru karşısında büyük bir kahkaha atarak şaşkınlığını gizleyemez. Yazar, ‘Azrâîl’i ağırbaşlı bir melek olarak bilmesine rağmen bu ciddiyetsiz halini görünce hiç anlam veremez. ‘Azrâîl ise ruhları kabzetme konusundaki bu yanlışı nereden öğrendiğini bilmek ister ve asıl gerçeğin ne olduğunu ona açıklar:

³⁵⁴ es-Sibâ‘î, *Nâibu ‘Azrâîl*, s. 152.

³⁵⁵ Yavuz, “Ruh”, *DİA*, İstanbul 2018, C. 35, s. 197.

-“Seni ruhların su teresi ya da maydanoz olduğu konusunda kandıran hatta benim onları orak ile biçtiğimi düşündüren kim?

Şaşırmış bir şekilde ona baktım ve şöyle söyleyerek sordum:

-Öyleyse nasıl biçiyorsun?

-Onların biçildiği ile ilgili hâlâ ısrarlı mısın?

-O zaman nasıl alıyorsun?

-Mesele oldukça basit... Bedeni bırakması için ruhu parmağımla göstermem yeterli. Böylece itaatkâr ve râzı olarak bana boyun eğer.”³⁵⁶

Nâibu ‘Azrâîl romanında yazar, ‘Azrâîl ile sohbet ederken gökyüzü ile yeryüzü arasında bir istikrar olmadığını söyler. Ancak bir şeyin bu durumun dışında olduğunu ekler. ‘Azrâîl, merak ederek bunun ne olduğunu sorunca yazar da bunun insanların yenik düştüğü bazı arzular ve vaktini onlarla öldürdüğü eğlenceler diyerek cevap verir. Bu sözler karşısında şaşıran ‘Azrâîl, arzular ve eğlenceler ile neyi kastettiğini sorar. Yazar ise böyle bir şeyin hem gökyüzü hem de yeryüzünde birkaç hûri ile olabileceğini belirtir. Bunun üzerine ‘Azrâîl, tüm bunların içki, eğlence aletleri ve dans gibi şeylerle yapıldığını ancak bunları kesinlikle kabul etmediğini söyler. Ayrıca böyle bir şeyin gökyüzü ile yeryüzü arasında bir skandal olabileceğini dile getirir. Kendisinin, ne yazara ne de bir başkasına hûriler tedarik edemeyeceğini ve bunu ondan hiç beklemediğini dile getirir. ‘Azrâîl konuşmasını bitirirken yazara dönerek insalara ölüm gerçeğinin kötü bir şey olmadığını ve sadece onların ruhlarında korkuya sebep olarak bu bahsettiği günahlardan koruduğunu şu sözlerle açıklar:

“Ölüm korkusu insanlar için caydırıcıdır. Ölümün kendilerine yaklaştığı kişileri görürsün. Onun yakınlığını hissedersin. Ruhları arınmıştır. Onlar, hayır işlemeye daha yakın olurlar. Ben, ölüm hayaletinden duydukları korku dışında onlara kötülük yapmaktansa iyilik yapmaya daha çok meyilliyim.”³⁵⁷

³⁵⁶ es-Sibâ‘î, *Nâibu ‘Azrâîl*, s. 16.

³⁵⁷ es-Sibâ‘î, *Nâibu ‘Azrâîl*, s. 22-23.

2.9. Cennet-Cehennem

Cennet (جنة), ebedî saadet yurdunu ifade etmek üzere Kur'ân-ı Kerîm'de, muhtelif hadislerde ve diğer islâmî eserlerde yer alan isimler içinde en çok kullanılan, içindeki bütün mekân ve imkânları kapsayacak şekilde muhtevası geniş olan bir terimdir. İslâm literatüründe ebedî saadetle ilgili vaatler, özendirici anlatım ve tasvirler genellikle cennet ismi etrafında yoğunlaşmış, dil ve edebiyat alanında da daha çok bu kelimeye yer verilmiştir. Anlam olarak cennet; bol su kaynaklarına sahip bulunan yeşil bahçe ve dünyada hayır işleyip iyi işler yapan müslümanların ebedi kalacakları yeri ifade eder.³⁵⁸

Kur'ân-ı Kerîm'in yetmiş yedi âyetinde yer alan cehennem (جهنم) ise herhangi bir sözlük anlamı taşımaktan çok kâfirlerin, münafıkların, zalimlerin, gerçeğe boyun eğmeyenlerin azap görecekları yeri olarak tasvir edilir. Nitekim Kur'ân'daki söz konusu âyetlerin birçoğunda cehennem mesvâ (مسوى), me'vâ (مأوى) kelimeleri veya azâbu cehennem (عذاب جهنم), nâru cehennem (نار جهنم) terkipleriyle kullanılmıştır. Kur'an'da, kötülerin âhiret hayatında cezalandırılacakları yeri ifade eden başka kavramlar da mevcuttur. Bu kelime veya terkipler bütünüyle cehennemin adı olmayıp amellerine göre cehennemliklere azap edilecek tabakaları veya azap çeşitlerini gösterir.³⁵⁹

Yûsuf es-Sibâ'î bazı romanlarında, cennet ve cehennem kelimelerini gerçek anlamlarıyla ele alarak orada huzura ermek ya da bir süre azap görmek olarak tasvir eder. Ayrıca islâmî anlayışa göre cennet ve cehennemin özelliklerini içinde yer alan bazı öğeleriyle bizlere anlatmaya çalışır.

Leste Vaḥdek romanında bir dergide hizmetli olarak çalışan 'Abdurrâzî aynı dergide editör 'Abdullaṭîf Hoca ile birlikte insanlık adına önemli bir çalışma için uzaya gönderilir. Uzay aracı bir süre sonra yörüngeye yerleşir. 'Abdullaṭîf Hoca, uzay aracının içinde kamarasına giderken bunun kendisine Mısır 'Asvân'daki tren yolculuğunu hatırlattığını söyler. Çocukken bir defasında eşya rafında başka birinde ise koltukların altında uyuduğundan bahseder. Bu sözlerinin hemen ardından, uzay

³⁵⁸ Bekir Topaloğlu, "Cennet", *DİA.*, İstanbul 1993, C.7, s. 376.

³⁵⁹ Topaloğlu, "Cennet", s. 227.

aracının iinin bir nimet olduğunu belirtir. Daha sonra ‘Abdullaif kamarasına geçer ve yatağına uzanarak penceresinden çeşitli renklerle kuşatılmış dünyayı seyrederek. Uzay yolculuğuna başlamadan önce bir gece dergideki ofisinde oturup ‘Abdurrâzî’nin kendisine getirdiği ayı yudumlarken ona şöyle sorar:

-“Benimle gelmek ister misin ey ‘Abdurrâzî’?

-Nereye?

-Bu dünyadan uzağa...

‘Abdurrâzî başını salladı ve gülümsedi.

Hoca, her zaman gökyüzünden, ölümden, cennet ve cehennemden bahseder ve onunla dalėa geçerek konuşurdu. Muhakkak, o olmadan dünyadan ayrılamazdı. Ölünce de onunla olması gerekirdi. Onun için cehennemde bir yer ayıracak sonra cehennemde süresi dolunca cennete girmesi için ona aracı olacaktı. ‘Abdurrâzî, Hoca’yı seviyordu. Ondaki saflık, temizlik ve nezaket çok hoşuna gidiyordu.”³⁶⁰

Leste Vahdek’de, ‘Abdurrâzî ve ‘Abdullaif Hoca arasında onları birbirine bağlayan güçlü bağlar vardır. Aralarındaki eğitim ve gelir farkına rağmen kendilerini birbirleri için vazgeçilmez hissederler. ‘Abdullaif Hoca, ‘Abdurrâzî’nin yokluğunda bir şeylerin daima eksik olduğunun farkındadır. ‘Abdurrâzî ise ‘Abdullaif Hoca olmadan dergide nasıl çalışabileceğini hayal bile edemez. Bu yüzden onunla her yere gitmeye hazırdır:

“O gece, onunla dünyadan uzağa gitmeyi sorunca şaka yaptığından şüphe duymadı ve her zamanki gibi cevap verdi:

-Seninle gelirim, hatta cehenneme kadar... Sensiz hayatın hiçbir anlamı yok!

Hoca, ona bakarak şöyle söyledi:

-Sen cehenneme gitmeyeceksin ey Abdurrâzî!

-Yaptığımız bütün şeylerden sonra mı?”³⁶¹

³⁶⁰ es-Sibâ’i, *Leste Vahdek*, s. 20.

³⁶¹ es-Sibâ’i, *Leste Vahdek*, s. 20.

‘Abdullaîf Hoca, ‘Abdurrâzî’nin yanlış anladığını fark eder. Bu yüzden dünyadan uzağa gitmek fikrini ona daha net bir şekilde açıklamaya çalışır:

“Hoca gülerek şöyle söyledi:

-Henüz vakit gelmedi. Hala ömürde kalanlar var.

-Öyleyse nereye gideceğiz?

-Gökyüzüne.

-Yani cennete mi?

-Ey Abdurrâzî! Söylediğim şey sadece gökyüzü anlamına geliyor. Ne cennet ne de cehennem.”³⁶²

Nâibu ‘Azrâîl’de ‘Azrâîl, romanın kahramanı yazara bir randevusu olduğunu ve ne yapacağını bilemediğini söyler. Yazar ise ‘Azrâîl’in randevusunu merak ederek birazda alaycı bir şekilde yönetim kuruluyla mı olduğunu sorar. ‘Azrâîl biraz utanarak başını sallar ve öyle olmadığını bunun farklı bir randevu olduğunu belirtir. Bunun üzerine yazar, şakayla bunun bir aşk randevusu olup olmadığını sorar. ‘Azrâîl tuhaf bir şekilde başını sallayarak onaylar. Yazar, aldığı cevap karşısında çok şaşırır ve gülmeye başlar. ‘Azrâîl âşık olmuş ve aşk randevusu var diyerek onunla alay eder. Daha sonra, ‘Azrâîl’in utandığını görünce bu duruma çok üzülür ve onu rahatlatmak isteyerek herkesin âşık olabileceğini söyler. Ancak yine de yazar gülmesini tutamaz ve bunu da ‘Azrâîl’e belli etmemeye çalışır. ‘Azrâîl, âşık olmasının yazarı çok şaşırttığını görünce nedenini sorar. Yazar ise bir süre tereddüt eder ve ruhları alan bir meleğin böyle bir durumda olmasına ihtimal vermediğini dile getirir. Ancak yazar, onun duygularını hoş görerek randevusuna gitmesi için elinden geleni yapacağını söyler:

“‘Azrâîl’e sevgi dolu bir ses tonuyla duygularını takdir ederek seslendim:

-Dinleyin efendim. İçiniz rahat olsun. O şey, beni rahatsız etmez. Hiç bir şeyden korkmadan randevunuza gidebilirsiniz. Benden istediğiniz her şeyi yapacağım,

³⁶² es-Sibâ’î, *Leste Vahdek*, s. 21-22.

gökyüzü ve yer arasında... Hatta cehennem Zebânileri arasında olanları da...
Randevunuz nerede?

-Cennette!

-Öyleyse, durum anlaşıldı. Haydi, kız arkadaşının yanına git! Beni de onları seyrederken keyif alacağım duvarların dışında bırak!

Sonra gülerek ekledim:

-Ancak beni kız arkadaşın ve cennet ehlinin yanında iyi bir şekilde anlatman şartıyla... Cennete girmem için bir gün onların şefaatine ihtiyacım olabilir. Eğer, o şefaate nasibim varsa.”³⁶³

Yazar, hem Azrâîl’e yardımcı olmak hem de cenneti seyretmenin mutluluğuyla büyük bir sevinç yaşar. Özellikle de cenneti görmek onun için bulunmaz bir fırsattır. Çünkü cehenneme giderse bir daha cenneti görme gibi bir durumun söz konusu olamayacağını düşünür:

“Elimi, onun elinin üzerine koydum ve onunla birlikte döndüm. Keyiflendim ve neşeyle doldum. Neredeyse bir taşla iki kuş vurdum. Bunlardan ilki, Âşık ‘Azrâîl için yerine getireceğim ve benim hiçbir zaman unutamayacağım büyük bir hizmet... Kim bilir, belki şimdi ona ihtiyacım olduğu gibi gelecekte de ihtiyacım olabilir. Onun, nankör olacağını sanmıyorum. İkincisi ise cenneti seyretmenin keyfini çıkaracağım. Duvarların dışından olsa bile... Bundan sonra da asla gelmeyecek bir fırsat... Benim kaderim cehennem olabilir. Onun halkının cenneti görmesine izin vereceklerini sanmıyorum. Duvarların dışından bile...”³⁶⁴

3. YÛSUF ES-SİBÂ‘Î’NİN ROMANLARINDA TOPLUM

Yûsuf es-Sibâ‘î, romanlarında toplum konusundan bahsederken Arap toplumunu ve ondaki bazı eksiklikleri tüm gerçekleriyle gözler önüne sermeyi amaçlar. Arap toplumunda özellikle de Mısır toplumunda halkın toplumsal yapısını, gelenek ve göreneklerini, topluma mâl olmuş değerlerini usta bir gözlem gücüyle okuyucularına aktarır. Mısır’daki toplumsal değişimleri, halkın bu değişim

³⁶³ es-Sibâ‘î, *Nâibu ‘Azrâîl*, s. 30.

³⁶⁴ es-Sibâ‘î, *Nâibu ‘Azrâîl*, s. 30.

sürecindeki tutum ve davranışlarını ve oradaki siyasal olayları ince ayrıntılarıyla romanlarında ele alır. Ayrıca es-Sibâ'î, romanlarında Filistin konusuna ve onun özgürlüğüne ayrı bir yer verir. Filistin halkının çektiği sıkıntıları ve Yahudiler tarafından yapılan zulmün son bulması gerektiğini açık bir şekilde dile getirir. Ancak bu durumla ilgili olarak Arap toplumunun kayıtsız kalması ve yapılan çalışmaların yetersiz olmasını da sert bir dille eleştirir. es-Sibâ'î'nin toplum ile ilgili konuları işleği eserlerinin arasında *Rudde Kâlbî*, *Nâdiye*, *Arzu'n-Nifâk*, *İbtisâme 'alâ Şefeteyh* gibi romanları öne çıkar. Bu romanlarda es-Sibâ'î, toplumun farklı kesimlerine değinerek içindeki ilişkileri tüm yönleriyle göstermeye çalışır.³⁶⁵ Bu bölümde es-Sibâ'î'nin romanlarındaki toplum konularından bahsedilecek ve bu konularla ilgili bilgiler verilecektir.

3.1. Sosyal İlişkiler

Sosyal ilişkiler, en az iki insan arasında belli bir süre devam eden, belli amaçlara yönelik olan, karşılıklı etkileşim halinde gerçekleşen anlamlı ilişkilere denir. Sosyal ilişkiler, en az iki kişi arasında, belli bir zaman sürecinde ve bir amaca yönelik kurulan bağlar bütünüdür. Sosyal ilişkiler kişisel, kültürel veya ekonomik nitelikte olabilmektedir. Bir arada yaşamak, bir takım kuralları ve kalıpları da beraberinde getirir. Evde, okulda, işte, alışverişte, kısaca hayatın her evresinde, insanlar arasında sürekli olarak sosyal ilişkiler kurulur. Bu, aynı zamanda hayatın bir parçasıdır. Çok farklı seviye, sayı ve türlerde gerçekleşen bu sosyal ilişkiler, karşılıklı etkileşimler ve alışverişler sonucu bazı davranış kalıplarını da meydana getirir. Yani, her bir etkileşim, bazı kalıplaşmalara yol açar. Bu son derece doğal ve normal bir olgudur. Bazen bu kurallar bireyler üzerinde baskı kurmak suretiyle onları belirli davranışları yapmaya mecbur eder. Bu şekilde toplumdaki bireyler de nerede, ne zaman ve nasıl davranacağını öğrenir ve bu öğrendiklerini günlük yaşantılarında uygular.³⁶⁶

Yûsuf es-Sibâ'î romanlarında, sosyal ilişkilerin bazı yönlerine değinerek insanlar arası iletişimin boyutlarını ortaya koymaya çalışır. Romanlardaki

³⁶⁵ Ya'kûb, *Yûsuf es-Sibâ'î Fârisu'r-Rûmânsiyye ve'l-Vâkı'iyye*, s. 62.

³⁶⁶ Serkan Yorgancılar ve Fatma Düzgün Şahin, *Sosyoloji*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019, s. 69.

karakterlerin birbirleriyle etkileşim halinde olması birçok farklı insani duyguların dışı yansımaları sağlar. Bu duygular, benliklerinde var olan gerçek kimliği açığa çıkarmalarına yardımcı olur.

3.1.1. Kişiler Arası İletişim

Yûsuf es-Sibâ'î romanlarında kişilerarası iletişimi bazen bir satıcı müşteri bazen aileler bazen de arkadaşlar arası iletişim şeklinde ele alır. Yazar, bu iletişim yoluyla insanların birbirleriyle olan yakınlıklarına, aralarındaki güzel dostluk ortamlarına ve kültürel olarak toplumda yer eden bazı duygulara değinir.

es-Saḳâ Mâte romanında Mu'allim Şûşe insanlarla sosyal ilişkileri iyi olan bir su satıcısıdır. Günlük su dağıtma işini bitirdikten sonra birşeyler yemek için el-'Amrâ adındaki bir lokantaya uğrar. Bu lokanta, herkesin yemeğini kendisinin aldığı ve yemeği bitirdikten sonra da boş tabaklarını lokantanın mutfağına bıraktığı bir yerdir. Şûşe, lokantaya girince etrafta bazı tanıdık insanların olduğunu görür. Bu kişiler, onun her zaman karşılaştığı ve aralarında dostluk bağlarının bulunduğu arkadaşlarıdır. Bu yüzden lokantaya girince önce onlara selam verir daha sonra ise yemeğini almak için lokantanın sahibi Selâme amcanın yanına gider:

“Şûşe, sağda solda oturanlara selam verdi. Birçoğu tanıdık ve arkadaştı.”³⁶⁷

Naḥnu lâ Nezra'u's-Şevḳ romanında Seyyide üvey annesi Delâl ve babası Câbir ile birlikte yaşar. Sabahleyin, onu yatağından kaldıran yüksek bir sesle uyanır. Bu ses, bakır parlatma işi yapan ve sabahları sokak sokak dolaşan Ali amcanın sesidir. Seyyide'nin üvey annesi Delâl de bu sesle birlikte uyanır ve Seyyide'ye mutfaktan bakır kapları alarak onları parlatması için Ali amcaya götürmesini söyler. Seyyide, hemen mutfağına gider ve pencereden Ali amcaya seslenir. Ali amca ise sesin geldiği yere bakar ve onu camda görür. Aşağıya inmesini söyler. Seyyide, mutfakta bulunan sini ve bakır kapları da yanına alarak aşağıya iner. Yüzünde bir tebessümle Ali amcanın yanına gelerek elindekileri önüne bırakır. Ali amca, Seyyide ve

³⁶⁷ es-Sibâ'î, *es-Saḳâ Mâte*, s. 23.

ailesini iyi tanıyan biridir. Özellikle Seyyide'ye babası Câbir'i sorarak onun durumu hakkında konuşmak ister:

-“Aşağıya in ey Seyyide! İşi, senin sıftahınla açacağım. Ey Câbir ve Ruğiyye'nin kızı!

Seyyide, omzunda birkaç tencere ve süzgeç taşıyarak aşağıya indi. Onları önüne koydu. Güler yüzüyle onu selamlayarak şöyle söyledi:

-Günaydın ey Ali amca!

-Günaydın ey Seyyide! Baban nasıl?

-Elhamdulillah!

-Onu bu sabah camide göremedim.

-Hâla uyuyor.

-Allah selamet versin! Sabahı kılmamak onun âdeti değildi.

-Sanırım yorgun.

-Rahmet günleri olsun! Sabahı asla kaçırmazdı. Sağlığı da yerindeydi.”³⁶⁸

Tarîku'l-Avde romanında askeriyede görev yapan İbrâhîm'in ev telefonu çalar. Telefonu eşi Medîha açar. Arayan ise vali yardımcısı Binbaşı 'Abdurrahmân'dır ve İbrâhîm ile konuşmak ister. İbrâhîm ise ilk başta onun vali yardımcısı olduğunu bilmeden onunla konuşmak istemez. Ailesiyle şehir dışından geldikleri için özellikle de öğleden sonra askeriye ile ilgili telefonlara cevap vermemeyi tercih eder. Çünkü bazen basit şeylerden dolayı bile onu rahatsız etmektedirler. Herşeye rağmen, telefonu eline alır ve öfkeli bir şekilde cevap verirken karşıdaki kişinin Binbaşı 'Abdurrahmân olduğunu farkeder. Hemen konuşmasını düzelterek emrinde olduğunu söyler. 'Abdurrahmân, İbrâhîm'e ilk telefonu açanın kim olduğunu sorar. İbrâhîm de eşinin telefona cevap verdiğini ifade eder. Bunun üzerine 'Abdurrahmân ne zaman döndüklerini sorunca İbrâhîm bugün diye cevap verir. Daha sonra 'Abdurrahmân kendilerini ne zaman ziyaret

³⁶⁸ es-Sibâ'î, *Naḥnu lâ Neza'u's-Şevk*, s. 27.

edeceklerini sorar. İbrâhîm de eve tam yerleşince bunun mümkün olabileceğini söyler. ‘Abdurrahmân ise bu akşam kendilerini ziyaret etmelerini isteyip ısrar edince İbrâhîm bir bahane bularak kızı Nâdiye’nin hasta olduğunu, bir haftadan önce kimseyi ziyaret edemeyeceklerini anlatmaya çalışır. Bu sırada ‘Abdurrahmân’ın eşi Ferîde ibrahimin eşi Mediha ile konuşmak ister. İki bayan, telefondaki görüşmelerinin ardından anlaşarak birbirlerine ziyarete giderler.

“İbrahim ve Mediha vali yardımcısı Binbaşı ‘Abdurrahmân ve eşini ziyarete gittiler. Yanlarına Nâdiye’yi de aldılar. Ev, İbrâhîm’in evine çok uzak değildi. Ev, palmiye ve zeytin ağaçları ile çevrili, kalın duvarları, yüksek çatısı, ferah odaları ile eski bir tarzdaydı. Ev sahibi, misafirlerini çok iyi karşıladı. Aileleri ve anıları hakkında uzun bir sohbete daldılar. İbrâhîm, ‘Abdurrahmân ile oturdu. Yeni liderlik, İsrail, mülteciler ve farklı birçok konu hakkında fikir alış verişinde bulundular. Nâdiye de ‘Abdurrahmân’ın kızları ile oyuncak bebekleri oynuyordu.”³⁶⁹

Tarîku’l-Avde’de vali yardımcısı Binbaşı ‘Abdurrahmân, ev ziyaretleri sırasında İbrâhîm ve ailesine mülteci kampından bulduğu ve çok sevdiği Nuhâ’yı tanıştıır. Bazı işlerinden dolayı onun bir süre İbrâhîm’in ailesiyle kalmasını ister. Nuhâ’nın hem ev işlerinde onlara yardımcı olabileceği hem de Nâdiye ile ilgilenebileceğini söyler. Daha sonra Nuhâ’ya da onlarla kalmak isteyip istemediğini sorar. O da kalmayı kabul eder. İbrâhîm, vakit geç olunca kalkmak için müsaade ister. Binbaşı Abdurrahmân, saatin henüz erken olduğunu söylese de İbrâhîm gitme vaktinin geldiğini belirtir. Aile, Nuhâyı da yanlarına alarak hep birlikte evden ayrılır. Evden çıkınca, İbrâhîm’in kızı Nâdiye yürümek istemez. Bu yüzden babasına kendisini kucağında taşımasını söyler. Ancak Nuhâ, Nâdiye’yi kucağına alıp taşımak isteyerek aileye çabuk uyum sağlayacağını gösterir:

“Aile ayrılmadan önce Nâdiye geleneksel hareketiyle babasına doğru kollarını kaldırdı ve şöyle söyledi:

-Baba, beni taşı!

İbrâhîm onu kaldırmak için kollarını uzatmadan önce Nuhâ onu kucakladı. İbrâhîm, onu almaya çalışarak nazikçe şöyle söyledi:

³⁶⁹ es-Sibâ’î, *Tarîku’l-Avde*, s. 40.

-Nuhâ bırak, onu taşımaya alışığım!”³⁷⁰

Nuhâ, İbrâhîm’in bu söylemine rağmen Nâdiye’yi bırakmak istemez. Çünkü o, daha önce de kardeşi Mî’yi kucağında taşıdığı için böyle bir duruma hiç yabancı değildir. Nâdiye’nin de onayını alarak onu kucağında eve götürmeye ikna eder.

“Nuhâ onu bırakmadı ve sakince şöyle cevap verdi:

-Ben de kız kardeşim Mî’yi böyle taşımaya alışığım.

Nâdiye’ye baktı ve dönerek şöyle söyledi:

-Seni benim taşımamı ister misin ey Nadiye?

Küçük kız, ona bakarak başını onaylar şekilde salladı. Aile, eve doğru yürürken Nuhâ da Nâdiye’yi kucağına aldı.”³⁷¹

İbtisâme ‘alâ Şefeteyh romanında Şeyh ‘Abdusselâm kumaş dükkânı olan ve geçimini bu kumaşları satarak sağlayan bir esnaftır. Oğlu ‘Ammâr ise ona yardımcı olmak için dükkânda yanında çalışır. Ancak Şeyh ‘Abdusselâm, oğlunun dükkânda çalışmaya çok da istekli olmadığını farkındadır. ‘Ammâr da her seferinde bunu kanıtlar gibi gelen müşterilere güler yüzlü davranmayarak onlarla hiç ilgilenmez. Bir sabah, Şeyh ‘Abdusselâm oğlu ‘Ammâr ile birlikte dükkânı açar. Günlük işlerini yaparken tam o sırada dükkâna bir müşteri gelir ve bir tür kumaş almak istediğini söyler. ‘Ammâr ise yine umursamaz bir tavırla o kumaş türünün kendilerinde olmadığını anlatmaya çalışır. Şeyh ‘Abdusselâm, bu durumu görünce hemen müdahale eder. Müşterinin hiçbir şey almadan oradan ayrılmasını istemez. Bu yüzden ona yardımcı olmak için başka tür kumaşlarının olduğunu söyler. Bu konudaki yeteneğini kullanarak müşteriye istediğinden farklı bir kumaş satmaya çalışır ve bunda da başarılı olur.

“Bir bayan Şeyh ‘Abdusselâm’ın dükkânının önünde durdu ve ona sordu:

-Sizde batiste kumaş bulunur mu?

³⁷⁰ es-Sibâ’î, *Tarîku’l-‘Avde*, s. 45.

³⁷¹ es-Sibâ’î, *Tarîku’l-‘Avde*, s. 45.

Adam, cevap vermeden önce oğlu ‘Ammâr kötü bir ses tonuyla “hayır bitti” dedi.

Şeyh ‘Abdusselâm, tam ayrılmak üzere olan kadını tutup hızlı bir şekilde davrandı ve şöyle söyledi:

-Biraz bekleyin, batistadan daha iyi kumaşlarım var.”

Bayan bunu reddetti ve “Ama ben batista istiyorum” dedi.”³⁷²

Bunun üzerine Şeyh ‘Abdusselâm müşterinin dükkandan bir şeyler satın almadan ayrılmasını istemez ve elindeki diğer kumaşları göstermeye çalışır. Bir süre sonra müşteriye ikna ederek ona başka türden kumaş satmayı başarır:

-“Harika poplin kumaşım var. Hem batisteden daha ucuz.

Bayan bir süre tereddüt ettikten sonra dönerek şöyle söyledi:

-Tamam, göreyim.

-Size en son elimde olanları göstereceğim. Japon ipeğim var. Her türlü rengi de mevcut.

-Batisteden biri mavi diğeri turuncu iki parça istiyordum.

-Buyrun, size hepsini göstereceğim. Kahve içer misiniz ya da soğuk bir limon?

-Teşekkür ederim vaktim yok.”³⁷³

es-Saḫâ Mâte romanında su satıcısı Mu‘allim Şûşe günlük su dağıtım işlerini oğlu Seyyid ile beraber yapar. Bazen de dinlenip bir şeyler yemek için Selâme amcanın el-’Amrâ adındaki lokantasına gider. Bu lokantaya gelen müşteriler yemeklerini kendileri alırlar ve buldukları bir yere oturarak yemeklerini orada yerler. Lokantanın sahibi Selâme amca bu yöntemi kendisi geliştirir. Onun lokantasına gelen herkes bu düzeni bilir ve ona göre davranır. Selâme amca bu yöntem ile müşterilerine farklı bir servis anlayışı sunar. Lokantaya gelen müşteriler de zamanla bu duruma alışarak sistemi benimser. Mu‘allim Şûşe ve oğlu Seyyid de bir şeyler yemek için herkesin yaptığı gibi sıraya geçerek yemeklerinin alırlar. Daha

³⁷² es-Sibâ‘î, *İbtisâme ‘alâ Şefeteyh*, s. 9.

³⁷³ es-Sibâ‘î, *İbtisâme ‘alâ Şefeteyh*, s. 9.

sonra boş bir yer bularak oraya otururlar. Yemekleri bitince de tabakların yıkanması için mutfağa bırakırlar:

“Bu, “Amrâ lokantası”, Amrâ lokantasının içindekiler, dükkân içerisinde üzerinde oturulan birkaç tahta masa... Amrâ'nın bir bölümünde kendileri var. Mekânın diğer bölümünde ise açık alanda kaldırım taşının üzerine tünemiş diğer insanlar. Selâme amca Amerikanlardan önce self servis yöntemini buldu. Çünkü onun hizmet edecek bir garsonu yoktu. Bu yüzden müşterilerini tabakların olduğu geniş bir tepsiye gitmeye mecbur bıraktı. Onların her biri oradan kendine lazım olan şeyi alır. Sonra Selâme'ye gider ve fiyatını öder. Yemeğini masaya ya da yolun kenarına götürür. Yemeğini bitirince tabakları yıkamak için lavaboya gitmesi ve ayrılmadan önce onları yerine bırakması gerekir.”³⁷⁴

es-Saḳâ Mâte'de, Mu'allim Şûşe ve oğlu sabahtan akşama kadar su kırıbalarıyla mahalleye su dağıtırlar. İşleri bittikten sonra yorgun bir şekilde eve dönerken yolda semtin önde gelenlerinden Şehhâta Efendi ile karşılaşırlar. Birlikte eve doğru yürürken aynı zamanda sıkı bir sohbe dalarlar. Bir süre sohbet ettikten sonra Mu'allim Şûşe'nin evinin önüne gelirler. Şûşe, ona elini uzatarak veda ederken kendisini kahve içmeye davet eder. Şehhâta efendi ise başka zaman diyerek onun bu davetini geri çevirir ve selamlaşarak oradan ayrılır. Mu'allim Şûşe ve oğlu Seyyid tam evin kapısından adımlarını atarken Şûşe annesi Ummu Âmine'nin eve gelirken almasını istediği karpuz ve peyniri hatırlar. Hemen oğluyla evden çıkar ve en yakın karpuz satıcısının yanına gider:

“İkisi, sokağın köşesinde duran karpuz arabasının yanına varana kadar birkaç adım yürüdü.

-es-Selamu aleykum ey Ahmet Hoca, Bana senin seçtiğin bir karpuz ver!

Ahmet Hoca, hiç bitmeyen bir heyecan içindeydi. Ayakta olduğu müddetçe arabanın etrafında dolaşıyor, bir karpuzdan diğerine dokunurken yüksek bir sesle şöyle bağırıyordu:

-Kırmızı ve çok tatlı... Buyurun, bıçak!

³⁷⁴ es-Sibâ'î, *es-Saḳâ Mâte*, s. 22-23.

Şûşe, istediğinin ne olduğunu daha söylemeden arkadaşımız iki eliyle karpuzun üzerine bıçağı sürerek aşağı kadar çizdi. Daha sonra bir yarık açarak bıçağı çıkarıp karpuzun kenarlarına bastırıp açılan çatlak boyunca iki yanını asıldı. Sanki o, ‘Akkâ’yı fethetmiş gibi zaferle bağırdı.”³⁷⁵

Şûşe, satıcının yaptıklarını ve söylediklerini dikkatle incelerken karpuzun fiyatını sormak ister. Çünkü satıcının söylediği fiyatı vermekten ziyade karpuzu kendi istediği fiyata almayı düşünür:

“Şûşe, karpuzu alarak şöyle sordu:

-Kaça?

-Beş lira.

-Yarısı yeter.

-Ey hoca! Vallahi sahiplerinden dört liraya alıyorum. Zaten bir lira kazanacağım. Beş liradan aşağı olmaz.

Şûşe, yarısını vererek elini uzattı. Adam da şöyle söyleyerek onu aldı:

-Sorun değil. Bir daha ki sefere telâfi ederiz.

O, her seferinde böyle asla kazanmadığını ve bir daha ki sefere telâfi edeceğini söyler.”³⁷⁶

Arzu’n-Nifâk romanında yazar güzel bir günde dışarıda dolaşmak için evinden çıkar. Uzun süre yürüdükten sonra yolunun üzerindeki dükkânlardan birinin önünde durur. Bu, daha önce oralarda hiç görmediği ve hiç kimsenin kapısından adım bile atmadığı boş bir dükkândır. Yazar, bunun ne tür bir dükkân olduğunu anlamak için ona yaklaşır. İlk başta, buranın bir kahvehane olduğunu düşünür ancak etrafta insanların oturması için ne bir masa ne de bir sandalye görür. Dükkâna biraz daha yaklaşır ve tabelasında yazan “Ahlâk tüccarı” yazısını görünce çok şaşırır, hafif gülümser ve sahibinin deli olduğunu düşünür. Daha sonra merakına yenik düşerek dükkânın içinde ne olduğunu öğrenmek için oraya girmeye karar verir. Adımını

³⁷⁵ es-Sibâ’î, *es-Saḳâ Mâte*, s. 54.

³⁷⁶ es-Sibâ’î, *es-Saḳâ Mâte*, s. 55.

atarken içeriden komik şeylerin çıkacağı düşüncesiyle etrafa göz gezdirir. Bu sırada, karşısında birçok çuval görür. Bu çuvalların ne işe yaradığını düşünürken dükkânın sahibi yaşlı bir adam aniden karşısına dikilir. Yazar, onunla konuşarak dükkân hakkında bilgi almak ister:

“Şöyle söyleyerek onunla konuşmaya başladım:

-Selamlar ey Hacı! Nasılsın?

Adam yavaşça başını salladı.

-İyiym. Kendisinden başka övgüye layık olmayan Allah’a hamd olsun.

-Pazarın durumu nasıl?

-Vallahi karışık, vaziyet durgun, pazar uyuyor. Gördüğün gibi mallar yığılmış durumda.

-Peki, bu durgunluğun sebebi ne?

-Kim bilir!³⁷⁷

Yazar, bu konuşmalar üzerine satıcının mallarını daha rahat satabilmesi için öneride bulunur ve onların reklamını yapmasını ister. Ancak satıcının verdiği cevap onu tatmin etmez ve tam olarak ne sattığını bir türlü anlayamaz.

-“Neden onların reklamını yapmıyorsun? Reklam, başarının temel şartı oldu. Biz, reklam çağındayız. Her şey hakkında reklam, mal, iş, kişiler... Mallarının reklamını yapmaya ne dersin?

Adamı alaycı bir şekilde gülümserken gördüm.

-Malımın reklamını mı yapayım? İnsanların zaten bildiği şeyin reklamını, hiç kimsenin ondan ayrı olmayacağı şeyin reklamını? Vallahi, bu deliliktir!

Adamın sözlerinde malının çeşidini bana gösterecek bir şey bulamadım. Onun sözleri, birçok mal için geçerli olan genel sözlerdi.”³⁷⁸

³⁷⁷ es-Sibâ‘î, *Arzu’n-Nifâk*, s. 13.

³⁷⁸ es-Sibâ‘î, *Arzu’n-Nifâk*, s. 14.

3.1.2. Yardımlaşma

Yûsuf es-Sibâ'î, bazı romanlarında sosyal ilişkileri incelerken insanların birbirleriyle yardımlaşmalarını da konu alır. Romanlarında, zor durumda olan insanlara yardım eden erdem sahibi kişilere yer verir. Yazar, toplum olarak bireylere düşen görevlerden biri olan yardımlaşma konusunu bazı değerli yönlerini belirterek ön plana çıkarmaya çalışır. Ayrıca yardımlaşmayı örnek bir davranış olarak roman karakterlerinin özellikleri arasında bizlere sunar. Böylece es-Sibâ'î, sadece erdem sahibi insanların hiçbir çıkar gözetmeden birbirlerine yardım etme eğilimlerini eserlerinde anlatmayı hedefler.

Nâibu 'Azrâil romanında yazar çocukken yaşadığı bir anıdan bahsederek şöyle söyler. Bir gün, arkadaşlarıyla sokakta futbol oynarken yanlarına elinde üzüm kasasıyla üzüm satan bir çocuk gelir. Onlarla futbol oynamak istediğini söyler. Ancak iki takımın oyuncuları tam olduğu için takımda ona yer yoktur. Çocuk, futbol oynama konusunda ısrarlı davranınca yazar ve arkadaşları ondan iki takıma eşit olacak şekilde bir arkadaşını daha getirmesini isterler. Çocuk, ikinci bir oyuncu daha bulmakta zorlanmaz çünkü yakınında duran patates satıcısı başka bir çocuk bu işe gönüllü olur. Daha sonra onlardan her biri iki takımın kalesine geçer. Üzümcü çocuk Aḥmed el-Baṭal, üzüm kasasını yakında bulunan bir duvarın üzerine koyar ve oyuna dâhil olur. Bu sırada bütün çocuklar onun oyunla meşgul olduğunu görünce üzümlerden alarak kasada hiçbir şey bırakmazlar. Aḥmed, kasanın yanına geldiğinde onun boş olduğunu görür ve çok üzülür. Onun, bu halini gören yazar ve diğer çocuklar mağduriyetini gidermek için Aḥmed'e yardım etmeye karar verirler:

“Evet, oynamakla o kadar meşguldü ki her birimiz üzüm kasasından payını alabilmek için sinsice dolaşırken bizi hiç farketmedi. Sonunda oyun bitti. Üzüm de bitti.

Arkadaşımız, kasayı almaya gitti ve onu boş olarak buldu. Hayretle sorduk:

-Üzüm nereye gitti, hırsız nerede?

el-Baṭal, ağladı ve sızlandı. Boş bir kasayla dükkân sahibinin yanına nasıl döneceğini bilmiyordu. Kalplerimiz, ona karşı yumuşadı. Çalınan üzümlerin parasını onun için toplamaya başladık. O günden sonra bir daha futbol oynamayı hiç düşünmedi.”³⁷⁹

İbtisâme ‘alâ Şefeteyh romanında Doktor Kemâl kız kardeşi Emîra ve arkadaşı Mî ile muayenehanesi için çarşıya kumaş bakmaya gider. Şeyh ‘Abdusselâm’ın dükkânına girerek farklı renklerde kumaşlar beğenir. Şeyh ‘Abdusselâm beğendiği kumaşlardan kaç metre alacaklarını sorar. Doktor Kemal de kanep ve sandelyeler için ne kadar gideceğini ondan öğrenmek ister. Bunun üzerine Şeyh ‘Abdusselâm, kumaşlardan belirli uzunluklarda keserek bunların kendisine yeteceğini söyler. Kemâl, istediklerini aldıktan sonra ücretini ödemek ister ancak Şeyh ‘Abdusselâm, onun kendisi için yaptığı iyilikler ve aralarındaki samimiyete dayanarak hiçbir ücret almak istemez. Ancak Kemâl yine de bunun karşılığını ödemek ister:

“Kemâl cüzdanını çıkararak fiyatı sordu. Adam, bir top kumaşı ona teslim ederken gülerek cevap verdi.

-Fiyat ödendi.

Kemâl, teşekkür etti ve fiyatı öğrenmekte ısrar ederek şöyle söyledi:

-Fiyatı ödemezsem kumaşı almayacağım.

-Doktor, yaptığın yardım bunun önüne geçti. Sen yabancı değilsin. Senin kliniğin bizim kliniğimizdir.”³⁸⁰

İbtisâme ‘alâ Şefeteyh’de Doktor Kemal, Mî ve ailesini muayene etmek ayrıca bir aile dostu olarak onlara yardımcı olmak için evlerine gider. Eve girişinde kendisini kapıda karşılayan Mî ile bir süre konuştuktan sonra onu solgun ve zayıf olarak gördüğünü söyler. Kendisine dikkat etmesi gerektiği konusunda uyarıda bulunur. Ayrıca ona bir kutu vitamin ilacı yazar. Daha sonra evde bulunan Fâtıma da Kemâl’in geldiğini duyarak odasından seslenerek onu karşılar. Doktor, onu da muayene ederek iyileşmesine yardımcı olmak için bazı ilaçlar yazar:

³⁷⁹ es-Sibâ‘î, *Nâibu ‘Azrâil*, s. 101.

³⁸⁰ es-Sibâ‘î, *İbtisâme ‘alâ Şefeteyh*, s. 45.

“Odadan, Fâtıma’nın merhaba diyen sesi yükseldi.

-Hoş geldiniz!

Doktor Kemâl ve Emîra, Fâtıma’nın odasına girdi. Mî, odayı aceleyle toplamaya çalıştı. Karşılıklı selamlaştılar. Kemâl, onu hızlı bir şekilde muayene ederek nabzını ve ateşini kontrol etti. Sonra şöyle söyledi:

-İyi, Allah’a şükür!

- Fâtma, sıkılarak mırıldandı:

-Kendimi, gergin ve mutsuz hissediyorum.

-Öyleyse seni rahatlatıp kuvvetlendirecek bir ilaç yazacağım.”³⁸¹

es-Saḫâ Mâte romanında Seyyid, babası Mu‘allim Şûşe ile arabayla su satarken semtin sokaklarının birinde oturan teyzesi Ummu ‘Abdullah’ın evinin önünde dururlar. Evin kapısını çaldıktan sonra içerden onların kim olduğunu soran teyzesinin sesini duyarlar. Bunun üzerine Mu‘allim Şûşe su satıcısı diyerek cevap verir ve kadın oğluna kapıyı açmasını söyler. Çocuk da hemen onlara kapıyı açar. ‘Abdullah, Seyyid ile aynı yaştadır ve kapıyı açtığı anda karşında onu görünce çok sevinir. Çünkü Seyyid’in gelmesi, onunla oyun oynaması ve eğlenceli bir vakit geçirmesi anlamına gelmektedir. Çocuklar arasındaki arkadaşlık ilişkilerinden dolayı ‘Abdullah hiç vakit kaybetmeden Seyyid ile oyun oynamak istediğini söyler:

“Seyyid, kırbasını gördüğü ilk yere bıraktı. Sonra dışarıya yöneldi. Avluda tekrar ‘Abdullah ile karıştı. ‘Abdullah ısrarla ona dönerek döndü:

-Benimle oynar mısın?

-Ne zaman?

-İşin bittikten sonra.

-Yani öğleden sonra mı?

-Evet!

³⁸¹ es-Sibâ‘î, *İbtisâme ‘alâ Şefeteyh*, s. 159.

-Tamam. Dersten sonra geleceğim.

-Nerde buluşalım?

-Yolda.

Babası, kırbayı boşaltmayı bitirdi. Dışarıya çıkarak onu takip etti ve arabayı itmek için yanında yürüdü.”³⁸²

3.1.3. Samimiyet-İçtenlik

Yûsuf es-Sibâ‘î romanlarında toplumdaki bireyler arasındaki gerçek duygulara, kişilere karşı samimi ve içten davranan insanlara yer verir. es-Sibâ‘î, ele aldığı bu insânî duygularla sevmenin, sevilmenin, üzüntü ve mutluluğun, birliktelik duygularının ve kendini olduğu gibi göstermenin ne demek olduğunu anlatmaya çalışır. Romanlarda yer alan karakterler, hem ailesine hem de yakın çevresine karşı samimi duygularla yaklaşan kişiler olarak karşımıza çıkarlar. Ayrıca sahip oldukları duyguları oldukça içten ve güzel bir şekilde yansıtarak saflığı ve doğallığı temsil ederler.

İbtisâme ‘alâ Şefeteyh romanında Mî’nin aile dostu olan Doktor Kemâl bir muayenehane açar ve orada kullanmak için bazı kumaşlar almak ister. Bu yüzden Kemâl, kardeşi Emîra ‘yı yanında götürür. Emîra ise yakın arkadaşı Mî’yi de abisinin muayenehanesine kumaş seçmek için davet eder. Daha sonra Kemâl, arabası ile gelerek Emîra ve Mî’yi evden alır. Araba, çarşıya varınca doğruca kumaş dükkanına giderler. Orada, kendilerini dükkanın sahibi olan Şeyh ‘Abdusselâm karşılar. Ayrıca oğlu ‘Ammâr da babasının yanında ona yardım etmektedir. Kemâl, uzun zamandan beri Şeyh ‘Abduselâm’ı ziyaret etmesede aralarındaki samimiyet asla eksilmez:

“Emîra şöyle söyledi:

-Kemâl’in muayenehanesi için çarşaf almaya geldik.

Şeyh ‘Abdusselâm cevap verdi:

³⁸² es-Sibâ‘î, *es-Sakâ Mâte*, s. 21.

-Tebrikler ey Doktor! Bütün dükkân emrinde, sen bir prensin.

-Seni birkaç kez el-Hâce'ye sordum.

Kemal, cevap verdi:

-Onu, biraz ihmal ettim ama en kısa zamanda ziyaret edeceğim.

-Senden başka bir doktorla kendini hiç rahat hissetmiyor. Seni, oğlu gibi görüyor.

-Ben de onu kesinlikle annem gibi görüyorum. O, tam bir hanımefendi.”³⁸³

Ṭarîķu'l-‘Avde romanında İbrâhîm bazı askeri işlerle ilgili Genel Kurmay'a gitmek için arabaya biner. Araba, komutanlığın önüne geldiğinde durur ve tam ineceği sırada arkadaşı Murâd ile karşılaşır. Murâd, onu görür görmez selam verir ve ona sarılmak ister. Ancak İbrâhîm bu tür sarılma işlerinden çok fazla hoşlanmaz. Bir süre sonra ise Murâd'ın ısrarına dayanamaz ve ona sarılmak zorunda kalır. Murâd, İbrâhîm'e karşı samimi duygularla davranırken İbrâhîm de arkadaşının bu duygularına aynı şekilde karşılık verir:

“Kapıyı geçmeden önce selam vererek seslenen birinin sesini duydu.

-Hoş geldin ibrahîm!

O, göğsü açık, sarı boyalı bıyığıyla elini sıkmak ve ona sarılmak için gelen Murâd'ı gördü.

İbrâhîm, sarılmaktan hoşlanmıyordu. Murâd ile kucaklaşmayı gerektirecek herhangi bir şey hissetmiyordu. Ancak başka bir yolu da yoktu. Murâd, onu kucaklaşmaya mecbur etti.

Murâd, sesli olarak selamlaşmaya ve yüksek sesle gevezelik etmeye devam etti:

-Seni buraya ne getirdi. el-‘Arîş'e gidiyordum. Bugün, seni ziyaret etmeyi düşünüyordum. Kendimi sende öğle yemeğine davet ettim.

-Allah için ben de seni doyurmaya hazırım.”³⁸⁴

³⁸³ es-Sibâ'î, *İbtisâme 'alâ Şefeteyh*, s. 44.

³⁸⁴ es-Sibâ'î, *Ṭarîķu'l-‘Avde*, s. 58.

Nâdiye romanında Nâdiye bir gün okulda tenis kulübesinin önündeki tahta bankta oturan tenis hocası İbrâhîm'i görür. Kafasına yeşil bir şapka takmış gülerek etrafındakilerle sohbet etmektedir. İbrâhîm, daha önce yaşadığı sağlık sorunlarına ve bunun sonucu olarak da kolunu kaybetmesine rağmen hiçbir sıkıntısı yokmuş gibi davranır. O, ilk başta oturduğu yerden Nâdiye'yi fark etmez. Ancak ayağa kalktığında Nâdiye'yi görür ve ona gülümseyerek "hoş geldin" der. Nâdiye ise onu görünce boğazında bir şeylerin düğümlendiğini hisseder. Çünkü İbrâhîm, sağ kolunu yani tek kazanç kaynağını kaybetmiştir. Yine de o, hiçbir şey kaybetmemiş gibi davranmaya çalışır. Tüm samimiyetiyle Allah'a olan inancını dile getirir:

-“Merhaba, Hoş geldin! Nasılsın İbrâhîm?

-Elhamdulillah! Yirmi dört ayar sağlamlığındayım.

-Tamamen iyileştin mi?

-Kesinlikle, hiçbir şeyim kalmadı. Hastalık, uçan kolla birlikte uçup gitti.

Sonra kolunu gösterdi. Gülerek ekledi:

-Gitti. Allah onu geri getirmesin. Beni mahvetmişti. Bana, gündüz yıldızları gösterdi. Allah, ne dostu ne de düşmana onları göstermesin!”³⁸⁵

3.1.4. Aşk-Sevgi

Aşk, sevginin daha ileri bir boyutu olan duygudur. Bu duygu, herkesin kolayca ulaşabileceği bir his değildir. Gerçekten seven ve aşkı kalplerinde hissedenler, onlarda bu duyguya sebep olan kişileri kaybetmek istemezler. İnsanlar, aşk sayesinde birbirlerine derinden bağlanır ve bu bağ ile birlikte ömür boyu beraber yaşama duygusunda olurlar. Yani aynı duyguları hissetmeyi başaranlar sonsuza kadar beraber yaşarlar. Günümüzde aşkı sadece biyolojik bir yaklaşma olarak gören kişiler de vardır. Bu kişiler arzularının peşinden koşan ve gönülden bağlanmayarak bu duyguyu kalplerinde yaşamayanlardır.

³⁸⁵ es-Sibâ'î, *Nâdiye*, s. 35.

Yûsuf es-Sibâ'î romanlarında, insanların birbirlerine karşı hissettikleri aşk ve sevgi duygularını, bu duyguların onlarda oluşturduğu etkiyi ve onunla ilgili yaşadıkları bazı olaylara yer verir. Ayrıca es-Sibâ'î, aşkın sahip olduğu büyük gücü ve gerçek aşkın her zaman kalıcı olduğunu bizlere göstermeye çalışır.

Fedeytuk yâ Leylâ romanında İbrâhîm psikolojik sorunlar yaşayan bir gençtir. Onun bu durumu nişanlısı Râciye'yi ve yakın akrabalarını çok üzer. İbrâhîm'i seven bazı yakınları onun bu durumuna çare bulmak için psikoloji alanında uzman doktorları araştırırken sonunda Mısır'da onu tedavi edebilecek birini bulurlar. İbrahim'i ona gitmek için ikna ettikten sonra bir an önce yola çıkıp onu eski sağlığına kavuşturmak isterler. Bu sırada nişanlısı Râciye psikolojik bunalımla kendisinden uzaklaşan İbrâhîm'in iyileşmesi konusunda hizmetçileri Seyyide ile konuşurken çok da iyimser değildir. Ancak yine de onu çok sever ve içinde bulunduğu durumdan kurtulması için çaba göstermek ister:

-“Neyin var ey hanımım Râciye? Yoksa büyük baban yolculuktan mı vazgeçti?

-Hayır.

-Öyleyse yarın Mısır'a gideceğimiz halde neden üzgünsün?

-Mısır'a gitmenin ne faydası olacak?

-Doktor ile görüşecek, onunla İbrâhîm'in tedavisi konusunda yardımlaşacaksın.

-Boşver! Aramızdaki her şeyi keserken ondan ne bekleyeyim?”³⁸⁶

Râciye'nin bu sözlerine karşılık Seyyide onu teselli etmeye çalışır. İbrâhîm'in tedavisi konusunda iyimser olmasını ve sonunda her şeyin düzeleceğini dile getirir:

-“Öyle umutsuz olma ey hanımım! O, kendine gelince her şey eski haline döner.

-İnanmıyorum.

-Her neyse, senin onun iyileşmesinden hoşlanmayacağını sanmıyorum.

³⁸⁶ es-Sibâ'î, *Fedeytuk yâ Leylâ*, s. 69.

-Bu yüzden gidip elimden gelen her şeyi yapacağım. O, benden vazgeçmedikçe ben de ondan vazgeçmeyeceğim.”³⁸⁷

Fedeytuk yâ Leylâ’da, Râciye nişanlısı İbrâhîm’i yaşadığı psikolojik bunalımdan kurtarmak ve daima yanında olduğunu göstermek için onunla birlikte Mısır’a gider. Mısır’a vardıklarında psikoloji alanında uzman olan ve kendisinden randevu aldıkları Doktor Tevfîk ‘Abdullah ile görüşürler. Doktor Tevfîk, öncelikle Râciye ile konuşur. Onun İbrâhîm’e karşı olan hislerini, onu ne kadar sevdiğini ve bu zorlu süreçte kendisine ne kadar yardımcı olabileceğini öğrenmek ister. Râciye de İbrâhîm’e olan aşkını tüm açıklığıyla dile getirerek her zaman onun yanında olacağını şu sözleriyle anlatır:

“Adam, nazıkçe sordu:

-Düşüncen nedir?

Gözlerini kaldırmadan cevap verdi:

-İstediğini sor?

-İbrâhîm ile ilgili konuşurken senin onu çok sevdiğini anladım ya da daha doğrusu onu seviyordun. Bu sevgiyi hâlâ taşıyor musun?”³⁸⁸

Râciye, İbrâhîm’e olan aşkı ve sevgisi konusunda oldukça kendinden emindir. Doktorun sorularına da her zaman ve her koşulda İbrâhîm’in yanında olacağını belirten cevaplar verir:

“Dudaklarını hareket ettirmeden başını sallayarak cevap verdi. O da sorularına devam etti.

-Bu olanlara rağmen mi?

Fısıldamaya benzer bir sesle cevap vererek dudaklarını oynattı.

-Evet, olanlara rağmen.

-Bu, seni etkilemedi mi?

³⁸⁷ es-Sibâ’î, *Fedeytuk yâ Leylâ*, s. 70.

³⁸⁸ es-Sibâ’î, *Fedeytuk yâ Leylâ*, s. 78.

-Tabii ki etkiledi ama kalpte olan şey hep aynı kalır.”³⁸⁹

Ceffeti'd-Dumû' romanında siyaset alanında yazarlık yapan ve çevresinde oldukça iyi tanınan Sâmi Kerem, ünlü bir şarkıcı Hudâ ile tanışır. Sâmi Kerem, bazen iş hayatından fırsat buldukça Hudâ'yı dinlemek için sahne aldığı mekâna gider. Zaman içerisinde ikili tanışır ve aralarında samimi bir yakınlaşma başlar. Özellikle Hudâ, Sâmi Kerem'e karşı yoğun aşk duyguları besler. Aynı şekilde Sâmi Kerem de ona karşı bu duygulara sahiptir. Bir gün Hudâ, şarkı söylediği mekândan çıkarken Sâmi Kerem ile karşılar ve aralarında kısa bir sohbet başlar. Bir süre sonra Sâmi Kerem'e buluşma teklif eder. O da bu isteği geri çevirmez. Daha sonra uygun bir yerde buluşan ikili, aralarında sohbet etmeye başlar. Sâmi Kerem, Hudâ'nın güzel ve başarılı bir kadın olarak kendisine ilgisini ve ondan tam olarak ne istediğini öğrenmek ister. Hudâ ise tüm samimiyetiyle duygularını ifade ederek Sâmi Kerem'den bu duygularına karşılık bekler:

“Ondan tek bir şey istiyordu. Zayıf bir sesle kendini o şeyi fısıldarken buldu:

-Sevgini istiyorum.

Endişelendiği tek kelimeyi söylediğini hissetti. İçtenlikle kendine verebileceği tek şeyi istedi. Kelimenin, nasıl telaffuz edildiğini bilmiyordu. O, asla sevgisini itiraf etmek ya da onunla bir konuşmaya girmek amacıyla değildi. Ama gerçekten istediği şeyin bu olduğunu hissetti. Onda, konuşma yeteneği yoktu. Her zaman en çok aciz olduğu şey, aşk sözleri söylemekti. Yine de kendini, ona basitçe cevap verirken buldu.

-Seni seveceğim. Daima, daima...

Sözlerinden tuhaf bir samimiyet hissetti. Bu sözler, onun içini sükûnet ve rahatlıkla doldurdu.”³⁹⁰

*Ceffeti'd-Dumû'*da Sâmi Kerem, şarkıcı Hudâ'nın aşkına karşılık verir. Ancak kendisi gibi başarılı bir yazarın böyle aşk olaylarına girmesini tuhaf karşılar. Ayrıca Sâmi Kerem'in Hudâ ile ilgili bazı endişeleri de vardır. Onu, alışık olduğu

³⁸⁹ es-Sibâ'î, *Fedeytuk yâ Leylâ*, s. 78.

³⁹⁰ es-Sibâ'î, *Ceffeti'd-Dumû'*, s. 53.

yaşam tarzından çıkarıp kendi istediği gibi bir hayatı yaşamasına zorlamak istemez. Buna rağmen Hudâ ondan hiçbir şey beklemediğini sadece onu sevmesini istediğini söyler. Bu sözler üzerine Sâmi Kerem de ona olan aşkını şöyle dile getirir:

“Sana âşık oldum. Bu bir gerçek... Bunda ne bir tartışmaya ne de bir şüpheye yer var. Bir gün bir şarkıcıya, bir oyuncuya ya da böyle deneyimleri olan herhangi bir insana âşık olacağımı hiç hayal etmezdim. Bunlar, senin gibi biriyle hayal edebileceğim en son hisler, arzular. Hayranlık ya da sadece eğlenceli bir birliktelik... Gerçek aşkı böyle derinden hissetmeye gelince bu hiç hayal etmediğim bir şeydi. Kimsenin, bunu benden beklediğini de sanmam. Buna rağmen onda bir tuhaflık görmeden âşık oldum. Tersine, o beni gördü ve buldu. Seni seviyorum. On altı yaşındaki bir çocuğun sevdiği gibi. Temiz bir sevgi. Arzuyla lekelenmemiş, etrafı bir amaçla kuşatılmamış, planlarla yönetilmemiş; daha ziyade saf, ilkel bir aşk. Ruhumda buna layık olduğunu hissettim. Seni sıradan, iyi ve net biri olarak buldum. Sen de o karmaşık kişiliği görmedim.”³⁹¹

3.2. Örf ve Âdetler

İnsanoğlunun var olduğu günden bu yana toplum tarafından kabul gören, doğruluğuna inanılan, insanların yaşam biçimlerini yansıtan, toplumda doğru bir şekilde davranmalarına yardımcı olan ve onları bir arada tutan unsurlar vardır. Toplumsal değerler ve resmî olmayan normlar dediğimiz bu unsurlar, toplumlar ve toplum içindeki gruplar arasında farklılık göstermektedir. İnsanlar, toplumsal değerleri ve resmî olmayan toplumsal normları içinde bulundukları toplumlarda hazır bulurlar. Meselâ, bizim toplumumuzda büyüklerinin yanında ayak uzatılamayacağını çocuk doğduğu ortamda büyüdükçe öğrenir. Bu da geçmişten süregelen bir değerdir. Çocuk, onu hazır bir şekilde bularak zamanla benimser. Böyle örnekleri çoğaltmak da mümkündür.

Örf ve âdetler, kişilere kuşaklar aracılığıyla aktarılır. Yazılı olmayan kurallar bütünü oldukları için zamanın koşullarına uygun olarak değişim gösterirler. Örf ve âdetler, insanların ait oldukları toplumla daha sıkı ilişkiler kurmalarına katkı

³⁹¹ es-Sibâ'î, *Ceffeti'd-Dumû'*, s. 70.

sağlarlar. Bu nedenle günlük hayatta karşılaşılan basit olaylarda bile bizlerin hal ve hareketlerini şekillendirebilirler.

Yûsuf es-Sibâ'î romanlarında örf ve adetleri, toplumun kültürünü yansıtan ve toplum tarafından benimsenerek sonraki nesillere aktarılan davranışlar bütünü olarak ele alır. Ayrıca örf ve adetler, bireylerin üzerine düşen ve onlarla sorumlu oldukları sosyal görevler bütünü oluşturur. Bu görevler, Arap toplumunun doğal yapısını da yakından tanımaya olanak sağlar.

Rudde Kalbî romanında sarayda bahçıvan olarak çalışan Reis 'Abdulvahid, oğulları Ali ve Huseyn'i okulları tatil olunca sarayın sahibi Emîr'in yanına getirmek ister. Ailenin maddi durumu iyi olmadığı için Emîr'in hediye olarak çocuklarına vereceği şeylere ihtiyacı vardır. Ancak ailenin bu durumu özellikle Ali'yi olumsuz etkilemektedir. Çünkü babasının Emîr karşısında eğilmesi ve ailesine vereceği şeylere ihtiyaç duyması hiç hoşlanmadığı bir durumdur. Bütün bunlara rağmen babasını çok sevdiği ve onun üzülmesini istemediği için kardeşi Huseyn ile birlikte saraya gitmeyi kabul eder. Saraya geldiklerinde elindeki bastonuyla çalışanlara bi şeyler işaret eden Emîr'i görürler. Babası, oğullarını hemen onun yanına götürür ve geleneksel olarak saygılarını belirtmek için ellini öpmelerini ister. İlk olarak Huseyn Emîr'in elini öper ancak Ali tereddüt edince babası 'Abdulvahid tarafından bunu yapması için zorlanır:

“Emir sorar:

-Bu ikisi, senin oğlun mu? Büyümüşler.

-O sizin büküğünüz efendim.

Kardeşi, Emîr'in elini öper. Babası, Ali'nin eli öpmeye geciktiğini görünce ona şöyle seslenir:

-Efendimizin elini öp, ey çocuk!”³⁹²

İnnî Râhile romanında 'Âida, onları ziyarete gelen teyzesinin oğlu Aḥmed ile sohbet eder. Aḥmed, askeriyede süvari birliklerinde görev yapmaktadır ve işinin

³⁹² es-Sibâ'î, *Rudde Kalbî*, s. 13.

zorluklarını ‘Âida ile paylaşır. Orada, ata binme ve onu idare etme konusunda yaşadığı sıkıntıları anlatırken günde dört saat atın üzerinde kaldığını söyler. ‘Ayrıca birçok kez attan düştüğünden de bahseder. Daha sonra ‘Âida, boş vakitlerini nasıl geçirdiğini öğrenmek için sorduğunda Aḥmed de buna sinemaya giderek değerlendirdiği cevabını verir. ‘Âida, Aḥmed’in arkadaş çevresini öğrenmek isteyerek onlar hakkında sorular sorar. Özellikle de kız arkadaşlarının olup olmadığını öğrenmeye çalışır. Aḥmed ise ‘Âida’nın kız arkadaş konusunda söylemeye çalıştığı şeyi anlayarak bayan arkadaşlarıyla masum bir iletişiminin olduğunu ifade eder. ‘Âida, ailesinin kız-erkek arkadaşlığına bakışını ve onların değer yargılarında böyle bir durum karşısındaki tutumlarını şu sözlerle dile getirir:

-“Erkek ve kadın arasındaki dostluğa inanmıyorum.

-Neden olmasın?

-Bu nesilde ve bu ülkede değil. Biz, bir erkeğin bir kız ile söylentilere yol açacak masum arkadaşlığına alışık değiliz. Geleneksel yapımız, bu dostluğu hazmedemez.”³⁹³

İnnî Râhile romanında Aḥmed, teyzesinin kızı ‘Âida’yı ziyaretinde bir süre onunla görüştüktan sonra tam evden ayrılmak üzereyken üst kattan büyük annesinin sesini duyar. Aḥmed, ona da selam vermek ve kısa bir görüşme yapmak için ‘Âida ile birlikte odasına çıkar. ‘Âida’nın büyük annesi iyi bir insandır. Annesinin yokluğunda onun yerini almış ve torununa her zaman şefkat göstermiştir. Ayrıca geleneklere bağlı, toplumsal değerlerin farkında ve insanlara karşı nasıl davranılması gerektiğini çok iyi bilen biridir:

“Büyük annem, “hoş geldin” diyerek onunla görüştü. Besmele çekerek sırtını sıvazlayan ve Allah’ın onu kötü gözlerden koruyup gözetmesi için dua eden yaşlıların yaptığı gibi karşıladı. Aḥmed, onun dualarına teşekkür ederek kabul etti ve biraz da utandı. Sonra vedalaştık. Tekrardan bizi ziyaret etmesi için davet ettikten sonra ayrıldık.”³⁹⁴

³⁹³ es-Sibâ‘î, *İnnî Râhile*, s. 45-46.

³⁹⁴ es-Sibâ‘î, *İnnî Râhile*, s. 67.

Nâdiye romanında Nâdiye ikiz kardeşi Monâ'yı toplum yapısına uygun olmayan bazı davranışları için uyarmak ister. Hem Ramazan ayında olmaları hem de insanların kendisi hakkında olumsuz düşünmemeleri için onunla konmaya çalışır. Ancak Monâ, kendi davranışlarından onun sorumlu olduğunu bu yüzden de davranışlarının kimseyi ilgilendirmediğini söyler. Ayrıca bunun sonuçlarının sorumluluğunu alabilecek yaşta olduğunu da sözlerine ekler. Bunun üzerine Nâdiye, yaptığı yanlış şeylerin sonuçlarına Fransız olan annesinin katlandığını ve sergilediği yanlış tutumun en çok onu etkilediğini dile getirir. Kendisi hakkında konuşulanların doğrudan annesine bağlandığını ve onun Fransız olmasından dolayı kızının da böyle şeyler yaptığını düşünmelerine sebep olduğunu söyler. Bu yüzden hem giyimini hem de bir erkekle arkadaşlık etmesini sert bir şekilde eleştirerek bunun toplum değerlerine aykırı olduğunu anlatmaya çalışır:

-“Neden mantıklı hareket etmiyorsun? Suçu, insanlara atıyorsun.

-Onların suçlamalarını hak edecek ne yaptım?

-Ne yaptığını bilmiyor musun?

-Hayır.

-Mesela, ‘İsâm ile sürekli arkadaşlık etmen.

-O benim erkek arkadaşım.”³⁹⁵

Nâdiye, Monâ'nın yaptığı yanlış davranışları ona göstermeye çalışırken toplumda var olan ve herkes tarafından kabul edilen gelenekleri öne sürer. Monâ ise bu konuyu diğer toplumlar üzerinden ele alma eğilimindedir:

-“Geleneklerimizde erkek arkadaş diye bir şey yok. Bu, ailemizin onaylamadığı bir durumdur.

-Medeni ülkeler onu kabul ediyorlar.

-Biz, onu bir çözümme olarak görüyoruz. Bir kızın bir erkekle arkadaşlık etme gibi hakkı yoktur. Eğer, nişanlı derecesinde değilse.”³⁹⁶

³⁹⁵ es-Sibâ'î, *Nâdiye*, s. 12.

3.3. Eğitim Durumu

Kişi doğumundan itibaren önce aile daha sonra da okul aracılığıyla eğitim almaya başlar. Sosyal çevre etkisiyle de hayatının sonuna kadar öğrenme serüvenine devam eder. Bu süreçte insanın bilgileri, hayata bakışı, davranışları ve tutumları değişir. Eğitim, insanın gelişmesine katkı sağladığı gibi bir milletin gelişmesinde de rol oynayan önemli unsurlardan biridir. Özellikle uluslararası ilişkilerde, teknolojik gelişmelerde, değişen yaşam koşullarına uyum sağlayabilmede, birlik ve beraberliği sürdürmede son derece etkindir. Ülkenin okuyan sayısı arttıkça ekonomik, sosyal ve siyasal gücü de o ölçüde artar. Bir milletin gelişmesinde kadınlara önemli görevler düşer. Çünkü çocukların eğitimini genellikle kadınlar üstlenir. Anneler, çocuklarını dünyaya getirir getirmez onları hayata hazırlarken çocuklarına kültürel ve ahlakî değerlerin aktarımını da sağlarlar. Böylece kişiler, ilerleyen yıllarda toplumla kendileri arasında olan aidiyet bağına fazlasıyla hissedebilirler.³⁹⁷

Eğitim tarihi, insanlık tarihi ile aynı yaşıttır. Ancak eğitimin bir bilim dalı olarak gelişmesi oldukça yenidir. Eğitim, günlük yaşantımızda üzerinde en çok tartıştığımız, yorumlar yaptığımız ve en çok kullandığımız sözcüklerden biridir. Eğitim, insanın bütün hayatı boyunca devam eden ve sürekliliği olan bir süreçtir. Bu süreçte, insanda bir takım yeni öğrenmeler ve davranış değişiklikleri meydana gelir. Bu değişikliklerin bir kısmı istemliyen bir kısmı istem dışı olan değişikliklerdir. Eğitim kavramının anlamını düşündüğümüz zaman çok geniş bir anlamsal bütünlük zihnimize belirir. Eğitim, en geniş anlamıyla bireyde kendi yaşantıları yoluyla davranış değişikliği meydana getirme süreci olarak tanımlanabilir.³⁹⁸

³⁹⁶ es-Sibâ'î, *Nâdiye*, s. 13.

³⁹⁷ Handan Gürbüz, *Fürûzan'ın Hikâye ve Romanlarında Toplumsal Meseleler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzincan Üniversitesi, Erzincan 2017, s. 80

³⁹⁸ Münire Erden ve Yasemin Akman, *Eğitim Psikolojisi, Gelişim-Öğrenme-Öğretme*, Arkadaş Yayınevi, Ankara 1998, s. 14.

İnsanın öğrenme yeteneğinin oluşması ile başlayan eğitim, insanın hayatı boyunca devam etmektedir. Eğitimin konusu insandır ve insan da toplumu oluşturmaktadır. Toplumu oluşturan ve hayatın var olmasının nedeni insan olduğu için insan önemlidir. Bu yüzden eğitim de insanın hayatında önemli bir yer tutar. Toplumu oluşturan en küçük yapı taşı bireydir. Toplumun eğitilmesi bireyin eğitilmiş olması ile mümkündür. Bir toplumda, o toplumu oluşturan insanlar tek tek eğitiliyorsa o toplum eğitilmiş olur. Bireyin eğitilmesi demek toplumun eğitilmesi, toplumun eğitilmesi demek milletin eğitilmiş olması, milletin eğitilmiş olması ise o milletin daima ayakta kalması demektir. Milletlerin ve toplumların eğitime ihtiyaç duymasının nedeni, yaşamlarını devam ettirmelerinde eğitimin önemli bir yer tutmasıdır.³⁹⁹

Yûsuf es-Sibâ'î romanlarında eğitim konusunu ve onun insan yaşamındaki etkilerini ele alır. Bu durumun birey ve toplum üzerinde sağladığı olumlu yönleri ve eğitimin insanların geleceğini nasıl şekillendirdiğini bize en açık şekliyle sunmaya çalışır. Onun romanlarında, eğitim bazen okuldaki eğitim olarak karşımıza çıkarken bazen de aile içerisinde verilen terbiye olarak karşımıza çıkabilir.

Beyne'l-Eîlâl romanında Sâmiye lisans eğitimini tamamladıktan sonra yüksek lisans ve doktora devam etmek ister. Bu yüzden gazetecilik alanında eğitim alarak kadın haklarını savunmak ve kadını özgürleştirmek için çalışmayı amaçlar. Öncelikle bu bölümde eğitim alabilmesi için basın ve gazetecilik enstitüsüne kayıt yaptırarak yüksek lisans eğitimi almak zorundadır. Ayrıca yüksek lisansını ve doktrasını bu alanda tamamlaması hedeflerine ulaşması için ona bir takım imkanlar sağlayacaktır. Sâmiye'nin gazetecilik bölümünü seçmesindeki bir diğer sebep de onun yazmaya olan merakı ve bu mesleğinin toplumdaki etkisine olan inancıdır. Ayrıca bu bölümde eğitim alması kadını özgürleştirme çabasındaki hedeflerine ulaşmasında en iyi araç olacaktır. Sâmiye'nin amacına ulaşmak için gireceği yüksek lisans sınavı toplumdaki eğitim sistemi hakkında bazı bilgi verir:

“Belirtilen günün öğleden sonrası yüzlerce erkek ve kız öğrenciyi ağırlayan amfi salonun önünde oturuyordu. Amfi salonu, sanki bir arı kovanı gibi onların

³⁹⁹ Erden ve Akman, *Eğitim Psikolojisi, Gelişim-Öğrenme-Öğretme*, s. 14.

gürültüsüyle doluyordu. Hepsi, sınav başlamadan önce aralarında konuşmaya başladılar. Fakültedeki birçok kız ve erkek arkadaşını orada görebiliyordu. Herkese selam verip etrafına gülümsemeye çalıştı. Sınava gelenler arasında daha önce hiç görmediği diğer fakültelerden birçok mezunlar da vardı. Gözetmenler birbiri ardına gelmeye başladılar. Sonra cevap kâğıtlarını dağıttılar. Kısa bir süre sonra profesörlerden biri içinde soru kâğıtlarının olduğu bir zarfla geldi ve sorular dağıtıldı. Oradan, buradan yükselen birkaç soru dışında ortama bir sessizlik hâkim oldu. Korktum ve öylece kalakaldım. Herkes soruları cevaplamakla meşguldü. Sınava, özel bir hazırlık yapmamıştım. Sınav, belirli yerlerden değildi. Genel bilgiler gerektiriyordu. Sınav, Arapça, İngilizce ve çeviriydi.”⁴⁰⁰

Rudde alb romanında Reis ‘Abdulvaid, çocuklarının zor hayat şartlarıyla karşı karşıya kalmaması ve kendisi gibi bir bahçıvan olmamaları için onları okutmak ister. Ancak maddi durumu çok iyi değildir ve okul masraflarını karşılamak konusunda endişe duyar. Bu yüzden çalıştığı sarayın sahibi Emîr’in vereceği yardımlarla sıkıntıyı biraz da olsa hafifleteceini düşnr. Özellikle iki oğlu Ali ve Huseyn’i de yanında saraya götürmek ister. ‘Abdulvaid’in büyük oğlu Ali, babasının Emîr karşısında mahcup olmasından ve ailesinin kk düşrlemesinden hiç holanmaz. Bu yüzden, bazı bahaneler bulmaya çalışır ve ödevlerinin olduğunu sylereyek saraya gitmek istemez. Buna rağmen babası Ali’ye ısrar ederek Emîr’in bugün bahçeye geleceğini söyler ve kardeşi Huseyn ile birlikte orada olmalarını ister. Böylece okul taksitini karşılamak için Emîr’in kendilerine bir şeyler verebileceğini söyler. Ali, babasına bu i için dilenciliin bir araç olmadığını söylese de babası, okula devam edebilmeleri için bunun gerekli olduğunu eğitim almalarının önemini ve bunu sağlayabilmek için başka çarelerinin bulunmadığını dile getirir:

“-Bizim için okula gitmemek alnının terinin dökülmesinden daha iyidir.

-Hayır, ey oğlum! Sizin için hayatımın terini dokerim... Alnımın terini dkmez miyim? Alnımın teri, hayatın terinden daha ucuzdur. Özellikle bir insan onu dökmeye alışık olunca.

⁴⁰⁰ es-Sib, *Beyne’l-Ell*, s. 14.

-Ey babacığım! Eğer okula gitmemiz senin için tüm bunlara sebep olacaksa bahçelerde seninle çalışmayı tercih ederim.

-Bu, şimdi söylemesi kolay bir söz... Ancak seneler geçince seni saygın bir memur yapacak diplomaları aldığında benim alın terimi boşuna dökmediğimi anlayacaksın. Ey oğlum! Bir bahçıvan başı olmak ile bir mühendis, bir doktor veya bir subay olmak arasında büyük bir fark vardır.”⁴⁰¹

3.4. Sınıf Farkı

Yûsuf es-Sibâ’î romanlarındaki kişileri zengin, varlıklı ve toplumda söz sahibi olanlar ile yoksul, ekonomik durumu kötü ve diğer insanların yardımına muhtaç olarak iki sınıfa ayırır. O, üst sınıfı daima parasal gücüne güvenen, kendisini diğer insanların üstünde gören bir bakış açısıyla ele alırken yoksul kesimi ise her zaman acı çeken, sömürülen ve aşağılanan bir sınıf olarak gözler önüne serer. Romanlarında, genellikle yöneten ve maddi gücü elinde bulunduran üst sınıf kendinden daha aşağıda olan alt sınıfa karşı sahip olduğu gücü kullanır. Maddi gücü olmayan alt sınıf kişiler ise yönetilerek başkalarının verdikleriyle hayatını sürdürürler. Ayrıca içinde bulundukları durumun bilincinde olarak hayatını buna göre devam ettirirler. es-Sibâ’î, alt sınıfın daha iyi bir yere gelmek ve daha iyi bir yaşam hakkı elde edebilmek için büyük çaba sarf etmesine değinir. Alt sınıf aileler, imkânsızlıklara rağmen çocuklarını okutmak için tüm zorluklara katlanırlar. Çünkü es-Sibâ’î’nin romanlarında okumak, sınıf atlama ve saygınlık anlamlarını taşıyan önemli bir semboldür.

Rudde Kâlbî romanında sarayda bahçıvan olarak çalışan ‘Abdulvahid, okul tatil olunca oğulları Ali ve Huseyn’i saraya götürmek ister. Huseyn, saraya gitmeye ve oraları görmeye çok heveslidir. Ancak Ali, bu durumdan hiç memnun değildir. Çünkü saraya gidince kendisi ve ailesinin küçük düşmesi hissine kapılır. Bu yüzden oraya gitmekten kaçınır. Ali’ye göre, iki aile arasındaki fark biri gökyüzünde diğeri ise yeryüzünde olan iki ayrı sınıfı temsil eder. O, kendisini yeryüzünde aşağılanmış ve gökyüzüne bakmaya zorlanan biri gibi hisseder. Sarayın sahibi Emîr’in onlara maddi olarak bir şeyler vermesini zaman zaman aileye yardım olarak görse de bu

⁴⁰¹ es-Sibâ’î, *Rudde Kâlbî*, s. 15.

faydanın alçalmak hissini ondan götürmediğinin farkındadır. İki aile arasındaki sınıf farkını gözler önüne seren bu durumdan dolayı Ali saraya yapılan ziyaretlerden her zaman nefret eder:

“Çocuk gururluydu. Efendileri önünde küçük düşürülmesinden nefret ediyordu. Küçük düşme, burada gerçekleşen bir olaydı. Onunla yüzleştiğinde kendisinden kaçış olmayan bu gerçeği kabul ediyordu. Karşılaştırma gerçekleştiğinde çocuk ziyaretleri büyük bir yük, ağır bir vehâmet olarak görüyordu. Her ziyaretinde, babasının kendi yerine geçmesini ve onun da arkadaşlarıyla oynuyor olmasını isterdi. Böylece, durumu onlardan daha iyi olmayan kendileri gibi insanların arasında hissedebilirdi.”⁴⁰²

Rudde Kalbî’de ‘Abdulvâhid, oğulları Ali ve Huseyn’i saraya götürür. Orada Emîr ile karşılaşılır. Emîr, karşısında onları görünce kendini üstün gören bir tavır sergiler. Emrinde bahçıvan olarak çalışan ‘Abdulvâhid ve çocuklarını öfkeyle karşılar. Bu da Emîr’in sahip olduğu maddi üstünlük nedeniyle diğerlerini alt sınıftan olarak görmesine ve onlar üzerinde katı bir tutum sergilemesine yol açar:

“Emîr ilk konuşan kişi oldu. Yüzü kızararak öfkeyle bağırdı.

-Bu kim?

Reis ‘Abdulvâhid, neredeyse duyulmayacak bir sesle fısıldadı.

-Oğlum Efendim!

-Oğlun mu burada ne yapıyor?

Adamın kafası karışmıştı. Ne cevap vereceğini bilemedi. Adam kükreyerek bağırdı.

-Konuş buraya onu neden getirdin?

-Ben... Efendim...

-Niçin?

Adam onun buraya bir çıkar elde etmek için geldiğini söylemeye cesaret edemedi ve şöyle söyledi:

⁴⁰² es-Sibâ’î, *Rudde Kalbî*, s. 12.

-O ve kardeşi gezmek için geldi.

-Gezmek için mi? Sanki bahçe sen ve çocukların için gezme yeri.”⁴⁰³

Rudde Ḵalbî’de ‘Abdulvâhid oğullarını gezmek için saraya getirdiği sırada sarayın hizmetçisinden büyük bir ıglık yükselir. Emîr’in kızı İnci’nin bindiği küçük araba kontrolden çıkarak çarpacak şekilde hızla hareket eder. Herkes arabanın arkasından koşar. Ali, diğerlerinden daha hızlı davranır ve arabaya yetişir. Kızı kurtarır kendisi de yere düşerek yaralanır. Herkes olay yerine gelerek çocukların durumuna bakar. Emîr, Ali’nin yaptığı kahramanlığı takdir eder ancak yine de kendisinden sınıf olarak aşağıda bulunan insanlara üstünlük taslama duygularından kurtulamaz:

“Emîr, çocuğun kızına yaklaşmasını istemiyordu. Kızının terbiyesi onun sorumluluğundaydı. Kibir ve büyüklenme duyguları canının sıkılmasına neden oldu. Bu, onun kan hücrelerine kadar sirayet etmişti. Hizmetkâr ve çiftçileri insandan daha aşağı bir dereceye koyuyordu. Her zaman onlara karşı öfkeliydi. Onun için hayvanlardan bile daha aşağı derecedeydiler. Ancak kanun ve gelenekler onlara bazı haklar vererek insan oldukları konusunda ısrarlı davranıyordu. Onlar için insan haklarını öngörüyordu. O ve ailesinin derecesi bir insanın derecesinden daha yüksek olmalıydı. İnsan ve ilâh arasında bir derece ya da ilâh derecesinden biraz daha aşağıda bir derece... Kibir ve gurur söz konusu olunca ise ilâh derecesinin daha yükseğine...”⁴⁰⁴

Rudde Ḵalbî’de Alî, ailesinin içinde bulunduğu maddi imkânsızlık ve başkalarının onları ikinci sınıf insan olarak görmesinden olumsuz etkilenir. Ancak bu durumun üst sınıf ile alt sınıf arasında yıllar boyu nesilden nesile sürdüğünün de farkındadır. Üst sınıftakilerin bu dünyada her şeyin sahibi olduğunu dünya ve malın onların hâkimiyeti altında olduğunu düşünür. Ona göre tüm nimetlerden bu insanlar faydalanır. Alt sınıftakiler ise kaderlerine boyun eğmek zorundadır. Bu yüzden Ali, babasının çalıştığı sarayın sahibinin kızı İncî’yi sevmesine rağmen ona yaklaşamaz hatta onunla arkadaşlık kurmaya bile cesaret edemez:

⁴⁰³ es-Sibâ’î, *Rudde Ḵalbî*, s. 23.

⁴⁰⁴ es-Sibâ’î, *Rudde Ḵalbî*, s. 29.

“Bu, onların aynasıdır. Onlara bu görüntüden başkasını da gösteremez. Asıl görüntü ise; ihtiyaç, yoksulluk, mahrumiyet, sağlık imkânlarının eksikliği ile güzel bir hayata dair var olan tüm eksikliklerin çarpıtılarak gözler önüne sunulmasıdır. Onlar hakkında yeterince bilgi var olsa bile bunu gerçekleştirme konusu acizliktir. Nesilden nesile süregelen kölelik düzenine alışan ve önceki nesillerden miras kalan boyun eğme, itaat etme, çalma, aç gözlülük, hainlik etme gibi şeylerden birçoğu her zaman çarpıtıldı. Bunlardan başka yaratılışında var olan kişilik bileşenleri ihtiyaç, aşağılanma, cehalet, eğitim araçlarının eksikliği tüm bunlar çocuğun Emîr’in kızına yaklaşmasında onu rahatsız eden dürtülerdi.”⁴⁰⁵

Arzu’n-Nifâk romanında yazar Arap dünyasında dış görünüşün saygınlık ve sınıf farkı ile bağlantılı olduğunu belirtir. İnsanlar, kılık kıyafetin düzgün olmasını önemli bir mevkiye sahip olmak ile ilişkilendirir. Bunlardan en önemlisi de fes takmaktır. Ancak yazar, fes takmayı saygınlıkla bağdaştırmanın çok yanlış olduğunu ve bunun insanın değerini belirleyemeyeceğini belirtir. Kendine güvenen ve hayatın prangalarından kurtulmuş biri olmak istediği için bu ayrımı hiç önemsemek istemez. Çünkü bu tür şeyler onu korkak ve gerçek kimliğini ortaya koyamayan biri yapar:

“Dışarı çıkmadan önce yaptığım ilk şey kafama taktığım ve ondan başkasıyla çıkmaya korktuğum ayrıca insanların benim hakkımda saygıya değmez bir kişi olduğumu söyleyemeyecekleri fesi atmaktı. Yani bu, fes ve saygı arasında var olan bir bağlantıdır. Fes ve saygı arasında herhangi bir bağlantı olabilir mi? Böyle saçma bir şeyi nasıl söyleyebiliriz? Falanca adam saygın biri çünkü o fes takıyor. Falanca ise saygın biri değil çünkü o fes takmıyor. Fes ve saygınlık arasında böyle bir bağlantı nasıl aklımıza geldi. Vallahi, biri ve diğeri arasında bir bağlantı olsaydı yüz fes giyerdim ama bu gerçekten çok saçma bir şey.”⁴⁰⁶

3.5. Gelir Farkı-Maddi Durum

Yûsuf es-Sibâ’î’nin romanlarında aileler arasındaki gelir farkı net bir şekilde kendini gösterir. es-Sibâ’î romanlarındaki konuları ele alırken bazen zengin ve maddi durumu iyi olan ailelerle bazen de başkalarının yardımına muhtaç olan

⁴⁰⁵ es-Sibâ’î, *Rudde Kâlbî*, s. 29.

⁴⁰⁶ es-Sibâ’î, *Arzu’n-Nifâk*, s. 34.

yoksul aileleri bir çatı altında buluşturur. O, bazı romanlarında zenginliği ön plana çıkararak insanların sahip olduğu iyi koşulları bir üstünlük aracı olarak kullanmalarını ele alır. Diğer yönden ise maddi durumu kötü ve başkalarının emrinde çalışarak hayatını kazanan buna rağmen hayat mücadelesini kaybetmeyen insanlara da yer verir.

Rudde Kalbî romanında Ali ve Huseyn yoksul bir ailenin çocuklarıdır. Babaları Reis ‘Abdulvâhid ise sarayda bahçıvanlık yaparak ailesinin geçimini sağlamakta ve iki oğlunu okutmak için elinden geleni yapmaktadır. Okul tatil olduğu zaman iki oğlunu saraya götürüp sarayın sahibi Emîr ile tanıştırmak ister. Bundaki amacı da Emîr’in çocuklarına biraz bahşış vermesi ve bunu da onların masraflarını karşılamada kullanmak istemesidir. ‘Abdulvâhid’in küçük oğlu Huseyn, saraya gitmek içi can atarken abisi Ali bu konuda çok istekli değildir. Çünkü böyle ziyaretler aile durumunu gözler önüne serdiği gibi sarayın sahibi Emîr ile kendileri arasındaki maddi uçurumun ne kadar büyük olduğunu da gösterir. Bu yüzden kendisini ve ailesini daima aşağılanmış hissederek asla oraya gitmek istemez:

“Ali bu ziyaretleri hiç sevmiyordu. Çünkü bununla içinde bulundukları gerçek durumu hissediyordu. Bu, onun için açıkça görünen bir şeydi.”⁴⁰⁷

Rudde Kalbî romanında Reis ‘Abdulvahid’, sarayında çalıştığı Emîr’e büyük saygı gösterir. Çünkü onun verdiği maaşla geçimini sağlar. Gelecekte maddi konuda sıkıntı yaşamamak ve işsiz kalmamak için de ona saygı gösterirken bunda hiçbir kusur etmez. Oğullarının da Emîr’e bu şekilde davranmalarını ve vereceği bahşışı alarak gösterecekleri saygıyla onun teveccühünü kazanmalarını ister. Bu yüzden çocuklarının Emîr’e karşı saygılı olmalarını ve ona karşı göstermeleri gereken bu önemli şeyi unutmamalarını ister. Ancak büyük oğlu Ali, her şeyin farkındadır ve içinden gelemse de Emîr’e saygı gösterip babasının dediğini yapar:

“Birinin elini asla öpmeyeceğini babasının yüzüne haykırmak isterdi. Ayrıca o, bir çocuk da değildi. Ancak babasını seviyor ve onun rızkının kesilmesini de istemiyordu. Sonra eli kabul eder ve onu öper. Tüm bunlardan nefret ediyordu. O,

⁴⁰⁷ es-Sibâ’î, *Rudde Kalbî*, s. 12.

babasına para uzanan elden ve Efendimiz sözüyle onu yücelten sesinden nefret ediyordu.”⁴⁰⁸

Rudde Ḵalbî romanında zengin bir ailenin sahip olduğu imkânlar açık bir şekilde görülür. Büyük bir sarayda oturan Emîr ve ailesi yemek vakti geldiğinde sofaraya oturur. Bu sırada zenginliğin göstergesi olarak kendilerine hizmet eden bir de hizmetçileri vardır. Ayrıca masada bulunan ve sahip oldukları zenginliği gösteren bazı ayrıntılar da göze çarpar:

“Öğle yemeği vakti geldi. Bakıcı İncî’ye yemeğe inmesi için seslendi. Odada görkemli bir masa vardı. Üçü oturdu. Emîr masanın başına, sağına ‘Alâi soluna İncî, İncî’nin karşıdaki boş sandalyeye de anne oturuyordu. Masada Emîr’in resminin üzerinde bulunduğu çini tabakları ve yine üzerinde aynı amblemin olduğu gümüş tabaklar vardı. Mutfağa bağlanan ofise giden cam kapıyı iterek hizmetçi odaya girdi. Yeşil bir elbise giymişti pantolon ise ayaklarına doğru bol iniyordu. Yemeği dağıtmaya başladı. Sağ elini belinin arkasına koyarak sol eliyle servis yaptı. Acayip bir beceriyle yavaşça eğilerek yemek tabağını servis etti.”⁴⁰⁹

Rudde Ḵalbî romanında Reis ‘Abdulvahid’in evinde de yemek sofrası kurulur. Aile fertleri, sofranın etrafında toplanır. Ancak bu sofraya Emîr ve ailesinin oturduğu sofraya gibi değildir. Çünkü ailelerin maddi imkanları onları iki farklı sınıfa ayırır. Bu da ailelerin oturdukları yemek sofralarının da bile kendini açıkça gösterir. Reis ‘Abdulvahid’ ve ailesinin maddi durumlarını yansıtan yemek sofrası daha mütevazı bir görüntü içerir. Böylece iki aile arasındaki imkanlar ve bu imkanların boyutlarını açıkça görülür:

“Aynı anda diğer bir grup yemek için oturmuştu. Sofra daha mütevaziydi... Yer sofrası... Diğer adıyla “Tabliyye” Ali’nin annesi ‘Abdulvahid’in eşi sofrayı düzenlemeyi tamamladı. Yemek dikkatli hazırlansa bile o, düzenlemeyi mutlaka yapmalıydı. Sofra, bugün doluydu. Çünkü Cuma gün herkesin öğle yemeğini birlikte yediği tek gündü. Sofraya yulaf ezmesiyle harmanlanmış bir kaz eti getirildi. Dumanı üzerinden yükseliyordu. Ali’nin annesi, geçen üç ay boyunca kazı terbiye etti. Etini istifledi ve üzerine kalın bir yağ tabakası örttü. Onun, geçen yazdan

⁴⁰⁸ es-Sibâ’î, *Rudde Ḵalbî*, s. 13.

⁴⁰⁹ es-Sibâ’î, *Rudde Ḵalbî*, s. 38.

kuruttuğu bir tabak ebeğümeci vardı. Kaz çorbasını yaparken bundan kullandı. Kalanını da tirit yapımına harcadı.”⁴¹⁰

Leyl lehu Âhar romanında Suheyr, zengin bir ailenin tek kız çocuğudur. Babasının, Suriye’nin farklı bölgelerinde çok sayıda arazisi vardır. Bu yüzden babası, bütün bu araziler ve diğer işleriyle ilgilenmek için zaman zaman şehir dışına çıkar. Ailenin sahip olduğu maddi imkanlar onların sosyal hayatlarına da yansır. Bu imkanlardan bazıları sahip oldukları lüks arabaları ve hizmetinde çalışan kişilerdir. Bir sabah, Suheyr’in babası kahvaltısını bitirdikten sonra iş için evden ayrılırken arabalardan birini alacağına diğer arabasını da şoför ile eşine bırakacağını söyler:

“Babam evden ayrılmadan önce anneme dönerek şöyle söyledi:

-Şevrole’yi alacağım. Sana Ali ustayla Mercedes’i bırakıyorum.

Annem, uyararak cevap verdi:

Geç kalma, Eşiyle Hafize gelecek! Günbatımına yakın gelişini beklerken onları aklıktan öldüremeye hakkın yok.

-Korkma... Öğleyin yanınızda olacağım... Bir şey istiyor musunuz?

O, kapıyı açıp merdivenden inerken geleneksel selamıyla ona seslendim.

-Hoşça kal, geç kalma!”⁴¹¹

Baba evden ayrıldıktan sonra anne de akşam yemeği için hazırlıklarına başlar. Emrinde çalışan aşçı ve şoför ile birlikte işleri organize eder:

“Annem, hızlı asabi hareketlerle ziyafeti evden Ğûta’ya taşımak için gerekli işlemleri yapmaya başladı. Aşçı ‘Abbâs usta gelmişti. Ona, Ali ustayla gitmesini ve gerekli bütün ihtiyaçları almasını emretti. Sonra, onları oraya önden götürmesini ve tekrar gelerek bizi arabayla almasını emretti.”⁴¹²

Leyl lehu Âhar’da Suheyr çocukken istediği her şeye sahiptir. Babası ona çok düşkündür. İşlerini bitirdikten sonra eve her dönüşünde kızına oyuncaklar getirir.

⁴¹⁰ es-Sibâ’î, *Rudde Kalbî*, s. 39.

⁴¹¹ es-Sibâ’î, *Leyl lehu Âhar*, s. 13.

⁴¹² es-Sibâ’î, *Leyl lehu Âhar*, s. 13.

Suheyr'i mutlu etmek için elinden gelen her şeyi yapar. Bu yüzden Suheyr de her akşam babasının gelişini sabırsızlıkla bekler. Çünkü onun gelişi demek Suheyr için yeni oyuncaklar demektir. Suheyr, bir gün evde teyzesi Hafîze çocukları Selmâ ve Hâssân ile oynarken babasının arabasının gelişini duyar ve hemen kapıya koşar:

“Kapının önünde duran babamın arabasının sesini duydum. Dergiyi elimden attım ve merdivene fırladım. Babamın gelişi her zaman benim için iyi şeyler ifade ediyordu. İçeri girdi. Elinin boş olduğunu hiç zannetmiyordum. Hatta onun bana birçok oyuncak ve bebekler getirdiğini hatırlıyorum. Ben bunlarla gelin bebekler ve çocuk oyuncakları satmak için bir dükkân bile açabilirdim.”⁴¹³

3.6. Evlilik

İnsan neslinin devamı için şart olan evlilik, sadece üreme ihtiyacının ya da cinsel haz duygularının karşılandığı bir ilişki biçimi olarak addedilemez. Doğal ve fizyolojik gereksinimlerin yanında, sosyal, kültürel unsurlar ile psikolojik değişkenler de bu ilişkinin inşa edilmesi ve sürdürülmesi üzerinde belirgin rollere sahiptir. Evlilik; ailenin oluşmasını sağlayan, toplumsal düzenin belli standartlara kavuşmasında katkısı bulunan, karşı iki cinsin anlaşmaları sonucu oluşan sosyal ve hukuksal bir kurumdur. Evliliğin nasıl olması gerektiği yasalarla belirlenen kuralların yanında bir takım toplumsal normlarla da belirlenmiştir. Evlilik kurumunun tarihi çok eskilere dayanır. Her toplum, her millet aileyi meşrulaştırmak için evlenmeyi kendilerine özgü birtakım geleneklerle, göreneklerle ve hukuksal normlarla belirlemiştir.⁴¹⁴

Evlilikte eşlerin birbirini tanıması, birbirlerinin sosyal hayatlarına ve siyasal düşüncelerine uyum sağlamaları ya da o hayatı ve düşünce tarzını kabul etmeleri evliliğin yürümesi açısından önemli unsurlardır. Eşler arasında uçurum derecesine varan uyumsuzluklar, ayrılıklar, kültür ve anlayış farklılıkları varsa, sağlıklı bir evlilikten söz edilemez. Evliliğin yürümesi için gerekli koşullardan biri de eşlerin birbirini istemesidir. Birbirini istemeden zorla yapılan ya da yaptırılan evliliklerde

⁴¹³ es-Sibâ'î, *Leyl lehu Âhar*, s. 28.

⁴¹⁴ Hikmet Yazıcı, “Evliliğin Niteliği Olarak Evlilikte Bireyselleşme ve Bütünleşme”, *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, C. 30, S. 2, Ankara 2019, s. 608.

sorunlar yaşanır. Eskiden evlilikler, görücü usulüne dayanırken sanayileşme çağıyla beraber anlaşılarak evlenmeler artmıştır. Eskiden çok az da olsa anlaşılarak yapılan evlilikler varken günümüzde zorla yapılan, daha doğrusu yaptırılan evlilikler de vardır. Bu tür zoraki evliliklerde ciddi sorunlar yaşanır. Toplumsal düzen açısından evlilik önemlidir. Sağlıklı bir toplum yapısı için sağlıklı evlilikler şarttır. Bunu için de evlilik kavramının anlamını çok iyi bilmek gerekir.⁴¹⁵

Yûsuf es-Sibâ'î, evlilik konusunu toplumun geleneksel yapısına uygun bir şekilde işler. Romanlarında, belli bir yaşa gelmiş kişilerin kendi istekleriyle ya da toplumun baskısıyla evliliğe yönlendirildiği görülür. Yazar, evliliği her yetişkin için gerçekleştirilmesi gereken kutsal bir durum olarak yansıtır. Onun romanlarında genellikle birbirlerine aşk ve sevgi duygularıyla bağlı insanlar birlikte hayat sürebilmek için evlenir. Ancak yazar, bu evlilikleri bazen güzel bir birliktelik olarak sunarken bazen de olumsuz yönleriyle ele alabilir. Yanlış evliliklerin, kişinin yaşamını olumsuz etkilediğinden ve onun için büyük sorunlar oluşturduğundan bahsedilir.

İnnî Râhîle romanında 'Âida evlilik yaşına geldiğinde kendisiyle evlenmek isteyen birçok erkeğin dikkatini çeker. Hem yakın çevresinden hem de dışarıdan bazı insanların onunla ilgilendiklerini ve bakışlarının üzerinde olduğunu fark eder. Ancak 'Âida, teyzesinin oğlu Aḥmed'e ilgi duyar ve zihninde her zaman onunla ilgili güzel düşünceler hayal eder. Her geçen gün ona karşı daha yoğun duygular besler ve bu duygularla Aḥmed'in kendisini ziyarete geleceği günü sabırsızlıkla bekler. 'Âida, bu düşüncelerle günlerini geçirirken onun büyüyüp gelinlik bir yaşa gelmesi uzun zamandır görmediği teyzesinin dikkatini çeker:

“Günün birinde, bazı ihtiyaçlarımı gidermek için kendimi “Şîkûrîl” mağazasında buldum. Orada teyzemle onun annesiyle karşılaştım. Yıllardır görüşmemiştik. Toklaştık ve onu şaşırmış bir şekilde bana bakarken gördüm. Şöyle söylüyordu:

-Maşallah, büyümüşsün ey 'Âida! Gelinlik kız olmuşsun.”⁴¹⁶

⁴¹⁵ Yazıcı, “Evliliğin Niteliği Olarak Evlilikte Bireyselleşme ve Bütünleşme”, s. 609.

⁴¹⁶ es-Sibâ'î, *İnnî Râhîle*, s. 56.

‘Aida, teyzesinin bu sözleri karşısında çok şaşırır ve biraz da utanır. Teyzesine göre o, görünüş olarak belli bir olgunluğa erişmiş ve her genç kız gibi evliliğe hazır biridir. Ancak o, hiç böyle düşünmez ve hemen konuyu değiştirmek isteyerek teyzesine oğlu Ahmed’i sorar:

“Kafam karıştı. Özellikle bazı mağaza çalışanları bana bir çocuk olarak bakıyorlar. Sanki onlar, gerçekten gelinlik kız olduğuma dair emin olmak istiyorlardı. Bu durumu idare etme konusunda o an konuşmaktan başka bir yol bulamadım. Ona, sadece bir şey söylemek isteyerek şöyle dedim:

-Ahmed nasıl?

-İyi, elhamdülillah! O, bambaşka bir adam oldu.

-Onu, yeni üniformayla gördüm.

-Bunu biliyorum. Sizi ziyaret ettiğini ve seninle uzun bir süre oturduğunu bana söyledi.”⁴¹⁷

Leste Vahdek romanında ‘Abdurrâzî hayatta birçok zorlukla karşılaşır ancak bu zorluklar karşısında direnerek asla hayat mücadelesini kaybetmez. Yaşadığı bütün acı hayat tecrübelerine rağmen bu durumu hiçbir zaman belli etmez. Dışardan bakıldığında ise her zaman güçlü biri olarak görünür. Aslında, hayatta karşılaştığı durumlar dışında başka şeyler ‘Abdurrâzî’nin daha çok zayıflamasına ve direncini yitirmesine neden olur. Bu yüklerin en ağırlarından olan hatta onu en çok sarsan şeylerden biri de yaptığı evlilikler ve eşleriyle yaşadığı sorunlardır:

“Kadınlar, onun gücünün büyük bir kısmını tüketti ve onda bazı sorunlara sebep oldular. Ancak onlarsız da yapamazdı. Şimdiye kadar beş kez evlendi. Sonunda üçünden kurtuldu ve onlarla ilgili sorunların hepsi bitti. Ölen öldü, çocuklarından büyüyen büyüdü. Erkekler işe girdi, kızlar da evlendi. Hepsi, onun himayesinden çıktı. Anılar ve tesadüfi şeylerden başka aralarında bir bağ kalmadı.”⁴¹⁸

Nâdiye romanında İkiz kardeşlerden Nâdiye ve Monâ’nın annesi Fransız, babası ise Mısırlı bir aileye mensuptur. Babaları Fâzıl, üniversite eğitimi için gittiği

⁴¹⁷ es-Sibâ’î, *İnnî Râhile*, s. 56.

⁴¹⁸ es-Sibâ’î, *Leste Vahdek*, s. 24.

Fransa’da eşi Laura ile tanışır. İki ayrı kültüre ait olmaları, onların bir araya gelmelerini engellemez. Bu yüzden eğitim gördükleri Fransa’da birbirlerini daha yakından tanıyıp hayatlarını birleştirme kararı alırlar. Ancak babaları Fâzıl’ın Mısır’a dönüşünde evlilik için kendisini bekleyen bir de amcasının kızı vardır. İki ilişki arasında bir karar veren Fâzıl, çok sevdiği Laura’dan vazgeçmeyip onunla evlenir:

“Aralarındaki dostluk iyice güçlendi ve sonunda bu dostluk aşka dönüştü. Fâzıl, ilişkilerini tanımlamak için olumlu bir adım atmak konusunda tereddüt ediyordu. Kendisi ve Mısır’daki amcasının kızı arasında benzer bir bağ vardı. Aile, dönüşünün ardından evliliğin gerçekleşeceğini umuyordu. Ancak savaşın patlak vermesi, mesafenin artması, mevcut koşullarda geri dönme ümitsizliği, barış durumuna işaret eden herhangi bir ışığın olmaması ve aşk ilişkisindeki gidişat. Onu, karşılıklı duygulardan daha çok ciddi bir ilişkiye götürmesi, ilişkiyi gerçeğin ışığında tanımlama kararı almasına neden oldu ve sonunda evlendiler.”⁴¹⁹

3.7. Toplumsal Duyarsızlık

Tanım olarak duyarsızlaşma, bireyin çevresindeki kişilere karşı birer birey olduklarını dikkate almaksızın duygudan yoksun tutum ve davranışlar sergilemesi anlamına gelir. Birey insancılıktan uzaklaşmış, alaycı, küçümseyen, katı, duygusuz ve kayıtsız bir tutum içerisine girer. Mesafeli, umursamaz ve kinayeli tavır sergileme ve bu durumdan rahatsızlık duymama, küçültücü bir dil kullanma, insanları sınıflandırma, katı kurallara göre iş yapma ve endişe duyarsızlaşmanın belirtileri arasındadır. Günümüzde, modern yaşamın karmaşa ve rekabeti içerisindeki bireyler, kendileri dışındaki olayları gerçekten yaşanmış gibi algılayamamaktadır. Bunun sonucu olarak da toplumsal felaketler ve bu felaketleri yaşayan bireyler ortaya çıkar.⁴²⁰

Yûsuf es-Sibâ’î bazı romanlarında Arap toplumunun birlik ve beraberliği sağlayamaması özellikle de Filistin konusunda gereken sorumluluğu almamalarını

⁴¹⁹ es-Sibâ’î, *Nâdiye*, s. 51-52.

⁴²⁰ Alev Torun, “Stres ve Tükenmişlik”, *Endüstri ve Örgüt Psikolojisi Dergisi*, C. 2, İstanbul 1996, s. 47.

sert bir dille eleştirir. Bunun doğal bir sonucu olarak Filistin halkının yaşadığı sorunlar ile birlikte kendi kaderlerine terk edilmeleri onları her geçen gün artan büyük bir felakete doğru sürükler. Arap halkının bu konuda göstermiş olduğu duyarsızlık es-Sibâ'î'nin romanlarında tüm açıklığıyla kendini gösterir.

Arzu'n-Nifâk romanında yazar, Filistin konusuna değinerek bununla ilgili hassas bir tutum sergiler. Onun içinde bulunduğu acı durum ile ilgili nasıl bir yol izleyebileceğini düşünür. Bunun için de silahlanmaya ve Filistin'in özgürlüğü uğruna savaşımaya gönüllü olur. Böylece cesaretini ortaya çıkarmak ve bu uğurda elinden gelenin en iyisi yapmak ister. Ancak silahla mücadele etmek ve savaş meydanında olmayı üzerinde ayrıca düşünülmesi gereken bir şey olarak görür. Bu düşüncelerle birlikte hangi silahı taşıyacağı ve nasıl bir savaşa gireceği konusunda kafasında sorular oluşur. Bu sırada, Filistin'den dönen bir arkadaşından orada silahsız olarak mücadele verenlerin yaptıklarını dinler. Savaşı bir kasap ve koyunun mücadelesine benzetir. Kasabı elinde bıçak olan Yahudiler, koyunu ise hiçbir kuvveti olmayan Filistin halkı olarak adlandır. Filistinlilerin ellerinden gelen tek şeyin söz ve söylemeleri olduğunu, Arap toplumunun onları kendi kaderlerine terk ettiğini şu acı sözlerle dile getirir:

“O sıralar cesaretim için baskı yapan sorunlardan biri buydu. O, yaralarımı kelimelerle saran Filistin! Yaralarımı kelimelerle iyileştiren Yaralı Filistin! Gözyaşlarını vaazlarıyla kuruttukları ağlayan Filistin! Ey Arap ümmeti, ey vaaz milleti, ey kutlama ve edebiyat milleti! Vallahi, konuşmalarınız vaazlardan başka bir şey değildir. Yemekleriniz, ziyafetten başka bir şey değildir. Ziyad bin Ebîh sizden bahsederken yalan söylemedi: “Cehalet cahilin, sapıklık körün işidir.” Sizin aptallarınızın böyle bir durumda olması halkını ateş üzerinde ölüme attı. Gençlerin içinde yetiştiği ve yaşlıların onlardan kaçınmadığı şeyler, sizin hayallerinize dâhildir. Sizler; dünyaya gözlerinin ucuyla bakan, şehvetin kulaklarını tıkadığı ve kalıcı olmaktan ziyade fâniliği seçen kişilerden başka bir şey değilsiniz.”⁴²¹

Arzu'n-Nifâk'da yazar, Arapların çokluğunu çakıl taşlarına benzeterek onların Filistin'e yardım konusunda ellerinden geleni yapabilecek güce sahip olduklarını ifade eder. Arap birliğinin, tek bir söz üzerine birleşerek güçlenmesi gerektiğini

⁴²¹ es-Sibâ'î, *Arzu'n-Nifâk*, s. 43.

savunur. Ayrıca hiçbir şeyden korkmamaları ve içinde bulundukları toplumsal duyarsızlığı üzerlerinden atmaları gerektiğini söyler. Ama onların sadece ağlamak ve sızlanmaktan başka bir şey yapmadıkları ve düşmana karşı hiçbir güç gösteremediklerini de belirtir. Yahudilerin aralarını ayırmaya çalıştıklarını, bunda da başarılı olduklarını ve onları yollarından saptırdıklarını söyler. Bu arada, Filistin’den gelen arkadaşı Arapların hiçbir şey yapmamaları ve bu duruma kayıtsız kalmalarını kabul edilemeyecek acı bir durum olarak kabul eder. Filistinli Arapların, doğru ve düzenli bir planlarının olmadığı Yahudilerin ise top ve diğer silahlarıyla savaşırken onların sadece kollarıyla dağınık bir şekilde savaşmaya çalıştıklarını anlatır:

“Evet, Filistinli Araplar örgütlenmediler, silahlanmadılar. Ondan kaçmak ve soğuk kolay bir ganimet olan diyarlarını terk etmek yerine yurtlarını korumak ve yağmacı düşmanlara karşı koyabilecek güçlü bir ordu toplayamadılar. Arap birliği, bunu yapamadı. Bu onun üzerine vazife olan ilk şeydi. Filistin’e gidip savunmasız orduları artırsam ne işe yarar? Şehitleri artırsam Filistin için gösterdiğim cesaretim neye yarar? Hayır, hayır sadece savunmasız biri olarak kendim onlara gidersem, cesaretim millet üzerinde hiç birşey artırmayacak.”⁴²²

İbtisâme ‘alâ Şefeteyh romanında Ammâr ve yakın arkadaşı Yahyâ Filistin’de çıktıkları sıkıntılar hakkında konuşurlar. Yaşadıkları zorluklar ve gördükleri acı manzaralardan dolayı bu yapılanların hesabının Yahudilere sorulması ve bunun içinde silahlanıp onlarla savaşılması gerektiğini savunurlar. Ancak ‘Ammâr, bu konuda Yahyâ’ya göre biraz daha umutsuzdur. Çünkü Arap toplumunun bununla ilgili hiçbir şey yapmaması ve yaşanan zulme karşılık birlik olmaması onu derinden etkiler. O, sadece savaşmakla bu olumsuz durumun üstesinden gelinemeyeceğinin de farkındadır. Bu kötü gidişatı durdurmak için akıl ve mantıkla hareket edilmesi gerektiğini düşünür. Bunun üzerine Yahyâ, Ammar’ın savaşmak konusunda isteksiz olduğunu düşünür. Ancak ‘Ammâr, bu konuda en büyük görevin Arap toplumuna düştüğü inanır:

“Ammâr şöyle diyerek gözünü Yahyâ’ya dikti:

⁴²² es-Sibâ’î, *Arzu’n-Nifâk*, s. 49.

-Benim için tüfek taşımak ve savaşa gitmek kolay değil ey Yahyâ! Teyzemin karnını yaran ve kardeşimi öldürenlerden birinin göğsüne kurşunu sıkmaktan çekinmiyorum. Ancak sorun, bundan daha büyük ey Yahyâ! Sorun içinin rahat olması değil kahramanlık ya da şehitlik değil. Sorun bizim bütün halkımız. Vatanımıza geri dönmek için yapılan çalışmaların sorunu. Sorun Başkan ‘Abdunnâşır’ın da basın toplantısında dediği gibi: “Sorun, Amerika’nın gürültü çıkarmaya çalıştığı Tiran Boğazı ve acil durum güçlerinin sorunu değil. Bu meydana gelen ve henüz bitmeyen düşmanlık sorunudur. Sürekli meydana gelmesi Arapların kaderine daima tehdit oluşturmaktadır.”⁴²³

3.8. Toplumsal Mücadele

Ulusal bağımsızlık sorunu, toplumsal ilişkilerin en karmaşık sorunlarından birini temsil eder. Ayrıca o, toplumsal gelişmelerin belirleyici temel ögesini teşkil eder. Bir toplumdaki halk kitlelerinin verdiği mücadele, toplumcu gerçekliğin vazgeçilmez unsurudur. Bu noktada insan, toplumsal ilerlemenin lokomotifi olarak ortaya çıkar. Halkların emperyalizme karşı verdikleri ulusal kurtuluş mücadelesinin temelinde yalnızca ulusal kurtuluş arzusu değil aynı zamanda toplumsal kurtuluş da yatmaktadır.

Yûsuf es-Sibâ‘î, bazı romanlarında Arap halklarının yaşadığı sıkıntıları ve onların toplumsal mücadelelerini konu alır. Bu romanlarda, genellikle Arap ulusal bağımsızlık mücadelesi, bu mücadelede karşılaşılan sorunlar ve bu sorunların halk üzerindeki etkilerine yer verir. Özellikle de Filistin halkının Yahudi zulmüne karşı gösterdiği büyük direnişi ve özgür bir Filistin için ortaya konulması gereken çözüm yollarını okuyucularına sunmaya çalışır.

İbtisâme ‘alâ Şefeteyh romanında Mî, teyzesinin oğlu ‘Ammâr’ın gülümserken bir resmini çizmek ister. Bu konuda ‘Ammâr’ın da onayını almaya çalışır. ‘Ammâr ise ona, böyle bir şeyi neden yapmak istediğini ve kendisinin resminin çizilmeye değer biri olup olmadığını sorar. Mî, onun çok iyi bir olduğunu ve bunu içinden gelerek yapmak istediğini söyler. Ancak ‘Ammâr böyle bir şeyi kabul etmek istemez. Bunun üzerine Mî, ısrar ederek onun gülümserken resmini

⁴²³ es-Sibâ‘î, *İbtisâme ‘alâ Şefeteyh*, s. 123-124.

çizdiğinde daha iyi görüneceğini anlatarak ikna etmeye çalışır. ‘Ammâr, böyle bir şeyin kendisi için ne gibi bir yarar sağlayacağını öğrenmek isteyince Mî de elbise dükkanına gelen müşterilerin onu daha iyi tanımlarına yardımcı olacağı cevabını verir. Mî’nin bütün çabalarına rağmen Ammâr resminin çizilmesini bir türlü istemez. Mî, bu konuda daha çok ısrar edince de ona karşı sert bir tutum sergileyerek bu tür aptallıklarla vakit kaybetmek istemediğini söyler. Mî ise bu aptallıkların onun işi ve kendisinin de bir resim öğretmeni olduğunu belirtir. Daha sonra ‘Ammâr’ın gülümseyen resmini kendi hayaline göre çizeceğini söyleyerek yanından ayrılır. ‘Ammâr, Mî ‘nin onun gülümserken nasıl biri olduğunu görmek istemesinin sözleri kulağında yankılanırken bir anda aklına Filistin’de Yahudilerin onlara yaptıkları ve buna karşı gösterdikleri mücadele gelir:

“Hafızasında bir görüntü canlandı. O, silinmeyen ve uzun süre solmayı reddeden bir tablo. O, artık bir çocuk değil. Onlar, Kudüs şehrinin dışında Deyru Yâsîn’deki evlerinde yaşıyorlardı. Korkunç bir patlamayla uyandı. Evin duvarları sallandı. Annesi, korkarak yanına geldi. Onu, kucağına aldı. Yan odadan teyzesi Zâhire de gelerek kızı Mî’yi eliyle çekti ve ağlayarak bağıyordu. Teyzesi üstelik hamileydi.

Bahçeden abisi Maḥmûd, panik içinde bağırarak şöyle sesleniyordu:

-Yahudiler ülkemize saldırıyor.

-Bunu sana kim söyledi?

-Bakkal İbrâhîm amca. Bana saklan gördükleri herkesi öldürüyorlar dedi.”⁴²⁴

Olaylar tüm izleriyle ‘Ammâr’ın hafızasında canlanmaya devam eder. Yaşadıkları ve asla unutamadığı manzaralar, onu yeniden zor günlere geri götürür. Her şey, ayrıntılarıyla birlikte hafızasında geri gelmeye başlar.

“Babası ve teyzesinin eşi evden ayrıldılar. Herkes, harekete geçti. Patlama sesleri arttı. Eve yaklaşmaya başladı. Patlamalar birbirini izledi. Annesi dehşet içinde onları odalardan birinde toplarken çığlık sesleri duydu. Sonra gürültü ve eve yaklaşan birçok ayak sesi... Bahçe kapısını iterek... Ayak sesleri bahçeye dolar. Evin kapısı kırılır. Ayaklar, basamakları çıkar. Anne, geniş balkon kapısındaki perdenin arkasına

⁴²⁴ es-Sibâ’î, *İbtisâme ‘alâ Şefeteyh*, s. 23.

herkesi aceleyle toplar. Onlardan, Yahudiler evden ayrılana kadar nefeslerini tutmalarını ister. Odaların içinde dolaşan ve bir şeyleri yıkan ayak sesleri duydu. Ayaklar iyice yaklaştı. Onların biri odaya girdi. Sonra bağırdı:

-Burada kimse yok!”⁴²⁵

Yahudiler, her yere bakıp evdekileri bulmak için etrafları ararlar. Anne, herkesi sakladığı için ilk başta kimseyi göremezler. Ancak bir süre sonra ‘Ammâr’ın teyzesinin kızı Mî’nin yerlerini belli eden sesiyle onları saklandıkları yerden çıkarırlar:

“Tam çıkmak üzereydiler. Küçük Mî, annesinin elini tutarken bağırdı. Adamın ayakları durdu. Sonra elindeki süngünün ucuyla perdeye yaklaştı. Onlara doğru baktı ve alaylı bir şekilde konuşarak başını salladı.

–Demek buradasınız.

Hepsi nefesini tuttu ve korkmuşlardı. Mî, tekrardan bağırdı. Adam, onları silahında asılı süngünün ucuyla Siyonist birliklere gösterdi.”⁴²⁶

İbtisâme ‘alâ Şefeteyh’de, bir gün ‘Ammâr ve kardeşi Hâlid Yahudilerin yaptığı zulümlere karşı onlarla mücadele etmek için konuşurlar. Ellerine silah alıp bununla düşmanları yok etmek, onları Filistin topraklarından çıkarmak ve Filistinlileri ait olduğu topraklara geri getirmek için savaşmak isterler. Hâlid, bunun gerçekleşmesi gereken kaçınılmaz bir durum olduğunu söyler. Bu konuda arkadaşları Yahyâ’nın da Yahudi zulmünden ne kadar çok sıkıntı çektiğini ve onun da silahla onlara karşı savaşmada istekli olduğunu bilirler. Onlar, bu özgürlük mücadelesi hakkında konuşurlarken Yahyâ da tam o sırada yanlarına gelir. Ancak her zamankinden daha durgun ve üzüntülü bir hali vardır. ‘Ammâr, ona neyin olduğunu sorunca hiçbir şeyinin olmadığı cevabını verir. Ancak üzüntüsü her halinden bellidir. O, Yahudilerin kendilerine yaşattıklarını asla anılarından silemez ve her zaman onları hatırlar. ‘Ammâr, Yahyâ’daki üzüntüyü görünce kolundan

⁴²⁵ es-Sibâ’î, *İbtisâme ‘alâ Şefeteyh*, s. 23.

⁴²⁶ es-Sibâ’î, *İbtisâme ‘alâ Şefeteyh*, s. 23.

çekerek odaya götürür. Kapıyı kapatarak onu dinlemek ve sıkıntısının ne olduğunu öğrenmek ister:

“Bir süre sessizlik hâkim oldu. ‘Ammâr, alçak bir ses tonuyla sordu:

-Ne oldu ey Yahyâ?

Yahyâ cevap vermedi.

Dirseklerini dizlerinin üstüne yasladı ve yüzünü avuçlarının içine gömdü. Başını kaldırdı ve bir de baktı ki gözleri yaşlarla kızarmıştı. ‘Ammâr, ısrarla tekrar döndü ve “ne oldu?” dedi.

Yahyâ, gözyaşlarını içine akıtarak yutkundu. ‘Ammâr, daha sonra şaşırarak tekrar sordu:

-Ağlıyor musun ey Yahyâ?

-Çaresizlikten ağlıyorum ey ‘Ammâr!

-Bizi bir koyun sürüsü gibi vurdular.

-Nerede?

-es-Şalet’te ve çevresindeki tüm köylerde. Savunmasız insanları, yaşlıları, kadınları ve çocukları vurdular. Adaletsiz bir savaş, sadece çiftçiler arasında. Baltalardan başka bir şeyleri yok.”⁴²⁷

Yahyâ, Yahudi saldırılarının boyutlarını ve onlardaki imkânları açıklarken kendilerinin içinde bulunduğu zor durumu ve imkânsızlıklarını tüm gerçekliğiyle anlatmaya çalışır. Bu acı durum karşısında hiçbir şey yapamamak onda derin izler bırakır:

-“Silahlı Yahudi güçlerde tanklar toplar ve uçak mermileri... Bizde ise bir grup silahlı fedaiden başka hiç kimse yoktu. El bombası ve birkaç havan topu... Bizim, bir günahımız yoktu. Çünkü onlar başımızın belası. Kendimizi onlardan savunmaya çalıştık. Ancak tankların, topların ve uçakların önünde zayıf düştük. Onların önüne

⁴²⁷ es-Sibâ’î, *İbtisâme ‘alâ Şefeteyh*, s. 80.

kendimizi atmaktan başka bir şeyimiz yoktu. Tüfek ve bombalarımızla elimizden geleni yaptık. Halktan da birçoğu öldü.”⁴²⁸

Ṭarîḳu’l-‘Avde romanında Subay olan İbrâhîm eşi Medîḥa ve kızı Nâdiye ile Binbaşı ‘Abdurrahmân’ın evinden ayrılırken ‘Abdurrahmân mülteci kampından aldığı Nuhâ’yı İbrâhîm’in ailesiyle bir süre kalması için göndermek ister. Bu konuda ısrarcı olan ‘Abdurrahmân sonunda İbrâhîm’i ikna eder. Böylece Nuhâ’nın bir müddet yanlarında kalması konusunda anlaşılır. Evden ayrılarak yola çıktıklarında Nâdiye, Nuhâ’ya kendileriyle kalmasını ve el-‘Arîş’ten Mısır’a onlarla birlikte dönmesini ister. Ancak Nuhâ, Mısır’a dönmek istemez. Çünkü el-‘Arîş’ten başka yerinin olmadığını ve burada kalması gerektiğini söyler. Ayrıca bulundukları yerin kendi memleketine yakın olduğunu sözlerine ekler. Bunun üzerine Nâdiye, meraklı bir şekilde sorularına devam ederken Nuhâ da Filistin de Yahudilerin kendilerine yaşattığı sıkıntılı günleri ve mücadelelerinden bahseder:

-“Memleketin nerede?

-Orada.

-Orada nerede?

-Filistin’de.

-Neden memleketine gitmiyorsun?

-Yapamam.

-Neden yapamazsın?”⁴²⁹

Nâdiye’nin devam eden soruları Nuhâ’nın yaşadığı acıları ve Filistin’e dönememelerindeki gerçekleri açıklamaya sevk eder. Her ne kadar baba araya girerek bu konuşmanın daha ileri gitmesini istemese de Nâdiye istediği cevapları almaya kararlıdır:

⁴²⁸ es-Sibâ’î, *İbtisâme ‘alâ Şefeteyh*, s. 81.

⁴²⁹ es-Sibâ’î, *Ṭarîḳu’l-‘Avde*, s. 46.

“Nuhâ, bir süre tereddüt etti. Baba, Nâdiye’yi susturmaya çalışarak konuşmaya müdahalede etti.

-Nâdiye, yeter canım!

Nâdiye, onun itirazını dikkate almadı ve sormaya devam etti:

-Neden memleketine gidemezsin?

-Çünkü Yahudiler onu aldı.

-Onu nasıl aldılar?

-Güç kullanarak bizi vurdular, kovdular ve orayı aldılar.

-Siz onları neden vurmadınız? Sizin sopanız yok muydu?

-Bizim sopamız vardı. Onların ise topu vardı. Top sopayı yener.”⁴³⁰

Arzu’n-Nifâk romanında Filistin halkının yaşadığı sorunlarla ilgilenen yazar, bu durum karşısında çaresizliğinin boyutunu gözler önüne serer. Bu konuda neler yapabileceğini ve Yahudilerin baskıları karşısında ezilen Filistin halkını içinde bulunduğu durumdan nasıl kurtarabileceğinin çarelerini arar. Cesaretinin, Filistin halkına sağlayacağı faydaları ve bu konuda yapabileceklerini sorgular. Filistin’in düzenli bir ordusu olmadığı için öncelikle güçlü ve silahlı bir orduyu harekete geçirmesi daha sonra ise organize bir planının olması gerektiğine inanır. Böylece halkı, Yahudilerin zulmünden kurtarabilir. Ancak herşeyden önce olanlar karşısında Arap toplumunun acizliğini ve Filistin halkının yaşadığı zor durumu şu sözlerle dile getirir:

“Hayfa düştü. Yahudilerin ağır topları şiddetli bir ateşle Araplara ulaşmaya başladı. Bu yüzden evlerinden kaçtılar ve topraklarını terk ettiler. Filistinli tüm Araplar geçimlerini güçlkle sağlayabilen, başkalarına bağımlı mülteci ve göçmen oldular. Ey uyuyan, uyumaya devam et! Size Arap adını veren Allah’a yemin olsun! Sizlerin ayağa kalkmak için çağrıda bulunması gerekirdi. Ne bekliyordunuz? Yahudilerin, Filistinli Arapları kucaklayacağını mı sandınız ya da savunmasız insanların

⁴³⁰ es-Sibâ’î, *Tarîku’l- ‘Avde*, s. 46.

konuşmalarınız ve alkışlarınızla topları ve uçakları yenebileceğini mi düşündünüz?”⁴³¹

⁴³¹ es-Sibâ‘î, *Arzu’n-Nifâk*, s. 50.

SONUÇ

Yûsuf es-Sibâ'î 20. yüzyılda Mısır'da yaşamış ülkesinin içinde bulunduğu sıkıntılı dönemlere tanıklık etmiş tarihî, gerçekçi ve özellikle de romantik anlayışla eserler kaleme almış değerli bir yazardır. Arap romancılığında önemli bir yere sahip olan es-Sibâ'î'nin romanlarında aile, din ve toplum konuları farklı yönleriyle yer alır. Yazar, yirminci yüzyılın ortalarında yazmaya başladığı romanlarında Arap toplumundaki dinamikleri yansıtarak onları bazen gerçekçi bazen de hayali bir bakış açısıyla öne çıkarır. es-Sibâ'î, çocukluk yıllarını Kâhire'nin farklı semtlerinde geçirdiği için birçok insanla tanışma fırsatı bulmuştur. Eserlerindeki çoğu kahramanı yaşadığı çevreden ve görev yaptığı askeri hayatından seçen yazar, bu sayede toplumun farklı kesimlerinden insanların beğenisini kazanarak okuyucu kitlesini genişletmiştir. O, kaleme aldığı yazılarında özellikle de romanlarında insanların günlük yaşantılarını, aile yapılarını, dinî duygularını ve toplumun bazı durumlarını ele alır. Ayrıca bunlar içinde aksayan yönlere çözüm yolları bulmaya çalışır.

Yûsuf es-Sibâ'î, edebiyata ilgi duyan okumaya meraklı bir ailede yetişmiştir. Özellikle de usta bir edebiyatçı olan babası Muhammed es-Sibâ'î'nin etkisiyle küçük yaşlarda edebiyatla tanışmıştır. Ancak tam olarak edebî tutkusu, okulda tanıştığı *Kitâbu Kelile ve Dimne*, *Bin Bir Gece*, *Seyf bin Zî Yezzen* gibi eserlerle başlamıştır. Bunların yanı sıra Ahmed Şevkî'nin şiir ve tiyatro eserlerini okumuştur. Dine önem veren bir ailede yetiştiği için Kur'an'ı ezberlemiştir. es-Sibâ'î, ilk defa yazmaya başladığı dönemlerde Kahire'nin Şubrâ mahallesinde onunla aynı adı taşıyan okulda lise öğrencisidir. İlk hikâyesini 1934 yılında *Fevka'l-Envâ* adıyla okulun *Şubra's-Sâneviyye* dergisinde yayımlamıştır. Lise yıllarından sonra gelen askeri hayatı, edebî eserlerine özellikle de romanlarına büyük etki yapmıştır. Romanlarındaki edebî üslubu, anlatı biçimi, yer ve karakter seçimi bu askeri dönemiyle birlikte farklı bir kimliğe bürünmüştür. Eserlerinde askeri hayatının yansımaları açıkça birçok yerde görülür. es-Sibâ'î ilk yazmaya başladığı dönemden itibaren toplumdaki olayları çoğunlukla gerçekçi olaylara dayandırarak ele almaya çalışmıştır. Bunu yaparken Arapçayı tüm incelikleriyle ustaca kullanmış ve eserlerine en güzel şekilde yansıtmıştır. Edebî çalışmalarını

özellikle de romanlarını çok istekli olmasa da fasih bir dille yazmaya çalışmıştır. Ammice'yi sıklıkla kullandığı *es-Saḩâ Mâte* ve *Naḩnu lâ Nezra 'u'ş-Şevḩ* adlı romanlarında ise romanın karakterlerini gerçekçi bir şekilde yansıtır duygularını doğal ve samimi bir yolla ifade edebilmek için bunu kullandığını söylemiştir. Böylece o, istenilen duyguları daha rahat bir şekilde okuyucuya aktarabildiğini savunmuştur.

Yûsuf es-Sibâ'î, modern Mısır edebiyatında ortaya koyduğu eserlerle özellikle de geniş kitlelere hitap eden ve büyük beğeni toplayan romanlarıyla Arap edebiyatı alanında önemli bir yere sahiptir. Romanlarında kullandığı dil ve üslup, onu diğer yazarlardan ayırarak kendine has ve seçkin bir özellik taşır. es-Sibâ'î, bunun yanı sıra genellikle eserlerinde esprili ve alaycı bir dil kullanarak toplumun eksik yönlerini bu üslupla ele almıştır.

es-Sibâ'î'nin eserleri çoğunlukla tarihî, gerçekçi, romantik ve felsefî eğilimler gösterir. O, bu tür özelliklere sahip romanlarıyla birlikte çok yönlü bir yazar olarak hikâye, tiyatro ve makale alanlarında da eserler vermiştir.

Yûsuf es-Sibâ'î romanlarında genel olarak Arap toplumu, özel olarak ise Mısır halkına ait ailevi, dinî ve toplumsal olayları içine alan konulara yer vermiştir. Mısır halkının aile yapısı, dinî eğilimleri ile birlikte toplumdaki olumlu ve olumsuz yönler es-Sibâ'î'nin dikkatle üzerinde durduğu konulardır. Romanlarında toplumsal yapı, eğitim, ekonomik durum, aile ilişkileri, insanlar arası iletişim, dinî unsurlar, yönetim vb. durumları kendine has üslubuyla ele almıştır. Ayrıca bu kapsam dâhilinde karşılaşılan bazı sorunlara çözüm önerileri sunarken bazılarında ise sadece durum tespiti yapmakla yetinmiştir.

Yûsuf es-Sibâ'î'nin romanlarında ele aldığımız konuların başında aile gelmektedir. Aile ile ilgili olarak toplumda ailenin önemi, ailenin eğitim durumları, aile içinde anne, baba, çocuklar, eşler ve akrabalar arası ilişkiler, bu ilişkilerin olumlu ve olumsuz yönlerine değinilmiştir. *Nâdiye* romanında Nâdiye ve ikiz kardeşi Monâ arasındaki iletişim veya anlaşmazlıklar, *İbtisâme 'alâ Şefeteyh*'de Ammâr'ın babası eş-Şeyh 'Abdusselâm ile arasındaki tartışmalar bu durumu en güzel şekilde yansıtan romanlardır. *Rudde Ḳalbî* romanında bir sarayda

başbahçıvan olarak çalışan Reis ‘Abdolvâhid’in maddi imkânsızlıklarla mücadelesi ile *İnnî Râhile* romanındaki ‘Âida ve *Leyl lehu Âhar*’daki Suheyr’in maddi durumu iyi birer ailede her türlü imkâna sahip olmaları es-Sibâ’î’nin üzerinde durduğu konulardır. Bunun yanı sıra *Naḥnu lâ Nezra ‘u’ş-Şevk* romanında babası Câbir’in ölümünden sonra üvey annesi Delâl’in Seyyide’ye uyguladığı aile içi şiddet gibi olaylar da aile ile ilgili diğer konular olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yûsuf es-Sibâ’î’nin romanlarında ele aldığımız diğer konu dindir. Romanlarında dinî konuların başında Allah inancı ve ona olan bağlılık gelir. *Rudde Ḳalbî* romanında Ali’nin askeri okula girmek için muayeneden geçmesinde en büyük yardımcısının Allah olduğu ve onun kendisine güvenenlere yardım edeceğine olan inancı dile getirilir. Ayrıca namaz, oruç, dua, hadis, kader inancı, ruh, cennet ve cehennem gibi islamî kavramlar da romanlarında açıkça kendini gösterir. *İbtisâme ‘alâ Şefeteyh* romanında eş-Şeyh ‘Abdusselâm’ın dinine bağlılıkla yerine getirdiği farzları, *Nâibu ‘Azrâil* romanında yazar ile ‘Azrâil arasında geçen ölüm konusu ve ölüme karşı insanların bakış açısı romanlarda değinilen dinî öğelerdendir.

Yûsuf es-Sibâ’î’nin romanlarında öne çıkan başka bir konu ise toplumdur. Toplum yapısında var olan ve onun ayrılmaz birer parçası haline gelen örf ve âdetler, değer yargıları ve bunlara göre yaşama gibi konular romanlarda açıkça görülür. *Rudde Ḳalbî* romanında saygı göstergesi olarak Ali ve Huseyn’in sarayın sahibi Emîr’in elini öpmesi, *Nâdiye* romanında Monâ’nın erkek arkadaş edinmesi ve ikizi Nâdiye’nin geleneklerine uymayan böyle bir durum için onu uyarması bu tür konulardandır. Toplumdaki sosyal ilişkiler, gelir dağılımı, sınıf farkı, eğitim anlayışı, evlilik durumları, toplumsal duyarsızlık ve toplumsal mücadele es-Sibâ’î’nin temel aldığı diğer konulardandır. *Arzu’n-Nifâk* romanda, yazarın Filistin’de yaşananlara karşı Arap halkının kayıtsız kalmasını eleştirmesi, *İbtisâme ‘alâ Şefeteyh*’de ‘Ammâr’ın Filistin’de yaşadığı kötü olaylardan dolayı Yahudilere karşı mücadele düşüncesi toplumsal duyarsızlık ve mücadele bağlamında bahsedilebilecek olaylardır.

Yûsuf es-Sibâ'î'nin romanlarında Arap toplumu, Mısır halkı, Kâhire'nin farklı semtlerinde yaşayan orta sınıfın sorunları, kaygıları, hayalleri ve umutları gibi birçok konuya değindiğini görmekteyiz. Yazar, *Arzu'n-Nifâk* romanında olduğu gibi sosyal hayatın manzaralarını ön plana çıkararak esprili ve alaycı bir üslupla toplumun bazı kusurlarını ele almıştır. Ayrıca romanlarında aşk teması, ölüm ve sınıfsal çatışma gibi fikirler ile siyasal yaşam ve entelektüel manzaraları da tüm açıklığıyla gözler önüne sermiştir. Örneğin yazar *İnnî Râhile*, *Beyne'l-Etlâl*, *Nâdiye*, *Fedeytuk yâ Leylâ*, *Ceffeti'd-Dumû'* gibi romanlarda aşk konularını işlerken *Rudde Kâlbî* romanında sınıfsal çatışmaya değinir. Bazı romanlarında ise ölüm temasını esas alarak bu konu üzerinde ısrarla durur. Ayrıca ona, diğer eserlerinde de tekrarlayarak başvurur. *Nâibu 'Azrâîl*, *es-Sakâ Mâte* ve *Leste Vaḥdek* adlı romanları bunun en iyi örneklerindendir. es-Sibâ'î'nin roman sanatı Arap gerçekliğini ve milli uyanışı en iyi şekilde tasvir eder. *Ceffeti'd-Dumû'*, *İbtisâme 'ala Şefeteyh* ve *Arzu'n-Nifâk* gibi romanları bu konuları işlediği eserleri arasında yer alır.

Yûsuf es-Sibâ'î'nin romanlarında aile, din ve toplum öğelerini ele alarak toplumsal yapıda meydana gelen değişimlerin bireye ve toplumun en önemli parçası olan aileye yansımalarını, Mısır halkında aile yapısının karakteristik özelliklerini, aileler arası farklılıkları, dinin bireyler üzerindeki etkilerini ve inanç sisteminin insanların hayatlarını şekillendirmedeki önemini inceledik. Ayrıca yazarın toplumda yaşanan sorunlara, sosyal tabakalaşmaya, ekonomik yapıya, eğitim durumlarına, bunların yanı sıra Filistin'de yaşanan sorunlara ve bu sorunlara çözüm önerileri sunmaya değindiğini gördük. Bütün bunları ise dikkatli bir gözlem gücüyle ayrıntılara önem vererek okuyucularına aktardığını gözlemledik.

Yûsuf es-Sibâ'î romanlarında yaşadığı toplumu ve oradaki olayları farklı bir bakış açısıyla anlatmaya çalışır. Yazar, sosyal eleştiriyi esas alarak toplumda karşılaştığı bazı olumsuz yönleri mizahi bir dille eleştirir. Temel olarak aile, din ve toplum konularında önemli tespitler yapar ve bunları iyi bir şekilde eserlerine yansıtır. Bu anlamda romanlarında Arap toplumunun birçok özelliğini, aile durumlarını ve dinî yaşamlarını ustaca ortaya koyarak okuyucularına sunar.

KAYNAKÇA

- ‘Abdulġanî, Mustafa, *el-İtticâhu’l-Ķavmîyyu fî’r-Rivâye*, el-Meclisu’l-Vâtaniyyu li’s-Seġâfe ve’l-Funûn ve’l- Âdâb, Kuveyt 1994.
- ‘Abdullaţîf, Hâmid Muĥammed, *Ķazâya’l-Fenni’r-Rivâi fî Edebî Yûsuf es-Sibâ’i*, Mektebu’l-‘İlm li’n-Neşr, Mısır 1987.
- ‘Abduttevvâb, Muĥammed Seyyid, *Bevâkîru’r-Rivâye*, el-Hey’etu’l-Mışriyye, Kâhire 2007.
- Akalın, Şükrü Haluk, *Tükçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011.
- Alûsî, Maĥmûd Şükrî, *Bulûġu’l-‘Ereb fî Ma’rifeti Ahvâli’l-‘Arab*, Dâru’l Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrût 2012.
- Arda, Erhan, *Sosyal Bilimler El Sözlüğü*, Alfa Yayınları, İstanbul 2003.
- ‘Aşmâvî, Rızâ es-Seyyid, *Ru’yetu’l-Mekân fî Rivâyâti Yûsuf es-Sibâ’i Dirâse Fenniyye Taţbîkiyye*, Cami’atu’l-Manşûra Kulliyyetu’l-‘Âdâb, Mısır 2010.
- Aydın, Mehmet Akif, “Aile”, *DİA.*, İstanbul 1989, C. 2.
- Aydın, Mustafa, *Kurumlar Sosyolojisi*, Vadi Yayınları, Ankara 1997.
- ‘Azbi, Zeyneb İbrâhîm, *‘İlmu’l-İctimâi’l-‘Â’iliyyu*, Câmi’atu Banhâ Kulliyyetu’l-‘Âdâb Kısmu’l-İctima’i, Mısır 2013.
- Bayûmî, Muĥammed Aĥmed, *‘İlmu’l-İctimâ’i’l-Dîniyyu*, Dâru’l-Ma’rifeti’l Câmi’iyye, İskenderiye 2008.
- Behrân, Muĥammed Bayûmî, *Dirâsât fî Târîhi’l-‘Arabi’l-Ķadîm*, Lecnetu’l-Buĥûş ve’t-Te’lif ve’t-Terceme, İskenderiye 1998.
- Barakât, Hâlîm, *el-Muctema’u’l-‘Arabiyyu’l-Muâşır*, Merkezu Dirâsâti’l-Vaĥdeti’l-‘Arabiyye, Beyrût 2009.
- Bulduker, Gülten, *Servet-i Fünûn Dönemi Romanlarında Aile*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, 2011.

- Camadan, Fatih, v.dğr., “Aile İçinde Yaşanan Anlaşmazlıklar: Ebeveynlerin ve Çocukların Görüşleri”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 16, S. 64, Düzce 2017.
- Çağrııcı, Mustafa, “Kardeşlik”, *DİA*, İstanbul 2001, C. 24.
- Cevherî, Muhammed, *el-Medhal ilâ ‘İlmi’l-İctimâ’i*, Dâru’l-Ma‘rifeti’l-Câmiyye, Kâhire 2006.
- Cilalı, Osman, “Dua”, *DİA*, İstanbul 1994, C. 9.
- Cin, Halil, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1988.
- Cuḥâ, Şefiḳ, *el-Muşavvar fî’t-Târîḥ*, Dâru’l-‘İlm li’l-Melâÿîn, Beyrût 2017.
- Cummings, Mark ve Davies, Patrick, “Effects of Marital Conflict on Children: Recent Advances and Emerging Themes in Process-Oriented Research”, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, C. 43, S. 1, London 2002.
- Demirbilek, Sevdâ, *Sosyal Güvenlik Sosyolojisi*, Legal Yayıncılık, İstanbul 2005.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2000.
- Erden, Münire ve Akman, Yasemin, *Eğitim Psikoloji, Gelişim-Öğrenme-Öğretme*, Arkadaş Yayınevi, Ankara 1998.
- Erkal, Mustafa E., *Sosyoloji (Toplum Bilimi)*, Filiz Kitapevi, İstanbul 1987.
- Fâḥûrî, Ḥannâ, *el-Câmi’u fî Târîḥi’l-Edebi’l-‘Arabî*, Menşûrât Zevî’l-Ḳurbâ, Tahrân 2001.
- Fevzân, Muḥammed Aḥmed, *’Ususu’t-Terbiyeti’l-Hâşşa*, Mektebetu’l-‘Ubeykân, Riyâz 2009.
- Gökçe, Birsen, “Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme”, *Hacettepe Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, S. 1-2, Ankara 1976.

- Gürkan, Salime Leyla, “Ölüm”, *DİA.*, İstanbul 2007, C. 34.
- Fayşal, Samar Rûhî, *Mu‘cemu’r-Rivâ‘iyyîni’l-‘Arab*, Jarrous Press, Lübnân 1995.
- Gürbüz, Handan, *Fürûzan’ın Hikâye ve Romanlarında Toplumsal Meseleler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzincan Üniversitesi, Erzincan 2017.
- Havvârî, Muhammed, *A‘lâmu’l-Edebi’l-‘Arabîyyi’l-Mu‘âşır*, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrût 1971.
- Heykel, Ahmed, *Ta‘avvuru’l-Edebi’l-Hadîs fî Mısr*, Dâru’l-Ma‘ârif, Kâhire 1994.
- *el-Edebu’l-Kaşasî ve’l-Mesrahî fî Mısr min A‘kâbi Şevrati 1919 ilâ Kıyâmi’l-Harbi’l-Kubrâ’s-Sâniye*, Dâru’l-Ma‘ârif, Kâhire 1983.
- Heykel, Muhammed Huseyn, *Zeyneb*, Muessese Hindâvî, Kâhire 2012.
- Hortaçsu, Nuran, *Zamanda Aile Ailede Zaman*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2015.
- Hökelekli, Hayati, “Aile Psikolojisi ve Aile İçi Eğitim”, *Diyanet İlmi Dergisi*, C. 40, S. 2, Ankara 2004.
- Huseyn, Tâhâ, *el-Fikru ve’l-Fennu fî Edebî Yûsuf es-Sibâ‘i*, Dâru’l-Fikr, Beyrût 1972.
- İsmâ‘îl, Muhammed Şâdık, *Eşheru Kazâyâ’l-İğtiyâlât*, el-‘Arabî li’n-Neşr ve’t-Tevzi’, Kâhire 2012.
- İşyar, Nilüfer, *1970-2005 Yılları Arasında Yazılan Sosyal İçerikli Çocuk Romanlarımızda Aile*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, Bursa 2007.
- Jabeen, Mussarat, *Şûratu’l-Mer’eti fî Rivâyâti Muhammed ‘Abdulhalîm ‘Abdullah ve Yûsuf es-Sibâ‘i*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Baba Ghulam Shah Badshah University, Hindistan 2016.

- Kitiş, Yeter ve Şanlıoğlu, Sema Bilgici, “Bir Aile İçi Şiddet Olgusu”, *Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*, C. 3, S. 12, Ankara 2007.
- Koçal, Abdullah, *İnci Aral ve Fatma Karabıyık Barbarosoğlu’nun Romanlarında Aile Kurumu*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta 2011.
- Koçyigit, Talat, *Hadis Istılahları*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara 1985.
- Lee, Gary R., *Family Structure and Interaction a Comparative Analysis*, Minnesota 1982.
- Manşûr, Hasan, ‘Abdurrezzâk, *Binâu’l-İnsân*, Emvâc li’n-Neşr ve’t-Tevzî’i, Ürdün 2013.
- Matz, Jesse, *Tatavvuru’r-Rivâyeti’l-Hadîse*, (Çev. Lutfiyye ed-Dulâyimî), Dâru’l-Medâ, Beyrût 2016.
- Kandemir, M. Yaşar, “Hadis”, *DİA.*, İstanbul 1997, C. 14.
- Kızıldağ, Özgün ve Şendil, Gül, “Evlilik Çatışması ve Çocuk Davranış Problemleri Arasındaki İlişkilerin Bilişsel Bağlamsal Çerçeve Açısından İncelenmesi”, *Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, S. 26, İstanbul 2012.
- Mufid, Hannân, *Yûsuf es-Sibâ’î, Seb’atu Vucûh*, Dâru’s-Şurûk, Kâhire 2005.
- Mursî, Şâlih, *Hum ve Ene*, Mektebetu Madbûlî’s-Şağîr, Kâhire 1996.
- Mûsâ, Fâtıma, *Fî’r-Rivâyeti’l-‘Arabiyyeti’l-Mu‘âşır*, el-Hey’etu’l-Mışriyyetu’l-‘Âmme, Kâhire 1997.
- Muţî’î, Lam’î, *Mevsû’atu Nisâ’ ve Ricâl fî Mısr*, Dâruş-Şuruk, Kâhire 2003.
- Nâdiye, Ferhât, *Devru’d-Dîn fî’l-Muctema’i’l-‘Arabiyyi’t-Taqlîdiyyi*, Câmî’a Hasîbe bin Bû Ali, Cezayir 2008.
- Nazlı, Serap, *Aile Danışmanlığı*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2001.

- Neşşâr, Ali Sâmî, *Neş'etu'd-Dîn*, Dâru Neşri's-Sekâfe, İskenderiye 1949.
- Ortaylı, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.
- Özler, Mevlüt, "Tevhid", *DİA.*, İstanbul 2001, C. 41.
- Râgib, Nebîl, *Fennu'r-Rivâye 'inde Yûsuf es-Sibâ'î*, Mektebetu'l-Hâncî, Kâhire 1980.
- Ramazân, Muḥammed Ḥayrî, *Tetimmetu A'lâm li'z-Ziriklî*, Dâru İbn Hazzâm, Beyrût 2002.
- Seyyid, Fu'âd Şâlih, *Mevsû'atu A'lâmi'l-Karnî'l-İşrîn fî'l-Âlemi'l-Arabîyyi ve'l-İslâm*, Mektebe Ḥaseni'l-Aşrî, Beyrût 2013.
- Sibâ'î, Muḥammed, *Kıssaşun Rûsiyye*, Mektebetu Mısr, Kâhire 1994.
- Sibâ'î, Yûsuf, *Arzu'n-Nifâk*, Mektebetu Mısr, Kâhire 2007.
- *Beyne'l-Eḫlâl*, Mektebetu Mısr, Kâhire 2008.
- *Ceffeti'd-Dumû'*, Mektebetu Mısr, Kâhire: 1961.
- *es-Sakâ Mâte*, Mektebetu Mısr, Kâhire 2007.
- *Eyyâm ve Zikrayât*, Mue'ssetu'l-Hâncî, Kâhire 1960.
- *Fedeytuk yâ Leylâ*, Mektebetu Mısr, Kâhire 2007.
- *İbtisâme 'alâ Şefeteyh*, Mektebetu Mısr, Kâhire 1970.
- *İnnî Râhile*, Mektebetu Mısr, Kâhire 1987.
- *Nâdiye*, Mektebetu Mısr, Kâhire 1960.
- *Naḥnu lâ Nezra 'u's-Şevk*, Mektebetu Mısr, Kâhire 1998.
- *Nâibu 'Azrâîl*, Mektebetu Mısr, Kâhire 2008.
- *Leste Vaḥdek*, Mektebetu Mısr, Kâhire 2008.

- *Leyl lehu Âhar*, Mektebetu Mısr, Kâhire 2011.
- *Min Hayâtî*, Mektebetu'l Mısr, Kâhire 1987.
- *Rudde kalbî*, Mektebetu Mısr, Kâhire 2008.
- *Tâirun beyne 'l-Muḥîṭîn*, Mektebetu Mısr, Kâhire 1971.
- *Tarîḳu 'l-'Avde*, Mektebetu Mısr, Kâhire 2008.
- *Ummun Ratîbe*, Mektebetu'l-Hâncî, Kâhire 1982.
- *el-'Umru Lahza*, Mektebetu Mısr, Kâhire 1998.
- Şârûnî, Yûsuf, *er-Rivâ 'iyyûne 's-Selâse*, el-Hazâratu'l-'Arabiyye, Kâhire 2003.
- Tarhan, Nevzat, *Aile Okulu ve evlilik: Mutlu Aileler İçin Makul Çözümler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.
- Topaloğlu, Bekir, “Cehennem”, *DİA*, İstanbul 1993, C. 34.
- Torun, Alev, “Stres ve Tükenmişlik”, *Endüstri ve Örgüt Psikolojisi Dergisi*, C. 2, İstanbul 1996.
- Türinay, Necmettin, *Değişen Toplum ve Aile*, Akçağ Yayınları, Ankara 1996.
- Ürün, Ahmet Kazım, *Modern Arap Edebiyatı*, Çizgi Kitabevi, Konya 2017.
- *Arap Ülkeleri Sosyo-Kültürel Yapısı*, Çizgi Kitabevi, Konya 2018.
- Vâdî, Tâhâ, *Medḥali ilâ Târîḥi 'r-Rivâyeti 'l-Mışriyye*, Mektebetu'l Nahzati'l-Mışriyye, Kâhire 1972.
- *Heykel Râidu 'r-Rivâye*, Dâru'n-Neşr, Kâhire 1996.
- *Şûratu 'l-Mer'eti fî 'r-Rivâyeti 'l-Mu'âşıra*, Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire 1994.
- *Dirâsât fî Naḳdi 'r-Rivâye*, Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire 1994.
- *er-Rivâyetu 's-Siyâsiyye*, Dâru'n-Neşr, Kâhire 1996.

- Vâhîd, ‘Alâu’ddîn, *Yûsuf es-Sibâ’î beyne’l-Eyyâm ve’l-Leyâlî*, Rûzu’l-Yûsuf, Kâhire 1979.
- Varakî, Sa’îd, *İtticâhâtü’l-Kışşat’l-‘Kaşîra fî Edebi’l-‘Arabiyyi’l-Mu’âşır fî Mısr*, Dârul-Ma‘ârif, Kâhire 1984.
- Vatandaş, Celaleddin, *Aile ve Şiddet Türkiye’de Eşler Arası Şiddet*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon 2003.
- Ya‘Kûb, Lûsî, *Yûsuf es-Sibâ’î Fârisu’r-Rûmânsîyye ve’l-Vâkı‘îyye*, ed-Dâru’l-Mısrîyye ve’l-Lubnâniyye, Kâhire 2007.
- Yasû‘î, Robert Campbell, *A‘lamu’l-Edebi’l-‘Arabiyyi’l-Mu’âşır, Siyerun ve Siyerun Zâtiyye*, Merkezu’l-Dirâsâtî’l-‘Âlemi’l-‘Arabiyyi, Beyrût 1996.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil, “Namaz”, *DİA.*, İstanbul 2007, C. 33.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Kader”, *DİA.*, İstanbul 2001, C. 14.
- , “Ruh”, *DİA.*, İstanbul 2018, C. 35.
- Yazıcı, Hikmet, “Evliliğin Niteliği Olarak Evlilikte Bireyselleşme ve Bütünleşme”, *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, C. 30, S. 2, Ankara 2019.
- Yitik, Ali İhsan, “Oruç”, *DİA.*, İstanbul 2001, C. 32.
- Yorgancılar, Serkan ve Düzgün Şahin, Fatma, *Sosyoloji*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019.
- Worden, Mark, *Aile Terapisi: Temelleri*, (Çev. Turan Akbaş), Nobel Kitabevi Adana 2013.
- Zayf, Şevkî, *el-Edebu’l-‘Arabiyyu’l-Muâşır fî Mısr*, Dâru’l-Ma‘ârif, Kâhire 1992.
- Zeydân, ‘Abdulbâkî, *‘İlmu’l-İctimâ’î’-d-Dînî*, Mektebu Ğarîb, Kâhire 1981.
- Zeydân, Corcî, *Târîhu Âdâbi’l-Luġati’l-‘Arabiyye*, Dâru’l-Hilâl, Kâhire 2017.
- <http://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=139297> (Erişim tarihi:15.03.2021).